

ENTRETIENS
DU ROI STANISLAS-AUGUSTE
AVEC OTTO MAGNUS VON STACKELBERG
(1773–1775)

ENTRETIENS
DU ROI STANISLAS-AUGUSTE
AVEC OTTO MAGNUS VON STACKELBERG
(1773–1775)

ENTRETIENS
DU ROI STANISLAS-AUGUSTE
AVEC OTTO MAGNUS VON STACKELBERG
(1773–1775)

OPRACOWANIE I KOMENTARZE
Dorota Dukwicz i Ewa Zielińska

Instytut Historii PAN
Warszawa 2017

<http://rcin.org.pl>

Redakcja i korekta
Jolanta Rudzińska

Indeksy
Dorota Dukwicz, Ewa Zielińska, Jolanta Rudzińska

Opracowanie graficzne i projekt okładki
Dariusz Górski

© Copyright by Dorota Dukwicz
© Copyright by Ewa Zielińska
© Copyright by Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

ISBN 978-83-65880-03-1

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2011/03/D/HS3/03643

Wydanie I, Warszawa 2017

Instytut Historii PAN
Rynek Starego Miasta 29/31
00-272 Warszawa
22 831 02 61-62, w. 44
www.ihpan.edu.pl
<http://ksiegarnia-ihpan.edu.pl>
wydawnictwo@ihpan.edu.pl

Druk i oprawa Fabryka Druku

*Pamięci Łukasza Kądzieli
– naszego uniwersyteckiego nauczyciela,
któremu zawdzięczamy fascynację
wiekiem XVIII*

Spis treści

Wstęp	13
Uwagi edytorskie	24
Uwagi do komentarza	27

1773

Zeszyt 5, 5/5

N° 37 – [maj 1773]	33
N° 38 – 17 maja 1773	34
N° 39 – 18 maja 1773	37
N° 40 – 19 maja 1773	38
N° 41 – 23 maja 1773	41
N° 42 – 27 maja 1773	43
N° 43 – 30 maja 1773	43
N° 44 – 1 czerwca 1773	45
N° 45 – 6 czerwca 1773	46
N° 46 – 13 czerwca 1773	49
N° 47 – 20 czerwca 1773	50
N° 48 – 21 czerwca 1773	50
N° 49 – 25 czerwca 1773	52
N° 50 – 26 czerwca 1773	53
N° 51 – 7 lipca 1773	53
N° 52 – 10 lipca 1773	55
N° 53 – 18 lipca 1773	55
N° 53[bis] – lipiec 1773	58
N° 54 – 20 lipca 1773	63
N° 55 – 21 lipca 1773	63
N° 56 – 27 lipca 1773	64
N° 57 – lipiec 1773.	66
N° 58 – 1 sierpnia 1773	67
N° 59 – 10 sierpnia 1773	67
N° 60 – 15, 29 sierpnia 1773	68
N° 61 – 17 sierpnia 1773	70
N° 62 – 27 sierpnia 1773	70

N° 63 – 2 września 1773	71
N° 64 – 4 września 1773	73
N° 65 – 8 września 1773	74
N° 66 – 10 września 1773.	76
N° 67 – 11 września 1773.	76
N° 68 – 12 września 1773.	77
N° 69 – 13 września 1773.	78
N° 70 – 14 września 1773.	78
N° 71 – 15 września 1773.	79
N° 72 – 15 września 1773.	79
N° 73 – 20 września 1773.	83
N° 74 – 24 września 1773.	84
N° 74[bis] – [24 września 1773]	85
N° 75 – 1 października 1773	87
N° 76 – 2 października 1773	87
N° 77 – 6 października 1773	88
N° 78 – 21 października 1773	89
N° 79 – 23 października 1773	89
N° 80 – 25 października 1773	92
N° 81 – 7 listopada 1773	92
N° 82 – 9 listopada 1773	93
N° 83 – 10 listopada 1773	94
N° 84 – 21 listopada 1773	95
N° 85 – 8 grudnia 1773	96
N° 86 – 4, 6, 7, 9, 10 grudnia 1773	98
N° 87 – 29 grudnia 1773	104

1774

Zeszyt 6

N° 1 – 2 stycznia 1774	107
N° 2 – 6 stycznia 1774	109
N° 3 – 7 stycznia 1774	109
N° 4 – 9 stycznia 1774	110
N° 5 – 10 stycznia 1774	112
N° 6 – 14 stycznia 1774	113
N° 7 – 16 stycznia 1774	113
N° 8 – 22 stycznia 1774	114
N° 9 – 23 stycznia 1774	118
N° 10 – 24 stycznia 1774	119
N° 11 – 26 stycznia 1774	121
N° 12 – 27 stycznia 1774	122
N° 13 – 30 stycznia 1774	123
N° 14 – 2 lutego 1774	123

N° 15 – 11 lutego 1774	124
N° 16 – 9 lutego 1774	125
N° 17 – 11 lutego 1774	126
N° 18 – 10 lutego 1774	126
N° 19 – 7, 11, 13, 16 marca 1774	127
N° 20 – 16 marca 1774	129
N° 21 – marzec 1774	131
N° 22 – 21 marca 1774	131
N° 23 – 22 marca 1774	133
N° 24 – 2 kwietnia 1774	134
N° 25 – 20 kwietnia 1774	136
N° 26 – 21 kwietnia 1774	137
N° 27 – 6 maja 1774	137
N° 28 – 10 maja 1774	138
N° 29 – 12 maja 1774	138
N° 30 – 17 maja 1774	139
N° 31 – 23 maja 1774	139
N° 32 – [maj 1774]	140
N° 33 – 27 maja 1774	140
N° 34 – 31 maja 1774	141
N° 35 – 1 czerwca 1774	141
N° 36 – [czerwiec 1774].	142
N° 37 – 2 czerwca 1774	142
N° 38 – 10 czerwca 1774	143
N° 39 – 12 czerwca 1774	143
N° 40 – 17 czerwca 1774	144
N° 41 – 23 czerwca 1774	144
N° 42 – 25 czerwca 1774	145
N° 43 – 1 lipca 1774	146
N° 44 – 15 lipca 1774	146
N° 45 – 17 lipca 1774	147
N° 46 – 26 lipca 1774	147
N° 47 – 25 lipca 1774	147
N° 48 – 1 sierpnia 1774	149
N° 49 – 2 sierpnia 1774	150
N° 50 – 6 sierpnia 1774	150
N° 51 – 7 sierpnia 1774	151
N° 52 – 20 sierpnia 1774	152
N° 53 – 21 sierpnia 1774	152
N° 54 – 23 sierpnia 1774	154
N° 55 – wrzesień 1774.	154
N° 56 – 1 września 1774	154
N° 57 – 2 września 1774	157

Zeszyt 7

N° 58 – wrzesień 1774.	160
N° 59 – 5 września 1774	162
N° 60 – 5 września 1774	162
N° 61 – 10 września 1774.	162
N° 62 – 12 września 1774.	163
N° 63 – 30 września 1774.	164
N° 64 – 31 października 1774	166
N° 65 – 11 grudnia 1774	166
N° 66 – 15 grudnia 1774	169
N° 67 – 15 grudnia 1774	170
N° 68 – [grudzień 1774]	170
N° 69 – 24 grudnia 1774	171
N° 70 – [grudzień 1774]	171

1775

N° 1 – 14 stycznia 1775	175
N° 2 – 14 stycznia 1775	176
N° 3 – styczeń 1775	176
N° 4 – 21 stycznia 1775	177
N° 5 – 24 stycznia 1775	177
N° 6 – [styczeń 1775]	178
N° 7 – styczeń 1775	178
N° 8 – [15 stycznia 1775]	179
N° 9 – 27 lutego 1775	179
N° 10 – 4 marca 1775	180
N° 11 – 13 marca 1775	181
N° 12 – 18 marca 1775	181
N° 13 – 16 marca 1775	182
N° 14 – [marzec 1775]	182
N° 15 – [marzec 1775]	183
N° 16 – 22 marca 1775	183
N° 17 – 24 marca 1775	184
N° 18 – 26 marca 1775	184
N° 19 – kwiecień 1775	185
N° 20 – 4 kwietnia 1775	185
N° 21 – [kwiecień 1775]	186
N° 22 – kwiecień 1775	186
N° 23 – 5 kwietnia 1775	187
N° 24 – 6 kwietnia 1775	187
N° 25 – 10 kwietnia 1775.	188
N° 26 – 10 kwietnia 1775.	188
N° 27 – 11 kwietnia 1775.	189

N° 28 – 11 kwietnia 1775	189
N° 29 – kwiecień 1775	190
N° 30 – 17 kwietnia 1775	190
N° 31 – 23 kwietnia 1775	190
N° 32 – [kwiecień?, maj?] 1775	193
N° 33 – 8 maja 1775	194
N° 34 – maj 1775	195
N° 35 – 11 maja 1775	195
N° 36 – 14 maja 1775	196

Zeszyt 8

N° 37 – 15 maja 1775	197
N° 38 – 28 maja 1775	203
N° 39 – [maj?, czerwiec?] 1775	204
N° 40 – czerwiec 1775	204
N° 41 – 2 lipca 1775	204
N° 42 – 11 lipca 1775	205
N° 43 – 13 sierpnia 1775	208
N° 44 – 28 sierpnia 1775	209
N° 45 – 31 sierpnia 1775	209
N° 46 – 5 września 1775	210
N° 47 – 23 września 1775	210
N° 48 – [październik 1775]	212
N° 49 – 26 października 1775	212
N° 50 – 7 [8, 11, 12, 13] listopada 1775	218
N° 51 – 4 grudnia 1775	221
N° 52 – 17 grudnia 1775	222
N° 52bis – 17 grudnia 1775	225
N° 53 – 17 grudnia 1775	230
N° 54 – 21 grudnia 1775	230
N° 55 – 30 grudnia 1775	231
N° 56 – grudzień 1775	235
N° 57 – grudzień 1775	235

Aneks

„Extrait des entretiens du roi avec Mrs les nonces Garampi et Archetti”

N° 10 – 16 maja 1773	236
Wykaz skrótów	238
Bibliografia	239
Indeks osób	244
Indeks geograficzny	254
Ilustracje	

Wstęp

Oddajemy do rąk Czytelników tom pierwszy *Entretiens du roi Stanislas-Auguste avec Otto Magnus von Stackelberg* – źródła mało znanego i – jak się nam wydaje – niedocenianego. Jesteśmy przekonane, że jest ono jednym z najważniejszych źródeł do badań nad stosunkami polsko-rosyjskimi w latach 1773–1779, czyli okresie, który obejmują zachowane rękopisy „Entretiens”. Niniejszy tom stanowi zapis pierwszej fazy kontaktów króla Stanisława Augusta z posłem nadzwyczajnym i ministrem pełnomocnym Ottonem Magnusem von Stackelbergiem, od września 1772 r. sprawującym funkcję rosyjskiego ambasadora w Warszawie¹.

„Entretiens” jako źródło do tej pory było wykorzystywane przez niewielu badaczy. Czerpał zeń Władysław Konopczyński w monografii o Radzie Nieustającej i Jerzy Michalski w serii artykułów poświęconych okresowi 1775–1776 oraz w pracy o sytuacji Rzeczypospolitej w czasie prusko-austriackiej wojny o sukcesję bawarską². Obaj badacze traktowali „Entretiens” jako zapis refleksji króla Stanisława Augusta czy zbiór jego prywatnych notatek. Tymczasem „Entretiens” to zachowany częściowo zbiór dokumentów wytworzonych w królewskim Gabinetcie, których celem było utrwalenie rozmów prowadzonych przez monarchę z ważnymi

---

¹ Stackelberg przebywał w Warszawie w latach 1772–1790. Po sejmie rozbiorowym jego formalna ranga dyplomatyczna została zredukowana do posła nadzwyczajnego i pełnomocnego, S. Turułowa, *Rosyjscy przedstawiciele dyplomatyczni w Rzeczypospolitej w XVII–XVIII w.*, „Kwartalnik Historyczny” 105, 1998, nr 2, s. 77–78.

² W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków 1917. Najobszerniej z „Entretiens” korzystał J. Michalski w pracach: *Polska wobec wojny o sukcesję bawarską*, Wrocław 1964; *Sprawa wyboru posłów dysydentów na sejm 1776 roku*, w: *Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w 70. rocznicę urodzin*, Warszawa 1997, s. 273–280; *Duc de Lauzun i próba zbliżenia francusko-rosyjskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 104, 1997, nr 1, s. 21–46; *O zmianę rosyjskiego ambasadora w Warszawie (zabiegi magnackiej opozycji w latach 1775–1776)*, „Kwartalnik Historyczny” 109, 2003, nr 3, s. 147–160; *Sprawa zwrotu ponadtraktatowych nabytków austriackich i pruskich po pierwszym rozbiore*, „Kwartalnik Historyczny” 112, 2005, nr 1, s. 77–127; *Początki opozycyjnej działalności Franciszka Ksawerego Branickiego*, „Kwartalnik Historyczny” 113, 2006, nr 2, s. 75–132; *Konflikt między kuzynami (Stanisław August i Adam Kazimierz Czartoryski w latach 1775–1776)*, w: *Literatura, historia, dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej*, red. T. Chachulski, A. Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa 2007, s. 430–438. Poza wspomnianymi badaczami warto jeszcze odnotować wykorzystanie „Entretiens” w: J. Biłek, *Spór o przysięgę wojska w r. 1775–6 (przyczynek do działalności Rady Nieustającej)*, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu dwudziestopięcioletniej działalności naukowej prof. Marcelego Handelsmana*, Warszawa 1929, s. 109–123; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000.

partnerami politycznymi. Wprawdzie w XVIII w. popularnym gatunkiem literackim były „entretiens”, „dialogi” czy „rozmowy” rozumiane jako zapisy spotkań mniej lub bardziej fikcyjnych, jednak należy wyraźnie podkreślić, że w przypadku prezentowanego tu źródła mamy do czynienia ze swoistymi protokołami rozmów prowadzonych przez króla Stanisława Augusta z osobami publicznymi. „Entretiens” stanowiły dokument o charakterze politycznym, tworzonym na użytek prywatnej kancelarii monarchy. Dodajmy, że Gabinet Stanisława Augusta nie był jedynym, który korzystał z tej formy utrwalania politycznych spotkań władcy. Przykładowo również w gabinecie króla pruskiego Fryderyka II protokołowano w podobny sposób rozmowy monarchy z przedstawicielami obcych dworów³.

Dzięki rekonstrukcji inwentarza Archiwum Stanisława Augusta dokonanej przez Piotra Bańkowskiego możemy określić, które „Entretiens” z Gabinetu króla zachowały się, a które uległy zniszczeniu⁴. Większość z utraconych to te, które przy podziale królewskiego archiwum po trzecim rozbiore przypadły ks. Stanisławowi Poniatowskiemu i zostały wywiezione do leżącego pod Wiedniem zamku Lichtenstein. Tam najprawdopodobniej spłonęły w XIX w.⁵ Wśród wywiezionych przez Poniatowskiego „Entretiens” Bańkowski⁶ wymienia tomy rozmów z dyplomatami: posłem austriackim baronem Karlem Revitzkim (lata 1772–1779), rosyjskimi ambasadorami Nikołajem Wasilewiczem Repinem, Michailem Nikityczem Wołkońskim (2 tomy z lat 1769–1771), Kasparem von Saldernem (3 tomy z lat 1771–1772), Ottonem Magnusem von Stackelbergiem (9 tomów z lat 1772–1789), nuncjuszami papieskimi Antonio Viscontim, Angelo Durinim, Giuseppe Garampim i zapewne Giovannim Archettim⁷ (jeden wspólny tom z lat 1765–1778), posłem duńskim Armandem de Mestral de Saint Saphorinem oraz polskimi politykami Jerzym Flemmingiem, Władysławem Gurowskim i zapewne Ignacym Massalskim (lata 1767–1771). Ponadto Bańkowski wspominał o indeksie rzeczowym do „Entretiens” z Repinem, zatytułowanym „Sujets traités dans les différents entretiens que le roi a eu avec le pr. Repnin dans le cours des années 1767–1771”⁸. Z zachowanych do dzisiaj „Entretiens” Bańkowski wymienia rozmowy z posłem pruskim Gédéonem Benoitem z lat 1772–1776,

³ Przykładowe „Unterredungs” Fryderyka II por. PC, t. 31, s. 494, 629, 722, t. 32, s. 130.

⁴ Piotr Bańkowski odtworzył zniszczony w czasie II wojny światowej inwentarz Archiwum autorstwa Jana Baptysty Albertrandego, którego Stanisław August powołał na kustosa swojego archiwum w pierwszej połowie 1794, P. Bańkowski, *Archiwum Stanisława Augusta. Monografia archiwoznawcza*, Warszawa 1958, s. 21. O samym inwentarzu zob. *ibidem*, s. 145.

⁵ O losie części przypadłej ks. Stanisławowi zob. *ibidem*, s. 93, 118–125. Zaginionej części Archiwum Stanisława Augusta bezskutecznie poszukiwał Emanuel Rostworowski, o czym wspominał w: *Edukacja ostatniego króla*, w: *idem*, *Popioły i korzenie. Szkice historyczne i rodzinne*, Kraków 1985, s. 61–62.

⁶ P. Bańkowski, *op. cit.*, s. 244, 256–262, 300.

⁷ W opisie Bańkowskiego brak wzmianki o Archettim, ale skoro odnotowany przezeń tom obejmował zapis kontaktów z nuncjuszami z lat 1765–1778, to zapewne także z Archettim, nuncjuszem w Rzeczypospolitej w latach 1776–1784, *ibidem*, s. 300.

⁸ *Ibidem*, s. 256.

pruskim generałem Rupertem Scipionem Lentulusem (i Benoît) (lata 1773–1774)⁹, ekstrakty rozmów z nuncjuszami Garampim i Archettim z lat 1772–1778¹⁰ oraz „Entretiens” ze Stackelbergiem z lat 1773–1779¹¹. Ponadto w Bibliotece Księżąt Czartoryskich oraz zbiorach AGAD zachowała się również część wyciągów z rozmów króla z Wołkońskim i Saldernem¹² oraz zapis ze spotkania z posłem francuskim François Durandem de Distroffem z 24 IX 1775 r.¹³ Mamy także pojedyncze zapisy rozmów z polskimi politykami w nieco mniej skodyfikowanej formie: z Adamem Ponińskim, Władysławem Gurowskim (w poszycie rozmów z Wołkońskim)¹⁴ czy Andrzejem Młodziejowskim, Stanisławem Lubomirskim, Adamem Kazimierzem Czartoryskim, Franciszkiem Ksawerym Branickim, Kazimierzem Raczyńskim, Antonim Lasockim i innymi¹⁵. Odwołując się do obserwacji Bańkowskiego, trzeba stwierdzić, że przy podziale archiwum stanisławowskiego po upadku Rzeczypospolitej zbiór „Entretiens” podzielił losy reszty zasobu, tj. został „beźładnie rozszarpany”¹⁶.

Podstawą do przygotowania niniejszej edycji, obejmującej pierwszy okres ambasady Stackelberga, tj. lata 1773–1775, stanowi wspomniany wyżej rękopis, znajdujący się w Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie pod sygnaturą 1649, zatytułowany „Entretiens du roi avec Stackelberg”. Pochodzi on ze spuścizny po Janie Albertrandym i wpłynął do Biblioteki Akademii Umiejętności w Krakowie po roku 1869¹⁷. Jest to minuta „Entretiens” przygotowywana w Gabinetecie prawdopodobnie poprzez połączenie notatek wcześniej sporządzanych przez różne osoby. Rękopis składa się z 12 niezłączonych ze sobą, oddzielnie numerowanych zeszytów i 7 luźnych kart (od k. 85 do k. 91, przy czym k. 91, która stanowi stronę tytułową zeszytu 10¹⁸, znalazła się na jego końcu, zapewne przypadkowo przełożona przez archiwistę po rozsypaniu się szycia zeszytu 10). Całość otwierają dwa uzupełniające się zeszyty 5/5 oraz 5. Do pierwszego tomu „Entretiens” włączyliśmy zeszyty do nr. 8, w którym ostatni wpis pochodzi z 12 IV 1776 r.,

⁹ *Ibidem*, s. 266–267. „Entretiens” z Benoîtem i Lentulusem w jednym tomie, Bibl. PAU/PAN Kr., sygn. 1648.

¹⁰ BCzart., sygn. 961.

¹¹ Bibl. PAU/PAN Kr., sygn. 1649. Ponadto „Entretiens” z 1777, BCzart., sygn. 961; „Entretiens” z 1779, AGAD, Archiwum Koronne Warszawskie, dział: Rosyjskie, sygn. 57/33. Ostatnie dwie sygnatury zawierają czystopisy rozmów ze Stackelbergiem, których Bańkowski nie odnotował.

¹² BCzart., sygn. 939 (por. przyp. 30, 32, 35). Ta sygnatura, jak i przywołana w przyp. 10 i 11 sygn. 961 są odpryskami archiwum Stanisława Augusta ze zbioru „Entretiens” pochodzącymi z „udziału” Tadeusza Czackiego, P. Bańkowski, *op. cit.*, s. 93. Ponadto spisy tematów rozmów z Wołkońskim, AGAD, ZP, sygn. 397. Czystopisowe indeksy do rozmów Wołkońskiego i Salderna, AGAD, ZP, sygn. 329 (por. przyp. 38).

¹³ BCzart., sygn. 652.

¹⁴ BCzart., sygn. 939.

¹⁵ BCzart., sygn. 799; por. przyp. 28.

¹⁶ P. Bańkowski, *op. cit.*, s. 125.

¹⁷ *Ibidem*, s. 127.

¹⁸ Znajduje się na niej adnotacja: „cayer 10me. Suite de Stackelberg an. 1776”.

przy czym edycja obejmuje tylko zapisy do końca 1775 r. Ciągłą numerację mają jeszcze dwa zeszyty – 9 i 10, które zawierają notatki do końca 1776 r. Zeszyty z kolejnych lat mają odrębną numerację od 1 w ramach roczników. W sumie rękopis to 196 kart. Zeszyty ujęte są we wspólną obwolutę koloru niebieskiego, na której zachowały się ślady klejenia. Na grzbiecie obwoluty znajduje się tytuł „Stackelberg 1773–1779”, zapisany w taki sposób, aby był czytelny w pozycji stojącej. Pochodzi on zapewne z okresy gdy interesujący nas tom był umieszczony na półce archiwum gabinetowego pośród innych tomów „Entretiens”. Na marginesie dodajmy, że dopełnienie rękopisu stanowiły odnotowane przez Bańkowskiego, a niezachowane „Entretiens de Sa Majesté avec Stackelberg à 1772 ad 1789” oraz (dotyczące tego samego materiału lub stanowiące wyciąg z niego) „Extraits des entretiens du roi avec le baron de Stackelberg 1772–1776. 4 Cahiers”¹⁹.

Wszystkie składające się na rękopis z Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie o sygn. 1649 zeszyty – poza nr. 5/5 – mają rozmiar 23 na 18,5 cm. Spisane są na papierze czerpanym żeberkowym, posiadającym znaki wodne holenderskiej firmy „J. Honig & Zoonen”. Na części kart (w zeszycie 5/5) znajduje się znak wodny z napisem „Van der Ley”. Zeszyt 5/5, nieco mniejszy od innych, ma wymiar 20,5 na 16,3 cm. Podobnie jak pozostałe, został spisany czarnym atramentem w podstawowym tekście. Pojedyncze poprawki oraz numery i daty naniesiono później, inną ręką, czerwonym tuszem na przygotowany wcześniej tekst. Uczyniła to osoba, której zadaniem było opracowanie ostatecznej formy „Entretiens”. W zeszycie 5 odnalazłyśmy jedną poprawkę uczynioną tym samym czerwonym atramentem, zapewne zrobioną przy scalaniu tekstu zeszytów 5 i 5/5 na użytek czystopisu, którego podstawą miały być owe zeszyty.

Pierwsza zachowana w całości notatka zapisana w omawianym rękopisie pochodzi z 17 V 1773 r.²⁰ i została opatrzona numerem 38, ostatnia zaś to urwany zbiorczy zapis rozmów z 13, 14 i 16 XII 1779 r. Niestety, wcześniejsze zapisy

---

¹⁹ P. Bańkowski, *op. cit.*, s. 259–261. W punkcie 423 zrekonstruowanego inwentarza Archiwum Stanisława Augusta Bańkowski obok wspomnianego „Extraits” z lat 1772–1776 wymienia również „Extrait des entretiens du roi avec le baron Stackeberg depuis 1771–1779. Sept cahiers, brochés”. Pamiętając o tym, że Stackelberg przybył do Warszawy dopiero we wrześniu 1772, sądzimy, że w opisie doszło do pomyłki. Prawdopodobnie rok 1771 należy zastąpić 1772. Z racji dość krótkiej obecności Stackelberga w 1772 być może sporządzono jeden czystopisowy tom „Entretiens”, obejmujący okres od jesieni 1772 do końca 1773. Przy takim założeniu możemy przypuszczać, że rzeczywiście w okresie 1772–1779 powstało 7 roczników „Entretiens”.

²⁰ Brakuje więc zapisów rozmów z siedmiu miesięcy, ponieważ rozmowy Stanisława Augusta ze Stackelbergiem, jeśli nie liczyć oficjalnych audiencji, rozpoczęły się w listopadzie 1772. Pierwsza miała miejsce 6 lub 8 listopada. 8 listopada podał Stackelberg w liście z 9 XI 1772 do Nikity Iwanowicza Panina, przewodniczącego rosyjskiego Kolegium Spraw Zagranicznych; D. Dukwicz, *Rosja wobec sejmku rozbiorowego warszawskiego (1772–1775)*, Warszawa 2015, s. 121–122. Jerzy Michalski datuje tę rozmowę na 6 listopada na podstawie korespondencji króla; *idem*, *Rejtan i dylematy Polaków w dobie pierwszego rozbioru*, w: *idem*, *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. 1: *Polityka i społeczeństwo*, red. W. Kriegseisen, Z. Zielińska, Warszawa 2007, s. 169.

„Entretiens” nie przetrwały. Wszystkie zachowane do dnia dzisiejszego „Entretiens” mają podobną strukturę wewnętrzną. Zapisy rozmów ze Stackelbergiem oraz z Benoît i Lentulusem – wręcz identyczną. Każdej notatce ze spotkania, które odbył Stanisław August lub też osoba przez niego upoważniona, nadano osobny numer, z zaznaczoną datą – zazwyczaj dzienną. Czasami nie notowano daty, a jedynie numer, lecz w tym przypadku adnotacja przeważnie zawierała krótką informację np. o przekazaniu jednej ze stron pewnych dokumentów bądź odnosiła się do wydarzeń niekoniecznie omawianych przez strony, lecz wiążących się w ten czy inny sposób z szeroko pojmowanymi relacjami pomiędzy królem i ambasadorem. I tak pod nr. 55 z września 1774 r. (bez daty dziennej) znajdujemy wiadomość o wydaniu marszałkowi nadwornemu litewskiemu Władysławowi Gurowskiemu asygnaty na 3 tys. dukatów płaćnych ze skarbu koronnego²¹. Kilka kart dalej, pod nr. 58, również z września 1774 r., zanotowano jedynie: „Projet sur les starosties et les biens royaux”. Czasami pod jedną datą znajdujemy dwa kolejne numery „Entretiens” (np. datę 15 IX 1773 r. noszą dwie notatki o nr. 71 i 72), zdarza się i tak, że jeden numer obejmuje rozmowy z kilku dni (np. pod nr. 86 z 1773 r. zanotowano rozmowy z 4, 6, 7, 9 i 10 grudnia). Jeśli informacja zawarta w danym numerze dotyczyła jednego zagadnienia, nie dodawano elementów porządkujących treść, oddzielając jedynie poszczególne kwestie poziomymi kreskami, które zachowałyśmy w edycji dla lepszego oddania charakteru źródła (zob. il. 1, 4). Jeżeli natomiast w czasie rozmowy król i ambasador omawiali kilka spraw, wówczas tekst dzielono na akapity, a na lewym marginesie dopisywano kolejne litery alfabetu (czasem cyfry), tak aby układ „Entretiens” był bardziej czytelny (zob. il. 1–4). Ułatwiało to również późniejsze tworzenie indeksów rzeczowych i sprawne odnajdywanie w tekście potrzebnych informacji.

Refleksja nad tym, jak powstawało „Entretiens”, jest w gruncie rzeczy pytaniem o funkcjonowanie Gabinetu Stanisława Augusta. Ponieważ wiemy o tym stosunkowo niewiele²² to każda informacja przybliżająca nas do wiedzy o kancelarii królewskiej jest cenna. Nieco światła na tworzenie i obieg gabinetowy materiałów, które są przedmiotem edycji, rzucają z jednej strony notatki na marginesach brulionów, a z drugiej zachowane hipostazy tego źródła.

Jak wspomnieliśmy, rękopis stanowiący podstawę edycji jest minutą. Potwierdza to notatka umieszczona na ostatniej karcie zapisu rozmów z roku 1774: „les minutes remises au roi le 24 janvier 1775”²³. Podobne notatki znajdują się także na kolejnych zeszytach. Z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy założyć, że minuty „Entretiens” z jednego roku były w komplecie przesyłane

---

²¹ Bibl. PAU/PAN Kr., sygn. 1649, k. 39v. Wydaje się, że powodem odnotowania tego faktu w „Entretiens” było to, że wymieniona suma została obiecana Gurowskiemu na życzenie Stackelberga.

²² Monografistka Gabinetu, Maria Rymszyna (*Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962) nie dostrzegła powstawania w Gabinetecie innych materiałów niż korespondencja. W jej pracy nie znalazłyśmy informacji, które mogłyby dla nas stanowić trop do wyjaśnienia „kuchni” tworzenia protokołów rozmów.

²³ Bibl. PAU/PAN Kr., sygn. 1649, k. 46v.

królowi w celu sprawdzenia i dokonania ewentualnych poprawek. Dla okresu, który obejmuje niniejsza edycja, zachowały się informacje dotyczące czasu powstania minut z lat 1774 i 1775. I tak rozmowy z 1774 r. przesłano królowi do zaakceptowania już 24 I 1775 r., kolejny zaś rocznik trafił do rąk władcy dopiero 16 VII 1776 r., a więc pół roku po ukończeniu zapisów²⁴. W tym drugim przypadku znajdujemy na karcie tytułowej dodatkową informację: „rendus au roi le 27 8bre 1776” – być może w ten sposób zapisano datę oddania królowi czystopisu „Entretiens”. O tym że takowe przygotowywano wiemy dzięki zachowaniu się dwóch wspomnianych wyżej egzemplarzy czystopisu z lat 1777 i 1779. Stanisław August niezmiernie rzadko dokonywał zmian w przesłanym tekście minut i były to wyłącznie poprawki stylistyczne bądź uzupełnienia brakujących słów²⁵. Dotyczą one jednak późniejszych roczników „Entretiens”, w tekście z lat 1773–1775 poprawki były nanoszone jeszcze na etapie sporządzania minut i nie były robione ręką króla²⁶ (zob. il. 3).

Jak jednak powstawała minuta „Entretiens”? Z całą pewnością możemy powiedzieć, że nie była to praca jednej osoby, gdyż na kartach zeszytów składających się na wspomniane źródło zachowało się kilka różnych duktów pisma. W pamiętnikach Stanisława Augusta znajdujemy adnotację wskazującą, że król był jedną z osób tworzących na bieżąco przynajmniej część zapisów znajdujących się w „Entretiens”. W tomie ósmym swoich wspomnień, przywołując rozmowę ze Stackelbergiem z 21 X 1778 r., opracowaną na podstawie relacji zamieszczonej w „Entretiens”, władca wprowadził ją słowami: „il paroît nécessaire d’insérer ici l’extrait des notes que le Roi tenoit journellement”²⁷. Mamy tu zatem potwierdzenie, że Stanisław August część rozmów notował osobiście, a przekazane przez niego notatki były wpisywane do prowadzonych w Gabinetie zeszytów „Entretiens”²⁸. W odniesieniu do materiału będącego przedmiotem edycji królowi

²⁴ Być może czekano z oddaniem królowi minuty z 1775 r. do zapisania całego zeszytu 8, w którym – jak już wspomnieliśmy – ostatni wpis dotyczy wydarzeń z 16 IV 1776 r.

²⁵ O tym, że ktoś – być może sam król – uważnie czytał „Entretiens” przed sporządzeniem czystopisu świadczy notatka na marginesie „Entretiens du roi avec Mr Benoît”: „Ce No. doit être avant le précédent”, napisana przy rozmowie z 7 VII 1772, Bibl. PAU/PAN Kr., sygn. 1648, k. 26v.

²⁶ W „Entretiens” z 1779 w rozmowie nr 52 ręką Stanisława Augusta nadpisano nad linią: „de l’évêque”, ponieważ bez tych słów mielibyśmy zdanie absurdałne: „Le prince évêque de Płock a répondu qu’il fallait attendre le retour **de l’évêque** de Livonie pour concerter à la Commission d’éducation les moyens de satisfaire en partie aux demandes dessus ex-jésuites”, Bibl. PAU/PAN Kr., sygn. 1649, k. 175.

²⁷ *Mémoires*, s. 771.

²⁸ Jeszcze lepszemu przykładowi osobiście przez króla spisanych rozmów dostarczają wspomniane wyżej rozproszone zapisy rozmów krajowych (pisane w pierwszej osobie, częściowo jako dialog, częściowo zaś mową zależną), np. z Młodziejowskim (3 XII 1772 oraz I 1773), Raczyńskim (8 XII 1772), Lubomirskim (XI 1772, 10 IV 1773), w poszycie „Miscellanea polonica”, BCZart., sygn. 799, s. 39–47, 55–62. W odrębnej notatce z rozmów Branickim, datowanej 24 XI 1778, ale obejmującej jeszcze zapiski z grudnia tego roku, król zanotował nie tylko wymianę zdań, ale także – tworząc niejako didaskalia – ton swojego głosu, zachowanie inter-

zapewne należy przypisać autorstwo kilku rozmów pochodzących z końca 1775 r., które zostały zanotowane w formie szczegółowych dialogów zdradzających literackie zacięcie autora. Być może powstały one od razu z myślą o ewentualnym włączeniu w przyszłości do pamiętników, których dwa tomy już wówczas król zrezagował²⁹. Zapewne w Gabinetcie przekazywane przez Stanisława Augusta notatki uzupełniano na bieżąco o streszczenia królewskiej korespondencji, not dyplomatycznych i innych dokumentów, tworząc w ten sposób kolejne zeszyty „Entretiens”. Na początku „Entretiens” z 1774 r. mamy przemieszane daty kolejno numerowanych zapisek (od nr. 14 do 18) co świadczy o tym, że przed wpisaniem do jednego zeszytu ktoś uporządkował materie (notatki) będące przedmiotem rozmów króla z ambasadorem pomiędzy 2 a 11 II 1774 r., a dopiero potem wpisał je do zeszytu „Entretiens” i nadał im kolejne numery, niekoniernie zgodne z chronologią. Sądzymy zatem, że zapisy prowadzali różni kopiści, niezajęci w danym momencie innymi pracami w Gabinetcie, nad całością zaś czuwał któryś z królewskich sekretarzy.

Początkowo „Entretiens” miały charakter rzeczowych i dość krótkich notatek, aby z czasem przybrać formę coraz bardziej rozbudowanych i szczegółowych sprawozdań z kontaktów króla z ambasadorem. Obok relacji z osobistych spotkań króla z ambasadorem w „Entretiens” odnotowywano również rozmowy, które na polecenie Stanisława Augusta przeprowadzały z dyplomatą osoby trzecie. Pierwsze zachowane zapisy, pochodzące z maja 1773 r., dowodzą, że rolę pośredników pełnili kanclerz wielki koronny Andrzej Młodziejowski oraz konsyliarz królewskiego Gabinetu Piotr Maurycy Glayre.

Wydaje się, że Stanisławowi Augustowi w czasie spotkań ze Stackelbergiem, które czasami odbywały w szerszym gronie, towarzyszyła osoba odpowiedzialna za sporządzenie zapisu rozmowy. Sądzymy, że taką funkcję mógł pełnić Glayre. W protokołach rozmów z Saldernem Glayre’a wielokrotnie odnotowano jako jednego z uczestników spotkań³⁰. Na obecność sekretarza, którego zadaniem było protokołowanie rozmów prowadzonych przez króla, oraz na to, że nie był on Polakiem może wskazywać duża liczba błędów w zapisach nazw miejscowych czy określeń polskich urzędów, które nie miały odpowiedników w języku francuskim. Również nazwiska niektórych osób sprawiały duże problemy osobie sporządzającej notatki. Przykładowo w notatce nr 18 z 26 III 1775 r. spotykamy dwie różne formy zapisu nazwiska Sanguszko: „Jérôme Zangusko” i „Janus Zangousko”, a w zapisie nr 25 z 10 IV 1775 r., w którym Benoît „recommande pour le Conseil Permanent Jaconski, Dzirbitzki, le castellan de Genes et Jinieff”, mamy całą serię

---

lokutora, informacje o przechodzeniu z pokoju do pokoju, a także o tym, co działo się na balu u Stackelberga pomiędzy kolejnymi rozmowami (*ibidem*, s. 1855–1872). Wyraźnie więc widać, że były to częściowo notatki o charakterze diarystycznym, a nie tylko zapisy „Entretiens”.

²⁹ *Mémoires*, s. 26–27. Przyczynek do analizy wzajemnych zależności tekstu pamiętników i „Entretiens” zob. E. Zielińska, „Entretiens” Stanisława Augusta z ambasadorem rosyjskim Ottonem Magnusem von Stackelberg i „Pamiętniki” ostatniego króla Rzeczypospolitej, „Studia Źródłoznawcze” 56, 2018 (w druku).

³⁰ „Sujets des entretiens du roi avec l’ambassadeur mons. Saldern”, BCzart., sygn. 939, s. 547–587.

błędnie zapisanych nazwisk, co zdaje się potwierdzać tezę, że autorem notatki był obcokrajowiec, który powyższe nazwiska zapisywał ze słuchu. Szczególnie widoczne jest to w przypadku nazwiska: „Jinieff” – „Żyniew”. Co ciekawe, porównanie dwóch roczników „Entretiens”, które znamy tak z minuty, jak i czystopisu, wskazuje na to, że błędy w odtworzeniu polskich nazwisk były korygowane przed sporządzeniem czystopisu. Za przykład może posłużyć zapis nazwiska generała Jana Komarzewskiego, który stał się z czasem jednym z pośredników pomiędzy ambasadorem a królem. W minucie jego nazwisko stałe było zapisywane jako: „Komorczewski” lub „Komoreczewski”. W czystopisie zapis nazwiska był już jednak prawidłowy.

Najciekawszy przyczynek do analizy sposobu, w jaki redagowano „Entretiens”, stanowią wpisy z okresu od maja do końca 1773 r. Zostały one zebrane w dwóch osobnych zeszytach, noszących numery 5/5 i 5. W każdym zamieszczono w kolejności chronologicznej notatki, które wzajemnie się zająwiają i uzupełniają. Przykładowo zeszyt 5/5 rozpoczyna się od notatki nr 38 i znajdują się w nim kolejno nr. 39 i 40, ale już nr 41 znajduje się w zeszytcie 5; nr 42 zapisano ponownie w zeszytcie 5/5, za to kolejne dwa – 43 i 44 – mieszczą się ponownie w zeszytcie 5. Wytlumaczenie tej sytuacji znajdujemy na lewym marginesie pierwszej strony zeszytu 5, w którym w miejscu, gdzie znajduje się informacja, że nr. 38, 39 i 40 należy szukać w zeszytcie 5/5, czytamy: „Vid. Cayer 5/5. C'est à dire ce qui a été traduit du polonais par Konarski”³¹. Zatem zeszyt 5/5 zawiera tłumaczone z polskiego uzupełnienie do francuskich protokołów rozmów.

Wydaje się również, że przed przystąpieniem do zredagowania zeszytów 5 i 5/5 sporządzono w Gabinetcie wstępny spis materii, które powinny zostać odnotowane w „Entretiens”. Świadczą o tym poprawki poczynione tą samą ręką w nagłówku notatki nr 56 z 27 VII 1773 r. Na k. 8v w zeszytcie 5/5 Konarski, który przygotował tłumaczenie zawartości różnych dokumentów, mających uzupełnić osobiste zapiski króla (zeszyt 5) zapisał liczbę „27”, będącą, jak się wydaje, korektą błędnie podanej daty spotkania króla z kanclerzem Młodziejowskim lub co bardziej prawdopodobne – daty biletu Stackelberga do kanclerza, o którym jest mowa w źródle. Domyślamy się, że w spisie dokumentów, których francuskie streszczenia Konarski miał przygotować, przy bilecie ambasadora znajdowała się data 22 lipca, którą tłumacz poprawił po sięgnięciu do oryginału biletu. Czerwonym atramentem, którego używała osoba scalająca obydwie zeszyty, początkowo zapisano na tłumaczeniu datę 22 lipca, aby później zamienić ją na 27 lipca, tak jak to sugerował tłumacz (zob. il. 3). W zeszytcie 5 również poczyniono odpowiednią korektę tym samym kolorem atramentu (zob. il. 4). Przykład ten pokazuje, że obydwie zeszyty powstawały równolegle na podstawie wcześniej sporządzonych spisów numerów „Entretiens” z przypisanymi im datami. Dopiero na poziomie scalania nanoszono ostatnie poprawki, także językowe (zob. il. 1).

³¹ Zapewne chodziło o pochodzącego z kalwińskiej szlachty Rafała Kazimierza Konarskiego, ur. ok. 1749, który – zgodnie z ustaleniami M. Rymaszyny – w latach 1779–1786 (jak wskazuje przywołana notatka także wcześniej) mógł pełnić w królewskim Gabinetcie funkcję kopisty, M. Rymaszyna, *op. cit.*, s. 184; S. Konarski, *Szlachta kalwińska w Polsce*, Warszawa 1936, s. 136.

Stąd też – poza wspomnianą wyżej korektą daty nr. 56 z 1773 r. – znajduje się tam jedyny przypadek „pustego” numeru. Pod nr. 54 z datą 20 VII 1773 r. zapisano: „Sans affaires” (zob. il. 2). Samo w sobie wydaje się to być pozbawione sensu, skoro bowiem nic się nie wydarzyło, to po co sztucznie tworzyć zapis o tym, że nic się nie wydarzyło. Prawdopodobnie wynikało to z tego, że albo część, albo całość numeru oznaczonego w edycji jako „53 [bis]” miała być właśnie nr. 54 z 20 VII 1773 r., ponieważ właściwy nr 53 znajduje się w zeszytcie 5. Zapewne w trakcie scalania zeszytów przed oddaniem do sporządzenia czystopisu dokonano zmiany wcześniejszych założeń i rozbudowano nr 53, jednocześnie dla uniknięcia poprawiania wszystkich kolejnych numerów w obydwu zeszytach, co mogłoby wprowadzić niepotrzebne zamieszanie, stworzono „pusty” numer, aby nie dopuścić do dalszych pomyłek.

Zatem zeszyt 5/5 stanowił uzupełnienie przygotowane specjalnie na użytek „Entretiens” rozumianych jako dokument, który miał dawać szczegółowy wgląd w całokształt stosunków polsko-rosyjskich, a nie wyłącznie osobistych kontaktów Stanisława Augusta ze Stackelbergiem zobrazowanych w zeszytcie 5. Potwierdza to analiza treści zapisów znajdujących się w obydwu wspomnianych zeszytach. Pierwszy z nich – przygotowany przez Konarskiego – w przeważającej części zawiera informacje dotyczące przebiegu prac sejmu i delegacji, które król otrzymywał za pośrednictwem marszałka konfederacji i sejmu rozbiorowego Adama Ponińskiego oraz kanclerza Młodziejowskiego. Ten ostatni był również osobą, która często informowała króla o planach i oczekiwaniach Stackelberga wobec monarchy. Drugi zeszyt jest wypełniony zapisami bezpośrednich rozmów Stanisława Augusta z ambasadorem oraz relacjami Glayre’a ze spotkań, które odbył ze Stackelbergiem na polecenie króla. Ponieważ nie zachowały się wcześniejsze zeszyty, nie wiemy, czy praktyka uzupełniania zapisów rozmów z ambasadorem o informacje dotyczące stosunków polsko-rosyjskich i innych działań podejmowanych przez Stackelberga była stosowana wcześniej. Co więcej, żadne inne znane nam „Entretiens” nie mają takiej dwudzielnej struktury. O tym, że system sporządzania brudnopisów w dwóch ciągach najwyraźniej uznano w Gabinetcie za niepraktyczny świadczy to, że od początku 1774 r. (zeszyt 6 i częściowo 7) zarzucono tę formę redagowania „Entretiens”, polegającą na późniejszym uzupełnieniu notatek króla czy Glayre’a innymi ważnymi informacjami, i na bieżąco notowano wszystko to, co było ważne w relacji królewsko-ambadorskich.

O tym, że nie od razu „Entretiens” przybrały kształt taki, jak za ambasy Stackelberga świadczą znane nam zapisy wyciągów rozmów z Wołkońskim³². W brulionie obrazującym kontakty z tym ambasadorem w jednym ciągu obok zapisów podobnych do rozmów ze Stackelbergiem notowano także „rozmowy tematyczne” – przykładem wspomniany cykl rozmów z partnerami krajowymi dotyczący tzw. Rady Patriotycznej wpisany pomiędzy rozmowy z rosyjskim ambasadorem czy spis papierów dotyczących zarazy z 1770 r. Porównanie

³² „Brouillon. Extraits des entretiens du roi avec l’ambassadeur de Russie, prince Wolkon-ski depuis les 10 juin 1769, jusqu’au 16 février 1771 et différentes affaires traites par ordre de S.M. avec le même dans le cours de ces années”, BCzart., sygn. 939, s. 591–622.

zapisów rozmów Wołkońskiego i Stackelberga czy Benoîta pokazuje, że na przestrzeni kilku lat (1769–1773) wypracowywano w Gabinetcie dojrzałą, znaną z edytowanego źródła, formę zapisu „Entretiens”.

Osobne zagadnienie, o którym trzeba wspomnieć, stanowią załączniki do „Entretiens”. W tekście znajdują się wzmianki o aneksach, ale nigdy nie trafiłyśmy na osobne posyty załączników. Czasami dokonywano na użytek „Entretiens” streszczenia dokumentów gromadzonych w aneksach (np. nr 56 z 27 VII 1773). Niekiedy jednak świadomie tego nie czyniono i ograniczano się do krótkiej notatki typu: „il ne se trouve pas”. Tak było w odniesieniu do jednego z projektów Rady Nieustającej (nr 54 z 23 VIII 1774). Najprawdopodobniej dokumenty takie trafiały do innych zasobów archiwum gabinetowego. Tak na pewno działo się z listami, o których mowa w „Entretiens”. Co ciekawe, w źródle można znaleźć odesłania do załączników, które chronologicznie powstały później niż tekst notatki w „Entretiens”. Przykładem niech będzie zapisek nr 1 z 14 I 1775 r., w którym znajdujemy odwołanie do listów Augustyna Debolego z 10 I i 7 III 1775 r. Odsyłacz dopisano zatem podczas gabinetowej obróbki zapisków, być może przed sporządzeniem czystopisu.

Warto postawić jeszcze pytanie, od kiedy tworzono w Gabinetcie dokumentację rozmów króla z ważnymi rozmówcami w postaci „Entretiens”? Z ustaleń Bańkowskiego wiemy, że istniały tomy rozmów z Repninem, ale wydaje się, że obejmowały one rozmowy dopiero od schyłku lat sześćdziesiątych. Znane nam indeksy do rozmów z tym ambasadorem zaczynają się w 1767 r.³³ Jeśli zatem przyjąć, że jest to początek tworzenia tej formy dokumentacji, oznaczałoby to, że dopiero w dobie konfederacji radomskiej Stanisław August i jego Gabinet zdali sobie sprawę z konieczności systematycznego utrwalania rozmów króla z rosyjskim ambasadorem. Wydaje się, że możemy ostrożnie przyjąć, że lata 1767–1769 są okresem wykształcenia się formy kancelaryjnej znanej z późniejszych „Entretiens”. To by wskazywało na pewne „dojrzewanie” funkcjonowania Gabinetu, przyspieszone przez okoliczności polityczne. W czasie konfederacji radomskiej król został politycznie osamotniony i był narażony na naciski oraz ataki (m.in. ze strony ambasadora), którym musiał jakoś dawać odpór. Być może „Entretiens” było narzędziem mającym służyć do obrony przez stawiającym coraz to nowe żądania Repninem.

Dzięki temu, że wiemy, iż poza samymi „Entretiens” w formie minut i czystopisów istniały w Gabinetcie indeksy do protokołów³⁴, tworzono wyciągi

³³ AGAD, ZP, sygn. 329. Wcześniej jedynie ograniczano się do rejestrowania korespondencji z ambasadorami, czego mamy przykłady w odniesieniu do Repnina i Salderna (z okresu nadzwyczajnej misji do Rzeczypospolitej w 1766), AGAD, ZP, sygn. 328.

³⁴ Przykładem czystopisowy indeks rzeczowo-osobowy do rozmów z Saldernem, „Première table des matières des entretiens du roi avec le comte de Saldern depuis le 30 avril jusqu’au 13 juin 1771. Depuis le 30 avril jusqu’au 16 juin inclusif ce qui contient 20 n^o” oraz „Seconde table des matières des entretiens du roi avec Saldern 1771, depuis le 18 juin jusqu’au [brak daty końcowej]”, AGAD, ZP, sygn. 82 i 86. Są to materiały, które przy podziale Archiwum przypadły Marcinowi Badeniemu, jednemu z dyrektorów Gabinetu Stanisława Augusta, a następnie drogą dziedziczenia zostały przejęte przez Popielów, P. Bańkowski, *op. cit.*, s. 125.

z rozmów oraz osobne zespoły załączników do „Entretiens” możemy się domyślać, jak posługiwano się tymi materiałami w obiegu gabinetowym. Niewątpliwie wszystkie wyciągi z „Entretiens” i indeksy miały za zadanie umożliwić królowi i jego współpracownikom dotarcie do potrzebnych w danej chwili zapisów przebiegu rozmów sprzed kilku miesięcy czy lat, miały dać szansę szybkiego sprawdzenia, kiedy daną sprawę roztrząsano. Dopiero w razie konieczności zgłębienia szczegółów sięgano zapewne po czystopis „Entretiens”³⁵.

W regeście materiałów przekazanych przez szefa Gabinetu Piusa Kicińskiego do Archiwum Gabinetu w roku 1792 widać wyraźnie, że „Entretiens” – zarówno czystopis, jak i minuta, indeks oraz wszelkie wyciągi – tworzyły odrębny zbiór, podobnie jak korespondencja krajowa czy zagraniczna króla³⁶. Potwierdza to obserwacje Bańkowskiego³⁷. Dodać można, że zbiór ten był starannie uporządkowany, a nieco światła na sposób jego organizacji rzuca notatka sporządzona na okładce czystopisu indeksu rozmów z Wołkońskim, zachowanego w AGAD³⁸. Wynika z niej, że zapisy pewnych rozmów kopiowano do osobnych, tematycznych zeszytów, same zaś zeszyty rozmów numerowane były według pewnego schematu: Durini – 1/D, St. Saphorin – 1/St., Benoît – 1/B. A wszystko razem zszywano w „Entretiens du roi avec les ministres étrangers”. Wyjątek – zapewne ze względu na objętość protokołów i znaczenie polityczne – czyniono dla ambasadorów rosyjskich. Widać zatem, że system archiwizowania i indeksowania „Entretiens”

³⁵ *Nota bene* nie zawsze daje się zauważyć różnicę pomiędzy tym, co tytułowano „Entretiens”, a tym, co tytułowano „Extraits” – wyciągi z rozmów. Przykładem niech będzie klocek BCzart., sygn. 939, zawierający czystopis rozmów ze Stackelbergiem z 1777 i wyciąg rozmów z dwoma nuncjuszami. W tym przypadku wyciągi są często obszerniejsze niż rozmowy w czystopisie. Podobnie „Sujets des entretiens du roi avec l’ambassadeur mons. Saldern” (*ibidem*) są tym samym co inne „Entretiens”. Wydaje się, że dopiero wraz z ustabilizowaniem się formy „Entretiens” za czasów ambasady Stackelberga wykrystalizowało się także nazewnictwo.

³⁶ „Regestr plików korespondencyi i innych pism oddanych JP Friese do archiwum przez JP Kicińskiego szefa gabinetu JKMcI z okazji wyjazdu najjaśniejszego pana do obozu w roku 1792”, AGAD, AKP, pudło 90, s. 472.

³⁷ P. Bańkowski, *op. cit.*, s. 120, 123, 124.

³⁸ „NB Cette table des matières, outre les entretiens du roi avec le pr[ince] Wolkonski, contient encore, 1. tout ce qui a eu rapport à la peste. Ces articles sont distingués par la lettre P. mise sous la chiffre du numéro de la façon suivante : no. 5/p ; ainsi il faut chercher tout ce qui se trouve désigné de la sorte dans le cayer intitulé Papiers relatifs à la peste. 2. Les papiers concernant le conseil soit disant patriotique sont notés d’un c[ahier] sous le numéro, de la sorte no. [nieczytelny] qu’il faut chercher dans le cayer étiquetté Papiers relatifs au conseil soit disant patriotique. 3. Les entretiens avec les ministres étrangers, sont distingués ainsi Durini – no. 1/D, Wroughton no. [nieczytelny; zapewne: no 1/W], St. Saphorin no. 1/St., Benoît no. 1/B. Les quels sont dans le cayer, qui a pour titre Entretiens du roi avec les ministres étrangers. 4. Pour ce qui regarde l’ambassade du pr[ince] Wolkonski il n’y a aucune lettre sous le chiffre du numéros”, notatka na okładce: „Table alphabétique des matières des entretiens du roi et des différentes affaires traitées par ordre de sa Majesté avec le pr[ince] Wolkonski ambassadeur de Russie depuis le 10 juin 1769 jusqu’au 7 mars 1771”, w kodeksie: „Zbiór summaryszow części papierów w archiwie Jego Krol. Mości będących”, AGAD, ZP, sygn. 329, k. 383–383v.

w Gabinetcie był dość przejrzysty i służyć miał przede wszystkim ułatwieniu dotarcia do konkretnych treści³⁹.

Uwagi edytorskie

Tekst „Entretiens” powstał po francusku. Na potrzeby edycji język źródła został częściowo zmodernizowany i przystosowany do reguł współczesnej ortografii języka francuskiego. Dotyczy to szczególnie zamiany charakterystycznej dla XVIII w. końcówki czasu imparfait „-ois”, „-oit” czy „-oient” na współczesne odpowiedniki: „-ais”, „-ait” i „-aient”. To samo odnosi się do innych form czasowników, szczególnie w przypadku czasów złożonych, w których czasownik posiłkowy miał powyższe końcówki.

Współczesną pisownię nadano również wyrazom mającym w liczbie pojedynczej końcówkę „-nt”, a które w liczbie mnogiej były w XVIII w. zapisywane z końcówką „-ns”, tracąc literę „t”. Dla większej przejrzystości tekstu zrezygnowano z dopisywania litery „t” w nawiasie kwadratowym, uwspółcześniając ortografię do formy „-nts”. Przykładowo w tej grupie znalazły się takie wyrazy jak: *les habitans* – zamienione w edycji na *les habitants*, *les jugemens* – na *les jugements*, *les rémanens* – na *les rémanents*, *les régimens* – na *les régiments*. Zasada ta dotyczyła nie tylko rzeczowników, lecz także przymiotników oraz imiesłówów: oryginalne *mécontens* zamieniono na zgodne z obecną ortografią *mécontents*, *précédens* na *précédents* itp.

W celu ułatwienia odbioru źródła przez czytelników wprowadzono zapis wyrazów zgodny z zasadami współczesnej ortografii w miejscach, gdzie pisownia nie wpływała na brzmienie wyrazu. Przykładowo poprawną w XVIII w. formę rzeczownika *le tems* zastąpiono wszędzie przez współcześnie używaną *le temps*, która *nota bene* również była w użyciu w XVIII w. Obydwie formy odnotowuje *Dictionnaire critique de la langue française* (t. 3, oprac. J.-F. Féraud, Marseille 1788, s. 669). Podobnie liczbę mnogą rzeczownika *le loi*, występującą w „Entretiens” prawie zawsze w formie *les loix*, zamieniono na *les lois* – obydwie te formy występowały w języku francuskim w XVIII w. równolegle, choć forma *les loix* była archaiczna, co pokazuje, że zmiany językowe docierały do Rzeczypospolitej z pewnym opóźnieniem⁴⁰. Nie jest to jedyny przykład archaizmu występujący w „Entretiens”. Podobnie rzecz się ma z takimi słowami jak *le cayer* – współcześnie

³⁹ Tylko w odniesieniu do jednej rozmowy krajowej znalazłyśmy informację o jej usytuowaniu w archiwum gabinetowym. Na odpisie rozmowy króla ze Stanisławem Bernardem Gozdzkim i Teodorem Wesslem z sierpnia 1766 r. znajduje się informacja, że jest to kopia z oryginału, który się znajduje w Archiwum Gabinetu w teczce nr 3, pod literą „T”, BCzart., sygn. 798, s. 1143.

⁴⁰ W tytule dzieła Monteskiusza *De l'esprits des loix* (wyd. 1748) znajdujemy liczbę mnogą rzeczownika *le loi*, utworzoną poprzez dodanie litery „x”, lecz już w *Encyklopedii* Diderota i D'Alemberta, wydawanej w latach 1751–1772, jest zapis liczby mnogiej z literą „s” na końcu – *les lois*.

le cahier czy *le pais* zamiast obecnego *le pays*. Obydwa mają konotację jeszcze XVII-wieczną, choć w *Encyklopedii Diderota*⁴¹ słowo *le cayer* już nie występuje w tej formie, a jedynie w obecnie używanej *le cahier*, natomiast *le pais* zostało odnotowane, lecz z odsyłaczem do obecnie używanej formy *le pays*. W celu zachowania specyfiki języka francuskiego używanego na dworze Stanisława Augusta w przypadku wyrazów archaicznych, gdy modernizacja słowa użytego w „Entretiens” pociągałaby za sobą zbyt daleko idącą zmianę w zapisie danego wyrazu, a często również w jego wymowie, zachowano oryginalną pisownię bez zmian, lecz dla ułatwienia w przypisie podano współczesną pisownię. Tak postąpiono w przypadku słowa *le cayer* czy z wyrazami *ministeriale* i *ministerialement*, które w tej formie w XVIII w. były używane sporadycznie w języku francuskim, ponieważ już wtedy poprawna była forma *ministérielle* i *ministériellement* – jedynie z taką spotykamy się chociażby na kartach *Encyklopedii*.

Spory problem sprawił sposób zapisywania wyrazów, w których w odróżnieniu od współczesnej ortografii bądź to podwajano niektóre spółgłoski, bądź też zamiast dwóch podawano tylko jedną. Kłopot polegał na tym, czy zaznaczać dodane spółgłoski w nawiasie kwadratowym, jak w przypadku słowa pisanego w XVIII w. *désaprouver*, którego obecna forma to *désapprouver*, czy też w przypisie tekstowym podawać oryginalny zapis słowa w przypadku usunięcia zbędnych liter, jak to ma miejsce w przypadku słowa *la diëtte* – *la diète*. Ostatecznie nie zaznaczamy nawiasem kwadratowym dodanych lub usuniętych spółgłosek, aby nie utrudniać lektury nadmiarem znaków graficznych. Jedynie sygnalizujemy w tym miejscu, że osoby używające języka francuskiego na dworze warszawskim charakteryzowały się dosyć swobodnym podejściem do ortografii, która nie była jeszcze tak sformalizowana jak obecnie.

W przypadku wyrazów najczęściej występujących, których ortografia została uwspółcześniona, nie zastosowano wprowadzania osobnych przypisów z formą oryginalną, podajemy je zatem tutaj. Zmiany w ortografii, których nie odnotowano w przypisie w tekście: *encor* zamieniono na *encore*, *scavoir* (i inne formy tego czasownika) na *savoir*, *obmettre* na *omettre*, *stile* na *style*, *la voye* na *la voie*, *may* na *mai* (przykłady te pokazują, jak często zmiany w pisowni dotyczyły liter „y” oraz „i”), *diëtte* na *diète*. Ponadto w tekście zmodernizowałyśmy i uzupełniłyśmy brakujące akcenty.

Zachowałyśmy pisownię nazw miejscowych wraz z obocznościami, odnotowanymi w indeksie geograficznym, który ma również za zadanie ułatwienie właściwej identyfikacji toponimów poprzez odsyłacze. Różnorodność występujących w „Entretiens” form zapisu nazw miejscowych nie zawsze oznaczała, że osoba pisząca popełniała rażące błędy. Czasami – jak w przypadku Gdańska – dwie pojawiające się w tekście formy „Dantzig” i „Dantziec” były ówczesnie dopuszczalne. Druga z wymienionych form jest niemal tożsama z hasłem poświęconym temu miastu w *Encyklopedii*, gdzie Gdańsk znajduje się pod hasłem: „Dantzick”, choć autor odnotowuje też „Dantzig”. Podobnie jest w przypadku Poznania,

⁴¹ *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, t. 1–28, Paris 1751–1772.

którego ówczesna nazwa w języku francuskim miała dwa warianty: „Posen” i „Posnanie”. W niniejszej edycji *Encyklopedia Diderota* posłużyła za źródło pozwalające ocenić poprawność zapisu nazw geograficznych używanych w XVIII w., czego przykładem może być Litwa, której poprawna nazwa w XVIII w. w języku francuskim brzmiała: „Lithuanie”, tak jak to jest w „Entretiens”.

Obecne w tekście długie kreski, którymi oddzielano zapisy poszczególnych kwestii/wypowiedzi, zachowałyśmy w tekście dla lepszego oddania charakteru oryginału. Jeśli zaś chodzi o podkreślenia, którymi niejednokrotnie oznaczano wówczas cytaty, zostały zamienione na cudzysłowy. Tam, gdzie podkreślenie pełni swoją dzisiejszą funkcję – wyróżnienia fragmentu tekstu – zachowano obecne w źródle podkreślenia. Wszystkie wyrazy dodane przez nas zaznaczyłyśmy nawiasem kwadratowym. Zabieg ten był niezbędny w kilku przypadkach, kiedy dla lepszego zrozumienia tekstu dopisałyśmy brakujący podmiot. W jednym przypadku jest to rzeczownik „chose” – l’unique [chose], ponieważ w źródle przymiotnik został użyty w funkcji podmiotu. Kursywą zaznaczyłyśmy obcojęzyczne wtręty, słowa, które nie występowały w osiemnastowiecznym języku francuskim.

Przy przygotowywaniu edycji „Entretiens” z lat 1773–1775 korzystałyśmy z minuty, która siłą rzeczy zawierała wiele skrótów. Zostały one rozwinięte bez zaznaczenia tego w nawiasie kwadratowym. Chodzi tu szczególnie o całą gamę skrótów oznaczających konkretne urzędy, instytucje czy osoby. Przykładowo „g.ch.” (czasami też „gr.c.”) zapisano jako „grand chancelier” zamiast „g[rand] ch[ancelier]”, wychodząc z założenia, że ta forma jest wygodniejsza dla czytelnika. Dotyczy to także takich skrótów jak „C.P.” (pisane czasem małymi literami) oznaczające „Conseil Permanent”, „R.P.” – „République”, „S.M.” (lub też „S.Mte”) – „Sa Majesté”. Podobnie postąpiłyśmy ze stale występującymi skrótami „l’amb.” – „l’ambassadeur”, czy „l’imp.” – „l’impératrice”. Do tej grupy zaliczono także skróty „an.” lub „ann.” oznaczające „annexe”⁴². We wszystkich rozmowach zanotowanych w formie dialogu pomiędzy królem i Stackelbergiem używano na oznaczenie osoby mówiącej skrótu literowego „R.” dla oznaczenia wypowiedzi króla oraz „S” dla Stackelberga. W edycji podajemy rozwinięte skróty: „Roi” i „Stackelberg”. Jedynie tam, gdzie zapisujący relację z rozmowy pominął skrót literowy, podajemy w nawiasie kwadratowym osobę, której słowa zostały przytoczone np.: „[Roi]”. Rozwinęłyśmy też stosowane wówczas skróty odnoszące się do wartości monet: charakterystyczny znak # zastąpiono słowem „ducats”, „fl.” lub „ff.” zaś słowem „florins”. Rozwinęłyśmy również skróty stosowane w źródle w zapisie nazw miesięcy, takie jak „7bre” (septembre), „8bre” (octobre), „9bre” (novembre) i „Xbre” (décembre). Wszędzie tam, gdzie redagujący brulion skracał zapis poprzez stosowanie liczb, np. „3 cours”, zamieniłyśmy liczbę na słowo i konsekwentnie stosowałyśmy zapis „trois cours”.

Pisownię nazwisk pozostawiamy w formie oryginalnej, odnotowując w przypisach prawidłową identyfikację osób. W indeksie osobowym również zostały zawarte wszystkie formy danego nazwiska, opatrzone odsyłaczem do formy poprawnej.

⁴² Taki skrót jest charakterystyczny dla zeszytu 5/5.

Uwagi do komentarza

Ponieważ „Entretiens”, które oddajemy do rąk Czytelników jest źródłem niełatwym, jego zaś treść wielowątkowa i obejmująca szerokie spektrum spraw publicznych i prywatnych – od zagadnień reformy ustrojowej po sprawy nominacji na urzędy, postanowiliśmy opatrzyć tekst komentarzami ułatwiającymi zrozumienie skrótowych często zapisów. Tekst źródła zachowaliśmy we francuskim oryginale, komentarz zaś do niego został sporządzony po polsku. Zapisy poszczególnych rozmów uporządkowaliśmy w układzie chronologicznym, kierując się numeracją nadaną im przez twórców. Dotyczy to szczególnie zapisków pochodzących z 1773 r., które – o czym była mowa – znajdują się w dwóch wzajemnie zazębiających się zeszytach. Zrezygnowaliśmy z oznaczania w wydanym tekście kart oryginału, ponieważ wewnętrzny układ źródła – operujący datacją, numerem rozmowy i dodatkowo literami dzielącymi dłuższe notatki na tematyczne części – jest na tyle przejrzysty, że pozwala łatwo odnaleźć dany fragment w oryginale. Przy każdej dacie – w celu łatwiejszego przeglądania źródła – dodałyśmy rok, którego nie odnotowano w oryginale. W miejscach, gdzie w źródle nie podano daty dziennej uzupełniłyśmy ją w nawiasie kwadratowym, o ile było to możliwe.

Każdy kolejny zapis „Entretiens” został poprzedzony komentarzem odnoszącym się do punktów w tekście. Możliwie krótko wyjaśniony został kontekst spraw, o których mowa w poszczególnych punktach, aby źródło stało się czytelne nie tylko dla osób doskonale obeznanych z realiami Rzeczypospolitej lat 1773–1775. Niektóre punkty pozostały jednak bez komentarza wówczas, gdy uznałyśmy go za zbędny lub nie miałyśmy informacji pozwalających opisać szerzej daną sprawę, np. nr 6 ze stycznia 1775 r., gdzie cały zapis ogranicza się do zdania: „Spécification de ce qui est dû à la terre de Mozyrski pour les fourrages qu'elle a fournis en 1774”.

W wypadku spraw, które przez dłuższy czas były przedmiotem rozmów króla z ambasadorem i znalazły swe odbicie w wielu zapisach „Entretiens”, starałyśmy się omówić je kompleksowo w pierwszym miejscu, w którym pojawiły się w tekście, odsyłając do pozostałych numerów, gdzie sprawa powracała (w tych miejscach nie powtarzamy już wszystkich odsyłaczy, a jedynie wskazujemy miejsce, w którym znalazło się najpełniejsze omówienie problemu). Jest kilka wyjątków od tej zasady, spowodowanych tym, że w odstępie kilku miesięcy sprawy rozwijały się na tyle, że należało omówić ich kolejne etapy, zawsze jednak odsyłając do poprzednich komentarzy.

Polityczne tło dla spraw, o których mowa jest w „Entretiens”, opisują dla sejmu rozbiorowego (obradującego od 19 IV 1773 do 11 IV 1775) przede wszystkim opracowania Władysława Konopczyńskiego i Doroty Dukwicz⁴³. Wielu szczegółów dostarcza także praca Piotra Ugniewskiego oparta na doniesieniach

---

⁴³ Zob. przede wszystkim W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej...*; *idem*, *Pierwszy rozbiór Polski*, [red. nauk. i indeksy Z. Zielińska], Kraków 2010; zob. ponadto D. Dukwicz, *op. cit.*

francuskich korespondentów rezydujących w Warszawie⁴⁴. Tam gdzie opracowania niedostatecznie wyjaśniają szczegóły, sięgałyśmy do diariusza sejmu rozbiorowego⁴⁵ oraz do *Protokołu* delegacji sejmowej⁴⁶. Nieocenionym uzupełnieniem do „Entretiens” okazała się rosyjska korespondencja dyplomatyczna⁴⁷. Natomiast dla okresu od zakończenia sejmu rozbiorowego do końca roku 1775 – a zatem czasu zdominowanego przez wstępne przygotowania do kolejnego zgromadzenia parlamentu – całą panoramę spraw politycznych naświetlił Jerzy Michalski⁴⁸.

Aby nie powiększać nadmiernie komentarza do poszczególnych zapisów „Entretiens”, zrezygnowano ze szczegółowych odsyłaczy bibliograficznych do literatury przedmiotu, z których większość odnosiłaby się do wspomnianych wyżej prac Konopczyńskiego, Michalskiego, Ugniewskiego i Dukwicz oraz biogramów zamieszczonych w *Polskim słowniku biograficznym*. Zbiorczo zaś w bibliografii przedstawiony został spis opracowań, które posłużyły do tworzenia komentarza. W komentarzach zachowano jednak odesłania do materiału źródłowego, zarówno drukowanego, jak i rękopiśmiennego – w tym do „Diariusza” i *Protokołu*, wykorzystanego przy tworzeniu komentarza (lub o którego istnieniu wiemy⁴⁹), o ile są tam informacje w sposób istotny uzupełniające przekaz „Entretiens”.

W przypisach rzeczowych podana została identyfikacja osób wzmiankowanych w poszczególnych zapiskach najczęściej jedynie poprzez godność lub urząd. Są jednak pewne wyjątki. Pominęłyśmy każdorazowe wyjaśnianie, że kanclerzem wielkim koronnym był biskup poznański Andrzej Stanisław Młodziejowski, najczęściej obok Stanisława Augusta i Stackelberga przywoływana postać w „Entretiens”. Jest on najczęściej określany jako „le grand chancelier de la Couronne” lub krócej „le grand chancelier”, czasem jedynie „le chancelier”. Podobnie ze słowem „le roi” które – jeśli nie zaznaczono w przypisie inaczej – zawsze odnosi się do Stanisława Augusta; przy czym „le roi de Prusse” to każdorazowo król pruski Fryderyk II, czego również nie odnotowujemy w przypisach. „L’impératrice” to w „Entretiens” zawsze caryca Katarzyna II. Natomiast określenie „trois ministres” (lub „les ministres de trois cours”), którego również nie opatrujemy wyjaśnieniami odnosi się każdorazowo do ambasadorów państw zaborczych rezydujących

⁴⁴ P. Ugniewski, *Media i dyplomacja. „Gazette de France” o sejmie rozbiorowym 1773–1775*, Warszawa 2006.

⁴⁵ Korzystałyśmy z przygotowanego do druku przez Władysława Konopczyńskiego, lecz niewydanego, diariusza sejmu rozbiorowego opracowanego na podstawie kilka diariuszy z epoki; Biblioteka Jagiellońska, Kraków, Dział rękopisów, Materiały W. Konopczyńskiego, przyb. 92/61.

⁴⁶ *Protokół albo opisanie zaszytych czynności na delegacji od stanów Rzeczypospolitej na sejmie extraordinaryjnym warszawskim do zawarcia traktatów z dworami wiedeńskim, petersburskim i berlińskim, dnia 19 maja roku 1773 wyznaczonej, a dnia 19 marca roku 1775 zakończonej*, t. 1–2, Warszawa 1775.

⁴⁷ Korzystałyśmy zarówno z edycji w SIRIO, zwł. t. 118, 135, jak i z zasobów rękopiśmiennych przechowywanych w moskiewskim MSZ: AVPRI, fond 79 (Snošeníà Rossii s Pol’šej), opis 6 (w edycji „Entretiens” cyt. 79/6/ i kolejne numery teczek).

⁴⁸ Por. przyp. 2.

⁴⁹ Tu przede wszystkim chodzi o przechowywane w AGAD w zespole Archiwum Królestwa Polskiego materiały Rady Nieustającej.

w Warszawie – Stackelberga, Benoîta⁵⁰ i Revitzkiego⁵¹. Czasami zamiast określenia „trois ministres” pojawia się nazwisko Stackelberga i formuła „deux autres ministres” – co jest określeniem Benoîta i Revitzkiego. Analogicznie zwrot „les trois cours”, którego nie opatrujemy przypisami, oznacza zawsze Rosję, Prusy i Austrię. Nie podajemy także w przypisach każdorazowo informacji o obu ambasadorach państw niemieckich Benoît i Revitzkim (przy czym nazwisko tego ostatniego występuje w tekście źródła najczęściej w formie „Rewitzki”). W „Entretiens” nie pojawiają się żadne inne postacie noszące te nazwiska, co wyklucza pomyłkę w identyfikacji.

Najczęściej w „Entretiens”, pisząc o ludziach, posługiwano się nazwami urzędów lub godności, pomijając nazwiska tych, którzy je piastowali. W takich przypadkach w przypisach podane zostały imię i nazwisko danej postaci. Jeśli jednak owa postać w jednym numerze „Entretiens” pojawiła się kilkakrotnie, wówczas opatrywałyśmy informacją o imieniu i nazwisku tylko pierwszą wzmiankę. Podobnie pomijałyśmy takie odsyłacze wówczas, gdy kilka kolejnych numerów „Entretiens” poświęconych było jednej sprawie, w której przewijały się te same postacie. Wskazując zaś w komentarzach lub przypisach godności czy urzędy sprawowane przez osoby wymienione w tekście, starałyśmy się podać tę, którą piastowały w momencie, do którego odnosi się zapis „Entretiens”. Jeśli w rozmowach króla i ambasadora mowa była o nominacjach na urzędy, wówczas w przypisach lub komentarzach starałyśmy się podać ich daty.

W przypadku toponimów podałyśmy w przypisach prawidłowe polskie nazwy tylko wówczas, gdy zostały one w tekście źródła zniekształcone w sposób utrudniający identyfikację, np. „Cestokow” – „Częstochowa”, „Czumna” – „Szumla”.

Rękopis, który stał się podstawą edycji, obejmuje rozmowy króla z ambasadorem wznowione po pewnej przerwie spowodowanej dużym napięciem będącym wynikiem wydarzeń na sejmie warszawskim. Zdrażnienie to związane było ze zmaganiem o sposób procedowania podczas zatwierdzania traktatów rozbiorowych i uchwalania nowej formy rządu. Ponowne nawiązanie rozmów zostało poprzedzone spotkaniem Stanisława Augusta ze Stackelbergiem i nuncjuszem papieskim Giuseppe Garampim, który być może odegrał rolę mediatora. Dlatego też postanowiłyśmy umieścić w aneksie do niniejszego tomu zapis trójstronnej wymiany zdań, stanowiącej swoiste preludium do dalszych rozmów, zamieszczonych w „Entretiens”.

Poza aneksem tom został zaopatrzony w wykaz zastosowanych skrótów archiwalnych i bibliograficznych, bibliografię zawierającą wykaz opracowań wykorzystanych w komentarzach oraz indeksy osób i geograficzny. Ten ostatni uwzględnia występujące w tekście źródła toponimy. Podstawowym hasłem

---

⁵⁰ Gédéon de Benoît, rezydent pruski w Rzeczypospolitej w latach 1763–1776, w okresie sejmu rozbiorowego podniesiony do rangi ministra pełnomocnego, *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648)*, t. 3, wyd. O.F. Winter, Graz-Köln 1965, s. 335.

⁵¹ Karl Emmerich Revitzki von Revisine, austriacki poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny w Warszawie w latach 1772–1779, *ibidem*, s. 86.

indeksowym jest polska nazwa miejscowa, w nawiasach zaś i odsyłaczach podane zostały wszystkie formy tej nazwy występujące w źródle. W indeksie pominięte zostały natomiast te toponimy, które w tekście francuskim stanowiły jedynie elementy składowe nazw urzędów ziemskich.

Za życzliwą pomoc i konsultacje w przygotowaniu tomu do wydania serdeczne podziękowania składamy pp.: Almut Bues, Urszuli Kosińskiej, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Krystynie Zaleskiej, Izabelli Zatorskiej, Zofii Zielińskiej, Jackowi Burdowiczowi-Nowickiemu, Bogusławowi Dybasiowi, Jerzemu Dygdale, Grzegorzowi Glabiszowi, Dariuszowi Kołodziejczykowi, Wojciechowi Kriegseisenowi, Andrzejowi Rachubie, Przemysławowi P. Romaniukowi, Jackowi Rzepce, Andrzejowi Sikorskiemu, Piotrowi Skowrońskiemu i Michałowi Zwierzykowskiemu.

1773

Entretiens du Roi avec Stackelberg

[Cahier] 5, 5/5

Suite de Stackelberg

[N° 37, mai 1773]

Pkt g (por. nr 45, pkt a z 1773; nr 46, pkt a z 1773; nr 51, pkt. b, c z 1773; nr 53bis, pkt. d, f z 1773; Aneks) – Poniższy niekompletny zapis rozmowy nr 37 odnosi się do wczesnych prób uzyskania przez ambasadora Ottona Magnusa von Stackelberga, za pomocą naprzemiennie stosowanych gróźb i obietnic, poparcia króla Stanisława Augusta dla zaplanowanej przez Rosję reformy ustrojowej. Miała być ona przeprowadzona na obradującym od 19 kwietnia sejmie rozbiorowym. Być może rozmowa ta odbyła się już po spotkaniu Stanisława Augusta z nuncjuszem papieskim Giuseppe Garampim i Stackelbergiem z 16 V 1773 r.

Pkt h, j (por. nr 53bis, pkt. d, f z 1773) – Formą nacisku na króla były kierowane pod adresem monarchy oskarżenia o wrogość wobec Rosji. Zaprojektowane w Petersburgu ograniczenie prerogatyw polskiej korony Stackelberg uzasadniał postępowaniem monarchy w pierwszym okresie rządów, w tym domniemanym przyczynieniem się do wypowiedzenia Rosji wojny przez Turcję w 1768 r. W zamian za zachowanie władzy monarszej w kształcie z 1766 r. i danie królowi prawa wyboru członków przyszłej Rady Nieustającej, Stackelberg oczekiwał od monarchy współdziałania z dworami rozbiorowymi. W razie ścisłej współpracy z Rosją Stanisław August mógłby liczyć na bliżej nieokreśloną poprawę swojej pozycji.

[g] [...] ^a diminutions des prérogatives royales est pour punir le roi d'avoir occasionné la guerre turque. ____ Mais comme par le même acte par lequel les Turcs ont déclaré la guerre aux Russes, ils l'ont aussi déclarée au roi, il est assez évident que les trois puissances ne veulent supposer des torts au roi que pour savoir la honte du mal qu'elles lui font. ____ Quant à la guerre turque, le roi rappelle la conduite de Benoît en 1768, qui, après avoir assuré chaque jour de cour au roi qu'il n'y aurait pas de guerre turque, allait assurer du contraire ceux qu'il ne croyait pas en connexion avec lui.

h. Stackelberg avoue au roi que les rapports de ses prédécesseurs¹ l'ont fait passer en Russie pour ennemi déclaré de cette cour, ce qui a déterminé aux changements actuels.

j. Dans le Conseil Permanent, le roi choisit entre trois sujets pour les places de sénateurs. Cependant Stackelberg proteste au roi que s'il veut s'en rapporter à lui, il travaillera à ramener les choses où elles étaient en 1766. ____ Mais comme le roi ne peut se passer d'une des trois puissances, s'il s'attache à celle de Russie, on lui promet qu'il sera mieux que par le passé.

^a Wcześniejsze zeszyty „Entretiens” nie zachowały się.

¹ Chodzi zapewne o dwóch bezpośrednich poprzedników Stackelberga w rosyjskiej ambasadzie w Warszawie: Michaiła Nikitycza Wołkońskiego (posła nadzwyczajnego i pełnomocnego w latach 1769–1771) oraz Kaspara von Salderna (posła nadzwyczajnego i pełnomocnego w latach 1771–1772).

N° 38 du 17 mai 1773^a

Pkt. a, c, d, e, f, h (por. nr 39, pkt. b, c, d z 1773; nr 40, pkt d z 1773; Aneks) – W napiętej atmosferze, po przegłosowaniu 14 V 1773 r. przez izbę poselską zgłoszonego w uzgodnieniu ze Stackelbergiem przez marszałka konfederacji sejmowej Adama Ponińskiego projektu wyłonienia z sejmu pełnomocnej delegacji do prowadzenia negocjacji z zaborcami, ambasador podjął z królem rozmowy o składzie delegacji. Przyjęcie projektu Ponińskiego oznaczało znaczne ograniczenie liczby posłów dopuszczonych do decydowania o sprawach kraju, a zarazem pozbawienie pozostałych realnego wpływu na decyzje sejmu. Listę delegatów ustalono w trakcie nieformalnych negocjacji, do rekonstrukcji których jedynym źródłem są „Entretiens”. Na wstępie Stackelberg, za pośrednictwem biskupa poznańskiego i zarazem kanclerza wielkiego koronnego Andrzeja Stanisława Młodziejowskiego, zażądał kopii królewskiego projektu pełnomocnictw dla delegacji, który 7 maja, uprzedzając inicjatywę Ponińskiego, monarcha, bez uzgodnienia ze Stackelbergiem, przedstawił na sejmie wraz z projektem limity. Oba dokumenty zakładały, że decyzje delegacji będą podlegały kontrasygnacie izby poselskiej. Poza tym ambasador domagał się listy posłów, których Stanisław August chciałby widzieć w delegacji. Jednocześnie szykanując króla za samowolne wystąpienie z 7 maja i opór wobec projektu Ponińskiego, Stackelberg zapowiedział ograniczenie liczby królewskich nominatów do 13. Nie jest znana ani lista posłów z góry wykluczonych z udziału w delegacji przez Stackelberga, ani lista królewskich kandydatów. Jednocześnie ambasador zażądał, aby wchodzący w skład delegacji królewscy przedstawiciele podpisali akt konfederacji sejmowej zawiązanej jeszcze przed rozpoczęciem obrad (16 kwietnia) pod patronatem trzech ambasadorów. Dyplomata sprzeciwił się także królewskiemu kandydatowi na sekretarza delegacji (nie wiadomo, kto nim był, być może chodziło o wspomnianego w nr. 40, pkt d z

1773 Adama Zakrzewskiego, miecznika kaliskiego). Funkcję tę zgodnie z zamiarem ambasadora objął ostatecznie podkomorzy gnieźnieński Aleksander Gurowski, brat blisko współpracujących ze Stackelbergiem Władysława, marszałka nadwornego litewskiego, i Rafała, kasztelana przemęckiego. Drugim sekretarzem został Mateusz Zyniew, starosta berznicki i poseł starodubowski. Dodajmy, że sekretarzem języka francuskiego mianowano Antoniego Sułkowskiego, generał-lejtnanta wojsk koronnych, posła łomżyńskiego i zaufanego człowieka Stackelberga (Stackelberg do Panina, PS do raportu z 23 V/3 VI 1773, AVPRI, 79/6/1036, k. 54; „Diariusz”, k. 208–220; *Protokół*, zag. 1, s. 7–10; VL, t. 8, f. 2–10).

Pkt b – Stackelberg, pomimo dążenia do uzyskania stałego i nieskrępowanego dostępu do króla, z jakiego korzystali jego poprzednicy, dla prowadzenia negocjacji na temat składu delegacji musiał każdorazowo zabiegać o rozmowę z monarchą. Stąd w zamian za możliwość spotkania ambasador obiecywał przez Młodziejowskiego odwołanie rozkazów, dotyczących zapewne karnego sekwestru lub wojskowej egzekucji dóbr jednego z posłów, którzy podczas głosowania nad projektem delegacji sprzeciwili się Ponińskiemu.

Pkt g (por. nr 39, pkt a z 1773; nr 44 z 1773) – W zamian za uzyskanie królewskiego podpisu na akcie limity sejmowej Stackelberg w imieniu swoim i ambasadorów państw niemieckich obiecał pozytywną odpowiedź na notę w sprawie nadużyć dokonywanych przez wojska zaborcze oraz zapowiedział rosyjską ingerencję w Berlinie dla poparcia polskich protestów przeciwko spustoszeniom, jakie powodowali Prusacy na okupowanych terenach Wielkopolski.

- a. Le grand chancelier de la Couronne demande au roi la copie de l'acte du plein pouvoir dont on doit autoriser la délégation, et la liste de ceux des nonces que Sa Majesté souhaite de faire entrer dans ladite délégation.
- b. Stackelberg fait^b demander 'au roi^c par le chancelier de la Couronne de lui fixer l'heure pour conférer avec Sa Majesté ____ promet de faire révoquer les ordres, si l'on en a donné, contre le nonce de Troki Talwoysz¹.
- c. Liste des nonces exclus de la délégation par Stackelberg.
- d. Liste de ceux que le roi a proposés de sa part.
- e. Sa Majesté fait prier Stackelberg particulièrement de ne pas exclure de la délégation Stypałkowski² et Jelski³.
- f. Les ministres de trois cours^d indisposé de l'opposition que le roi a faite au projet de l'acte de limite proposé par le maréchal de la confédération⁴, refusent de faire entrer dans la délégation les nonces nommés par la cour dans le^e nombre proposé par Sa Majesté ____ n'en admettent que^f treize

_____ font insinuer au roi qu'il doit lui être indifférent de quelles gens la délégation sera composée, puisque celle-ci ne saurait agir que d'après ce qui sera concerté entre^g les trois cours, et qu'il serait plus utile à Sa Majesté de s'entendre avec les trois ministres.

g. Stackelberg promet une réponse favorable à la note qu'on va remettre aux trois ministres par rapport aux fourrages, et se charge d'écrire au prince Dolgorouki⁵ à Berlin pour faire des représentations à ce sujet au roi de Prusse. _____ Les ministres des trois cours insistent sur la signature de l'acte de limite proposé par le maréchal de la confédération.

h. Stackelberg fait dire au grand chancelier par Bulhakow⁶ qu'on ne peut exclure^h de la délégation^h aucun des nonces nommés par les maréchaux de la confédération⁷, et que Sa Majesté n'y en peut faire entrer qu'autant qu'il en manque pour compléter le nombre fixé.

---

^a Nr 38 znajduje się w zeszytcie 5/5, który rozpoczyna rękopis Bibl. PAU/PAN Kr., sygn. 1649. W zeszytcie 5 zaznaczono na lewym marginesie, w miejscu, w którym powinien się znajdować wspomniany numer: „Vid. Cayer 5/5. C'est-à-dire ce qui a été traduit du polonais par Konarski”.

^b Nadpisane nad linią.

^{c-c} Nadpisane nad linią.

^d Skreślenie nieczytelne.

^e Skreślono: „un”.

^f Skreślono: „très”.

^g Skreślono: „par”.

^{h-h} Nadpisane.

¹ Jerzy Franciszek Talwosz, sędzia ziemski i poseł trocki, w głosowaniu 14 V 1773 był przeciwno projektowi Ponińskiego.

² Józef Kazimierz Stypułkowski, sędzia grodzki i poseł lidzki, członek delegacji sejmowej, w głosowaniu 14 V 1773 był przeciwno projektowi Ponińskiego.

³ Józef Jelski, chorąży grodzieński i poseł grodzieński, członek delegacji sejmowej, w głosowaniu 14 V 1773 poparł projekt Ponińskiego.

⁴ Adam Poniński, kuchmistrz koronny i poseł liwski, marszałek konfederacji sejmowej koronnej, marszałek sejmu i członek delegacji sejmowej.

⁵ Władimir Siergiejewicz Dołgorukij, rosyjski poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny w Berlinie w latach 1763–1786.

⁶ Jakow Iwanowicz Bułhakow, sekretarz rosyjskiej ambasady i jeden z łączników pomiędzy Stanisławem Augustem a Stackelbergiem; w latach 1790–1792 samodzielnie pełnił funkcję rosyjskiego posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego w Warszawie.

⁷ Obok Ponińskiego marszałkiem konfederacji (litewskiej) został Michał Hieronim Radziwiłł, miecznik litewski, poseł na sejm z sejmiku brzeskiego litewskiego, członek delegacji sejmowej.

N° 39 du 18 mai 1773^a

Pkt a (por. nr 38, pkt g z 1773; nr 41, pkt a z 1773; nr 44 z 1773; nr 45, pkt d z 1773; nr 50 z 1773; nr 55, pkt. a, c z 1773) – Mowa tu o wspomnianej wyżej, a datowanej na 13 V 1773 r., nocie polskiego ministerium, która złożona została na ręce trzech ambasadorów 18 maja. Pierwsza zapowiedź noty w sprawie niszczących Rzeczpospolitą obciążeń wynikających z wybierania kontrybucji i furażu przez wojska zaborców padła podczas rozmowy króla ze Stackelbergiem w kwietniu 1773 r. Pod wpływem działań strony polskiej w początkach maja Stackelberg zwrócił się w tej sprawie do generała Ruperta Scipiona Lentulusa, głównodowodzącego wojsk pruskich w Rzeczypospolitej. Mediacja Stackelberga wynikała z przekonania, że bez uspokojenia opinii publicznej, poruszonej skalą nadużyć, nie będzie możliwe prowadzenie negocjacji traktatowych i ustrojowych na sejmie. Skargi strony polskiej dotyczyły głównie poczynań generała Daniela Friedricha von Lossowa, dowodzącego wojskami pruskimi w Wielkopolsce. Jeszcze w 1772 r., pod jego naciskiem, w toku negocjacji z tzw. Radą Województw Wielkopolskich doszło do ustalenia (a w zasadzie narzucenia stronie polskiej) wielkości kontyngentu, który dostarczyć miała ludność Wielkopolski. W połowie maja 1773 r. Lossow specjalną notą wezwał do Poznania senatorów i szlachtę wielkopolską dla ponownego ustalenia wysokości daniny pieniężnej i wielkości obowiązkowych dostaw dla wojska pruskiego stacjonującego w prowincji. W razie braku dobrowolnego dostarczania zaopatrzenia Lossow zagroził karnym ściąganiem należności przez wojska pruskie. Zapewne wówczas ustanowił on rodzaj sądu złożonego z pruskich oficerów, który miał rozstrzygać sporne sprawy z ludnością polską o furażu, a potem domagał się od strony polskiej wyznaczenia przedstawicieli do tego sądu (Stackelberg do Panina, 1/12 IV, 25 IV/6 V oraz 23 V/3 VI 1773, AVPRI, 79/6/1035, k. 1–2, 93–93v oraz 79/6/1036, k. 34–35v; *Note uniforme du ministère de Pologne aux ministres de trois cours qui partagent la Pologne*, 13 V 1773, w: H. Schmitt, *Materiały do dziejów bezkrólewia po śmierci Augusta III i pierwszych lat dziesięciu panowania Stanisława Augusta*, t. 2, Lwów 1857, s. 12–13; francuskie tłumaczenia obu wspomnianych w tym punkcie not Lossowa oraz odpowiedzi województw wielkopolskich zob. *ibidem*, s. 13–15).

Pkt. b, c, d – por. nr 38, pkt. a, c, d, e, f, h z 1773 r.

a. Copie de la note présentée ^bpar les états^b aux ministres des trois cours pour les engager à faire cesser les livraisons exigées par les troupes de leurs cours respectives. ____ Note du général Lossow adressée aux ^c officiers des trois palatinats ^d de la Grande Pologne assemblés à Posen pour leur demander à se concerter avec lui touchant la manière de faire subsister les troupes prussiennes.

Annexe A. ____ Réponse des trois palatinats à la note de Lossow dans laquelle ils marquent que la République étant actuellement assemblée en diète et traitant avec les ministres des trois cours touchant l'évacuation des troupes étrangères, ils ne sauraient faire aucun arrangement avec le général prussien sans en ^eavoir préalablement référé^e aux états assemblés.

Annexe B. ____ Autre note du général Lossow¹ dans laquelle il fait entendre aux habitants des trois palatinats qu'en cas qu'ils diffèrent de pourvoir à la subsistance de ses troupes, il sera obligé de prendre lui-même des mesures convenables à cette fin. Annexe C.

b. Le grand chancelier insiste auprès de Stackelberg pour faire entrer^f Gomolinski² dans la délégation.

c. Stackelberg fait dire au roi de proposer un autre à la place de Gomolinski.

d. [Stackelberg] consent à faire admettre les deux nonces³ proposés auparavant par le roi, mais à condition qu'ils signeront sans restriction l'acte de la confédération. ____ S'ils le refusent, il sera forcé à leur faire du mal.

---

^a W zeszycie 5/5.

^{b-b} Nadpisane nad linią zamiast: „deferer”.

^c Skreślono: „habitants”.

^d Skreślono: „de Posen, de Kalisse, de Gnesne”.

^{e-e} Nadpisane.

^f Zamiast: „admettre”.

¹ Daniel Friedrich von Lossow, pruski generał-major, od kwietnia 1772 r. głównodowodzący pruskim kordonem wojskowym w Wielkopolsce.

² Ignacy Gomoliński, wiceinstygator koronny, poseł łączycycki na sejm, w głosowaniu 14 V 1773 był przeciwko projektowi Ponińskiego, wszedł w skład delegacji sejmowej dopiero od drugiego jej zagajenia, a więc już po podpisaniu traktatów rozbiorowych.

³ Chodzi zapewne o Jelskiego i Stypułkowskiego. W obu wypadkach nie znamy dokładnej daty podpisania przez nich aktu konfederacji sejmowej.

N° 40 du 19 mai 1773^a

Pkt. a, b – Brak szczegółów spraw wspomnianych w tych punktach.

Pkt c (por. nr 56, pkt c z 1773; nr 60, pkt d z 1773) – Stackelberg, jak się wydaje, przedstawił Ponińskiemu rosyjskie pomysły w sprawie komisji skarbowych w kontekście planowanej reformy ustroju. Rosja przewidywała utrzymanie zarówno komisji

skarbowych, jak i wojskowych, przy jednoczesnym założeniu, że ewentualne zmiany w ich kształcie oraz funkcjonowaniu mogą być kartą przetargową w rozmowach z Polakami, pod warunkiem, że nie spowodują umocnienia wpływów króla na komisje. Poniński, który miał nadzieję na zapewnienie sobie podskarbiostwa koronnego, był zwolennikiem ograniczenia kompetencji Komisji Skarbowej.

Pkt d – por. nr 38, pkt. a, c, d, e, f, h z 1773.

Pkt e – 7 V 1773 r. Poniński doprowadził do wyłonienia z sejmu delegatów do wysłuchania i oceny prac komisji wojskowych, delegatów z senatu wyznaczył na wniosek marszałka król. Komisje ociągały się ze złożeniem sprawozdania z działalności, nie chcąc podporządkować się decyzjom konfederacji, którą Poniński wykorzystywał jako narzędzie swojej władzy. Do skwitowania komisji wojskowych przez sejm doszło dopiero 8 IV 1775 r.

Pkt f – Wakujące po śmierci poprzedniego posesora wójtostwo kozińskie (w dzierzawie Goszczyn), w ziemi cherskiej, 28 V 1773 r. uzyskał Marcin Trzcziński, aby 20 VI 1773 r. scedować je marszałkowi wielkiemu koronnemu Stanisławowi Lubomirskiemu (AGAD, MK, Sigillata, sygn. 32, k. 210, 214).

Pkt g – Zgodnie z prośbą Młodziejowskiego wójtostwo muchnowskie, w ziemi gostyńskiej, otrzymał Aleksander Skarzyński, cześnik brzeziński 22 V 1773 r. (AGAD, MK, Sigillata, sygn. 32, k. 208v).

Pkt h – Starosta wąwolnicki Stanisław Małachowski, za pośrednictwem Młodziejowskiego, skutecznie zabiegał o zgodę na uzyskanie dóbr ziemskich od brata w ramach działów spadkowych po ojcu. 10 XI 1773 r. Piotr Małachowski, starosta oświęcimski, dostał zgodę na cesję dóbr Biała na Podolu na rzecz starosty wąwolnickiego (AGAD, MK, Sigillata, sygn. 32, k. 235v).

a. Le grand chancelier de la Couronne écrit à Lentulus^{1 b} au sujet de 40 tonneaux d'eau-de-vie enlevés à Kwilecki² par les Prussiens.

b. Stackelberg engage le chancelier de la Couronne à faire des représentations à Poninski³ au sujet du démêlé de Dąbski⁴ avec la Commission de Guerre.

c. Stackelberg fait des représentations à Poninski au sujet de la Commission du Trésor;

d. S'excuse de ne pouvoir pas se prêter à la demande du roi pour le choix du secrétaire de la délégation, puisqu'il a déjà engagé sa parole au maréchal de la Couronne Gurowski⁵ de s'intéresser en faveur de son frère⁶ pour lui faire obtenir cette charge. ____ Zakrzewski⁷ refusé pour cette charge à cause qu'il ne sait pas les langues étrangères.

e. La confédération se trouve offensée de ce que la Commission de Guerre^c refuse de lui rendre compte des raisons sur lesquelles elle^d se croit fondée à ordonner la levée des deniers qui ont été déjà^e perçus par les confédérés de Bar.

f. Privilège pour l'advocatie de Goszczyn demandé par le grand chancelier de la Couronne pour le prince maréchal de la Couronne⁸.

g. Privilège pour une advocatie située dans la terre de Gostyn demandé par le même pour un gentilhomme habitant de la dite terre.

h. ^f Le même ^{8s} s'intéresse auprès⁸ du roi en faveur du staroste wąwolnicki⁹ pour lui faire obtenir l'agrément de Sa Majesté pour la cession des starosties dont il est en possession.

^a W zeszycie 5/5.

^b Skreślono: „par l'avis de Stackelberg”.

^c Skreślono: „differe”.

^d Nadpisane nad linią w miejsce słów: „cette dernière”.

^e Skreślono: „une fois”.

^f Skreślono: „Le grand chancelier”.

^{8s} Nadpisane nad linią w miejsce skreślonego „demande”.

¹ Rupert Scipio Lentulus, generał-porucznik, głównodowodzący wojsk pruskich w Rzeczypospolitej, od marca do listopada 1773 specjalny wysłannik króla pruskiego w Warszawie.

² Zapewne chodzi o Franciszka Kwileckiego, starostę grodowego wschowskiego, od grudnia 1771 do września 1774 posła pełnomocnego Rzeczypospolitej w Berlinie; urlopowany w czerwcu 1772, od połowy 1773 przebywał w Warszawie.

³ Adam Poniński.

⁴ Być może chodzi o Jana Chryzostoma Dąbskiego, generała-majora wojsk koronnych, bądź któregoś z jego braci – Teodora lub Jana Nepomucena, obaj byli pułkownikami wojsk koronnych.

⁵ Chodzi o Władysława Gurowskiego, wówczas marszałka nadwornego litewskiego. Tu wyrażenie pomyłka sekretarza.

⁶ Aleksander Gurowski, podkomorzy gnieźniński, poseł kaliski, członek delegacji sejmowej i jej sekretarz języka polskiego.

⁷ Adam Zakrzewski, miecznik kaliski, poseł z powiatu kościańskiego, członek delegacji sejmowej i jeden z tych, którzy opierali się w delegacji dyktatowi trzech ambasadorów.

⁸ Stanisław Lubomirski, marszałek wielki koronny.

⁹ Stanisław Małachowski, pułkownik znaku pancernego, starosta wąwolnicki.

N° 41 du 23 mai 1773

Pkt a (por. nr 39, pkt a z 1773) – Zgłoszone pod adresem Stackelberga żądanie króla, aby zaborcy nie zwiększali swej obecności militarnej w Rzeczypospolitej wspólnie ze złożoną na ręce trzech ambasadorów notą polskiego ministerium, którą uzupełniono ustnym stwierdzeniem, że obecność obcych wojsk tworzy w Rzeczypospolitej wrażenie wojny. Stackelberg napisał w tej sprawie jedynie do Panina, a nie do Katarzyny II, jak obiecywał królowi (Stackelberg do Panina, 11/21 V 1773, AVPRI, 79/6/1036, k. 15–15v).

Pkt. a, b – w sprawie Gdańska por. nr 45, pkt c z 1773.

Pkt c (por. nr 43, pkt a z 1773; nr 45, pkt d z 1773) – Sejm zakończył obrady w pełnym składzie 18 maja, a delegacja rozpoczęła procedowanie 3 czerwca, aby pod pretekstem kontraktów świętojańskich zalimitować obrady do 12 czerwca i faktycznie otworzyć negocjacje traktatowe dopiero 3 VII 1773 r. Stanisław August wyraził zdziwienie z powodu opóźniania prac delegacji. Stackelberg przyznał, że nie uzyskał jeszcze pełnomocnictw od swego dworu do zawarcia traktatu rozbiorowego. W rzeczywistości żaden z trzech ambasadorów nie miał w tym czasie pełnomocnictw do prowadzenia negocjacji z Polakami. Do Warszawy nie dotarły także projekty austriackiego i rosyjskiego traktatu rozbiorowego. Aby zyskać na czasie, Stackelberg zalecił remont w Pałacu Radziwiłłowskim, który wyznaczono na miejsce obrad delegacji, a który jako objęty sekwestrem (wraz z całością dóbr przebywającego za granicą wojewody wileńskiego Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku”) pozostawał w dyspozycji ambasadora. Dając królowi pozór decydowania o obradach delegacji, Stackelberg ustalił z monarchą szczegóły dotyczące miejsca obrad, a tym samym sposobu prowadzenia rozmów (Rysunek stołu obrad delegacji z opisem porządku zasiadania podczas sesji, w: „Zbiór konferencji mianych delegacji z posłami cudzoziemskimi”, AGAD, ZP, sygn. 312, k. 4v.; *Protokół*, zag. 1, s. 44).

Pkt d – Po porażce, jaką dla Stanisława Augusta było wyłonienie delegacji w kształcie zaprojektowanym przez Stackelberga i Ponińskiego, król ostrożnie zasygnalizował gotowość współpracy z ambasadorem, skarżąc się przy tym, że ten nie dotrzymuje obietnic.

Pkt e (por. nr 49, pkt a z 1773; nr 86, pkt j z 1773; nr 28, pkt a z 1774; nr 41, pkt. a, b, c, d z 1774; nr 42, pkt. a, b z 1774; nr 63, pkt 4 z 1774) – Stanisław August i Stackelberg byli zwolennikami reaktywacji trybunałów, które przestały działać z powodu okupacji kraju przez wojska zaborcze. Poniński zaś dążył do opóźnienia wznowienia pracy trybunałów z racji tego, że całość władzy sądowniczej spoczywała w rękach konfederacji, na czele której stał. Sądy konfederackie były wykorzystywane przez marszałka i jego stronników do walki politycznej i załatwiania własnych interesów. Reasumpcja Trybunału Litewskiego nastąpiła formalnie 10 V 1773 r., ponieważ jednak części deputatów na okupowanych przez Rosję terenach nie obrano, pozostali zaś w większości nie dotarli na miejsce, obrady zalimitowano, a następnie zakończono.

no. Ostatecznie Trybunał Litewski, podobnie jak Koronny, zaczął znów efektywnie pracować dopiero w drugiej połowie 1774 r. (*Mémoires*, s. 574).

Pkt f – Stanisław August domagał się uwolnienia spod wojskowej okupacji dóbr ziemskich, z których dochody stanowiły źródło utrzymania artylerii litewskiej (na mocy konstytucji z 1764 były to m.in. starostwa lipniskie i gieranońskie, jurydyka antokolska w Wilnie oraz tartak, cegielnia i folwark Wirszupy), jak również majątków jednego z monarszych faworytów, Walentego Sobolewskiego. W wypadku Sobolewskiego brak danych, o jakie konkretnie dobra chodziło (VL, t. 7, f. 170–171).

Entretien du roi avec Mr Stackelberg

- a. Le roi demande à Stackelberg de faire cesser les aggravations des troupes étrangères. Celui-ci a écrit à l'impératrice pour qu'elle en donne les ordres à ses généraux et engage le roi de Prusse d'en faire de même; regarde l'envoi de Golowin¹ à Dantzic comme un commencement d'adoucissement.
- b. Le début de Golowin fait regarder sa mission plutôt comme favorable aux vues du roi de Prusse qu'aux Dantziçois.
- c. Le roi est surpris qu'après avoir été si vivement pressé de donner les pleins pouvoirs, on retarde l'ouverture des conférences. ____ Stackelberg avoue, mais sous secret, qu'il n'a pas encore reçu les siens.
- d. Le roi lui témoigne sa surprise d'une politique aussi contraire à tout ce que Stackelberg lui avait promis depuis son arrivée; ____ sent bien que ce n'est qu'à l'aide de la Russie qu'il peut devenir heureux, mais craint qu'elle ne soit pas en état de travailler pour lui tant qu'elle et Vienne seront assugeties^a au roi de Prusse. ____ Stackelberg proteste du contraire.
- e. Stackelberg a écrit pour obtenir le rétablissement du Tribunal de Vilna.
- f. Le roi a demandé à Bibikow² d'affranchir les terres de l'artillerie de Vilna et celles du chambellan Sobolewski³.

^a Obecnie: „assujetties”.

¹ Iwan Aleksandrowicz Gołowkin, pełnomocny komisarz rosyjski w Gdańsku w okresie od maja do października 1773.

² Aleksandr Ilicz Bibikow, generał-porucznik, od czerwca 1771 głównodowodzący wojska rosyjskich w Rzeczypospolitej.

³ Walenty z Piętek Sobolewski, łowczy warszawski i szambelan królewski.

N° 42 du 27 mai 1773^a

Pkt. a, b (por. nr 32, pkt a z 1774) – Stanisław August wstawił się u Stackelberga za Elżbietą z Branickich Sapieżyną, swą przyjaciółką i siostrą jeszcze wówczas bliskiego współpracownika monarchy, Franciszka Ksawerego Branickiego. Stackelberg obiecał zapłatę za furazę wybrane z dóbr Sapieżyny, co oznaczało, że – mimo złych stosunków osobistych z księżną – ambasador nie traktował jej jak wroga politycznego. Jednak wstrzymywał załatwienie sprawy, używając jej do wywierania nacisku na króla, w celu skłonienia Stanisława Augusta do załatwienia po myśli Rosji spraw kurlandzkich.

^ba. Le roi fait prier Stackelberg de ne pas laisser surcharger les terres de la princesse Sapieha¹ située en Lithuanie^b.

b. Le grand chancelier envoie à Sa Majesté la réponse de Stackelberg dans l'affaire de la princesse Sapieha dans laquelle ce ministre promet de faire payer les livraisons exigées dans^c [les] terres de la princesse.

---

^a W zeszycie 5/5.

^{b-b} Pkt „a” w całości dopisany na lewym marginesie.

^c Pierwotnie w tym miejscu było „de terres”, zmieniając „de” na „dans”, pisarz zapomniał dodać rodzajnik „les”.

¹ Elżbieta z Branickich Sapieżyna.

N° 43 du 30 mai 1773

Pkt a – por. nr 41, pkt c z 1773.

Pkt. b, c (por. nr 47, pkt c z 1773; nr 48, pkt. a, c, d z 1773; nr 85, pkt. a, b, c z 1773; nr 19, pkt b z 1774; nr 21 z 1774; nr 61, pkt b z 1774) – Stackelberg domagał się zgody króla, aby z nielegalnie (przed rozpoczęciem obrad i poza izbą poselską) zawiązanej konfederacji sejmowej uczynić generalną *lege artis*, tj. rozesłać po województwach uniwersały wzywające szlachtę do przystąpienia do związku. Chodziło o to, aby tym samym zakończyć działanie innej konfederacji generalnej – barskiej i, co ważniejsze, poddać kraj jurysdykcji nowej konfederacji, kontrolowanej przez rosyjskich jurgieltników. Stronnicy rosyjscy uważali to za istotne ze względu na fakt, że na emigracji ciągle działała Generalność barska. W kwietniu 1773 (i styczniu 1774) wydała ona manifesty, w których protestowała przeciwko rozbirowi i działa-

niom sejmu delegacyjnego. Po kraju zaś krążyły odpisy rzeczywistych i rzekomych manifestów Generalności oraz listów emigrantów barskich przeciwko poczynaniom konfederacji Ponińskiego, uderzające w legalność sejmu rozbiorowego. Stąd według planów zaborców tuż po zagajeniu sejmu, 19 IV 1773 r., marszałkowie konfederacji Poniński i Radziwiłł mieli rozesłać po kraju uniwersały wzywające szlachtę do przyłączenia się do nowego związku. Plany te zostały pokrzyżowane przez burzliwy początek obrad i protest posła nowogródzkiego Tadeusza Rejtana. Mimo tego akt konfederacji Ponińskiego został oblatowany w grodzie warszawskim (20 IV 1773), a groźbami dalszych zaborów zmuszono Stanisława Augusta do przystąpienia do związku (22 IV 1773). Jednak król uzyskał wówczas m.in. obietnicę, że jeśli wszyscy obecni w Warszawie posłowie podpiszą akt konfederacji (aby w ten sposób przekształciła się ona z sejmowej w generalną), Poniński powstrzyma się od rozsyłania po kraju uniwersałów. Do sprawy nadania konfederacji charakteru generalnej powrócono po wyłonieniu delegacji. Ostatecznie sprzeciw króla zaważył na tym, że nie rozesłano po kraju uniwersału wzywającego do skonfederowania ziem i powiatów, choć nie wszyscy posłowie złożyli podpisy pod aktem. Mimo tego konfederacja Ponińskiego, mieniająca się generalną, wydała 12 VI 1773 r. uniwersał nakazujący składanie recesów od konfederacji barskiej pod groźbą konfiskaty dóbr, uznania piastowanych przez barzan urzędów i godności za wakujące, a ich samych za wrogów ojczyzny. Dzięki staraniom króla dano konfederatom na reces trzy miesiące, a nie – jak planował Poniński – cztery tygodnie. Sami zaś barzanie skutecznie bronili się przed utratą dóbr, poprzez cesje majątków na rzecz członków rodziny, którzy nie byli zaangażowani w Bar (Akt Konfederacji Generalnej Ponińskiego oraz manifest Generalności barskiej z kwietnia 1773, w: L. Wegner, *Tadeusz Rejtan na sejmie warszawskim z roku 1773. W stuletnią rocznicę sejmu rozbiorowego*, Poznań 1873, s. 89–100; francuska wersja uniwersału z 12 VI 1773, w: H. Schmitt, *op. cit.*, s. 19–21).

- a. Dispositions pour la table de la délégation: ____ le roi demande quelle soit ronde ou ovale pour éviter les disputes de rang. Stackelberg y consent.
- b. Stackelberg insiste pour que la confédération se répande dans tout le pays, croit que cela ne peut qu'être avantageux au roi puisqu'il faut qu'enfin celle de Bar cesse d'exister,
- c. d'autant plus qu'elle fait des actes contre les trois cours et que plusieurs de ses membres, de ceux même qui ont eu part à l'acte de l'interrègne, présumant d'exercer des fonctions de juges même sans avoir fait leur recès. ____ Le roi continue à penser que rien n'est plus dangereux que d'étendre cette confédération, puisqu'il est à présumer que de 100 personnes à peine en trouvera-t-on une qui veuille y accéder, les autres s'y opposeront, ce qui occasionnera de nouvelles vexations et donnera lieu au roi de Prusse de dire qu'il faut détruire jusqu'au nom des revêches Polonais. ____ Quant à la

crainte que Stackelberg a, que si elle n'est pas individuelle, on en pourra prendre prétexte d'invalider ce qu'elle aura fait, le roi lui fait voir que les nouvelles violences qu'il faudra faire pour la rendre telle, seront un titre d'invalidité de plus ajouté aux précédents; qu'au surplus Stackelberg est dans l'erreur lorsqu'il croit que cette confédération qu'il dit: «qui ne pille ni ne juge», a réconcilié les esprits de la nation, qui en juge bien différemment et pour preuve entre autres cite l'affaire de Cestokow¹ qui ne donne pas une idée avantageuse de ses dispositions. ____ Stackelberg proteste que ni lui ni Rewitzki n'ont en vue, en voulant étendre le confédération, d'élever une force nationale destinée à devenir un jour contraire au roi de Prusse. ____ Le roi insiste pour que cette considération ne soit point répandue dans le pays. Stackelberg promet d'en conférer. ____ Mais prie le roi de lui suggérer des moyens d'anéantir celle de Bar. ____ Le roi répond que ses universaux pour la diète ont marqué la voie pour y réussir et que cela suffit pourvu qu'on ne la gêne pas par des nouveautés.

---

¹ Właśc. Częstochowa.

N° 44 du 1er juin 1773

(Por. nr 38, pkt g z 1773; nr 39, pkt a z 1773; nr 47, pkt a z 1773; nr 50 z 1773; nr 51, pkt a z 1773; nr 53, pkt g z 1773; nr 64 z 1774). Stackelberg przedstawił królowi informacje otrzymane od posła rosyjskiego z Berlina, jakoby Fryderyk II zamierzał zaakceptować ustalenia poczynione pomiędzy Stackelbergiem a ambasadorem austriackim w Warszawie Karlem Emmerichem Revitzkim w kwestii płacenia za furazę wybierane na terenie Rzeczypospolitej. W czerwcu 1773 r. rosyjski ambasador złożył wobec króla zapewnienie o płaceniu przez wojska zaborcze za wybierane furazę. Natomiast poseł łomżyński Antoni Sułkowski, zapewne w porozumieniu ze Stackelbergiem, zgłosił 11 czerwca na forum delegacji projekt uchwały regulującej negocjacje dotyczące furazów i wprowadzającej na terenie całego kraju, wzorem Wielkopolski, komisarzy furazowych, powołanych przez szlachtę wielkopolską na sejmikach w 1772 r., którzy zajmowali się rozkładaniem i ściąganiem furazy oraz ochroną obywateli przed nadużyciami. Projekt nie został jednak uchwalony, a delegacja jeszcze kilkakrotnie przedkładała ambasadorom noty w sprawie nadużyć wojskowych (Stackelberg do Panina, 3/14 VI 1773, AVPRI, 79/6/1037, k. 1–2v; Fryderyk II do Karla Wilhelma Finckensteina, 31 V 1773, PC, t. 33, s. 562; *Protokół*, zag. 1, s. 34–36).

Lettre du prince Dolgorowski¹ à Mr Stackelberg par laquelle il lui annonce que le roi de Prusse lui a fait dire qu'il consentait à payer les fourrages et les vivres pour ses troupes sur le pied que le baron de Stackelberg réglerait.

---

¹ Władimir Siergiejewicz Dołgorukij.

N° 45 du 6 juin 1773

Pkt a (por. nr 49, pkt b z 1773; nr 50 z 1773; nr 51, pkt. b, c z 1773; nr 53, pkt j z 1773; nr 61 z 1773; nr 84, pkt b z 1773; nr 8, pkt c z 1774; nr 44, pkt a z 1774; nr 57, pkt. a, g, k, l, m z 1774; nr 66, pkt. a, b z 1774) – Król, skarżąc się na swoje złe położenie finansowe i spadek wysokości dochodów spowodowany utratą części jego źródeł w wyniku rozbioru, domagał się zwrotu tzw. retentów i remanentów, tj. gotówki, ruchomości oraz inwentarza żywego z zajętych przez zaborców dóbr ekonomicznych. Ambasador posługiwał się obietnicą spłaty remanentów, aby zachęcić króla do współpracy przy reformie rządu. Stackelberg w połowie lipca 1773 r. napisał w tej sprawie do swojego dworu, załączając do raportu sporządzone przez króla wyliczenie strat z tytułu zajęcia przez Rosję ekonomii mohylewskiej. Gdy negocjacje ustrojowe weszły w decydującą fazę, u schyłku 1773 r., Stackelberg ponownie pisał w sprawie remanentów do Petersburga, prosząc o uwzględnienie pretensji Stanisława Augusta. Ambasador zwracał się z tym także do Zachara Czernyszewa, generała-gubernatora zarządzającego terenem rosyjskiego zaboru. W nagrodę za zgodę na ustanowienie Rady Nieustającej król uzyskał obietnicę spłaty remanentów (Stackelberg do Panina, 3/14 VII oraz 1/12 XII 1773, AVPRI, 79/6/1038, k. 14 oraz 79/6/1043, k. 89–90v).

Pkt b (por. nr 52, pkt b z 1773; nr 53, pkt d z 1773; nr 78, pkt. a, b z 1773; nr 26, pkt b z 1774; nr 52 z 1774; nr 53, pkt 1 z 1774; nr 56, pkt c z 1774; nr 63, pkt 2 z 1774; nr 5 z 1775) – Stanisław August domagał się od Stackelberga wydania paszportu szambelanowi królewskiemu Atanazemu Walewskiemu. Był on wysłannikiem do Petersburga, a zarazem szwagrem podskarbiego litewskiego Antoniego Tyzenhauza. Walewski miał w Petersburgu bronić decyzji podskarbiego o odebraniu Barbarze z Zyberków, *secundo voto* Kossakowskiej, wdowie po staroście posolskim Michale Tyzenhauzie dwójki dzieci – syna Ignacego oraz córki Ludwika. Pod pretekstem konieczności zapewnienia im wykształcenia oraz ochrony przed szkodliwymi decyzjami matki opiekę nad dziećmi siłą przejął stryj – A. Tyzenhauz. Wiosną 1773 r. doszło do serii porwań Ludwika. Bezpośrednią przyczyną podjęcia tego tematu w rozmowach króla ze Stackelbergiem było porwanie Ludwika 27 V 1773 r., tym razem z rąk ciotki, podkanclerzyny koronnej Ludwika z Zyberków Borchowej, przez żołnierzy z garnizonu ekonomicznego w Grodnie pod dowództwem komendanta Antoniego Tyzenhauza (dalekiego krewnego podskarbiego). Borchowa zapewniła

sobie wsparcie stacjonującego w Grodnie rosyjskiego generała Awrama Romaniusa i Zachara Czernyszewa. Romanius dokonał aresztowania sprawców pierwszego porwania z 1772 r. i przetrzymywał ich przez kilka miesięcy. Borchowa, przebywając jesienią 1773 r. w Petersburgu, uzyskała protekcję samej Katarzyny II. Delegacja sejmowa powołała komisję do rozstrzygnięcia sporu, na czele której stanął Franciszek Ksawery Branicki, a Stackelberg próbował wykorzystywać tę sprawę u schyłku sejmku do wywarcia nacisków na króla w celu uzyskania jego przychylności dla załatwienia tzw. sprawy dysydenckiej po myśli Rosji. Poselstwo Walewskiego do Petersburga załagodziło sprawę opieki nad dziećmi, ale rzecz powróciła na sejmie 1776 r. Latami jeszcze ciągnęły się spory majątkowe między Tyzenhauzem a Kossakowską i jej mężem Michałem, pisarzem skarbowym litewskim (relacja Stackelberga z pierwszej fazy sporu w raporcie dla Panina, 23 V/3 VI 1773, AVPRI, 79/6/1036, k. 56–56v; VL, t. 8, f. 787).

Pkt c (por. nr 41, pkt. a, b z 1773; nr 47, pkt b z 1773; nr 82, pkt a z 1773; nr 49, pkt. g, h, j, k, l z 1775) – Mowa jest o pruskich nadużyciach w Gdańsku, gdzie we wrześniu 1772 r., Prusacy po formalnej rezygnacji pod rosyjskim naciskiem z zagarnięcia samego Gdańska zajęli Nowy Port oraz komorę celną w Fordonie. Fryderyk II rozpoczął działania obliczone na wyniszczenie handlu wiślanego oraz wojnę gospodarczą z Gdańskiem. Prusacy ściągali opłaty portowe oraz cło i akcyzę w podwójnej wysokości. Mediację pomiędzy gdańszczanami a pruskim rezydentem prowadził sprzyjający *de facto* pruskim interesom komisarz rosyjski Iwan Aleksandrowicz Gołowkin, Rosja zaś przyjęła pozę protektorki gdańszczan. W początkach czerwca 1773 r. pruski przedstawiciel sformułował pod adresem Rady Gdańska ультymatywne w tonie żądanie uznania praw Fryderyka II do Nowego Portu, grożąc zaostrzeniem kursu wobec miasta, ale nie poszły za tym żadne konkretne działania. Ostatecznie pod wpływem nacisków rosyjskich Prusy chwilowo zrezygnowały z głośnego formułowania pretensji do gdańskich terytoriów, ale nie zaprzestały szyskan wobec miasta.

Pkt d (por. nr 39, pkt a z 1773; nr 41, pkt c z 1773) – Z powodu braku satysfakcjonującej stronę polską odpowiedzi trzech ambasadorów na notę z 18 maja w sprawie nadużyć wojskowych 5 VI 1773 r. delegacja złożyła ponowną notę m.in. w tej sprawie. Ze względu na to, że początek obrad delegacji został zdominowany przez skargi na nadużycia wojsk zaborczych, zwłaszcza pruskich w Wielkopolsce, Stackelberg był przekonany, że postępowanie Prusaków znacznie utrudni prace delegacji. Dlatego też uzgodnił z królem dalsze odroczenie posiedzeń delegacji, aby mieć czas na naciskanie na stronę pruską, tym bardziej że żaden z ambasadorów nadal nie miał kompletu dokumentów umożliwiających rozpoczęcie negocjacji (*Protokół*, zag. 1, s. 20–21, 23–24).

Pkt e – Stanisław August dał wyraz obawom przed kolejnymi zaborami ziem polskich. Mogłoby do nich dojść, gdyby Fryderyk II poszukiwał równowagi w przypadku realizacji przez Austrię pretensji terytorialnych kosztem Turcji, osłabionej wojną z Rosją.

Entretiens du roi avec Mr de Stackelberg

a. Le roi représente à Stackelberg l'état où l'ont réduit les trois cours en s'emparant de ses revenus, il le charge de le mander à l'impératrice. ____ Il redemande les *retenta* que les cours ont trouvés dans ses domaines lorsqu'elles s'en sont emparés, à savoir argent comptant, bled^a, denrées, bois, ustensiles, bétail et meubles de toute espèce. Stackelberg promet d'écrire en conséquence.

b. Affaire de Tysenhausen¹ au sujet de l'enlèvement de son neveu². ____ Le roi demande à Stackelberg de donner un passeport afin que Tysenhausen envoie quelqu'un plaider sa cause à Pétersbourg. ____ Après quelque difficulté, il en promet un.

c. Reichard³, résident de Prusse à Dantzic taxe de partialité Golowin⁴ et déclare aux Dantzicois que si pour le 15 de juin ils ne reconnaissent la suzeraineté de son maître sur leur port et n'en passent pas tout ce qu'il veut, ils doivent s'attendre aux plus tristes extrémités.

d. Stackelberg souhaite que la délégation demande aux trois ministres un délai de quelques semaines, parce qu'il a besoin de ce temps pour ses opérations contre le roi de Prusse. ____ Le roi craint que ce ne soit un prétexte pour autoriser quelque nouveau démembrement. ____ Stackelberg promet une réponse satisfaisante à la note donnée par la délégation. Le roi promet de parler à Poninski⁵ du délai à demander par la délégation.

e. En 1771, les Autrichiens ont reçu des Turcs quelques milliers de bourses à compte des services qu'ils devaient leur rendre et qu'ils ne leur ont pas rendus. Actuellement l'empereur⁶ est tenté de leur enlever quelques provinces. ____ Si cela arrivait, il y aurait à craindre que le roi de Prusse n'en prît occasion de vouloir quelque équivalent aux dépens de la Pologne.

^a Współczesna forma: „blé”.

¹ Antoni Tyzenhauz, podskarbi nadworny litewski.

² Ignacy Tyzenhauz, synowiec Antoniego, starościc posolski.

³ Heinrich Wilhelm Reichardt, pruski tajny radca finansowy i rezydent w Gdańsku od 1770 do co najmniej 1774.

⁴ Iwan Aleksandrowicz Gołowkin.

⁵ Adam Poniński.

⁶ Józef II Habsburg, cesarz Austrii, w latach 1765–1780 rządził w koregencji z Marią Teresą.

N° 46^a du 13 juin 1773^b

Pkt a (por. nr 37, pkt. g, h, j z 1773; nr 45, pkt a z 1773; nr 51, pkt c z 1773; nr 53, pkt f z 1773; nr 53bis, Nota oraz pkt. a–r z 1773) – Przerwę w obradach delegacji Stackelberg i dwaj ambasadorowie państw niemieckich wykorzystywali dla rozpoczęcia nieformalnych, poufnych negocjacji na temat planowanej reformy rządu. Od 11 czerwca trwały posiedzenia „tajne”, w których oprócz trzech ambasadorów oraz Ponińskiego i Młodziejewskiego udział brali podkanclerzy koronny Jan Borch, wojewoda gnieźnieński August Sułkowski, biskup wileński Ignacy Jakub Massalski i marszałek nadworny litewski Władysław Gurowski. Dołączali do nich na konferencjach „wielkich” traktowani jako przedstawiciele króla podkanclerzy litewski Joachim Chreptowicz i sekretarz litewski Andrzej Ignacy Ogiński. Po pierwszym poufnym spotkaniu Stackelberg wprost zapytał przez Młodziejewskiego, czy król nie pracuje nad własnym projektem nowego rządu (część protokołów tajnych konferencji w: *Materiały do dziejów genezy Rady Nieustającej*, wyd. W. Konopczyński, Kraków 1917, s. 78, 81–93).

a. Stackelberg demande au chancelier de la Couronne si Sa Majesté ne s'est pas occupée á arranger elle-même un projet pour le futur Conseil Permanent. Le chancelier ayant répondu que non, quelques personnes qui se trouvaient présentes à l'entretien¹ crurent y remarquer du mystère et ajoutèrent qu'il serait à-propos que le roi comme le premier ordre de l'État et connaissant les défauts du gouvernement présent s'occupât de sa réforme.

---

^a W zeszytcie 5/5 błędnie podany numer „45”. W zeszytcie 5 znajduje się odesłanie do nr. 46 z zeszytu 5/5 i ten numer uznajemy za poprawny.

^b W zeszytcie 5/5.

¹ Tu chodzi zapewne o pierwsze poufne posiedzenie poświęcone reformie rządu, które odbyło się 11 VI 1773. Kolejne miało miejsce w dniu rozmowy, tj. 13 czerwca.

N° 47 du 20 juin 1773

Pkt a – por. nr 44 z 1773.

Pkt b – por. nr 45, pkt c z 1773.

Pkt c – por. nr 43, pkt. b, c z 1773.

a. Assurance de Stackelberg que les Russes et les Autrichiens commencent à payer ce qu'on leur fournit et que les Prussiens en feront de même.

b. La Russie agit de concert avec le roi de Prusse contre les Dantzicois puisque Reichard¹ produit à Golowin² la copie de ses instructions.

c. Les confédérés de Bar font des actes contre les trois cours. ____ Stackelberg croit que le vrai moyen de les anéantir est de rendre individuelle la confédération actuelle. Le roi rappelle à Stackelberg ce qu'il lui a promis à ce sujet. ____ Répétition des motifs allégués dans le N° 43.

---

¹ Heinrich Wilhelm Reichardt.

² Iwan Aleksandrowicz Gołowkin.

N° 48 du 21 juin 1773^a

Pkt. a, c, d – por. nr 43, pkt. b, c z 1773.

Pkt b (por. nr 63, pkt. b, g z 1773) – Rosja od 1769 r. czyniła starania o pozyskanie do współpracy eksmarszałka nadwornego koronnego Jerzego Augusta Mniszcha. Reprezentujący w Warszawie jego interesy wojewoda kaliski Ignacy Twardowski oraz biskup krakowski Kajetan Sołtyk również zabiegali o powrót Mniszcha do życia politycznego. Ten zaś od dawna aspirował do kasztelanii krakowskiej, której uzyskanie stało się możliwe po śmierci dotychczasowego kasztelana Jana Klemensa Branickiego w 1771 r. 23 V 1773 r. Mniszech skierował do Stanisława Augusta list, o którym mowa w tekście, z pretensjami o pominięcie go przy nominacji na marszałkostwo wielkie koronne. Twardowski przekazał królowi pismo 23 czerwca, a w odpowiedzi uzyskał list gratulacyjny dla Mniszcha w związku z nominacją 25 VI 1773 r. na upragnioną kasztelanię. Pomimo niechęci do Mniszcha Stanisław August zdecydował się na tę nominację, mając nadzieję, że przyczyni się to do pacyfikacji nastrojów antykrólewskiej opozycji. Stackelberg zaś udzielił poparcia, widząc w Mniszchu potencjalnego przywódcę stronnictwa rosyjskiego (kopia listu Mniszcha do króla, Bibl.

PAU/PAN Kr., sygn. 320, k. 394, za: P. Skowroński, „*Trudno przeciw wodzie płynąć*”. Ignacy Twardowski w okresie I rozbioru Polski, w: *Zmierzch i świt: Stanisław August i Rzeczpospolita 1764–1795*, red. A. Antoniewicz i in., Warszawa 2015, s. 155–169; Stackelberg do Panina, 18/29 VII 1773, AVPRI, 79/6/1038).

a. Le grand chancelier de la Couronne représente à Stackelberg et à Poiniski qu’il est ^bhors de propos^b de publier des universaux pour inviter tous les palatinats à former une confédération. _____ Ils conviennent entre eux de demander au roi s’il ne sera pas d’avis de faire insérer dans l’universal ^cdonné^c touchant les gens de Bar, un article invitatoire à une nouvelle confédération.

b. Le grand chancelier de la Couronne communique à Sa Majesté la copie de la lettre de Mniszech¹ adressée au palatin de Kalisz² pour Sa Majesté au sujet de la castellanie de Cracovie.

c. Le roi n’est pas d’avis qu’on fasse insérer dans l’universal touchant les confédérés de Bar l’article invitatoire à une nouvelle confédération, donnant pour raison que cela donnerait certainement lieu à quelque acte contraire, qui pourrait ^dattirer de nouvelles rigueurs sur ses auteurs^d, occasionner de nouveaux troubles et donner au roi de Prusse des prétextes pour déclamer contre l’indocilité des Polonais et pour continuer ses oppressions. _____ Sa Majesté fait prier avec instance Stackelberg de ne pas insister sur cet article.

d. Blâme la facilité ^eavec laquelle le^e grand chancelier s’y est prêté.

^a W zeszycie 5/5.

^{b-b} Nadpisane nad skreśleniem nieczytelnym.

^{c-c} Nadpisane nad linią.

^{d-d} Nadpisane nad linią.

^{e-e} Nadpisane nad skreślonym „du”.

¹ Jerzy August Wandalin Mniszech, eksmarszałek nadworny koronny, starosta generalny wielkopolski, od 25 VI 1773 kasztelan krakowski.

² Ignacy Twardowski, wojewoda kaliski.

N° 49 du 25 juin 1773^a

Pkt a (por. nr 53, pkt b z 1773; nr 57, pkt b z 1773; nr 9, pkt b z 1774; w sprawie sądów konfederackich por. nr 41, pkt e z 1773) – Wbrew zapisowi „Entretiens” nie znamy żadnych rozkazów dla ambasadorów państw zaborczych dotyczących bezpośrednio omawianej tu sprawy biskupa wileńskiego Ignacego Jakuba Massalskiego. Chodziło o spór wojewody nowogródzkiego Józefa Niesiołowskiego i jego żony Katarzyny z Massalskich ze szwagrem – biskupem – o niewypłacony posag. W 1770 r. Massalski pozwał Niesiołowskiego przed Trybunał Litewski w związku ze zbrojnym zajęciem przez wojewodę dóbr należnych żonie. Odpryskiem tego sporu była sprawa ze wzmiankowanym kilkakrotnie w „Entretiens” Ignacym Lenkiewiczem, strażnikowiczem mozyrskim. Występował on jako świadek oskarżenia przeciwko Massalskiemu, podejrzanemu o korumpowanie w 1770 r. deputatów trybunalskich, którzy mieli rozpatrywać spór biskupa z Niesiołowskimi. Lenkiewicz, który zaprzysiągł zeznanie deputata Mateusza Brodowskiego (ten z kolei współdziałał z marszałkiem trybunalskim i kasztelanem smoleńskim Andrzejem Zienkowiczem), został przez Massalskiego aresztowany i bez wyroku sądu przetrzymywany przez kilka miesięcy. Za bezprawne zatrzymanie Lenkiewicza Trybunał Litewski w 1771 r. obłożył Massalskiego kondemnata i przyznał Lenkiewiczowi odszkodowanie, które miało być egzekwowane na dobrach Niedźwiedzice, należących do dóbr biskupich oraz dziedzicznych – Połonki (w powiecie słonimskim). Kilkakrotnie (w 1771 i 1772) ludzie biskupa bronili dóbr przed próbami egzekucji. W drugiej połowie 1772 lub pierwszej połowie 1773 r. Massalski i Niesiołowscy wraz ze wszystkimi zamieszkanymi w spórzy zgodzili się na sąd kompromisarski kanclerza wielkiego litewskiego Michała Fryderyka Czartoryskiego. Jednak Massalski zwlekał z poddaniem się pod kompromis i skierował sprawę do bardziej sobie przychylnego sądu konfederackiego, a jednocześnie we wrześniu 1773 r. doprowadził do zajazdu na folwark Sewejki, własność Lenkiewicza, i wybicia tegoż z posesji. Na wniosek biskupa delegacja w 1774 r. wyznaczyła komisję do rozsądzenia tej sprawy, która potem wróciła do trybunału i ciągnęła się co najmniej do 1777 r.

Pkt b – por. nr 45, pkt a z 1773.

a. Les trois ministres ont reçu des ordres de leurs cours d'appuyer l'affaire de l'évêque de Vilna¹ dans les jugements de la confédération. ____ Cette affaire a été un des principaux motifs ^bqui a fait^b hâter l'ordonnance concernant l'établissement desdits jugements.

b. Stackelberg fait espérer que sa cour et celle de Vienne feront restituer au roi les rémanents de ses économies tombées dans leur partage, et qu'elles engageront le roi de Prusse à en faire autant. ____ Il écrit à sa

cour pour la porter à procurer de concert avec les deux autres du crédit à Sa Majesté.

^a W zeszycie 5/5.

^{b-b} Nadpisane nad linią w miejsce nieczytelnego skreślenia.

¹ Ignacy Jakub Massalski, biskup wileński.

N° 50 du 26 juin 1773

List Stanisława Augusta do Katarzyny II z 28 VI 1773 – por. *Correspondance*, s. 278–279. Ponadto por. nr 39, pkt a z 1773; nr 44 z 1773; nr 45, pkt a z 1773.

Lettre à l'impératrice de Russie.

Le roi lui demande d'interposer ses bons offices auprès des cours de Vienne et de Berlin afin que leurs troupes payent ce qu'elles se font fournir par le pays; _____ lui fait un tableau de l'état où il est réduit lui-même.

N° 51 du 7 juillet 1773^a

Pkt a (por. nr 44 z 1773) – Pretensje przekazane królowi odnoszą się do dwóch burzliwych sesji delegacji z 5 i 7 lipca, podczas których delegaci, zarówno stronnicy króla, jak i opozycji, domagali się regulacji sprawy furazy dla wojsk zaborczych oraz wyjaśnienia, dlaczego w pełnomocnictwach traktatowych Revitzkiego, w tytulaturze cesarzowej Marii Teresy strona austriacka użyła nazw ziem zabranych, których Rzeczpospolita formalnie się jeszcze nie zrzekła (*Protokół*, zag. 1, s. 44–60).

Pkt b (por. nr 23 z 1774) – Młodziejowski podjął starania, aby złagodzić opór Stanisława Augusta w sprawie przystąpienia do negocjacji na temat reformy ustrojowej. Ceną za ustępstwo miało być zarządzenie sygnalizowanym wielokrotnie przez monarchę kłopotom finansowym. Kanclerz obiecał królowi subsydium szlachty kurlandzkiej wynegocjowane przez politycznego kondotiera – Ernsta Kortuma. Faktycznie w kwietniu 1773 r. stany kurlandzkie uchwaliły ofiarę 50 tys. dukatów dla Stanisława Augusta, w nadziei, że król i sejm Rzeczypospolitej rozwiążą wewnętrzne spory kurlandzkie wokół panowania Piotra Birona.

Pkt c (por. nr 37, pkt. g, h, j z 1773; nr 45, pkt a z 1773; nr 46, pkt a z 1773; nr 53bis, pkt c z 1773; nr 55, pkt. b, d z 1773) – Poza wspomnianym wyżej subsy-

dium kurlandzkim Młodziejowski w imieniu Stackelberga złożył królowi obietnicę spłaty remanentów z zajętych ekonomii i przyznanie monarsze 400 tys. dukatów z tytułu listy cywilnej, wszystko to jednak pod warunkiem przystąpienia do negocjacji ustrojowych. Obietnica stałego dochodu w wysokości 400 tys. dukatów nie była samodzielną decyzją ani Stackelberga, ani nikogo z jego polskich współpracowników. O przyznaniu królowi dochodów rocznych w takiej wysokości zadecydowała osobiście Katarzyna II w lutym 1773 r., co zostało zapisane w rosyjskim planie działania przygotowanym na sejm. Niezachowany aneks B stanowił zapewne list Stackelberga okazany królowi przez Młodziejowskiego (*Projet d'un plan pour la conduite des trois ministres en Pologne*, w: SIRIO, t. 118, s. 338–358).

a. Les ministres des trois cours mécontents du peu de concert qu'il trouvent parmi les délégués. ____ Revitzki déclare que puisqu'on cherche à traîner en longueur les affaires, les ministres¹ différeront aussi l'arrangement désiré par rapport aux fourrages.

b. Le grand chancelier de la Couronne engage Kortun² Courlandais à proposer à la noblesse de Courlande de fournir au roi un subside volontaire, cela ayant été pratiqué anciennement. ____ Kortun réussit^b dans sa négociation et engage la noblesse de Courlande à offrir à Sa Majesté un don gratuit de 50 mille ducats.

c. Le grand chancelier communique à Sa Majesté la lettre de Stackelberg dans laquelle ce ministre fait entendre qu'il ne sera pas difficile de porter les trois cours à consentir que Sa Majesté ait 400 mille ducats de revenus et à lui faire rendre les rémanents trouvés dans ses biens royaux. Il croit trouver plus de difficulté par rapport à la restitution des arrérages; ____ fait remarquer que les trois cours étant fort refroidies à l'égard de Sa Majesté à cause de son opposition, le seul moyen de regagner leur amitié est de se prêter de bon gré aux arrangements concertés entre elles pour le gouvernement intérieur. Annexe B.

^a W zeszycie 5/5.

^b Słowo nadpisane nad nieczytelnym skreśleniem.

¹ Tu chodzi o ambasadorów państw zaborczych.

² Ernst Traugott von Kortum, pochodzący ze Śląska prawnik, u schyłku lat sześćdziesiątych XVIII w. królewski notariusz w Mitawie oraz sekretarz księcia kurlandzkiego Ernesta Jana Birona, w latach 1769–1772 sekretarzował walczącym w Rzeczypospolitej generałom rosyjskim Iwanowi Iwanowiczowi Weymarnowi i Bibikowowi, od 1773 tajny radca Stanisława Augusta.

N° 52 du 10 juillet 1773^a

Pkt a – Za pośrednictwem Młodziejowskiego Stackelberg próbował wywrzeć wpływ na króla, aby odwieść monarchę od decyzji o oddaniu wakującego po śmierci Tomasza Sołtyka województwa łęczyckiego królewskiemu kandydatowi do tej godności. Pomimo interwencji Stanisław August powierzył 28 VIII 1773 r. województwo starości opoczyńskiemu Mikołajowi Małachowskiemu. Dopiero po jego awansie na województwo sieradzkie (10 IV 1775) wojewodą łęczyckim został rosyjski jurgieltnik, protegowany przez Stackelberga Szymon Dzierzbicki.

Pkt. b – por. nr 45, pkt b z 1773.

a. Le grand chancelier de la Couronne ^b tâche de détourner Sa Majesté de disposer du palatinat de Lencicie en faveur de Małachowski¹, staroste d'Opoczno, à cause qu'il ne possède aucune terre dans ledit palatinat. _____ Stackelberg ^c écrit au grand chancelier pour le prier de ^d recommander de sa part au roi le castellan Dzierzbicki² pour le même palatinat. Annexe A.

b. Stackelberg insiste sur une réponse à la note qu'il avait remis au chancelier contre Tisenhaus³.

---

^a W zeszycie 5/5.

^b Skreślono: „fait”.

^c Skreślono: „prie”.

^d Skreślono: „de faire passer sa recommandation en faveur de Dzierzbicki”.

¹ Mikołaj Małachowski, starosta opoczyński, od 1764 stronnik Familii.

² Szymon Dzierzbicki, kasztelan brzeziński, członek delegacji sejmowej.

³ Antoni Tyzenhauz.

N° 53 du 18 juillet 1773

Pkt a (por. nr 8, pkt e z 1774) – Stackelberg złożył na ręce króla obietnicę zachowania dotychczasowych posesorów starostw przy ich własności. Rzecz dotyczyła terenów, które pozostały za rosyjskim kordonem zaborczym.

Pkt b – por. nr 49, pkt a z 1773.

Pkt c – Król sprzeciwił się oddaniu do sądów konfederackich sporu Elżbiety z Branickich Sapieżyny i jej syna Kazimierza Nestora Sapiehy z wojewodziną smoleńską

Joanną Sapieżyną. Rzecz dotyczyła spadku po pierwszym teściu Elżbiety – Piotrze Sapieżu i darowizny siostry tegoż, Katarzyny. Chodziło o dobra Koźmin, Radlin i Wieleń w Wielkopolsce, ponadto klucze stabiszewski(?) i janikowski w województwie sandomierskim.

Pkt d – por. nr 45, pkt b z 1773.

Pkt e – Stackelberg przekazał królowi rosyjskie zalecenie utrzymania praw powiatu piltyńskiego w kształcie z 1768 r. Wówczas to potwierdzenie praw i wolności powiatu piltyńskiego zostało wpisane do aktów osobnych do traktatu polsko-rosyjskiego i jako takie objęte rosyjską gwarancją. Rzecz zatem dotyczyła nie tylko szlachty piltyńskiej, której Katarzyna II udzieliła osobistej protekcji, ale także zachowania części zapisów rosyjskiego traktatu gwarancyjnego z 1768 r., na czym Petersburgowi bardzo zależało. Sprawa powiatu nie stanęła jednak na forum delegacji. Ponieważ Panin tę kwestię pozostawił do decyzji Stackelberga, ambasador najwyraźniej uznał, że nie należy podnosić jej jako osobnego zagadnienia podczas obrad delegacji. Rzecz stanęła dopiero na sejmie 1776 r. Sejm rozbiorowy ograniczył się jedynie do ogólnikowego potwierdzenia traktatu z 1768 r. z zastrzeżeniem, że dotyczy to tych punktów, które nie są sprzeczne z ustaleniami traktatu rozbiorowego (Panin do Stackelberga, 4/15 V 1773, AVPRI, 80/1/1272, k. 66; VL, t. 7, f. 591–592, 599; t. 8, f. 848).

Pkt f (por. nr 46, pkt a z 1773; nr 53bis, Nota oraz pkt. a, b, e, g, h, j, k, l, m, n, o, p, q, r z 1773) – Stackelberg przedstawił Stanisławowi Augustowi pierwsze projekty przyszłej Rady Nieustającej, wypracowane w gronie zaufanych współpracowników oraz projekt reformy elekcji. Szczegóły tych projektów nie są znane. Król zaś obiecał przekazać ambasadorowi swoje uwagi.

Pkt g – por. nr 44 z 1773.

Pkt h (por. nr 20, pkt. a, a[bis] z 1774) – Rozbiorowa konwencja petersburska datowana 5 VIII 1772 r. celowo zawierała nieprecyzyjne opisanie granic, zwłaszcza pruskich i austriackich. Interpretując zapisy na swoją korzyść, Fryderyk II już we wrześniu 1772 r. dokonał zaboru tzw. okręgu nadnoteckiego i zajął oba brzegi rzeki na całym jej biegu, co stanowiło punkt wyjścia do dalszych uzurpacji granicznych. Ostatnie duże przesunięcia granicy na tych terenach przed początkiem obrad delegacji miały miejsce w marcu 1773 r. Wiedząc, że sprawa wywołuje duży niepokój polskiej opinii publicznej, Stackelberg w Warszawie, a Panin wobec posła pruskiego w Petersburgu w czerwcu 1773 r. próbowali – bezskutecznie – naciskać na stronę pruską, aby ograniczyła swoje apetyty.

Pkt j – por. nr 45, pkt a z 1773.

Entretien du roi avec Mr Stackelberg

a. Assurance de Stackelberg que les starosties ne seront pas ôtées à leurs possesseurs.

b. Le roi se plaint que, malgré la promesse qui lui avait été donnée que les procès des particuliers ne seraient point évoqués aux jugements de la confédération, ils le sont cependant et nommément celui de l'évêque de Vilna¹. ____ Les maréchaux des Tribunaux de Lithuanie² y sont cités contre les lois, aussi se récuseront-ils cette juridiction. ____ L'évêque se plaint que pendant son absence ce tribunal l'a jugé par contumace et a adjugé 2000 florins de revenus appartenant à la masse épiscopale, à un nommé Lenkiewicz³.

c. Le procès de la princesse *woyewodzicz*^{a4} avec la princesse palatine de Smolensk⁵ ne peut être jugé par la confédération puisque le frère⁶ de cette dernière est un des juges.

d. Le roi se plaint de la rigueur avec laquelle le général Romanius⁷ agit dans l'affaire de Tisenhauss⁸, en retenant prisonnier Andrzejkowicz⁹ et les Bosniaks¹⁰. Tysenhaus proteste de n'avoir point fait donner avis à son neveu¹¹ du départ de la chancelière Borck¹² de n'avoir eu aucune part directe ni indirecte au dernier enlèvement. ____ Romanius a des ordres directs de Zackar Czernicheff^{b13} de pousser cette affaire.

e. Stackelberg a des ordres de soutenir l'affaire de Piltyn telle quelle a été faite en 1768.

f. Divers projets sur la formation d'un Conseil Permanent sous A. B. et C. Celui sous B. est d'un nommé Korton¹⁴, secrétaire de Bibikow¹⁵. ____ Le roi promet à Stackelberg de lui communiquer ce qu'il croit le plus nécessaire à corriger dans les projets pour ce *Consilium Permanens*. Projet pour l'élection des rois sans interrègne. Sous D.

g. Les Prussiens et les Autrichiens ne payent pas encore les fourrages. Stackelberg avoue que ces derniers ont des ordres, mais que le personnel de Richecourt¹⁶ est si dur et si pointilleux qu'il gâte tout de ce côté-là.

h. Les deux cours impériales¹⁷ s'entremettent pour que le roi de Prusse s'en tienne aux termes de la convention et pour qu'il ne s'approprie pas les deux bords de la Notez¹⁸, mais il y a à craindre que ce ne soit aux dépens des Dantzicois.

j. Stackelberg travaille à sa cour pour porter haut les revenus du roi. ____ Le roi l'avertit qu'étant qu'il n'a rien et qu'il n'est sûr de rien, il ne peut s'engager pas des lettres de change, et dit à Stackelberg: «faites que j'aie et on sera content de moi».

^a „Woywodzicz” (w innym miejscu także „woyvodzicz”), prawidłowo: „województz”.

^b Pierwotnie „Zernicheff” wtórnie dodano na początku lit. C.

¹ Ignacy Jakub Massalski.

² Tu chodzi o marszałka Trybunału Litewskiego kadencji 1769/1770, kasztelana smoleńskiego Andrzeja Zienkowicza oraz wicemarszałka Adama Brońca, skarbnika wilkomierskiego.

³ Ignacy Lenkiewicz, strażnikowicz mozyrski i starosta hrabnicki.

⁴ Elżbieta z Branickich Sapieżyna, po drugim mężu nazywana była wojewodzicową mściśławską.

⁵ Joanna z Sułkowskich Sapieżyna, wdowa po wojewodzie smoleńskim Piotrze.

⁶ Antoni Sułkowski.

⁷ Awram Iwanowicz Romanus (Romanus), generał dowodzący korpusem wojsk rosyjskich operujących na Litwie.

⁸ Antoni Tyzenhauz.

⁹ Tadeusz Andrzejkowicz, regent ekonomiczny Komisji Skarbowej Litewskiej i sekretarz Antoniego Tyzenhauza, dowodzący akcją porwania bratanków podskarbiego 10 I 1772.

¹⁰ Mianem „bośniaków” określano grupę sprowadzonych przez Tyzenhauza do Grodna z Bałkanów rzemieślników, osoczników i strzelców. Tu chodzi o rekrutującą się z owej społeczności grupę strażników i żołnierzy garnizonu grodzieńskiego, których wykorzystano w akcji przeciwko Kossakowskiej i Borchowej.

¹¹ Ignacy Tyzenhauz.

¹² Ludwika z Zyberków Borchowa.

¹³ Zachar Gregoriewicz Czernyszew, przewodniczący rosyjskiego Kolegium Wojny oraz generał-gubernator ziem przyłączonych do Rosji w pierwszym rozbiore.

¹⁴ Zapewne chodzi o Ernsta Traugotta von Kortuma.

¹⁵ Aleksandr Ilicz Bibikow.

¹⁶ Karl von Richecourt, generał, głównodowodzący wojskami austriackimi w Rzeczypospolitej.

¹⁷ Tu: Rosja i Austria.

¹⁸ Właśc. Noteć.

N° 53bis^{a1}

Nota (por. nr 46, pkt a z 1773)– przygotowana przez Młodziejowskiego, zawiera krytyczne uwagi do pierwszej części projektu Rady Nieustającej, powstałego latem 1773 r., na podstawie propozycji Ponińskiego i Augusta Sułkowskiego, w gronie spotykającym się na konferencjach „tajnych” i „wielkich”. Cały projekt Rady gotowy był w październiku 1773 r. (regest i druk fragmentów projektu, do którego odnosi się nota w: *Materiały do dziejów genezy Rady Nieustającej...*, s. 111–115).

Pkt. a, b, e, g, h, j, k, l, m, n, o, p, q, r (por. nr 46, pkt a z 1773; nr 53, pkt f z 1773) – Po zapoznaniu się z notą Młodziejowskiego Stanisław August przedstawił szereg krytycznych uwag oraz postulatów do uwzględnienia przy pracach nad ostatecznym projektem Rady Nieustającej. Na podstawie zapisu trudno jednoznacznie wskazać, które punkty zostały sformułowane przez króla, a które przez Młodziejowskiego.

Pkt c – por. nr 51, pkt c z 1773.

Pkt. d, f (por. nr 37, pkt. g, h, j z 1773; nr 65, pkt b z 1773; nr 72, pkt. b, c, d, e, k, l, m, o, p z 1773) – Podstawowym warunkiem wprowadzenia Rady Nieustającej było ograniczenie prerogatyw korony, czego przygotowujący projekt nowego rządu nie mogli dokonać bez zgody króla. Stąd świadomość współpracowników Stackelberga oraz samego Stanisława Augusta, że monarsze ustępstwo w tej sprawie będzie wstępem do oficjalnego przedstawienia projektu reformy ustrojowej na forum sejmowym.

Note communiquée au roi par le grand chancelier de la Couronne sur un projet concernant le Conseil Permanent.

Ad 1mo. Dans la distribution des vacances, il suffit de faire attention aux qualités^b requises dans un candidat et qui sont spécifiées dans le projet. ____ Il n'est pas nécessaire que la diète donne une instruction particulière au Conseil Permanent, l'acte de son établissement devant lui servir de règle. ____ Il serait convenable de mettre à la tête des actes du Conseil: «Nous, roi, de concert avec le Conseil, désigné par la diète, pour résider auprès de nous».

Ad 2do. Il est inutile d'exiger que chaque département, et particulièrement celui de la justice, donne chaque semaine au Conseil un sommaire détaillé de ce qui s'y est passé, il suffit que les protocoles en soient exacts.

Ad 10mo. Ce serait donner au Conseil Permanent une tâche trop pénible que de le charger de dresser dans l'espace de deux ans un code des lois; il n'est pas d'ailleurs nécessaire de faire une nouvelle législation, il ne s'agit que de veiller à l'exécution des anciennes lois. Mais s'il se présente des cas où la loi paraisse défectueuse et demande quelque interprétation, ce sera alors l'ouvrage dudit Conseil de dresser des projets pour la correction de pareilles lois, qui doivent être soumis[es] à la décision des états assemblés en pleine diète.

Ad 11mo. Il ne suffit pas de confier au Conseil Permanent le pouvoir de traiter avec les ministres étrangers, il faut déterminer par qui doivent être signées les notes qui leur seront présentées, et à qui il sera permis de conférer avec eux dans ce qui concerne les affaires, afin que chaque membre ne puisse s'en arroger la liberté.

Ad 12^{dum}. La même précaution est aussi nécessaire par rapport aux correspondances avec les ministres étrangers.

Ad 15um. D. ^c Il ne convient pas d'ôter au roi la distribution des vacances, il suffit que le Conseil Permanent ait le droit de présenter pour chaque place trois candidats. ____ Une concurrence ouverte pour les charges, par des mémoires ou telle autre façon, doit être interdite pour ne pas donner lieu à des brigues. Afin que le Conseil Permanent puisse juger du mérite et de la capacité des citoyens, il faut qu'il ait la liste de ceux de chaque palatinat avec leurs charges, leurs emplois et les services qu'il[s] auront rendus à la patrie.

Ad 16um. Outre les commissaires limitrophes, il faut encore établir des juges limitrophes.

Ad 18um. Il convient que les villes royales restent plutôt sous la dépendance du roi que sous celle du Conseil Permanent, à moins qu'on ne songe à rendre nulle l'autorité du roi et à augmenter l'influence des particuliers qui auront place au Conseil. On peut d'ailleurs se convaincre par l'exemple des Commissions de Guerre et du Trésor, où les résolutions, concernant les moindres affaires, sont si lentes que les villes dont il est question se trouveront beaucoup mieux si elles s'adressent directement au trône. Il suffit que les chanceliers soient obligés de rendre compte de leurs décisions au roi en présence du Conseil Permanent pour empêcher toute contravention à la loi.

Ad 22do. On doit prononcer rarement la sentence de mort à moins que le crime ne soit de nature à l'exiger absolument. Il sera plus avantageux au public de condamner les criminels aux travaux publics.

Ad 28um. La nation ayant rompu le contrat, fait avec le roi sous le nom de *pacta conventa*, en le dépouillant de ses prérogatives, le Conseil Permanent ne peut d'aucune façon se fonder sur ledit contrat pour s'arroger le droit d'admonérer^d le roi; ^e tout ce qu'il statuera là-dessus ne peut obliger que les successeurs du roi régnant.

Ad 29um. On doit employer les troupes de la République non seulement contre les Tartares et les Haydamacks ^f, mais aussi contre tous les voisins qui chercheront à faire des excursions sur les terres de la République.

g

a. Il n'est pas nécessaire de changer l'ancien usage où étaient les ministres étrangers de remettre au maréchal de la Couronne les copies de leurs lettres de créance, pourvu que celui-ci en fasse rapport au Conseil

Permanent et fasse lire la lettre en pleine assemblée avant le jour marqué pour l'audience du ministre étranger. ____ Quant aux notes et mémoires, on doit les remettre au chancelier qui les rendra au roi en plein Conseil. Les réponses seront données par le Conseil Permanent et le chancelier les signera par ordre du roi et du Conseil Permanent.

b. Il n'est pas nécessaire qu'il y ait un sénateur-président dans le Conseil Permanent, le roi devant y être toujours présent.

c. Les revenus de la Couronne doivent être considérables, le roi ayant à pourvoir à la subsistance de beaucoup de personnes.

d. On doit commencer par traiter avec le roi au sujet de l'abandon de ses prérogatives avant que de rien statuer là-dessus.

e. Il est de la dignité de la Couronne que le roi ait ses gardes à lui, ^h on doit en outre observer l'avantage qui en résulte pour le pays en ce que la pauvre noblesse y trouve de l'emploi. ____ Il convient aussi de lui laisser ses régiments des gardes sans craindre l'exemple de la Suède; il suffit d'établir que toutes les fois que le roi jugera à propos d'employer ces régiments à telle expédition que ce soit, la Commission de Guerre en soit informée et en fasse son rapport au Conseil Permanent.

f. Il est à remarquer que les entraves que l'on met aujourd'hui à l'autorité royale n'intéressent pas seulement le roi régnant mais aussi ses successeurs et que les moindres efforts que ceux-ci pourront faire pour s'affranchir de cette contrainte ne manqueront pas de troubler la tranquillité publique.

g. Il est inutile qu'il y ait dans le Conseil Permanent un maréchal de l'ordre équestre, il vaut mieux lui substituer le titre de premier conseiller de l'ordre équestre qui pour cette raison doit avoir le rang de sénateur et en égard au mérite du maréchal d'aujourd'hui, il convient qu'on le laisse jouir à vie de cette charge et qu'on lui assigne une pension plus forte que n'auront ses successeurs.

h. Il convient que les actes du Conseil Permanent soient signés par le roi plutôt que par le primat et le premier conseiller de l'ordre équestre; on n'a aucune raison d'ôter ce droit à la Couronne puisque le roi ne pourra signer que ce qui sera concerté par le Conseil Permanent.

i. Il faut déterminer avec précision l'étendue de la prérogative du premier conseiller pour ne rien laisser d'équivoque.

k. On peut lui donner une garde pour son assistance, dès que le primat ou, en son absence, le premier sénateur en auront une.

l. Les prérogatives et la pension du secrétaire du Conseil Permanent sont portées à l'excès.

m. Il ne doit être permis aux instigateurs de citer personne sans en informer préalablement le roi en plein Conseil.

n. Il ne convient pas du tout que le roi, le primat et le premier conseiller aient le droit de se trouver aux séances des départements particuliers, car, outre que ceci pourrait donner lieu à des intrigues, lesdits départements seraient par ce moyen gênés dans leurs opérations.

o. Il faut qu'il y ait des jours réglés pour les séances du Conseil Permanent.

p. Il ne convient pas que le secrétaire du Conseil Permanent garde seul la clef de la cassette où seront déposés les mémoires et telles autres pièces.

q. C'est au roi que doit appartenir le droit de faire des admonitions à ceux qui manqueront à leur devoir, en cas que le roi le néglige, ce sera alors le devoir du primat d'admonérer les sénateurs, et le premier conseiller exercera le même droit vis-à-vis les conseillers de l'ordre équestre.

rⁱ. C'est une précaution inutile de ne pas admettre au Conseil deux sénateurs du même nom, puisque malgré cela il peut y avoir deux personnes du même nom, une de l'ordre équestre et l'autre du sénat, qui auront également chacune une voix décisive, il suffit de statuer qu'il ne sera pas permis de faire entrer au Conseil Permanent deux proches parents comme sont: les frères, les cousins germains, le père et le fils.

---

^a W zeszycie 5/5.

^b Nadpisane zamiast: „conditions”.

^c Skreślono: „La distribution des vacances doit appartenir au roi”.

^d Współcześnie: „admonester”.

^e Skreślono: „s'il peut établir quelque chose là-dessus”.

^f Skreślono: „qui feront des excursions”.

^g W tym miejscu w zeszycie 5/5 znajduje się wyraźna przerwa na późniejsze wpisanie numeru i daty.

^h Skreślono: „il est quart aux régiments de garde”.

ⁱ Litera „r” uzupełniona później czerwonym atramentem.

¹ Cały zapis nr. 53bis został opublikowany przez W. Konopczyńskiego jako dwa osobne dokumenty: nota Młodziejowskiego i uwagi krytyczne kanclerza do innej części tego samego projektu Rady Nieustającej, do której odnosiła się nota, zob. *Materiały do dziejów genezy Rady Nieustającej*, wyd. W. Konopczyński, Kraków 1917, s. 108–111. Wydaje się jednak, że Konopczyński nieprecyzyjnie określił drugą część dokumentu. Sądzić należy, że w rzeczywistości jest to zapis krytycznych uwag do pierwszych projektów Rady bądź też szczegółowych postulatów do uwzględnienia przy tworzeniu powstającego właśnie projektu rządu, sformułowanych albo przez samego króla, albo – co bardziej prawdopodobne – podczas rozmowy Stanisława Augusta z Młodziejowskim.

N° 54 du 20 juillet 1773^a

Sans affaires.

^a W zeszytcie 5/5.

N° 55 du 21 juillet 1773^a

Pkt. a, c – por. nr 39, pkt a z 1773.

Pkt b, d – por. nr 51, pkt c z 1773.

a. Lentulus¹ demande qu'on désigne des commissaires pour juger, de concert avec les commissaires prussiens, les différentes prétentions de quelques Prussiens formées à la charge de quelques sujets polonais. ____ Le grand chancelier envoie à Sa Majesté la minute du rescript qu'on doit expédier à ce sujet.

b. Le grand chancelier communique au roi le billet de Poninski² dans lequel celui-ci se plaint ^bde ce qu'après avoir beaucoup fait pour procurer au roi 400 mille ducats de revenu^b, ____ Sa Majesté loin de suivre ses conseils n'avait fait que le compromettre. ____ Il marque dans le même billet qu'on lui déclare avec aigreur que Sa Majesté au lieu de 400 n'aura que 200 mille ducats de revenu.

c. Sa Majesté approuve la minute du rescript que le grand chancelier lui a envoyée.

d. Elle n'a donné aucun sujet à Poninski de se plaindre.

^a W zeszycie 5/5.

^{b-b} Dopisane na lewym marginesie.

¹ Rupert Scipio Lentulus.

² Adam Poniński.

N° 56 du 27 juillet 1773^a

Pkt a oraz annexe A (por. nr 58, pkt a, b, c z 1773; nr 59, pkt a z 1773; nr 60, pkt e z 1773; nr 62, pkt b z 1773; nr 63, pkt a z 1773; nr 67, pkt. c, d z 1773) – Stackelberg za pośrednictwem Młodziejowskiego podniósł sprawę koadiutorii kujawskiej wakującej od postąpienia Antoniego Ostrowskiego na biskupstwo kujawskie w 1763 r. Rosyjski dyplomata wraz ze stałym współpracownikiem ambasady, a jednocześnie przewodniczącym delegacji sejmowej, biskupem Ostrowskim próbowali wywrzeć nacisk na króla w sprawie obsady koadiutorii. Kandydatem zgłoszonym przez Stackelberga, na którego nie godził się król, był referendarz koronny (duchowny) Antoni Mikołaj Radziwiłł, protegowany K.S. Radziwiłła „Panie Kochanku”. A.M. Radziwiłła z kolei na referendarzian miałby zastąpić kanonik krakowski Józef Ignacy Rybiński, cieszący się – dzięki swoim kontaktom w Berlinie – poparciem pruskim. Mimo ponawianych nalegań Stackelberga, marszałek konfederacji M.H. Radziwiłł, wbrew woli Antoniego Mikołaja, wycofał kandydaturę brata do koadiutorii. Ostatecznie rezygnację tę poparł Stackelberg. Za to ustępstwo król mianował A.M. Radziwiłła sekretarzem wielkim koronnym duchownym (12 VIII 1773). Koadiutorię zaś kujawską z prawem następstwa po Ostrowskim decyzją króla w września 1773 r. – motywowaną, jak się wydaje, nadzieją na złagodzenie stanowiska Fryderyka II wobec Gdańska, rozpoczęcie negocjacji granicznych oraz ułatwienie negocjacji traktatu handlowego z Prusami – otrzymał w lutym 1774 r. Rybiński, za co zapłacił 20 tys. dukatów. Nie wiemy, kto w lipcu 1773 r. był królewskim kandydatem do koadiutorii kujawskiej.

Pkt b – Młodziejowski zabiegał u Stanisława Augusta o poparcie w Wiedniu starań o zachowanie zajętego przez Austriaków starostwa nowotarskiego w rękach Kazimierza Rychtera, syna ostatniego starosty. Franciszek Rychter uzyskał zgodę Stanisława Augusta na cesję starostwa na rzecz syna Kazimierza, jednak ze względu na austriacką okupację nie doszło do sfinalizowania transakcji przed śmiercią starosty 25 VII 1773 r. W punktach podanych Revitzkiemu przez delegację 7 VIII 1773 r. przy okazji postulatu dożywotniego zachowania posesji starostów na obszarach zajętych przez Austrię, autor punktów – Młodziejowski – domagał się szczególnych względów dla Rychtera. Młodziejowski w rozmowie z królem wspominał o znacznym zadłużeniu dóbr dziedzicznych Rychterów z powodu pożyczek zaciągniętych przez Franciszka na zakup intratnej królewskiej ziemi, co może wskazywać na to, że jednym z pożyczkodawców był sam kanclerz, żywo zainteresowany w odzyskaniu długu. To tłumaczyłoby jego zaangażowanie na rzecz Rychterów. Ponieważ

strona austriacka nie uwzględniła rzekomych praw Rychtera, delegacja umorzyła Kazimierzowi 28 tys. zł długu, tj. nierozliczoną sumę, którą jego ojciec wziął w 1767 r. ze skarbu koronnego na budowę drogi z Krakowa do Bielska (*Protokół*, t. 1, s. 161; VL, t. 8, f. 327).

Pkt c (por. nr 40, pkt c z 1773; nr 56, pkt d z 1774) – Podczas pobytu w Petersburgu na przełomie 1772 i 1773 r. A. Poniński zapewnił sobie rosyjską rekomendację na podskarbiostwo koronne. W związku z nadziejami na odkupienie od Teodora Wessla tego urzędu Poniński odsprzedał (31 VII 1773) staroście bruśniowskiemu Janowi Placydowi Kurdwanowskiemu kuchmistrzostwo koronne, na co uprzednio uzyskał zgodę króla. Po przeprowadzeniu transakcji (ponoć za 300 tys. zł) i rezygnacji Wessla Poniński ostatecznie uzyskał nominację na podskarbiostwo koronne 10 IV 1775 r.

a. Le grand chancelier communique au roi le billet de Stackelberg dans lequel celui-ci fait prier le roi de suspendre sa nomination à la coadjutorerie de l'évêché de Cujavie. Annexe A.

b. Le grand chancelier prie Sa Majesté de faire appuyer à la cour de Vienne son affaire avec les successeurs de Richter¹.

c. Poninski² fait prier le roi par le grand chancelier de lui accorder son agrément pour la vente de sa charge de maître d'hôtel.

[Annexe A] Billet de Stackelberg au grand chancelier dans lequel il fait prier le roi d'accorder la coadjutorerie de l'évêché de Cujavie au référendaire de la Couronne³, et cette dernière charge à Rybinski⁴.

^a W zeszycie 5/5.

¹ Franciszek Pelikańczyk Rychter, podstoli krakowski, ostatni starosta nowotarski. Jego spadkobiercami byli synowie: Kazimierz, szambelan JKM, i Franciszek Borgiasz Wincenty, rzekomo cześnik czernichowski oraz wdowa Rozalia z Otwinowskich.

² Adam Poniński.

³ Antoni Mikołaj Radziwiłł, referendarz koronny (duchowny).

⁴ Józef Ignacy Rybiński, kanonik krakowski.

N° 57 en juillet 1773

Pkt a – brak szczegółów tej sprawy.

Pkt b – por. nr 49, pkt a z 1773.

a. Extrait d'une requête présentée au roi par Simon Downarowicz¹ du district de Wilkomierz au sujet d'une hypothèque a lui accordée sur le village de Poniemun² par le feu grand général de Lithuanie prince Radziwiłł³ et confirmée par le prince palatin de Vilna⁴, et dont il est dépouillé par le lieutenant-colonel russe Paklen⁵.

b. Note sur l'affaire de Lenkiewicz⁶ avec l'évêque de Vilna⁷ remise à Mr de Stackelberg. ____ Il se plaint d'avoir été détenu aux fers en prison par l'évêque. ____ Ayant attaqué ledit évêque en justice pour sa détention, l'évêque a été condamné par contumace et le village de Niedzwiedzice est adjugé au plaignant, quoique ce village appartienne à la masse épiscopale. Les lois n'ont pas été enfreintes et ce jugement est autorisé par des exemples antérieurs.

---

¹ Być może chodzi o Szymona Downarowicza, elektora Stanisława Augusta z powiatu starodubowskiego, lub o jakiegoś jego imiennika z rodziny Downarowiczów, która związana była z powiatami oszmiańskim i wilkomierskim.

² Zapewne chodzi o którąś z kilku wymienionych w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (t. 8, Warszawa 1887, s. 771–772) wsi noszących nazwę Poniemuń. Poniemuń był folwarkiem należącym do księstwa birżańskiego Radziwiłłów; wieś o tej samej nazwie była własnością Franciszka Morykoniego, podkomorzego wilkomierskiego; S. Skibicki, *Dekanat kupiski diecezji wileńskiej w świetle opisów z 1784 roku w świetle opisów plebanów*, Białystok 2009, mps pracy migisterskiej, UWB, s. 28, 83, 103–110 pbc.biaman.pl/Content/13821 (dostęp: 25.04.2016). Istniał również folwark Poniemunie w Grodzieńskim.

³ Michał Kazimierz Radziwiłł, hetman wielki litewski, zm. 22 V 1762.

⁴ Karol Stanisław Radziwiłł „Panie Kochanku”.

⁵ Chodzi zapewne o pochodzącego ze szlachty inflanckiej, a służącego w armii rosyjskiej oficera kawalerii, barona Piotra Pahlena, który na sejmie rozbiorowym uzyskał polski indygenat, a od 1795 był generałem-gubernatorem Kurlandii.

⁶ Ignacy Lenkiewicz.

⁷ Ignacy Jakub Massalski.

N° 58 du 1er août^a 1773

Pkt. a, b, c – por. nr 56, pkt a z 1773.

a. Stackelberg demande la coadjuto[re]rie de Cujavie pour le référendaire Radziwil¹. _____ Le roi le refuse.

b. Le prince Michel Radziwil² sur les représentations du vice-chancelier Chreptowicz³ se désiste de cette demande pour son frère, et Stackelberg en fait de même.

c. Le roi confère au référendaire Radziwil la dignité de grand secrétaire de la Couronne.

---

^a W całym tekście „Entretiens” występuje forma: „aoust”.

¹ Antoni Mikołaj Radziwiłł.

² Michał Hieronim Radziwiłł.

³ Joachim Littawor Chreptowicz, od kwietnia 1773 podkanclerzy litewski.

N° 59 du 10 août 1773

Pkt a (por. nr 56, pkt a z 1773) – Wspomniany w tekście manifest dotyczył zapewne sporów o podział majątku pomiędzy synami Marcina Mikołaja Radziwiłła, krajczego litewskiego.

a. Le référendaire Radziwil¹ fait un manifeste contre son frère² au sujet de la donation du palatin³ et part de Varsovie.

---

¹ Antoni Mikołaj Radziwiłł.

² Michał Hieronim Radziwiłł.

³ Zapewne chodzi o Józefa Mikołaja Radziwiłła, wojewodę mińskiego.

N° 60 du 15 et du 29 août 1773

Pkt a (por. nr 62, pkt d z 1773) – 7 VI 1773 r. przed sądem sejmowym pod przewodnictwem kanclerza Młodziejewskiego rozpoczął się proces oskarżonych o zamach na króla dokonany 3 XI 1771 r. 27 sierpnia proces się zakończył, a 28 nastąpiło publiczne odczytanie wyroku skazującego podsądnych na śmierć, banicję i infamię. Stanisławowi Augustowi, który pragnąc zjednać sobie opinię publiczną, przeciwny był drastycznemu karaniu zamachowców, zależało na odłożeniu egzekucji wyroku aż do wznowienia obrad sejmowych *in pleno*, gdyż prawo łaski przysługiwało tylko sejmowi. Jednak publiczne egzekucje rozpoczęto już 10 września. Szukając pretekstu do nękania Stanisława Augusta, Stackelberg oskarżył króla o to, że nie dostał relacji z przebiegu procesu (*Mémoires*, s. 401–417).

Pkt. b, c (por. nr 62, pkt. a, c z 1773) – Stanisław August nawiązał do burzliwej sesji delegacji 28 VIII 1773 r., na której rozpoczęto odczytywanie odpowiedzi Stackelberga na punkty podane przez delegatów w związku z rosyjskim projektem traktatu rozbiorowego. W odpowiedzi ambasador oskarżył rządzących Rzeczpospolitą, że z powodu niezastosowania się do rad rosyjskich ambasadorów doszło do wybuchu wojny rosyjsko-tureckiej oraz rozbioru Rzeczypospolitej. Stackelberg nawiązał tym samym do sytuacji z 1768 r., gdy po wybuchu konfederacji barskiej i wypowiedzeniu Rosji wojny przez Turcję, Czartoryscy, a pod ich wpływem król, w nadziei wzmocnienia pozycji Rzeczypospolitej względem wschodniej protektorki jako warunek współdziałania twardo postawili żądanie częściowego przynajmniej cofnięcia gwarancji ustrojowej, ograniczenia narzuconych Rzeczypospolitej na sejmie 1767–1768 r. przywilejów politycznych innowierców, zgody Petersburga na ograniczenie *liberum veto* oraz na mediację Austrii i Francji w konflikcie polsko-rosyjskim. W nocy Stackelberga przekazanej delegacji nie padło nazwisko Czartoryskich, stąd delegaci zaczęli się zdecydowanie domagać, aby ambasador jasno i na piśmie przedstawił, kogo miał na myśli. Jednak ani delegaci, ani król nie mieli wątpliwości, kogo atakował Stackelberg. Ze strony ambasadora był to przede wszystkim sposób wywierania nacisków na króla (*Protokół*, zag. 1, s. 190–194, 214–215).

Pkt d (por. nr 40, pkt c z 1773; nr 56, pkt c z 1773; nr 8, pkt c z 1774) – Stanisław August zaprotestował wobec Stackelberga przeciwko popieranym przez Ponińskiego pomysłom Wessla, aby wzmocnić pozycję podskarbiego kosztem Komisji Skarbowej oraz przyszłego Departamentu Skarbowego Rady Nieustającej i w ręce podskarbiego oddać wyłączną prerogatywę nominowania oficjalistów w administracji podatkowej. Sprawa weszła pod obrady delegacji dopiero w październiku 1774 r. Ostatecznie uchwalono zapis kompromisowy, dzielący pomiędzy trzy urzędy kontrolę nad obsadą administracji podatkowej, przychodami i wydatkami skarbu (VL, t. 8, f. 107–109).

Pkt e – por. nr 56, pkt a z 1773 (Fryderyk II do Lentulusa, 12 IX 1773, PC, t. 34, s. 145–146).

a. Stackelberg, pour couvrir l'indifférence de sa cour à tirer le roi de la situation où il se trouve, cherche à lui trouver des torts envers la Russie et se plaint qu'on ne lui communique pas le procès des régicides¹.

b. Le roi demande à Stackelberg la cause des harangues indécentes qui ont été prononcées la veille à la délégation. ____ Stackelberg répond en avoir été surpris et fâché et l'attribue au hasard. ____ Sur quoi le roi lui observe que les harangues ayant été écrites d'avance, il n'était pas probable que ce fût un effet de simple hasard. ____ Non seulement Stackelberg ne promet pas de contenir les harangueurs, mais il menace d'agir avec plus de rigueur que ses prédécesseurs contre les Czartoryski² s'ils s'opposent à la Russie; ajoute qu'il faut une bonne fois extirper ces despotes qui ont brouillé le roi avec l'impératrice, parce que s'il était demeuré bien avec elle, il aurait régné sans eux; ____ se plaint que le prince grand chancelier³ affecte de répandre des bruits avantageux sur la guerre turque.

c. Le roi justifie le prince chancelier. ____ Stackelberg proteste que ce sont les Czartoryski qui sont causé de tous les maux présents de la Pologne et qu'ils ont induit le roi à dire plusieurs fois que la Russie a voulu traiter la Pologne en esclave.

d. Le roi se plaint que Stackelberg appuie le projet de Wessel⁴ pour se faire donner l'administration des douanes exclusivement. ____ Stackelberg assure qu'il n'aura pas la liberté de piller le trésor public, ____ mais ajoute que les Czartoryski, sans se déclarer ouvertement contre la Russie, ont fait tout le mal qui était en leur pouvoir.

e. Lentulus⁵ demande la coadjuto[re]rie de Cujavie pour l'abbé Rybiński⁶.

---

¹ Tu chodzi przede wszystkim o Jana Kuźmę *vel* Kosińskiego, Walentego Łukawskiego i jego żonę Mariannę, Antoniego Cybulskiego, Walentego Zembrzuskiego, Bogumiła Frankenberga oraz Walentego Peszyńskiego; zaocznie sądzono Stanisława Strawińskiego i Kazimierza Pułaskiego oraz 25 pośledniejszej wagi postaci zamieszanych w sprawę.

² Wojewoda ruski August Aleksander i kanclerz wielki litewski Michał Fryderyk, księżęta Czartoryscy; tu chodzi nie tylko o nich samych, ale i o partię polityczną – Familię, na czele której stali.

³ Michał Fryderyk Czartoryski.

⁴ Teodor Wessel.

⁵ Rupert Scipio Lentulus.

⁶ Józef Ignacy Rybiński.

N° 61 du 17 août 1773

(Por. nr 32, pkt. a, b z 1775; w sprawie ekonomii por. nr 45, pkt a z 1773). Stackelberg poparł skargi Henryka Christiana Keyserlinga. Syn byłego rosyjskiego ambasadora Hermanna Karla Keyserlinga, w 1764 r. ubiegał się o poczmistrzostwo generalne Prus Królewskich, ale nie uzyskał urzędu. W 1765 r. zarząd poczty Prus Królewskich podporządkowano poczmistrzowi generalnemu koronnemu Karolowi Leopoldowi Marschallowi de Biberstein. Keyserling zaś otrzymał 1600 dukatów rocznej pensji (zapewne z dochodów poczty Prus Królewskich). W wyniku wejścia wojsk pruskich w granice Rzeczypospolitej Keyserling utracił zarówno dochody z posiadanego starostwa pokrzywnickiego, jak i zapewne pensję z funduszy poczty oraz wszelkie nadzieje na poczmistrzostwo. Z tego tytułu wystąpił do Stanisława Augusta z żądaniem finansowego zadośćuczynienia za utracone dochody, domagając się pensji w wysokości 3 tys. dukatów i zapisania na dziedzicznych dobrach Stanisława Augusta 45 tys. jako gwarancji wypłaty pensji. W późniejszym okresie Keyserling zmniejszył swoje żądania finansowe. Król w 1773 r. zgodził się przyznać mu jedynie 2 tys. dukatów oraz na wypadek śmierci męża 1 tys. dla jego drugiej żony, Karoliny Charlotty Amalii von Keyserling. Naciski w tej sprawie na króla czynili wspólnie ambasadorowie państw zaborczych, a Keyserling skutecznie szukał protekcji w Petersburgu. W 1773 r. z żądaniami finansowymi wystąpił także wobec Fryderyka II, ale król pruski odrzucił wszelkie pretensje. W 1777 r. Stanisław August twierdził, że zaspokoił wszystkie pretensje Keyserlinga, ale ten wciąż domagał się pieniędzy (*Mémoires*, s. 693–694; Panin do Stackelberga, 28 I/8 II 1774, SIRIO, t. 135, s. 35–36; Fryderyk II do Departamentu Spraw Zagranicznych, 15 IX 1773, PC, t. 34, s. 149).

Ordres donnés par Stackelberg en faveur des économies du roi. ____ Prie le roi d'avoir égard aux prières de Kayserling¹.

---

¹ Henryk (Heinrich) Christian Keyserling (Kayserling, von Keyserling), starosta pokrzywnicki, syn zmarłego w 1764 Hermanna Karla, rosyjskiego dyplomaty, w latach 1762–1764 posła nadzwyczajnego w Warszawie.

N° 62 du 27 août 1773^a

Pkt. a, c – por. nr 60, pkt. b, c z 1773.

Pkt b (por. nr 56, pkt a z 1773) – Próba Lentulusa dotarcia bezpośrednio do króla miała związek m.in. ze sprawą pruskiego poparcia dla J.I. Rybińskiego (Rozmowa

króla z Lentulusem, 28 VIII 1773, *Materiały do dziejów genezy Rady Nieustającej...*, s. 115–117).

Pkt d – por. nr 60, pkt a z 1773.

a. Stackelberg se montre disposé à seconder les intentions où est Sa Majesté d'empêcher qu'on ne poursuive plus personne au sujet de ce qui s'est passé dans les derniers troubles.

b. Lentulus¹ fait demander au roi une audience.

c. Le roi fait remercier Stackelberg de ce qu'il a promis de concourir avec Sa Majesté à faire cesser toute poursuite au sujet du passé.

d. Sa Majesté envoie au grand chancelier une minute de ce qu'il doit dire de sa part aux juges² désignés pour juger les régicides: [à] savoir que la République, les ayant constitués juges dans cette affaire, ne s'est pas dépouillée par-là du droit de faire grâce aux criminels. C'est pourquoi Sa Majesté demande que l'exécution de la sentence soit différée, afin que les états assemblés puissent user de leur droit s'ils le jugeront à propos.

^a W zeszycie 5/5.

¹ Rupert Scipio Lentulus.

² Sprawę królobójców sądziło 42 sędziów. Pełen skład sądu: *Mémoires*, s. 408–409; W. Ostrożyński, *Sprawa zamachu na Stanisława Augusta z 3. listopada 1771 r. przed sądem sejmowym*, Lwów 1891, s. 55.

N° 63 du 2 septembre 1773^a

Pkt a – por. nr 56, pkt a z 1773.

Pkt. b, g – por. nr 48, pkt b z 1773.

Pkt. c, e (por. nr 64, pkt a z 1773) – Stackelberg skarżył się królowi na obecność wojsk koronnych na Podolu, co przeszkadzało oddziałom rosyjskim w uzyskaniu zaopatrzenia i swobodnym operowaniu na tym terenie. Partia podolska pod dowództwem Józefa Stempkowskiego była gwarantem względnego spokoju dla ludności cywilnej na obszarach, na których stacjonowała. Osobista zaś niechęć Stackelberga wobec Stempkowskiego wynikała z tego, że regimentarz był jednym z tych członków delegacji, którzy nie ulegli presji zaborców i reprezentowali interesy króla.

Pkt. d, f (por. nr 9, pkt. a, b z 1775; w sprawie dysydenckiej por. nr 10, pkt. a, b, c, d z 1774; Aneks; w sprawie kłopotów z wojskami Rumiancewa por. nr 37, pkt. g, l, m z 1775) – Jednym ze stale obecnych w dyskusjach delegacji wątków tzw. sprawy dysydenckiej (tj. kwestii religijnego i politycznego równouprawnienia niekatolików) była sytuacja unitów na terenach zajętych przez Rosję. Pod osłoną wojsk rosyjskich dochodziło do przejmowania cerkwi unickich przez duchownych prawosławnych. Wpisywało się to w politykę Katarzyny II likwidacji unii na terenie Imperium Rosyjskiego. Jednym z delegatów, którzy podnosili tę sprawę, był Stempkowski. Po krótkim pobycie w Kijowskim latem 1773 r. alarmował on o prześladowaniu unitów. W sprawę zaangażował się także nuncjusz papieski Giuseppe Garampi. Pod koniec sierpnia 1773 r. kwestie religijne zdominowały dyskusje na forum delegacji. Stackelberg zaproponował ustanowienie polsko-rosyjskiej komisji do rozstrzygnięcia sporów, obiecał zwolnienie aresztowanych duchownych unickich i zaprzestanie dalszych prześladowań. 1 IX 1773 r., aby ułatwić zakończenie negocjacji traktatowych ze Stackelbergiem, Poniński w porozumieniu z ambasadorem zgłosił propozycję uchwalenia aktu osobnego, regulującego kwestie wyznaniowe. Stackelberg zaś napisał do operującego m.in. na terenach województw ukraińnych generała Piotra Rumiancewa, aby sprawy religijne pozostawił *in statu quo* aż do czasu rozstrzygnięcia ich przez komisję, która ma być do tego powołana. Rumiancew odrzucił wszystkie skargi strony polskiej, a mimo to Stackelberg zapewnił delegację, że prześladowania unitów zostały powstrzymane. Sprawa była obecna przez cały czas obrad delegacji. W lutym 1775 r. intensywne prace nad wspomnianym aktem osobnym rozpoczęła wyłoniona rok wcześniej subdelegacja, a negocjacje ze Stackelbergiem zakończyły się przedłożeniem przez ambasadora ultimatum 27 II 1775 r. W wyniku tego w Akcie zapisano, że powstanie dwustronna komisja, której zadaniem będzie rozstrzygnięcie wzajemnych pretensji dotyczących tylko świątyń zabranych po roku 1768 (a nie po 1764, jak chciała tego strona polska) (Panin do Stackelberga, 8/19 X 1773, AVPRI, 79/6/1045, k. 91; *Protokół*, zwł. zag. 1, s. 187–207, 214–227, zag. 2, s. 28, zag. 6, s. 108–146; VL, t. 8, f. 59–64, 67).

a. Le grand chancelier est d'avis que le roi se prête aux sollicitations de Benoît et de Lentulus¹ en faveur de Rybinski² pour la coadjutorerie de Cujavie.

b. [Le grand chancelier] conseille au roi de faire venir Mniszech³ comme le personnage le plus propre pour être employé dans les circonstances présentes. ____ Le palatin de Kalisz⁴ offre d'aller le trouver pour lui persuader de venir à Varsovie.

^b**c.** Stackelberg remet au grand chancelier une note au sujet de la troupe de Stępkowski⁵ qui est en quartier en Podolie^b.

d. Lettre des habitants du palatinat de Kijovie au roi dans laquelle ils implorent la protection de Sa Majesté contre les oppressions et les violences

exercées par l'évêque de Pereasław⁶ contre les grecs-unis. Annexe A. ____
Le nonce du pape⁷ en écrit au grand chancelier. ____ Stackelberg promet
de faire cesser toutes ces violences et dépêche un courrier à sa cour pour
avoir une résolution finale au sujet des susdits démêlés entre les grecs-unis
et non-unis.

e. Sa Majesté charge le grand chancelier de représenter à Stackelberg que
la présence des troupes de Stępkowski est absolument nécessaire dans
l'endroit où elles sont en quartier, et que par conséquent il n'est pas juste
qu'elles soient inquiétées par les troupes russes.

f. [Sa Majesté] fait dire au nonce qu'on ne négligera rien dans l'affaire
des Grecs non-unis.

g. Sa Majesté marque au grand chancelier au sujet de Mniszech que ce-
lui-ci peut être d'autant plus sûr de trouver un bon accueil à Varsovie qu'il
s'empressera d'avantage à satisfaire à ce que la bienséance exige de lui.

---

^a W zeszycie 5/5.

^{b-b} Dopisane na marginesie.

¹ Rupert Scipio Lentulus.

² Józef Ignacy Rybiński.

³ Jerzy August Mniszech.

⁴ Ignacy Twardowski.

⁵ Józef Stępkowski, kasztelan kijowski, był także regimentarzem partii podolskiej i ukraińskiej oraz członkiem delegacji sejmowej.

⁶ Jow (Hiob) Bazylewicz, biskup perejasławski.

⁷ Giuseppe Garampi, kardynał, nuncjusz papieski w Rzeczypospolitej w latach 1772–1775.

N° 64 du 4 septembre 1773^a

Pkt a – por. nr 63, pkt. c, e z 1773.

Pkt b – Poseł pruski Gédéon de Benoît przedstawił delegacji projekt pruskiego traktatu rozbiorowego na sesji 3 IX 1773 r. (*Protokół*, zag. 1, s. 227–230).

a. Le grand chancelier représente à Stackelberg qu'il ne lui convient pas
d'insister sur une réponse par écrit à la note que ce ministre avait donnée

au sujet de la troupe de Stępkowski¹, parce que cette réponse ne saurait être telle qu'il le souhaiterait. Stackelberg consent à ne plus insister sur la réponse et promet d'écrire à Romantzow² pour l'engager à ne plus inquiéter les quartiers polonais. ____ Il est d'avis que Sa Majesté en écrive elle-même à Romantzow.

b. Le grand chancelier envoie à Sa Majesté le projet du traité à faire avec le roi de Prusse.

---

^a W zeszycie 5/5.

¹ Józef Stępkowski.

² Piotr Aleksandrowicz Rumiancew, głównodowodzący wojsk rosyjskich na froncie tureckim; wojska pod jego dowództwem operowały także na południowo-wschodnich terenach Rzeczypospolitej, które stanowiły korytarz przemarszów na front turecki.

N° 65 du 8 septembre 1773

Pkt a (por. nr 67, pkt. a, b z 1773; nr 4, pkt. a, b, c, d, e z 1774; nr 30, pkt b z 1774; nr 65, pkt m z 1774; nr 42, pkt. d, e, f, g, h, j, k z 1775; nr 43 z 1775; nr 44 z 1775; nr 45 z 1775; nr 47, pkt 10 z 1775; nr 55, pkt k z 1775) – Stackelberg zabiegał u króla o buławę wielką litewską dla hetmana polnego litewskiego Aleksandra Michała Sapiehy kosztem jednego z przywódców barskich, Michała Kazimierza Ogińskiego. Pomysł promowania Sapiehy i zarazem kreowania na jednego z liderów partii rosyjskiej na Litwie pochodził jeszcze z 1771 r., tj. czasów ambasady Salderna. Do myśli tej powrócił Stackelberg. We wrześniu 1773 r. Sapieha osobiście prezentował się w Petersburgu, gdzie złożył przysięgę wiernopoddaną z dóbr zakordonowych i uzyskał rosyjską protekcję. Pomimo wstrzeźliwej postawy samej Katarzyny II, gotowej oddać tę sprawę całkowicie do decyzji strony polskiej, Panin zalecił Stackelbergowi popieranie ambicji hetmana polnego i przeprowadzenie rzeczy formalnie przez delegację. Ambasador zgłosił pomysł, aby Ogiński w zamian za rezygnację z buławy odzyskał województwo wileńskie, które w poprzednich latach przechodziło z rąk do rąk pomiędzy Ogińskim a K.S. Radziwiłłem „Panie Kochanku”. Ten ostatni został w 1764 r. odsądzony od województwa i skazany na banicję, a nominację otrzymał Ogiński. Zabiegając o współpracę z Rosją i możliwość powrotu do kraju, w 1767 r. Radziwiłł podpisał deklarację, w której zgodził się na pozostawienie województwa w rękach Ogińskiego w zamian za poparcie do innych godności w Rzeczypospolitej i odzyskanie zasekwestrowanych majątków. W 1768 r., będąc marszałkiem konfederacji radomskiej, Radziwiłł otrzymał jednak ponowną nominację na sporne województwo. Ogiński zaś został hetmanem wielkim litewskim. Aż do 1780 r. ciągnęły się spory majątkowe pomiędzy Ogińskim a Radziwiłłem związane z województwem wileńskim. Radziwiłł

długo nie składał recesu od konfederacji barskiej (dopiero w 1777), a po jej upadku zadeklarował się jako poddany pruski, cały czas przebywając na emigracji. Ogiński również przebywający na emigracji, już wiosną 1773 r. przesłał do Warszawy, za pośrednictwem sekretarza Franciszka Ksawerego Chomińskiego, reces od konfederacji. Gdy jednak forma dokumentu nie zyskała uznania Stackelberga, w sierpniu 1773 r. przysłał reces po raz drugi, w żądanym kształcie. Złożony przez Ogińskiego reces pozwolił Stanisławowi Augustowi przeciwstawić się rosyjskiemu żądaniu dokonania roszady na najważniejszych urządach w Wielkim Księstwie Litewskim. Formalny wniosek w tej sprawie został przy poparciu Stackelberga i Benoîta złożony w delegacji w maju 1774 r. Na wieść o zamiarze pozbawienia go urzędu, przybywszy do Warszawy w listopadzie 1774 r., Ogiński wyzwał na pojedynek Sapiechę, ale do walki nie doszło, gdyż ten ostatni wycofał się, uzyskawszy obietnicę pieczęci wielkiej litewskiej po śmierci ówczesnego kanclerza Michała Fryderyka Czartoryskiego. Ostatecznie Radziwiłł i Ogiński pozostali przy swoich urządach. Sapieha zaś we wrześniu 1775 r. otrzymał kanclerstwo litewskie, po tym jak Stackelberg skłonił podkanclerzego Chreptowicza do rezygnacji z obiecanego mu przez króla postąpienia na ten urząd. Chreptowicz, którego awansowi ambasador był niechętny, uzyskał pieczęć wielką litewską dopiero w czasie konfederacji targowickiej (Panin do Stackelberga, 14/25 IX oraz 8/19 XII 1773, AVPRI, 79/6/1045, k. 84–84v oraz 79/6/1043, k. 115–115v; ten do tego, 27 IX/8 X 1773, SIRIO, t. 118, s. 467, 495–496; *Mémoires*, s. 575–576).

Pkt b (por. nr 53bis, pkt. d, f z 1773) – Stackelberg kontynuował naciski na Stanisława Augusta w sprawie zrzeczenia się przez monarchę części prerogatyw korony. Ustępstwo króla było tym bardziej oczekiwane, że w pierwszej dekadzie września 1773 r. w gronie współpracowników Stackelberga powstał gotowy projekt nowego rządu. Ambasador, odwołując się do sytuacji z maja 1773 r., gdy trzej ambasadorowie próbowali terrorem i przekupstwem pozyskać większość posłów dla przedłożonego przez Ponińskiego projektu limity sejmowej, groził królowi dalszym rozbiorem kraju.

a. Stackelberg demande au roi ^aqu'Oginski^{a1} ^brende un^b palatin de Wilna² et que le palatin de Polock³ devienne [le] grand général de Lithuanie. ____ Objection du roi; ____ répond enfin que si Oginski y consent et si Radziwil⁴ ne revient pas, il y consent.

b. Stackelberg insinue au roi que le moyen de mettre toute la nation à ses genoux est de renoncer volontairement à ce qui la blesse dans les prérogatives royales. ____ Le roi lui fait que cette nation se borne à 4 ou 5 personnes au plus qui souhaitent cette démarche du roi, qui bien loin de mettre la nation à ses genoux, ne ferait que l'affaiblir lui-même sans l'avoir mérité. ____ Stackelberg ajoute que si le roi ne le fait volontairement, les trois cours emploieront encore plus de force qu'au mois de mai dernier. ____ Cet entretien finit sans rien conclure.

^{a-a} W oryginale: „que’Ogiński”.

^{b-b} Lekcja niepewna; być może „rendrant”, też gramatycznie wątpliwe.

¹ Michał Kazimierz Ogiński, hetman wielki litewski.

² W tym miejscu chodzi o urząd wojewody wileńskiego, nie zaś o osobę ówczesnego wojewody Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku”.

³ Aleksander Michał Sapieha, wojewoda połocki, hetman polny litewski.

⁴ Karol Stanisław Radziwiłł „Panie Kochanku”.

N° 66 du 10 septembre 1773

Billet de Stackelberg à Tepper¹ au sujet des emprunts du roi.

¹ Zapewne chodzi o Piotra Teppera (starszego), bankiera warszawskiego.

N° 67 du 11 septembre 1773

Pkt. a, b (por. nr 65, pkt a z 1773) – Piotr Maurycy Glayre niechęć króla do zgody na rosyjskie plany promowania A.M. Sapiehy kosztem M.K. Ogińskiego przedstawił jako kontynuację polityki Stanisława Augusta chronienia poddanych, byłych konfederatów barskich, przed represjami. Nawiązał przy tym do misji pojednawczej, z którą Stanisław August wysłał do Baru generała Andrzeja Mokronowskiego w marcu–czerwcu 1768 r.

Pkt. c, d – por. nr 56, pkt a z 1773.

Rapport de Mr Glaire¹

a. Mr Stackelberg ayant affecté de se plaindre de ce qui avait été supposé dit par le roi à Chominski²,

b. Mr Glaire lui fait voir que l’entretien du roi avec Chominski avait été occasionné par un pur hasard, qu’au surplus ce qui avait été dit au sujet des confédérés de Bar, Stackelberg ne pouvait l’attribuer à la politique qu’il supposait au roi, mais qu’il devait le regarder comme une suite des soins du roi pour épargner ses sujets, comme il avait été facile de s’en assurer par l’envoi de Mokronowski³ à ces mêmes confédérés.

c. Stackelberg se plaint que le roi en accordant à l'abbé Ribinski⁴ la coadjuto[re]rie de Cujavie a mis pour condition que le roi de Prusse s'intéresserait pour obtenir certains points qu'il assure à lui avoir été communiqués par Lentulus⁵.

d. Mr Glaire nie qu'il y ait eu un pareil écrit de la part du roi; ____ que ce que le roi a dit à Lentulus, soit sur la perception future de ses revenus, soit surtout autre sujet, n'a été qu'une réponse faite à tout ce que Lentulus lui avait proposé de la part du roi de Prusse.

---

¹ Piotr Maurycy (znany głównie jako Maurycy) Glayre, sekretarz Stanisława Augusta.

² Franciszek Ksawery Chomiński, konfederat barski, sekretarz Michała Kazimierza Ogińskiego.

³ Andrzej Mokronowski, generał inspektor kawalerii koronnej.

⁴ Józef Ignacy Rybiński.

⁵ Rupert Scipio Lentulus.

N° 68 du 12 septembre 1773^a

Pkt. a, c (por. nr 72, pkt. a–p z 1773) – Na posiedzeniu delegacji 11 IX 1773 r. wbrew planom nie udało się przyjąć ostatniego – pruskiego – traktatu rozbiorowego. Po tym terminie do zakończenia pierwszego zagajenia delegacji odbyły się jeszcze trzy posiedzenia – 13, 14 i dodatkowe 18 września, na których m.in. toczyła się dyskusja o kolejności dalszych prac legislacyjnych. Wielu posłów domagało się niezwłocznego przystąpienia do układania aktów osobnych do zawartych właśnie traktatów. W trakcie negocjacji z delegacją Stackelberg, odkładając załatwienie spraw spornych, takich jak np. kwestie religijne, obiecał uregulować je owymi aneksami do układów rozbiorowych. Teraz zaś przez Młodziejowskiego ambasador zapowiedział królowi, że następnym zagadnieniem, którym ma zająć się delegacja, będzie reforma ustrojowa, co monarcha przyjął ze zdziwieniem (*Protokół*, zag. 1, s. 189–310).

a. Le grand chancelier de la Couronne informe Sa Majesté que les trois ministres ont déclaré qu'aussitôt après sa signature des traités ils veulent [sic] s'occuper avec la délégation de la forme du gouvernement, et que pour ce qui regarde les autres matières comprises sous le nom des articles séparés, ils sont obligés de concerter là-dessus avec leurs cours.

b. Le palatine de Volhynie¹ fait prier le roi de lui accorder une audience.

c. Le roi marque au grand chancelier qu'il a appris avec beaucoup de surprise la résolution où sont les trois ministres de prendre sans délai en délibération la réforme du gouvernement, malgré les assurances de Stackelberg de n'y procéder qu'après avoir réglé ce qui concerne les articles séparés.

---

^a W zeszycie 5/5.

¹ Józef Ossoliński, wojewoda wołyński.

N° 69 du 13 septembre 1773^a

Pkt a (por. nr 72, pkt. a–p z 1773) – Z zapisu w *Protokole* wynika, że na sesji 13 IX 1773 r. Młodziejowski nie tyle przyłączył się do żądania procedowania nad aktami osobnymi przed przystąpieniem do spraw ustrojowych, ile ograniczył się do poinformowania delegatów, że projekt owych aktów nie jest jeszcze gotowy, a następnie opuścił salę obrad (*Protokół*, zag. 1, s. 291).

a. Le grand chancelier représente à la délégation qu'il est contre toutes [les] réglés de la prudence de procéder avec les trois ministres à la réforme du gouvernement sans avoir préalablement arrangé tout ce qui concerne les traités à faire avec les trois cours.

---

^a W zeszycie 5/5.

N° 70 du 14 septembre 1773^a

Pkt a – por. nr 72, pkt. a–p z 1773.

Pkt b – Młodziejowski nieskutecznie starał się uzyskać od Stanisława Augusta nominację dla Szymona Dzierzbickiego na dowództwo regimentu dragonii im. Królewicza po zmarłym generale Franciszku Skórzewskim. Król dzień wcześniej, tj. 13 września, dowództwo powierzył dotychczasowemu pułkownikowi tego regimentu – Antoniemu Czapskiemu, który mimo sympatii probarskich wytrwał przy monarsze w czasie konfederacji.

a. Le grand chancelier communique à Sa Majesté le billet de Stackelberg par lequel celui-ci fait prier Sa Majesté de marquer à quelle heure les trois ministres pourront se rendre chez elle avant l'assemblée de la diète; Annexe A.

b. [Le grand chancelier] s'intéresse auprès de Sa Majesté en faveur du castellan brzezinski¹ pour lui faire obtenir une compagnie polonaise vacante après le mort de Skorzewski².

---

^a W zeszycie 5/5.

¹ Szymon Dzierzbicki.

² Franciszek Skórzewski, generał-lejtnant wojsk koronnych, zm. 11 IX 1773.

N° 71 du 15 septembre 1773^a

Pkt a – por. nr 72, pkt. a–h, k, l, m, o, p z 1773.

Pkt b – por. nr 72, pkt. j, n z 1773.

a. Stackelberg fait assurer le roi par le grand chancelier que les trois ministres sont éloignés de vouloir du mal à Sa Majesté et qu'ils souhaitent au contraire de faire tous les arrangements de concert avec elle.

b. On a insinué aux trois ministres que le roi songe à faire des changements dans l'acte de limite et que son intention est de faire décider en pleine diète ce qui regarde la réforme du gouvernement.

---

^a W zeszycie 5/5.

N° 72 du 15 septembre 1773

Pkt a (por. nr 68, pkt. a, c z 1773; nr 69, pkt a z 1773; nr 70, pkt a z 1773; nr 71, pkt. a z 1773) – Formalnie pełnomocnictwa delegacji wygasły 14 IX 1773 r. Dzień później zebrał się sejm na sesji plenarnej. Jednak po odroczeniu obrad, z powodu przedłużających się prac delegacji, sejm wznowił sesje 21 września. Audiencja trzech

ambasadorów u króla służyła omówieniu planów na obrady plenarne, ale przede wszystkim – w zamyśle Stackelberga – miała wywrzeć na Stanisławie Augustacie wrażenie jedności zaborców i skłonić zarówno króla, jak i członków delegacji do szybkiego zakończenia rokowań traktatowych i ratyfikacji układów oraz niezwłocznego rozpoczęcia oficjalnych negocjacji ustrojowych. Wstępem do tego było przedstawienie 13 września na forum delegacji przez trzech ambasadorów projektu nowych praw kardynalnych. Projekt odczytano pomimo głośnych sprzeciwów części delegatów, którzy protestowali przeciwko przechodzeniu do spraw ustrojowych przed zakończeniem negocjacji aktów osobnych oraz traktatów handlowych. Projekt został przedstawiony królowi podczas audiencji trzech ambasadorów (*Protokół*, zag. 1, s. 259–256).

Pkt. b, c, d, e, k, l, m, o, p – (por. nr 53bis, pkt. d, f z 1773). Poza wspomnianym projektem praw kardynalnych przedmiotem dyskusji Stanisława Augusta z trzema ambasadorami były żądania, aby król niejako *in blanco* wyraził zgodę na ograniczenie prerogatyw korony i oficjalnie przyzwolił na reformę rządu. Naciskając na króla, trzej dyplomaci nęcili monarchę obietnicą powstrzymania ataków nań, obiecywali dopuszczenie go do współdecydowania o reformie i kusili innymi, bliżej niesprecyzowanymi korzyściami. Stanisław August zdecydowanie odmówił, domagając się najpierw przedłożenia na piśmie konkretnych żądań.

Pkt. f, g, h – Nie znamy szczegółów oskarżeń formułowanych pod adresem Stanisława Augusta przez opłacanego z funduszu korupcyjnego trzech ambasadorów Antoniego Czetwertyńskiego. Warto jednak odnotować, że w odniesieniu do początków sejmku rozbiorowego król pisał w pamiętnikach o pośle braclawskim jako o jednym z największych wrogów monarchy i prerogatyw tronu. Wspomnienie o nim przez króla w trakcie rozmowy z ambasadorami miało niewątpliwie związek z uaktywnieniem się Czetwertyńskiego w sierpniu i wrześniu 1773 r. Wówczas na forum delegacji przeforsował on objęcie całości dorobku ustawodawczego obecnego sejmku gwarancjami trzech państw rozbiorowych, a dyskusja nad tą propozycją przybrała kształt inspirowanego przez rosyjskiego ambasadora ataku na Czartoryskich. Poza tym poseł braclawski należał do tych, którzy skutecznie prowadzili obstrukcję sejmową. (*Protokół*, zag. 1, s. 133–137; *Mémoires*, s. 559).

Pkt. j, n – (nr 71, pkt b z 1773; nr 74, pkt. a, b z 1773). Pełnomocnictwa delegacji, jak wspomniano, wygasły 14 września. Delegacja – na żądanie ambasadorów – samowolnie przedłużyła swoje obrady, gdyż pomimo nacisków na króla na sesji sejmowej 15 września nie doszło do uchwalenia poprawki do aktu limity z maja 1773 r., przedłożonej królowi na wspólnej audiencji trzech ambasadorów. 18 września odbyła się dodatkowa sesja delegacji, na której trzej ambasadorowie starali się uzyskać brakujące podpisy delegatów pod traktatami rozbiorowymi. Jeszcze raz na sesji sejmowej 21 września Poniński przedstawił projekt przedłużenia pełnomocnictw delegacji do 20 XII 1773 r., co spotkało się ze stanowczym sprzeciwem sejmujących („Diariusz”, k. 304–307).

Entretien du roi avec Stackelberg, Revitzki et Benoît

a. Stackelberg déclare que les trois cours ne se désisteront pas de ce qu'elles ont déclarées le 13., sous A. annexe, à la délégation. Cette déclaration contient les points suivants:

1°. La couronne de Pologne sera à perpétuité élective et la succession à jamais proscrite.

2°. Aucun étranger ne pourra être élu.

3°. Les fils ou petits fils du roi ne pourront être élus, il faudra un intervalle de deux règnes.

4°. Le gouvernement de Pologne sera à perpétuité un gouvernement républicain, libre et indépendant.

5°. On établira un Conseil Permanent composé des [sic] trois ordres, _____ il aura le pouvoir exécutif.

6°. Ledit Conseil aura sous la présidence du roi les distributions des charges et des grâces à déterminer. Stackelberg observe que ce mot «à déterminer» laisse une porte ouverte pour favoriser le roi s'il se porte de bonne grâce à renoncer à ses prérogatives.

b. Les choses n'étant pas encore finalement arrêtées, les trois ministres ne peuvent donner par écrit au roi précisément ce à quoi on demande qu'il renonce.

c. Rewitzki assure qu'aucun des trois ministres n'a pensé à faire donner à l'orateur le droit de citer le roi même.

d. Tous les projets qui ont été imaginés sur les changements futurs ont été communiqués au roi qui les a trouvés remplis de contradictions, comme des choses très méchantes contre lui. _____ C'est pourquoi, dès que les ministres non seulement ne les avouent pas, mais déclarent encore qu'il n'y a rien de fixé, il n'est pas naturel que le roi lui-même se dépouille des prérogatives qu'il tient au meilleur de tous les titres, qui est celui d'un contrat national qu'il a si strictement observé qu'il a défié en pleine diète ses ennemis de lui en citer la moindre infraction de sa part, ce qu'ils n'auraient pas manqué de faire, étant appuyés comme il le sont, s'ils l'avaient pu reprocher au roi.

e. Stackelberg annonce au roi que les trois ministres ont déclaré à ces messieurs de la délégation qu'ils ne seraient soutenus dans aucune chose

qui pût tendre à avilir la dignité royale et le respect qui lui est dû. Ce que le roi verra dans le cours ultérieur de cette délégation, dans la pluralité de laquelle non contrainte, non corrompue par les trois ministres, mais librement agissante, ils veulent voir la volonté nationale.

f. Le roi se contente de dire aux trois ministres qu'il jugera de leurs promesses par le ton que prendront les messieurs de la délégation, mais Czetwertynski¹ que le roi a retiré du fumier et nourri jusqu'au mois de mai dernier ayant osé dire la veille à la délégation qu'il avait enfreint les *pacta conventa*, le roi demande qu'il soit obligé de prouver son accusation et puni dès qu'il ne le pourra pas faire, puisqu'enfin, il importe à l'État que son roi soit sans flétrissure.

g. Rewitzki observe que le même nonce a protesté contre son traité mais qu'il n'a pas même voulu y faire attention.

h. Benoît ajoute que c'est la liberté polonaise qui fait parler ces messieurs. ____ Sur quoi le roi lui fait voir que cette liberté doit punir et non autoriser la calomnie. ____ Stackelberg assure qu'ils ne seront conduits pas les insinuations d'aucun de ces messieurs auxquels ils ont signifié qu'ils ne souffriront rien qui pût blesser le respect dû au roi.

j. Stackelberg demande au roi que l'acte de limite de la diète sous B. annexe passe le même jour. ____ Le roi, en reconnaissant la main d'Auguste Sulkowski dans le projet de cette prolongation, en prend occasion de faire remarquer que ces messieurs de la délégation dont il dit qu'ils ne suivront pas les insinuations, semblent cependant les gouverner. ____ Stackelberg dit que Sulkowski² n'a fait que traduire le projet minuté par Poninski³.

k. Il ajoute qu'au surplus, dès que le roi aura renoncé à ses prérogatives, eux, ministres lèveront le masque et n'agiront plus que de concert en tout avec lui.

l. Qu'enfin il n'est question que des places de sénateurs et de ministres, mais qu'en revanche tout l'arrangement du Conseil Permanent se fera avec le roi.

m. Le roi se contente de répondre qu'il ne consent à rien et quand il devrait le faire, il faudrait préalablement qu'il sût par écrit les vues en général des trois ministres.

n. Stackelberg revient au projet de la limite pour quelques jours pendant lesquels on signerait les traités, après quoi on renverrait plus loin le terme

de la diète; ____ prie le roi d'empêcher qu'à la séance du jour on ne parle pas contre le projet de la limite, ni en faveur des prérogatives royales. ____ Cette dernière demande révolte le roi, qui lui répond que puisque les trois ministres disent qu'ils veulent voir et reconnaître le sentiment de la nation dans celui de la délégation, il faut donc aussi la laisser parler librement; que pour lui, il s'est contenté de répondre à ceux qui lui viennent demander ses ordres: «Si vous croyez que la diminution des *jura majestatica* est un mal pour l'État, parlez contre aussi décidément que vous le pensez; si vous ne le pensez pas, il ne sera pas dit que je vous y ai obligé».

o. Le roi après avoir dit que l'impératrice ayant les plus grands droits à sa reconnaissance, il lui doit de préférence à toute autre cour son attachement, mais que ses devoirs ne lui ayant pas toujours permis de répondre exactement aux vues de l'impératrice, il en était résulté un froid auquel il ne devait pas s'attendre. C'est pourquoi il s'adresse à Mrs Rewitzki et Benoît afin qu'ils demandent de sa part à leurs cours de s'intéresser pour lui procurer le retour de l'amitié et de la bonne volonté de l'impératrice.

p. Stackelberg déconseille cette démarche, qui paraîtra à sa cour un prétexte de délai; ____ assure le roi que, pourvu qu'il veuille s'entendre avec les trois ministres, les choses prendront une tournure favorable.

---

¹ Antoni Stanisław Światopelk-Czetwertyński, poseł braclawski, członek delegacji sejmowej.

² August Sułkowski.

³ Adam Poniński.

N° 73 du 20 septembre 1773

Pkt a (por. nr 75, pkt a z 1773; nr 76, pkt a z 1773; nr 84, pkt d z 1773) – Jako zachętę do współpracy Stackelberg zaoferował Stanisławowi Augustowi swobodę wyboru komisarzy do przejścia dóbr zlikwidowanego dekretem papieża Klemensa XII (21 VII 1773) zakonu jezuitów. Majątki pojezuickie miały zostać przekazane na rzecz planowanej Komisji Edukacji Narodowej. Sprawa stała się aktualna po tym, jak 9 września nuncjusz papieski oficjalnie poinformował króla o kasacie zakonu. Czyniąc kolejne gesty dobrej woli, aby skłonić króla do współdziałania w dziele reformy ustrojowej, ambasador 1 X 1773 r. obiecał monarsze wolność mianowania członków KEN i zdystansował się od rzekomych prób przejścia kontroli nad przyszłą komisją przez biskupa Massalskiego. Sprawa ułożenia edukacji była pierwszą, którą zajęła się delegacja po wznowieniu obrad 2 października. Przyjęta przez delegację konstytucja

o KEN w dużej mierze oparta została na przygotowanym przez podkanclerzego Chreptowicza projekcie, który oddawał zarząd edukacji krajowej w ręce króla. Pod koniec listopada 1773 r. Stackelberg obiecał królowi poparcie również przygotowanego przez Chreptowicza, a promowanego przez monarchę, projektu rozporządzenia majątkami jezuitkami na rzecz edukacji krajowej. Jednak dopiero w marcu 1774 r. delegacja przyjęła stosowną uchwałę, co pozwoliło Ponińskiemu i innym współpracownikom ambasadora na wielomiesięczną grabież dóbr pojezuickich zanim ich prawny status został uregulowany

a. Billet de Stackelberg par lequel il offre au roi de lui procurer la nomination de commissaires pour l'affaire des Jésuites.

N° 74 du 24 septembre 1773

Pkt a (por. nr 72, pkt. j, n z 1773; nr 74bis, pkt. b, c, d, e z 1773) – Stackelberg zabiegał o zgodę Stanisława Augusta na uchwalenie kolejnego aktu limity sejmowej, który umożliwiłby wznowienie prac delegacji. Ostatecznie limitę (do 22 I 1774) uchwalono 30 IX 1773 r. Jednocześnie ambasador nawiązał do wydarzeń z posiedzenia sejmu 21 i 22 września, gdy to stronnicy króla zaatakowali delegację i jej dzieło („Diariusz”, k. 307–329, 395–401; VL, t. 8, f. 9–10).

a. Billet de Stackelberg au grand chancelier pour le charger de prier le roi de proroger la diète, dans laquelle il se plaint que Sa Majesté encourage les harangueurs.

N° 74 du même jour

Pkt b – Groźbami często powtarzanych przez trzech ambasadorów, a zwłaszcza Stackelberga, pod adresem króla były: wprowadzenie dodatkowych oddziałów wojskowych w granice Rzeczypospolitej, gospodarcza ruina państwa, terror wobec królewskich stronników i w końcu kolejne rozbiory.

b. Déclaration des trois ministres en date du 24 septembre répétant les menaces faites dans les autres déclarations, si on traîne la prorogation de la diète alors désirée par eux.

N° 74[bis]¹ du même jour

Pkt. b, c, d, e (por. nr 74, pkt. a, b z 1773) – Z powodu grózb i nacisków trzech ambasadorów Stanisław August na spotkaniu z grupą senatorów i współpracowników starał się powstrzymać swoich stronników od zdecydowanego występowania w obronie prerogatyw tronu, aby chronić ich przed spodziewanymi represjami ze strony zaborców.

Pkt d – Stanisław August sprzeciwił się pomysłowi Gurowskiego, aby pod groźbą utraty dóbr zmusić nieobecnych w Warszawie senatorów do ratyfikacji traktatów rozbiorowych. Sprzeciw króla wynikał z obawy przed nieprzychylną mu opinią publiczną. Monarcha sądził, że to jemu zostanie przypisany pomysł rozłożenia odpowiedzialności za ratyfikację rozbioru także na tych, którzy byli nieobecni na sejmie. Ostatecznie wszyscy trzej obecni na sejmie braci Gurowscy podpisali traktaty rozbiorowe.

Pkt e – Stempkowski domagał się wejścia Branickiego w skład delegacji i 22 IX 1773 r. wygłosił na sejmie mowę pochwalną na cześć hetmana. Pomimo wahania Stanisław August ostatecznie podjął zakończone sukcesem starania w tej sprawie, a nawet przewidział dla ówczesnego hetmana polnego koronnego rolę przywódcy stronników królewskich w delegacji („Diariusz”, pomiędzy k. 346 a 347).

b. En conséquence du billet de Stackelberg, le roi fait venir chez lui les castellans de Kijovie², de Przemęck³, de Zarnow⁴ et de Czechanow⁵, ainsi que Zaremba⁶, Lipski⁷ et Zakrzewski⁸ et leur dit ce qu'il a répondu à Stackelberg lorsqu'il se plaignait qu'on parlait en diète en faveur de la prérogative royale (vid. N° 72. n.) malgré l'assurance que le roi n'excitait personne sous-main à parler, les ministres, affectant d'être sûrs du contraire, ont donné la déclaration du 24 septembre. En conséquence, le roi prie les susdites personnes de ne pas s'obstiner à parler en faveur de sa prérogative, pour ne pas s'exposer aux désagréments dont elles sont menacées.

c. Toutes répondent que leurs instructions et leur propre conviction leur font regarder la diminution de la prérogative royale comme nuisible à l'État, ce qui les obligeait de s'y opposer. ____ Le roi leur fait observer qu'il a exposé sa personne et les leurs au mois de mai lorsqu'il agissait du tout pour le tout, mais que dans le moment où il n'est question que de sa seule prérogative, il ne veut pas laisser soupçonner qu'il les engage à persister dans leurs sentiments d'opposition, qu'ils pourront avec plus de succès la défendre à la délégation, où y procurer à l'État des arran-

gements plus avantageux, ce qu'ils ne pourront effectuer dans l'inaction de la diète, et s'exposeront inmanquablement au ressentiment des trois puissances.

d. Gurowski⁹ n'ayant pas encore signé le traité propose qu'on oblige ceux qui sont absents, tel que le primat¹⁰, sous peine de la perte de leurs biens, à partager avec eux l'odieux de cette signature. ____ Le roi l'en dissuade, parce qu'on croira que cette proposition est, ou suscitée par le roi même, ou par eux-mêmes dans la vue de profiter de leurs dépouilles, puisque dans les choses les plus simples, la malignité a cherché à faire suspecter les vues du roi et qu'on a voulu faire croire qu'il avait insinué au castellan^a de Kyovie de représenter la nécessité de punir ceux qui avaient ordonné le régicide, soit pour voir si son sentiment serait appuyé et satisfaire à la vengeance par-là, soit pour amener une ostentation de clémence par sa réponse, quoique dans le vrai le roi ignorât que Stępkowski dît traiter cette matière.

e. Stępkowski insiste pour l'admission du comte Branicki¹¹ à la délégation. ____ Le roi souhaite qu'il se désiste de la demande, dans la crainte qu'on ne lui mette cette complaisance à trop haut prix.

---

^a Skreślono: „de Cracovie”.

¹ Pkt. b oraz c zostały opublikowane drukiem w: W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków 1917, s. 389.

² Józef Stępkowski.

³ Rafał Gurowski.

⁴ Symeon Szydłowski, kasztelan żarnowski.

⁵ Franciszek Podoski, kasztelan ciechanowski.

⁶ Józef Zaremba, generał-major, starosta sokolnicki i poseł sieradzki.

⁷ Jan Lipski, oboźnic koronny, wojski większy kaliski, rotmistrz chorągwi panczernej (od 20 V 1774 generał-major i szef regimentu pieszego ordynacji ostrogskiej) i poseł gnieźnieński, wszedł do delegacji sejmowej w drugim zagajeniu.

⁸ Adam Zakrzewski.

⁹ Tu najpewniej chodzi o Rafała Gurowskiego, który był uczestnikiem spotkania.

¹⁰ Gabriel Podoski, prymas.

¹¹ Franciszek Ksawery Branicki, hetman polny koronny, dołączył do delegacji sejmowej w drugim zagajeniu.

N° 75 du 1er octobre 1773^a

Pkt a – por. nr 73, pkt a z 1773.

a. Stackelberg assure le grand chancelier qu'il veut agir de concert avec le roi dans ce qui regarde l'établissement d'une commission pour régler l'éducation nationale et que le choix des personnes pour cette commission dépendra de Sa Majesté. ____ Il a ajouté aussi que l'évêque de Vilna¹ avait écrit à sa cour pour être président de cette commission et qu'on a enjoint à Stackelberg de favoriser l'évêque, mais que malgré tout cela, rien ne se ferait sans l'agrément de Sa Majesté.

---

^a W zeszytcie 5/5.

¹ Ignacy Jakub Massalski.

N° 76 du 2 octobre 1773^a

Pkt a – por. nr 73, pkt a z 1773.

Pkt b (por. nr 77, pkt a z 1773; nr 20, pkt. a, a[bis] z 1774; nr 43, pkt a z 1774; nr 53, pkt 8 z 1774; nr 65, pkt a z 1774; nr 24 z 1775; nr 37, pkt. o, p z 1775; nr 42, pkt. a, b, c z 1775) – Stackelberg – wbrew sugestiom Młodziejowskiego czynionym pod adresem króla – nie pozostawił Stanisławowi Augustowi swobody wyboru komisarzy do rozgraniczenia z Rosją. Delegacja zajmowała się kwestią wyłonienia komisarzy granicznych i opracowania instrukcji dla nich pomiędzy 2 a 5 X 1773 r. Z grona senatorów komisarzami zostali rekomendowani przez Stackelberga I. Twardowski oraz W. Gurowski. Obu polskim komisarzom-senatorom ambasador z góry obiecał rosyjskie wynagrodzenie. Ponadto z grona niesenatorów do rozgraniczenia z Rosją wyznaczono podkomorzego trockiego Stefana Romera, wojskiego i posła wołkowyskiego Antoniego Felicjana Tołoczkę oraz pisarza ziemskiego i posła wołkowyskiego Michała Bułcharyna. Ze strony rosyjskiej demarkację prowadzili generałowie Michaił Nikitycz Kreczetnikow i Michaił Wasilewicz Kochowski. Na granicy polsko-rosyjskiej komisarze pracowali pomiędzy lutym a lipcem 1775 r. Wypracowany przez nich przebieg granicy miał być zatwierdzony przez sejm. Ze względu na kłopoty z rozgraniczeniem pruskim i austriackim, które powodowały przeciąganie obrad, ostatecznie w kwietniu 1775 r. posłowie przyjęli rosyjski pomysł i przekazali sprawę

rozgraniczenia nowo powstałej Radzie Nieustającej (Stackelberg do Panina, 27 IX/2 X 1773, AVPRI, 79/6/1042, k. 99–100; *Protokół*, zag. 2, s. 3–20; VL, t. 8, f. 111–115, 122–126; Instrukcja dla Kreczetnikowa i Kochowskiego, SIRIO, t. 135, s. 259).

a. Le grand chancelier conseille au roi d'engager Poninski¹ à insinuer à la délégation de laisser à Sa Majesté le choix des commissaires pour les affaires des Jésuites et pour la démarcation des limites.

b. Stackelberg^b demande que le palatin de Kalisz² et le maréchal de la cour de la Couronne³ soient désignés^c commissaires pour^d démarcation des limites avec la cour de Russie.

---

^a W zeszycie 5/5.

^b Skreślono: „a déclaré”.

^{c-c} Nadpisane nad linią zamiast: „pour”.

^d Dopisane nad linią zamiast: „un sujet de la”.

¹ Adam Poniński.

² Ignacy Twardowski.

³ Marszałkiem nadwornym koronnym w latach 1767–1775 był Franciszek Wielopolski. Wydaje się jednak, że mamy w tym miejscu do czynienia z pomyłką sekretarza (analogiczną do popełnionej w nr. 40, pkt d z 1773), który przypisał W. Gurowskiemu urząd koronny, podczas gdy ten był marszałkiem nadwornym litewskim. I to właśnie Gurowskiego wspomniał Stackelberg.

N° 77 du 6 octobre 1773^a

Pkt a – por. nr 76, pkt b z 1773.

a. Stackelberg^b règle chez lui de concert avec Poninski¹ le choix des commissaires pour la démarcation. ____ Le grand chancelier leur représente inutilement qu'il ne convient pas de prendre^c des commissaires du corps de la délégation, ni^d choisir pour cela^d des personnes qui ont des possessions dans les cordons des trois puissances.

---

^a W zeszycie 5/5.

^b Skreślono: „faire”.

^c Nadpisane nad linią w miejsce: „du trésor”.

^{d-d} Dopisane nad linią.

¹ Adam Poniński.

N° 78 du 21 octobre 1773

Pkt. a, b – por. nr 45, pkt b z 1773.

a. Billet de Stackelberg au roi par lequel, en offrant de rendre Kłopocki¹, il demande qu'il ne soit pas remis à Tysenhauss² contre lequel il renouvelle ses plaintes au sujet de l'enlèvement de sa nièce³ et de son neveu⁴.

b. Le roi préfère de laisser ce Kłopocki où il est, mais exige qu'on stipule qu'on ignorait que ce fût un homme à lui quand on l'a enlevé et qu'on est prêt à le rendre quand il le redemandera, et que Mr Stackelberg engage sa parole que jamais pareille saisie n'aura lieu contre les gens de ses économies, puisque l'exemple de Kłopocki encouragerait tout mauvais sujet à se rendre délateur pour se soustraire au châtement qu'il aurait mérité.

---

¹ Brak informacji, kim był Kłopocki. Być może chodzi o Mateusza Kłopockiego, podczaszego rawskiego, który w marcu 1775 r. dostał cesję wójtostwa wsi Mokotów od Stanisława Lubomirskiego i Elżbiety z Czartoryskich (AGAD, MK, Sigillata, sygn. 33, s. 73).

² Antoni Tyzenhauz.

³ Ludwika Tyzenhauzówna.

⁴ Ignacy Tyzenhauz.

N° 79 du 23 octobre 1773

Pkt. a, b, c (por. nr 80, pkt a z 1773; nr 82, pkt a z 1773; nr 24 z 1774; nr 65, pkt. h, n, o z 1774) – 16 X 1773 r. nastąpiła miesięczna przerwa w pracach delegacji, ponieważ Revitzki oczekiwał nowych rozkazów z Wiednia w sprawie planowanej reformy ustrojowej, w ocenie Stackelberga i Panina nie dość gorliwie popieranej przez Austrię. W przerwie obrad delegacji zakulisowo pracowano z jednej strony nad projektem Rady Nieustającej, z drugiej zaś nad założeniami do przyszłych układów handlowych z zaborcami. Opracowane przez specjalną deputację (nie była to formalnie wyłoniona subdelegacja) punkty dotyczące przyszłych zasad handlu najpierw przedstawiono Stackelbergowi na posiedzeniu w rosyjskiej ambasadzie 21 października. Następnie

wraz z odpowiedziami Stackelberga z 23 października zostały przedstawione królowi, a 16 XI 1773 r. odczytano je na forum delegacji. Na zlecenie Panina Stackelberg czynnie uczestniczył we wszystkich negocjacjach handlowych, gdyż Petersburg obawiał się prusko-austriackiej dominacji na polskim rynku handlu solą, eliminacji soli krymskiej z obrotu w Rzeczypospolitej, a zwłaszcza odcięcia od handlu tym produktem Rygi. Postulowana przez rosyjskiego ambasadora wolność handlu oznaczać miała w praktyce uprzywilejowaną pozycję handlową Rosji w Rzeczypospolitej. Właściwe negocjacje traktatów handlowych mających być uzupełnieniem układów rozbiorowych ruszyły dopiero w styczniu 1774 r. i były prowadzone przez wyłonioną do tego pod koniec drugiego zagajenia subdelegację (Stackelberg do Panina, 13/24 X 1773, AVPRI, 79/6/1043, k. 29–30; *Protokół*, zag. 2, s. 74–75; VL, t. 8, f. 69–74).

a. Propositions de la part de la République pour le commerce avec les trois puissances.

Ces propositions se réduisent aux trois suivantes

1°. une réciprocité absolue entre les quatre puissances d'importation, d'exportation, de transit de toute espèce de denrées sans rien payer et sans rien exiger.

2°. que les trois puissances fassent savoir à quel prix elles laisseront le sel une fois pour tout[es], sans qu'il puisse être jamais augmenté.

3°. qu'il soit réglé que le commerce de Dantzic sera libre désormais aux Polonais et aux sujets des trois puissances sans que les Dantziçois puissent les forcer à leur vendre leur denrées comme par le passé.

b. À ces trois propositions fut répondu par une note de Mr Stackelberg en date du 23 octobre

1°. que la situation politique d'un État n'est pas une raison suffisante pour altérer les rapports des parties de l'édifice du commerce en général, puisque l'enchaînement général du commerce en Europe subordonne tous les États commerçants aux lois de la balance.

2°. que quoiqu'il prévoie que sa cour n'admettra pas purement et simplement ce que la République semble désirer par son mémoire, il se flatte cependant qu'elle accordera un commerce libre avec Riga sans droits d'entrée sur les productions de la Pologne et sans droits de sortie sur les marchandises qu'elle reçoit de là en échange. Quant au commerce qui ne sert pas d'un aussi grand débouché, il subsistera sur le pied sur lequel il a été jusqu'à présent.

3°. qu'il espère que l'impératrice par son exemple portera les autres puissances à abolir les anciennes douanes des provinces revendiquées.

4°. en échange de ces avantages, la Russie sera en droit d'exiger: 1°. une parfaite réciprocité de la part de la République de toute espèce de droits. 2°. que la Lithuanie soit exclue des obligations auxquelles le reste de la Pologne était assugeti^a relativement à la régale du sel et que, de quelque côté que tourne le bénéfice de cette vente, elle ne soit jamais contrainte. 3°. qu'aucun staroste, ni personne quelconque ne soit en droit d'exiger le moindre droit de transit. 4°. que les procès de commerce ne relèvent plus des tribunaux de Lithuanie. 5°. qu'il soit établi à Vilna une chambre de justice pour les affaires de commerce qui ne pourra prononcer sur aucun procès sans avoir entendu les deux parties, et qu'il y ait un consul russe résidant à Vilna.

5°. sur l'article du sel, Mr Stackelberg se réserve d'en écrire à sa cour et de faire part de sa réponse.

6°. quant au monopole que Dantzic exerce sur la Pologne, il se flatte que les trois puissances travailleront de concert à le resserrer dans de justes bornes.

c. Réplique à la note précédente

La demande de la liberté illimitée de commerce entre la Pologne et la Russie est fondée:

1°. sur ce qu'il n'est pas simplement question du commerce libre avec Riga, puisqu'il est déjà accordé, mais il s'agit des autres provinces russes avec lesquelles la réciprocité du commerce n'est nullement établie. ____ Le commerce d'exportation est tout aussi gêné que celui d'importation (exemple: la défense de sortir l'or et l'argent monnayé de Russie), la Pologne peut mettre les mêmes entraves au commerce d'importation de la Russie dans les États de la République. ____ Mais cette balance, bien loin d'être utile au commerce, équivaudrait à une prohibition et tournerait au désavantage de la Russie même.

2°. il n'en est pas du commerce qui se fait par terre comme de celui qui se fait par la navigation. Celui-ci est avantageux au pays qui le fait; celui par terre porte l'avantage dans le pays où on transporte les denrées pour la consommation que font les marchands et les rouliers; or celui qui est entre la Russie et la Pologne se fait presque tout de cette dernière façon et quelque précaution qu'on prenne, il est presque impossible d'obvier

à toutes les fraudes des douanes.

3°. le commerce qui se fait entre la Russie et la Pologne pourrait devenir florissant si on l'établissait sur la réciprocité entière et qu'on le laissât se balancer entre les deux États.

---

^a Obecnie: „assujetti”.

N° 80 du 25 octobre 1773

Pkt a (por. nr 79, pkt. a, b, c z 1773) – W czasie obrad drugiego zagajenia, pomiędzy 2 a 16 X 1773 r., delegacja nie wyznaczyła formalnie żadnych subdelegacji do prowadzenia negocjacji z ambasadorami w trakcie miesięcznego zawieszenia obrad. Jednak cały czas grono rosyjskich współpracowników pracowało m.in. nad projektem Rady Nieustającej i sprawami handlowymi. Zapewne do tego ostatniego odwoływała się wspomniana tu nota Ponińskiego i Młodziejowskiego.

a. Note de la part ^a du grand chancelier de la Couronne et de Poniński¹ (aux trois ministres) pour leur demander de nommer des personnes de leur part en l'absence de quelques-uns d'eux afin de traiter avec les députés de la délégation.

---

^a Skreślono: „de la délégatio[n]”.

¹ Adam Poniński.

N° 81 du 7 novembre 1773

Pkt a – Ostateczne przyjęcie traktatów rozbiorowych przez sejm nastąpiło 28 IX 1773 r., natomiast do wymiany ratyfikacji w Warszawie doszło dopiero 19 listopada. Stackelberg odrzucił pierwotną, królewską propozycję tekstu polskiej ratyfikacji, w której – wedle relacji ambasadora – mowa była o przytłaczającej sile zaborców i odrazie, z jaką sejmujący podpisali traktaty. Ostateczny tekst ratyfikacji nie zawierał żadnych wzmianek odnoszących się do narzucenia Rzeczypospolitej traktatów rozbiorowych siłą (Stackelberg do Panina, 4/15 oraz 9/20 XI 1773, AVPRI, 79/6/1043, k. 63–63v, 67; VL, t. 8, f. 83–84).

Pkt b (por. nr 29 z 1774) – Stackelberg domagał się od króla Orderu św. Stanisława dla zasłużonego w wojnie tureckiej pułkownika Aleksandra Nikołajewicza Stroganowa, ale Stanisław August odmówił. Po awansie Stroganowa na generała-majora w 1774 r. ambasador ponowił żądanie, tym razem wnosząc o Order Orła Białego. Ostatecznie Stroganow uzyskał Order Orła Białego dopiero w 1788 r., gdy ponownie zjawił się w Warszawie w randze rzeczywistego tajnego radcy i generała-porucznika.

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

- a. Stackelberg supplie le roi de faire changer le préambule des ratifications comme marquant trop le dégoût de la nation à signer ce traité.
- b. Le roi refuse le cordon de St Stanislas au colonel Stroganow¹, comme ne pouvant être conféré à des étrangers au-dessous du grade de général major.

---

¹ Aleksandr (Zachary) Nikołajewicz Stroganow (Strogonow), pułkownik wojsk rosyjskich.

N° 82 du 9 novembre 1773

Pkt a (por. nr 45, pkt c z 1773; nr 79, pkt. a, b, c z 1773; nr 86, pkt d z 1773) – Wezwanie Stackelberga przekazane przez Młodziejewskiego dotyczyło prowadzenia rokowań na temat traktatu handlowego polsko-pruskiego, do którego także odnosiły się trzypunktowe założenia przedstawione rosyjskiemu ambasadorowi u schyłku października. Jeszcze we wrześniu 1773 r. Benoît sam domagał się pertraktacji handlowych, jednak wobec twardych żądań strony polskiej, m.in. zaprzestania działań niszczących handel gdański, strona pruska zaczęła odwlekać rokowania. Stackelberg występował jako mediator, proponując m.in. wspólne opracowanie taryfy celnej dla komory w Fordonie. Jednak Fryderyk II zdecydowanie sprzeciwiał się jakimkolwiek ustępstwom na rzecz strony polskiej. Niekorzystny dla Rzeczypospolitej projekt traktatu handlowego Benoît przedstawił delegacji dopiero 9 IV 1774 r., po czym w maju zawieszono rokowania aż do stycznia 1775 r. Ostatecznie traktat handlowy, w formie „Aktu Osobnego”, podpisano dopiero 19 III 1775 r. (VL, t. 8, f. 74–83).

- a. Billet de Stackelberg au grand chancelier de la Couronne par lequel il le prie de commencer à traiter avec Benoît les articles séparés du traité.

N° 83 du 10 novembre 1773¹

Pkt a (por. nr 86, pkt. a, b, c, d, g, h, j z 1773) – W listopadzie 1773 r. zakulisowe negocjacje ustrojowe weszły w decydującą fazę. Król za pośrednictwem F.K. Branickiego i P.M. Glayre'a przedstawił swoje główne żądania. Stanisławowi Augustowi zależało na utrzymaniu możliwie jak najszerszej prerogatywy nominacyjnej i jak największego wpływu na przyszłą Radę Nieustającą.

Rapport de Mr Glaire²

a. Mr le comte Branicki³ et Mr Glaire proposent à Mr Stackelberg comme condition *sine qua non* du consentement du roi au Conseil Permanent les quatre articles suivants:

1°. que pour les charges des sénateurs et ministres le Conseil présenterait trois sujets parmi lesquels le roi en choisirait un;

2°. que les autres charges civiles et ecclésiastiques, et militaires resteraient, comme par le passé, à la nomination du roi;

3°. que tout le ministère serait membre-né et inamovible du Conseil;

4°. que dans toutes les délibérations le roi aurait deux voix et une 3me en cas de parité.

Stackelberg répond

ad 1°. qu'il craint de ne pouvoir obtenir pour le roi la même influence pour la nomination des ministres que pour celle des sénateurs;

ad 2°. qu'on excepte les charges militaires et le commandement des gardes;

ad 3°. que si tout le ministère était membre du Conseil, le roi y serait trop puissant;

ad 4°. que le roi n'aura que deux voix.

---

¹ Cały zapis nr. 83 został opublikowany drukiem w: *Materiały do dziejów genezy Rady Nieustającej...*, s. 119–120.

² Piotr Maurycy Glayre.

³ Franciszek Ksawery Branicki.

N° 84 du 21 novembre 1773

Pkt a – Stackelberg zapewniał króla o nieprawdziwości pogłosek dotyczących prusko-austriackiego spisku mającego ułatwić Fryderykowi II zagarnięcie Gdańska i Torunia. Wydaje się, że miało to związek z budzącymi się wówczas na warszawskim dworze złudnymi nadziejami na nową europejską wojnę, która przetasuje układ sił. Wedle relacji rosyjskiego ambasadora asumpt do takich mrzonek dało opóźnienie nadesłania z Wiednia ratyfikacji traktatu rozbiorowego oraz docierające do Warszawy echa różnic pomiędzy austriackim kanclerzem Wenzelem Kaunitzem a cesarzem Józefem II co do tego, jak daleko w głąb Rzeczypospolitej przesuwać kordon graniczny (Stackelberg do Panina, 4/15 XI 1773, AVPRI, 79/6/1043, k. 65–66).

Pkt b – por. nr 45, pkt a z 1773.

Pkt c (por. nr 23 z 1774) – Stackelberg wręczył Stanisławowi Augustowi oficjalne zawiadomienie o ślubie wielkiego księcia Pawła z Wilhelminą Luizą (Natalią Aleksiejewną) i doniósł o pobycie w Mitawie, w drodze powrotnej z Rosji, Karoliny Henrietty landgrafini Hesji-Darmstadt, matki wielkiej księżnej. Przedmiotem inspirowanych zapewne przez Katarzynę II rozmów landgrafini z księciem kurlandzким Piotrem Bironem była krewna wielkiej księżnej, eksksiężna kurlandzka, Karolina Luiza von Waldeck-Pyrmont. Po trwającym od 1765 r. małżeństwie Biron rozwiódł się z nią w 1772 r. Pokrewieństwo Karoliny Luizy i Wilhelminy Luizy spowodowało, że rozwód Birona wywołał niezadowolenie w Petersburgu. Po ślubie wielkiego księcia Pawła w Petersburgu uznano, że Karolina Luiza powinna opuścić Mitawę, tym bardziej że już wówczas Biron czynił przygotowania do poślubienia rosyjskiej księżniczki Eudoksji Borysowny Jusupowy. Wciągnięcie w tę sprawę Stackelberga, a za jego sprawą Stanisława Augusta, wynikało z popieranych przez Katarzynę II zabiegów Karoliny Luizy o uzyskanie zatwierdzenia warunków rozwodu przez sejm Rzeczypospolitej, której Kurlandia pozostawała formalnie lennem. Efektem tego było wpisanie warunków ugody rozwodowej w konstytucję „Księstwa Kurlandzkie i Semigalskie” i objęcie jej gwarancją Rzeczypospolitej (SIRIO, t 118, s. 138, 146–147, 438, 462; Stackelberg do Panina, 9/20 XI 1773, AVPRI, 79/6/1043, k. 75; VL, t. 8, f. 189).

Pkt d – por. nr 73, pkt a z 1773.

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

a. Stackelberg assure au roi, d'après une lettre^a écrite à Revitzki, qu'il n'y a nulle apparence que la cour de Vienne accepte l'offre qu'on suppose que le roi de Prusse lui a faite de 2 millions pour qu'elle attaque les Turcs dans le but de faire des conquêtes sur eux, afin qu'elle consente à ce qu'il prenne Thorn et Dantzic.

b. Qu'il a écrit à Zacar Czernicheff¹ de l'aider à tenir la parole qu'il a donnée au roi au sujet des rémanents saisis dans les économies enclavées dans les provinces revendiquées.

c. La princesse Darmstadt² passe à Mitteau^b; ne parle au duc³ que la princesse de Waldeck⁴. ____ On commençait à s'apercevoir en Russie qu'il était temps qu'elle en partît.

d. Promet d'appuyer le projet de Chreptowicz⁵ préféablement à celui de Poninski⁶ sur la vente des biens des Jésuites.

---

^a Na marginesie dopisano: „Annexe A.” – zapewne chodzi o wspomniany list.

^b Pisownia wskazuje na francuską wymowę mającego niemiecką nazwę miasta (Mittau).

¹ Zachar Gregoriewicz Czernyszew.

² Karolina Henrietta Wittelsbach, landgrafini (*die große Landgräfin*) Hesji-Darmstadt.

³ Piotr Biron, książę kurlandzki.

⁴ Karolina Luiza von Waldeck-Pyrmont, eksksiężna kurlandzka.

⁵ Joachim Littawor Chreptowicz.

⁶ Adam Poniński.

N° 85 du 8 décembre 1773^a

Pkt. a, b, c (por. nr 43, pkt. b, c z 1773; nr 87, pkt b z 1773; nr 61, pkt b z 1774) – W połowie listopada 1773 r. na mocy postanowień traktatów rozbiorowych wojska austriackie i pruskie rozpoczęły wycofywanie się z terenów Rzeczypospolitej nieobjętych kordonami zaborczymi. Gdziekolwiek, jak w wypadku Wielkopolski, na obszary ewakuowane przez Prusaków wchodziły niewielkie oddziały rosyjskie dla utrzymania spokoju, gdyż obawiano się wzrostu nastrojów wrogich zaborcom. Zmiana sytuacji spowodowała, że zarówno władze obecnej konfederacji, jak i Stackelberg byli zainteresowani powrotem do wciąż aktualnego problemu zakończenia teoretycznie nadal trwającej konfederacji barskiej, tym bardziej że podjęta w czerwcu 1773 r. próba zmuszenia barzan do składania recesów od konfederacji nie przyniosła spodziewanych efektów. Jednak wbrew zapisowi w „Entretien” *Protokół* nie odnotowuje wyznaczenia specjalnej deputacji do rozwiązania tej kwestii. Trudno więc jednoznacznie rozstrzygnąć, czy próba prawnego usankcjonowania wprowadzenia kar dla barzan odnotowana w „Entretiens” z jakichś powodów została pominięta w *Protokole* (czasem zdarzało się tak, gdy rzecz dotyczyła spraw drobnych; tu jednak mamy do czynienia ze sprawą wagi zasadniczej), czy może była to tylko nieformalna propozycja deputacji do opracowania z ambasadorami wszystkich spraw związanych z aktami osobnymi. Nie można wykluczyć też, że była to intryga Ponińskiego,

zainteresowanego w rozszerzeniu swojej władzy jako marszałka konfederacji. Z przedstawionych Stanisławowi Augustowi punktów-instrukcji dla nieznanej nam bliżej deputacji i odpowiedzi Stackelberga oraz pozostałych ambasadorów wynika, że o ile godzili się na podtrzymanie doraźnych szykan wobec konfederatów, o tyle niechętnie patrzyli na uczynienie z konfederacji Ponińskiego narzędzia sprawowania w kraju rządów przez dłuższy czas. Do problemu barzan Stackelberg powrócił we wrześniu 1774 r., już po uchwaleniu Rady Nieustającej. Ambasadorowi zależało wówczas przede wszystkim na uznaniu urzędów piastowanych przez zatwardziałych konfederatów za wakujące, aby móc rozdać wakanse oddanym Rosji współpracownikom. Król był zdecydowanie przeciwny jakiegokolwiek karaniu konfederatów. W początkach października 1774 r. trzej ambasadorowie podali delegacji notę z żądaniem pozbawienia barzan urzędów, co – wedle relacji francuskich korespondentów – spotkało się z dużą niechęcią obradujących, a sama propozycja została odrzucona (Stackelberg do Panina, 21 X/ 1 XI 1773 oraz 25 VIII/5 IX 1774, AVPRI, 79/6/1043, k. 51–51v oraz 79/6/1055, k. 36–36v).

a. La délégalion envoie des députés aux trois ministres pour concerter avec eux la façon dont elle doit procéder contre les confédérés de Bar.

b. Instruction donnée à ce sujet aux députés:

1mo. Ils demanderont que la Russie lève les séquestres de dessus les biens des personnes engagées dans la Confédération de Bar et que la confédération les fasse séquestrer de sa part pour faire respecter son autorité par la nation.

2do. La confédération déclare qu'elle fera porter les revenus de ces biens à la Commission du Trésor qui les emploiera uniquement à acquitter les créanciers.

3^{tio}. ^bSi après^b le susdit séquestre, les mécontents ne se rangent pas à leur devoir, la confédération sera obligée de les priver de leurs charges et emplois, et en cas que cette rigueur ne sera pas suffisante pour les mettre à la raison, elle confisquera leurs biens et les déclarera ennemis de la Patrie.

4. Les députés représenteront aux trois ministres la nécessité de former une confédération générale dans tous les palatinats.

5to. Ils feront aussi sentir aux trois ministres la nécessité de prolonger la confédération jusqu'à la future diète.

c. Réponse des trois ministres aux propositions ci-dessus:

Ad 1um et 2um. Le baron de Stackelberg promet de la part de sa cour de faire lever le séquestre ^cdes biens des confédérés de Bar^c vers le 1er janvier et de les remettre à la disposition de la confédération.

Ad 3um. Les trois ministres consentent à faire priver de leurs charges ceux qui refuseront d'envoyer à la confédération leur recès de celle de Bar;

Ad 4um. [Les trois ministres] sont d'avis de suspendre l'exécution de la dernière rigueur annoncée dans le 4me article pour laisser encore le temps aux mécontents de se reconnaître.

Ad 5um. Ils se réservent de répondre à l'avenir au sujet de la prolongation de la confédération, cette matière demandant des réflexions mûres.

---

^a W zeszycie 5/5.

^{b-b} Nadpisane nad linią w miejsce skreślonego: „envers que”.

^{c-c} Dopisane na marginesie.

N° 86 du 4, du 6, du 7, du 9 et du 10 décembre 1773

Pkt. a, b (por. nr 83, pkt a z 1773) – W ostatnich dniach listopada 1773 r. w rosyjskiej ambasadzie odbyło się spotkanie trzech ambasadorów z A. Ponińskim, M.H. Radziwiłłem, A. Młodziejowskim, A. Ostrowskim, W. Gurowskim, I. Massalskim, Augustem Sułkowskim, I. Twardowskim, wojewodą braclawskim Maciejem Lanckorońskim oraz kilkoma niewymienionymi z nazwiska członkami polskiego ministerium. Było ono poświęcone sposobom wymuszenia na królu ostatecznej zgody na wprowadzenie Rady Nieustającej. Podczas tej konferencji przygotowano sześciopunktowe (pierwsze) ultimatum, będące odpowiedzią na wcześniejsze propozycje króla w sprawie prerogatyw korony. Dokument ten przekazano Stanisławowi Augustowi 2 grudnia, a dwa dni później król udzielił odpowiedzi, która została oficjalnie przekazana trzem ambasadorom 6 grudnia. Godząc się na powstanie Rady, monarcha nadal starał się zachować jak najwięcej ze swojej prerogatywy nominacyjnej. W opinii W. Konopczyńskiego Stanisławowi Augustowi chodziło także o zrzucenie na Rosję i jej współpracowników odium za powstanie Rady oraz wykluczenie z niej ogółu senatorów, a ponadto o niedopuszczenie do wyrośnięcia Rady ponad wszystkie inne urzędy i organy władzy państwowej (Stackelberg do Pannina, 21 XI/2 XII 1773, AVPRI, 79/6/1043, k. 81–82; tekst ultimatum z 2 XII 1773 r. w wersji nieco różniącej się w warstwie stylistycznej, opublikowany w: H. Schmitt, *op. cit.*, s. 32).

Pkt c – Widząc warunkową zgodę króla na powstanie Rady, Stackelberg obiecał dalsze złagodzenie żądań.

Pkt d (por. nr 82, pkt a z 1773) – 6 XII 1773 r. odbyła się kolejna audyencja trzech ambasadorów u króla, podczas której Stanisław August oficjalnie przekazał swoją replikę na pierwsze ultimatum. Benoît ze swej strony w zamian za zgodę króla na żądania w sprawie Rady Nieustającej obiecał – bez podania konkretów – przychylną odpowiedź na polskie wnioski w sprawie aktów osobnych do traktatu z Prusami.

Pkt. e, f – Rozwiewając jakiegokolwiek nadzieje na zmianę systemu rosyjskiego w Rzeczypospolitej, Stackelberg oznajmił Stanisławowi Augustowi, że nadal (tj. w okresie po sejmie) pozostanie ambasadorem w Warszawie. Jednocześnie jako dowód swej życzliwości dla króla i Rzeczypospolitej przedstawił gotowość zadowolenia się klejnotami jako zwyczajową nagrodą za swą działalność. Obiecał też, że nie weźmie od króla pieniędzy, chociaż Poniński i Młodziejowski w zamian za przyzwolenie na zagarnięcie znacznej sumy z pieniędzy państwowych obiecali ambasadorowi 40 tys. dukatów.

Pkt. g, h (por. nr 3, pkt b z 1774; w sprawie gwardii por. nr 47, pkt e z 1774) – 7 XII 1773 r. Stanisław August otrzymał drugie ultimatum, tym razem poparte zapowiedzią dalszych rozbiorów, a nawet groźbą detronizacji. Istotnym ustępstwem wobec monarchy była obietnica dopuszczenia go do negocjacji ostatecznych zapisów dotyczących kształtu Rady i przywrócenia mu komendy nad gwardią królewską (tekst ultimatum z 7 XII 1773 w wersji nieco różniącej się w warstwie stylistycznej opublikowany w: H. Schmitt, *op. cit.*, s. 32–34; *Suplement [sic] explicatoire à l'ultimatum des trois ministres*, w: *ibidem*, s. 34–35).

Pkt j (w sprawie Trybunału Litewskiego por. nr 41, pkt e z 1773) – 9 XII 1773 r. Stanisław August ostatecznie ustąpił i wyraził zgodę na reformę ustrojową według założeń, które spisano w formie ugody. Król przygotował także bilet do Katarzyny II, według sugestii Chreptowicza. W zamian monarcha otrzymał m.in. obietnicę swobody prac Trybunału Litewskiego (*Punkta, które d. 10 decembris 1773 królowi imci polskiemu od ministrów dworu wiedeńskiego, petersburskiego i berlińskiego podane były*, w: *Protokół*, zag. 4, s. 190–191; francuska wersja ugody drukowana w: H. Schmitt, *op. cit.*, s. 35–37; *Tłumaczenie biletu do imci pana Stackelberga pisanego od króla imci die 11 decembris 1773*, w: *Protokół*, zag. 4, s. 191–192).

Entretiens du roi avec Stackelberg et les autres ministres.

a. Le roi déclare à Stackelberg que l'ultimatum des trois ministres n'est nullement acceptable. Cet ultimatum sous annexe A. contient les conditions suivantes:

1°. que le roi renoncera à la nomination des charges militaires de l'état-major et au commandement des régiments des gardes. ____ Qu'en échange, il aura une garde personnelle à sa disposition et entretenue aux frais de la République.

2°. qu'en renonçant à la nomination du sénateurs et ministres, des charges législatives et lucratives, le roi aura le choix entre trois candidats qui lui seront présentés par le Conseil.

3°. que ces candidats soient élus à voix secrète par le Conseil.

4°. que les ministres d'État n'entrent point dans le Conseil à titre de ministres, mais qu'ils soient élus comme les autres membres.

5°. que le roi renonce à la distribution des starosties.

6°. que les membres du conseil soient élus à voix secrète à la diète.

b. À ces conditions le roi répondit (annexe B.)

1°. que les *pacta conventa* lui donnent l'autorité et sur les gardes et 1200 hommes en outre; ____ que la privation qu'on veut lui faire essuyer lui est d'autant plus sensible que depuis le printemps dernier, les ministres n'ont cessé de lui répéter qu'on ne lui ôterait jamais rien que les places législatives.

2°. qu'il est également contre les *pacta conventa* et la même promesse des ministres de lui ôter les charges lucratives au-dessous de celles de sénateurs.

3°. qu'il ne s'oppose pas, si le Conseil Permanent a lieu, que les candidats pour les places de sénateurs et de ministres soient proposés par voix secrète.

4°. qu'il ne saurait agréer l'exclusion d'aucun ministre sans nuire à quelque département ou à quelque province.

5°. qu'il ne refusera pas de renoncer à la distribution des starosties quand il sera assuré qu'elles seront employées d'une façon vraiment utile à l'État.

6°. si le Conseil Permanent a lieu, le roi consent que les membres en soient élus par voix secrète à la diète, pourvu que le roi donne son suffrage et décide en cas de parité.

c. Le roi objecte à Stackelberg ce qui lui a été apporté de sa part par Mr Branicki¹, au sujet dont les affaires étrangères devaient être traitées et ajoute: «Il vaudrait autant que je vous donnasse la clef de mes chiffres» et finit par dire qu'il ne veut point de Conseil Permanent si on ne peut rien changer au projet sous A. déjà cité. Stackelberg répond au roi qu'il l'arrange lui-même de manière à pouvoir en être content.

d. Le 6 décembre le roi reprend le projet A. en présence des trois ministres et répète tout ce qui est extrait sous B. à quoi Benoît réplique: «J'ai pu répondre sur la plupart des articles séparés et même favorablement,

mais je ne lâcherai pas un mot jusqu'à ce que Votre Majesté se rendent [sic] à ce que nous demandons par l'écrit sous A., qu'on convient cependant de pouvoir modifier un peu».

e.f. Le 7 décembre Stackelberg confie au roi qu'il sera ambassadeur à Varsovie, qu'il ne veut point d'argent du roi, qu'il se contentera d'un présent en pierreries, que Poninski² et le grand chancelier de la Couronne ont voulu l'engager à accepter 40 mille ducats pour qu'il leur laissât prendre 60 mille.

Le 9 décembre le roi communique à Stackelberg que l'écrit D. annexe en réponse à l'écrit C. annexe.

g. L'écrit C. est l'ultimatum des ministres remis au roi le 7 décembre, peu différent de celui du 4 et contient les articles suivants:

1°. Le roi choisira les évêques et les sénateurs parmi trois candidats élus à voix secrète par le Conseil Permanent.

2°. Le roi gardera la distribution civile, excepté la nomination des quatre départements dans l'interstice des diètes. Les trois cours veulent que le Conseil Permanent dispose dorénavant de ces places à voix secrète.

3°. Le roi renoncera au militaire; l'ancienneté sera la règle et, à la recommandation des grands généraux et dans les cas extraordinaires, le roi donnera à balloter l'officier de mérite avec le plus ancien au Conseil Permanent.

4°. Le ministère n'entrera pas au Conseil Permanent de droit, mais par élection comme les autres membres.

5°. Le roi renoncera à la distribution des biens royaux à condition qu'ils seront affectés de la manière la plus avantageuse pour le bien de l'État.

6°. La diète nommera le Conseil Permanent à voix secrète.

7°. Dans le cas présent, le roi s'arrangera avec les ministres pour la nomination des sénateurs qui doivent entrer au Conseil Permanent et les maréchaux en feront de même pour l'ordre équestre.

8°. Le roi conviendra avec les trois ministres de quelques articles du *quomodo*.

9°. Après être convenus sur ces points, les ministres se désisteront de l'article des gardes qui prêteront seulement serment au roi et au Conseil Permanent.

10°. On s'assemblera chez le roi pour convenir du *quomodo* du Conseil Permanent.

À toutes les propositions le roi répondit par l'écrit D. annexe

ad. 1. Accordé.

ad. 2. Le roi aura la distribution ecclésiastique et civile comme pour le passé. ____ Pour les commissions il admettra la présentation de trois candidats, comme il est dit pour les sénateurs.

ad. 3. Le roi se réserve la collation des régiments sur le pied étranger et la nomination aux compagnies polonaises. ____ Pour les places inférieures, on aura égard à l'ancienneté et à la recommandation des grands généraux. ____ Le roi se réserve la nomination des officiers dans les quatre compagnies qui portent son nom parmi les troupes sur le pied polonais. ____ Les charges de *pisarz polny*, *strażnik*, *obożny* de la Couronne et de Lithuanie et des généraux d'artillerie resteront à sa nomination.

ad. 4. Le roi insiste sur l'entrée de ses ministres au Conseil Permanent dont il ne pouvait réduire le nombre à moins qu'à huit.

ad. 5. Le roi renonce à la distribution des biens royaux à condition que les privilèges accordés antérieurement soient maintenus.

ad. 6. Accordé.

ad. 7. Le roi se concertera avec les trois ministres tant pour la nomination des sénateurs qui doivent entrer dans le Conseil Permanent que pour les ministres et les membres de l'ordre équestre.

ad. 8. Le roi n'admet ni aucun membre, ni dépendant du Conseil Permanent qui soit à vie.

ad. 9. Le roi consent que les gardes rentrent sous l'autorité militaire de l'État précisément comme cela était sous Auguste III^{a3}, mais sans être obligés à aucun nouveau serment. En échange, le roi demande qu'il lui soit assuré une somme annuelle pour entretenir à son choix un corps de troupes dont il puisse disposer à son gré et que cette somme ne soit pas décomptée du dédommagement de la perte de ses revenus provenant du démembrement.

ad. 10 Accordé, à condition que les trois ministres signeront et remettront au roi la promesse qu'ils ne feront faire ni ne laisseront faire aucun règlement qui puisse apporter la moindre diminution aux prérogatives royales au-delà du contenu des points ci-dessus énoncées et que le reste

qui concerne la justice et les finances sera réglé par les trois ministres de l'agrément du roi.

NB. Le roi renouvelle la demande d'une 3me voix pour lui.

NB. Le Conseil Permanent ne devant être considéré que comme une grande commission d'État, il importe qu'il n'ait aucune troupe assermentée à lui.

h.⁴ Sur cette réponse Stackelberg déclare au roi que s'il s'obstine sur les articles 3, 8 et 9, l'impératrice rompra avec lui, qu'il va se mettre à la tête du parti contre lui, qu'il va demander aux Autrichiens et aux Prussiens de rentrer dans le pays et qu'il publiera par écrit que le roi est la cause de tous les malheurs de la Pologne; ____ lui annonce que l'empereur⁵ a écrit en Russie «puisque le roi de Pologne se raidit sur sa prérogative, prenons ce prétexte pour augmenter notre lot». ____ Qu'enfin il y a un prétendant au trône tout prêt.

j. Enfin, après avoir tout discuté, les choses furent réglées comme elles sont, sous les annexes E. et F. dont les principaux changements tombent sur les articles 3, 4, 8 et 9, à savoir pour le 3 que le roi ne conserva pas la collation des régiments sur le pied étranger etc. Sur le 4, le ministère n'entrera dans le Conseil Permanent que comme les autres membres; sur le 8, il y aura des charges à vie dans le Conseil Permanent. Sur le 9, le roi aura une somme annuelle pour l'entretien de 2000 hommes à sa seule disposition.

Le même jour 9 décembre le roi envoya les points signés à Stackelberg qui promit la libre reprise du Tribunal de Vilna.

Enfin Stackelberg promit de rendre compte de tout ce qui était accordé par le roi à qui il fit insinuer par Chreptowicz⁶ de lui écrire un billet qu'il pût envoyer à sa cour, ce que fit le roi. Par ce billet le roi lui dit qu'il a été l'instrument du cruel sacrifice qu'il a fait et dont il est l'innocente victime.

____ Et auquel il ne peut y avoir d'adoucissement tant que l'impératrice ne lui rend pas son amitié au retour de laquelle il le charge de travailler.

____ Le même billet en polonais annexe 9 à la lettre L.

^a W oryginalnej cyfry „3” arabska.

¹ Franciszek Ksawery Branicki.

² Adam Poniński.

³ August III Wętyń, król polski.

⁴ Ten punkt w polskim tłumaczeniu prawie dokładnie przytoczony w: W. Konopczyński, *Geneza ustanowienie Rady Nieustającej...*, s. 268.

⁵ Józef II, cesarz Austrii.

⁶ Joachim Littawor Chreptowicz.

N° 87 du 29 décembre 1773

Pkt a (por. nr 4, pkt h z 1774; nr 19, pkt. a, c, d, e z 1774; nr 20, pkt. a, b z 1775; nr 26 z 1775) – Za pośrednictwem Stackelberga Antoni Sułkowski zwrócił się do Stanisława Augusta o zgodę na przejęcie pułku dragonów po Joachimie Karolu Potockim, który jako jeden z przywódców konfederacji barskiej przebywał na emigracji. Sułkowski po negocjacjach zgodził się zapłacić zięciowi Joachima Karola, Piotrowi Potockiemu, staroście szczyrzyckiemu, sumę 120 tys. florenów odstępnego z przeznaczeniem na zaległy żołd w regimencie. Pomimo oporów Stanisław August zgodził się uznać tę transakcję. Z nominacją dla Sułkowskiego król zwlekał jednak pod pretekstem konieczności zatwierdzenia nominacji przez sejm *in pleno*, gdyż regiment po Potockim został początkowo obiecany, związanemu z F.K. Branickim, Janowi Lipskiemu. Zapewne nie bez podszeptów Branickiego, który jednocześnie był jednym z protegujących Sułkowskiego, Stanisław August próbował bezskutecznie uzyskać dla Lipskiego miejsce w pierwszym składzie Rady Nieustającej w zamian za jego ustępstwo na rzecz Sułkowskiego. Ostatecznie po odebraniu Potockiemu szefostwa regimentu Sułkowski objął dowództwo pułku. W literaturze przedmiotu jako datę przejęcia oddziału podaje się 1 VII 1774 r., jednak jeszcze 10 IV 1775 r. Stackelberg domagał się podpisania przez króla nominacji dla Sułkowskiego, co wskazuje na to, że do przejęcia oddziału doszło dopiero w 1775 r., po zakończeniu sejmu. Lipski zaś otrzymał awans i w okresie późniejszym, za sprawą Branickiego, jako generał-major objął komendę nad wielkopolską brygadą kawalerii narodowej.

Pkt b – por. nr 43, pkt. b, c z 1773; nr 85, pkt. a, b, c z 1773.

a. Billet de Stackelberg par lequel il demande le régiment du *podczaszy* Potocki¹ pour le prince Sulkowski².

b. Le roi y consent en cas que, malgré ses représentations, on procède à déclarer vacantes les charges des principaux confédérés de Bar.

Fin de 1773.

¹ Joachim Karol Potocki, podczaszy litewski, generał-porucznik wojsk koronnych, regimentarz generalny koronny konfederacji barskiej.

² Antoni Sułkowski.

1774

Cayer^a 6ème
Suite de Stackelberg 1774

N° 1 du 2 janvier 1774

Pkt a (por. nr 8, pkt g z 1774) – Stackelberg wyłożył Stanisławowi Augustowi powody, dla których spodziewane było rychle podpisanie pokoju rosyjsko-tureckiego. Kampania wojenna 1773 r. przyniosła zdecydowaną militarną przewagę Rosji, choć wojna nie została jeszcze rozstrzygnięta, a sytuację komplikowało trwające w Rosji od jesieni 1773 r. powstanie Pugaczowa. Turcja już w 1772 r. zdecydowała się na negocjacje pokojowe za pośrednictwem Berlina i Wiednia. Formalnie Rosja nie przyjęła pruskiej ani austriackiej mediacji, ale oba państwa niemieckie uczestniczyły w negocjacjach. Stackelberg wskazał, że w trakcie kongresów pokojowych w Fokszanach (kwiecień–wrzesień 1772) i Bukareszcie (listopad 1772 – marzec 1773) Rosja zorientowała się w dwulicowej polityce swego sojusznika – Prus. Z jednej strony zapewniały one stronę rosyjską o dobrej woli doprowadzenia do porozumienia z Turcją, z drugiej zaś podsycaly słabnący turecki opór, angażując Rosję na południu Europy i osłabiając tym samym jej możliwości przeciwdziałania emancypacyjnej polityce króla Gustawa III w Szwecji (zrzućenie rosyjskiej dominacji i monarchistyczny zamach stanu w sierpniu 1772) czy stawiania oporu pruskim ponadtraktatowym nabytkom terytorialnym w Rzeczypospolitej i zakusom na Gdańsk. Ostateczne sfinalizowanie rozbioru we wrześniu 1773 r. i względna stabilizacja sytuacji w Rzeczypospolitej zredukowały napięcie pomiędzy mocarstwami i pozwoliły Rosji narzucić Turcji korzystne dla Petersburga warunki pokoju podpisanego w Kuczuk Kajnardży 21 VII 1774 r. (tj. m.in. zatrzymać cześć nabytków terytorialnych na Bałkanach, zagwarantować Chanatowi Krymskiemu formalną niezależność i zarazem rozciągnąć nań swój protektorat, uzyskać swobodę żeglugi na Morzu Czarnym).

Pkt b – Odnosząc się do szczegółów kampanii wojennej, Stackelberg zrelacjonował Stanisławowi Augustowi podejmowane jesienią 1773 r. nieudane próby forsowania Dunaju przez wojska rosyjskie i marszu na obóz wielkiego wezyra stacjonującego w Szumli, leżącej na szlaku do Warny. Ofensywa rosyjska została pokrzyżowana przez nadzwyczaj niekorzystne warunki pogodowe, w tym powódzie, które uniemożliwiły przekroczenie Dunaju, co było celem strategicznym Rosji. Przełom przyniosło dopiero wznowienie działań wojennych na wiosnę 1774 r. Okrążony w Szumli Muhsinzade Mehmed pasza poddał się ostatecznie dopiero w czerwcu 1774 r. i wyraził zgodę na podpisanie traktatu pokojowego z Rosją.

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

a. Raisons de Stackelberg pour croire que sa cour fera la paix avec la Turquie pendant l'hiver.

1°. Aux deux derniers congrès, le roi de Prusse a intrigué pour que la Russie ne se relâche pas sur l'indépendance des Tartares, sur les deux forteresses en Crimée¹, sur la navigation militaire et marchande sur la mer Noire.

2°. La cour de Vienne a témoigné son mécontentement à la Russie de ce qu'elle ne se contentait pas d'une somme de 30 à 40 millions de roubles pour dédommagements.

3°. Le roi de Prusse a fait accroire aux Turcs que les Autrichiens offraient aux Russes d'armer en leur faveur. ____ Vienne a assuré la Porte qu'elle n'en ferait rien. ____ Ce qui a relevé la courage des Turcs et éloigné la paix.

4°. La Russie, s'apercevant enfin du double jeu du roi de Prusse, s'adresse à l'Autriche qui promet de se déclarer contre les Turcs s'ils refusaient d'accepter la paix à prix d'argent, bien entendu cependant que les Russes restitueraient toutes leurs conquêtes.

b. Le plan du maréchal Romanzow² était d'aller droit au vizir³ à Czumna⁴. Le général Ungern⁵ était chargé de cette expédition. Le général Dolgoruki⁶, étant sous ses ordres, a prétendu n'être pas obligé en qualité de Russe d'obéir à Ungern étranger. Ce dernier, par ménagement, n'a pas osé se prévaloir des droits d'ancienneté et de commandant, s'étant contenté de partager ses troupes avec Dolgoruki et n'ayant pris que 4000 hommes avec lui a marché à Varna et a échoué dans son entreprise, ce qui a sauvé le vizir.

^a Obecnie: „cahier”.

¹ Chodzi o Kercz (tur. Kerç) i Jenikale (tur. Yenikale), twierdze na Półwyspie Krymskim kontrolujące Cieśninę Kerczeńską łączącą Morze Azowskie z Morzem Czarnym. Twierdze były okupowane przez wojska rosyjskie od 1771, a w wyniku postanowień traktatu w Kuczuk Kajnardży (tur. Küçük Kaynarca) z 1774 przeszły na własność Rosji.

² Piotr Aleksandrowicz Rumiancew.

³ Muhsinzade Mehmed pasza, wielki wezyr.

⁴ Właśc. Szumla (tur. Şumnu, bułg. Szumen).

⁵ Karl (Karlowicz) von Ungern-Sternberg, generał-porucznik wojsk rosyjskich, w wojnie rosyjsko-tureckiej 1768–1774 dowodził artylerią m.in. w bitwie nad Largą i nad Kagulem.

⁶ Jurij Władymirowicz Dołgorukij, generał-porucznik wojsk rosyjskich.

N° 2 du 6 janvier 1774

Pkt a (por. nr 86, pkt g z 1773) – Pierwszym przedmiotem rozpoczętych w styczniu 1774 r. negocjacji ustrojowych Stanisława Augusta ze Stackelbergiem był opracowany przez króla pod koniec grudnia, nieznanym bliżej, memoriał w sprawie nowej formy rządu.

Rapport fait au roi

a. Conférence arrangée avec Stackelberg, où l'on doit traiter des articles proposés par le roi (les articles ne sont pas indiqués)

N° 3 du 7 janvier 1774

Pkt a (por. nr 9, pkt a z 1774; nr 20, pkt b z 1774) – Stanisław August uzgodnił z rosyjskim ambasadorem zarówno tryb dalszych prac delegacji (w tym negocjacji aktów osobnych), jak i termin zakończenia obrad sejmowych w kwietniu 1774 r. oraz wejścia w życie ustawy o Radzie Nieustającej dopiero po zakończeniu sejmku.

Pkt b (por. nr 86, pkt g z 1773; nr 4, pkt. g, h z 1774) – Zgodnie z wcześniejszą obietnicą Stackelberg uzgodnił ze Stanisławem Augustem udział królewskich przedstawicieli w prowadzonych u kanclerza Młodziejewskiego od 7 I 1774 r. pracach nad ostatecznym kształtem Rady Nieustającej. Trzej zaufani współpracownicy monarchy mieli dołączyć do spotkań 8 stycznia. Wbrew naleganiom Stackelberga, aby każdy uzgodniony artykuł był niezwłocznie parafowany przez króla, Stanisław August w trakcie kolejnego spotkania zastrzegł, że nie wyrazi zgody na ustawę o Radzie Nieustającej przed ustaleniem innych ważnych spraw, w tym całości nowej formy ustroju. Monarcha przywołał przykład sejmku 1717 r., na którym ustawy dotyczące wojska zostały przyjęte bez odpowiednich regulacji podatkowych, co uniemożliwiło wystawienie armii nawet w tak okrojonym kształcie, jaki wówczas uchwalono.

Rapport fait au roi

a. Conférence avec Stackelberg où il est arrêté

1°. que les articles séparés vont être traités par la délégation avec Messieurs Benoît et Rewitzki, qu'on ne mettra de côté que ceux qui sont communs aux trois cours jusqu'à ce que Mr Stackelberg soit autorisé à en traiter;

2°. que le Conseil Permanent n'entrera en activité qu'à la fin de la diète et que jusqu'à ce temps le roi exercera sa prérogative dans toute son étendue;

3°. que la diète doit être terminée au mois d'avril;

4°. que Sulkowski¹ lui-même a dit qu'il fallait traiter des impôts et travailler à compenser les sacrifices que le roi faisait.

b. Stackelberg demande que le prince évêque de Plock² et Mr Oginski³ se trouvent à la conférence indiquée pour le lendemain chez le grand chancelier de la Couronne; _____ consent que le comte Branicki⁴ s'y trouve. _____ Chaque point qui sera discuté à ces conférences sera communiqué au roi qui y donnera son consentement de son Cabinet.

---

¹ August Sułkowski.

² Michał Jerzy Poniatowski, od września 1773 biskup płocki, brat Stanisława Augusta.

³ Andrzej Ignacy Ogiński.

⁴ Franciszek Ksawery Branicki.

N° 4 du 9 janvier 1774

Pkt. a, b, c, d, e – por. nr 65, pkt a z 1773.

Pkt e – Król skarżył się na nękanie plenipotentów z jego dóbr dziedzicznych, Zaleszczyk, przez nową administrację austriacką. Być może chodziło tu o sprawę Karola Boscampa-Lasopolskiego, który w drugiej połowie lat sześćdziesiątych zarządzał dobrami jazłowieckimi Poniatowskich, a po wybuchu konfederacji barskiej wykonywał zadania szpiegowskie przeciwko konfederatom i współpracował ze zwalczającymi ich Rosjanami. Boscamp swoją działalnością naraził się zarówno Turcji, jak i konfederatom, a ponieważ – w opinii Konopczyńskiego – przyczynił się także bezpośrednio do przyspieszenia wypowiedzenia przez Turcję wojny Rosji, także stronie rosyjskiej. Przed gniewem barzan i Turków Boscamp zbiegł w 1769 r. z Zaleszczyk do Warszawy. Jeśli przyjąć taką interpretację zapisu „Entretiens”, chodziłoby raczej o potencjalne zagrożenie aresztowaniem, niż o realny odwet, na który król nie chciał narazić współpracownika, prowokując reakcję barzan poprzez pozbawienie urzędów lub godności znaczących działaczy konfederackich. W tym przypadku chodziłoby o Ogińskiego. Pozostałych nazwisk zaleszczyckich plenipotentów króla nie udało się ustalić.

Pkt f (por. nr 7, pkt a z 1774; nr 56, pkt d z 1774) – Przebywający na emigracji barzanin Albrycht Radziwiłł dokonał 10 X 1773 r. cesji starostwa rzeczyckiego na rzecz swojego zięcia Józefa Judyckiego, współpracownika podskarbiego Tyzenhauza. Transakcja uzyskała akceptację Stanisława Augusta. Cesja była sposobem na za-

bezpieczenie dóbr A. Radziwiłła przed konfiskatą przez konfederację Ponińskiego i wykluczała przekazanie starostwa w ręce marszałka konfederacji sejmowej Michała Hieronima Radziwiłła, czego domagał się Stackelberg.

Pkt. g, h – por. nr 3, pkt b z 1774.

Pkt h – W sprawie Lipskiego i Sułkowskiego por. nr 87, pkt a z 1773.

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

a. Stackelberg se plaint de ne recevoir aucune réponse de sa cour ni sur les dédommagements dus au roi, ni sur les autres affaires, et de se voir astreint à de vieux ordres qui ne cadrent plus aux circonstances. ____ Demande le bâton de grand général de Lithuanie pour le palatin de Pollock¹, qui lui est recommandé par sa cour comme le chef du parti russe en Pologne et comme l'homme de toute la nation pour lequel l'impératrice a la plus grande estime.

b. Après le recès qu'Oginski² a donné dans la forme prescrite par Stackelberg lui-même, le roi ne peut lui ôter sa charge.

c. Quelle qu'ait été la conduite d'Oginski, selon les lois et même pour sa sûreté, le roi ne peut lui ôter sa charge malgré lui.

d. Stackelberg suppose qu'Oginski ne pourra se refuser au troc de sa charge contre celle de palatin de Vilna. ____ Demande en quoi cela peut intéresser la sûreté du roi.

e. Le roi persuadé qu'Oginski ne veut pas de ce troc. ____ La sûreté du roi est intéressée à ce qu'il ne dépouille pas Oginski; ____ puisque ses gens d'affaires de Zaleszycki étant actuellement inquiétés au nouveau dicastère autrichien par des gentilshommes qu'ils ont été obligés d'arrêter il y a 5 à 6 ans par ordre des officiers russes, que n'aurait pas à craindre le roi à présent si par complaisance pour des fantaisies peu réfléchies de la Russie, il faisait quelque acte de pouvoir illégal contre quelque personnage de considération.

f. Stackelberg avoue qu'il est également embarrassé et par ses ordres et par les désirs de tous ces messieurs dont il est entouré; ____ demande pour le prince Michel Radziwil³ la starostie de Rzeszyca. ____ Cela ne se peut [pas], la cession de cette starostie ayant été faite par le possesseur⁴ à son gendre Judycki⁵, beau-frère de Pociey⁶ et le roi en a signé le consentement.

g. Ce n'est pas pour faire manquer le Conseil Permanent que le roi a fait dire par son frère⁷ et par Branicki⁸ à la délégation qu'il ne consentirait pas qu'il passât avant que les articles séparés, les impôts et la forme totale du gouvernement ne fussent convenus. ____ Son devoir l'oblige de ne pas négliger la seule manière d'obtenir les articles séparés et le reste.

h. Stackelberg convient que, quant aux articles séparés, le devoir du roi l'oblige à faire ce qu'il fait; mais qu'il ne voit pas la même obligation. ____ La crainte du roi fondée sur ce qui a été fait en 1717 où la Russie, après avoir laissé traîner les affaires, a fini par abolir presque tous les impôts, afin de ruiner toute l'armée; ____ demande une place dans le Conseil Permanent pour Lipski⁹ en échange du régiment qui lui était promis et qu'on a demandé pour Sulkowski¹⁰.

---

¹ Aleksander Michał Sapieha.

² Michał Kazimierz Ogiński.

³ Michał Hieronim Radziwiłł.

⁴ Albrycht Radziwiłł, starosta rzeczycki, konfederat barski.

⁵ Józef Judycki, marszałek rzeczycki, pułkownik petyhorski, mąż Alojzy Radziwiłłówny i zięć Albrychta.

⁶ Leonard Pocię, strażnik litewski, mąż Marii Radziwiłłówny i zięć Albrychta.

⁷ Michał Jerzy Poniatowski.

⁸ Franciszek Ksawery Branicki.

⁹ Jan Lipski.

¹⁰ Antoni Sułkowski.

N° 5 du 10 janvier 1774

Stackelberg starał się zapewnić swoim współpracownikom ekspektatywy na starostwa, które zawakują po spodziewanej rychło śmierci już wówczas chorego Franciszka Ferdynanda Lubomirskiego (zm. 29 I 1774), starosty bieckiego, olsztyńskiego, serebryckiego, ryckiego i kazimierskiego. Protelowanymi ambasadora do „schedy” po Lubomirskim byli współpracujący z Rosją działacze dysydency. Bardziej prawdopodobnym wydaje się, że wspomnianym w tekście źródła Unrugiem był Fryderyk, aktywnie uczestniczący w naradach ze Stackelbergiem podczas sejmu, niż jego ojciec Aleksander, również działacz dysydencki. Drugim poleconym królowi był Marcjan Żeleński, który znany jest przede wszystkim jako wysłannik środowiska dysydentów do Katarzyny II. Jego misja miała miejsce w maju–sierpniu 1775 r.

Billet de Mr Stackelberg au roi

à l'occasion de starosties vacantes par la mort du prince Lubomirski¹; il recommande aux grâces du roi Unruk² et Zelinski³.

---

¹ Franciszek Ferdynand Lubomirski, chorąży wielki koronny.

² Aleksander Unrug, starosta hamersztyński lub jego syna Fryderyk, podkomorzy JKM.

³ Marcyan (Marcin) Żeleński *vel* Zieliński, pułkownik wojsk koronnych.

N° 6 du 14 janvier 1774

Pkt a (por. nr 39, pkt a z 1773) – Po ewakuacji wojsk pruskich z Wielkopolski dowódca rosyjskiego oddziału stacjonującego w Poznaniu (co najmniej do końca 1775) wezwał do miasta polskich urzędników z Wielkopolski, aby uzgodnić dostawy zaopatrzenia dla wojsk rosyjskich. Nasuwa się tu analogia z poczynaniami Prusaków w 1772 i 1773 r. Trudno jednoznacznie określić, czy wezwania Nikołaja Mołożeninowa skierowane było do gremium, które zebrał generał Lossow, czy raczej chodziło o wezwanie tzw. komisarzy furazowych.

a. Mołożeninow¹, lieutenant-colonel russe invite les officiers des palatinats de la Grande Pologne à se rendre à Posen pour se concerter avec lui sur la livraison des fourrages qu'il promet de payer comptant; menace en cas de délais de prendre des mesures pour assurer la subsistance des troupes russes.

---

¹ Nikołaj Iwanowicz Mołożeninow, oficer wojsk rosyjskich, podkomendny generała Romaniusa.

N° 7 du 16 janvier 1774

Pkt a (por. nr 4, pkt f z 1774; nr 56, pkt d z 1774) – Po raz kolejny Stackelberg bezskutecznie zabiegał u króla o nadanie dóbr ziemskich dla marszałka konfederacji sejmowej M.H. Radziwiłła. Tym razem chodziło o jedno z najbogatszych koronnych starostw – białocerkiewskie. Starostą białocerkiewskim był kasztelan krakowski J.A. Mniszech. Wiadomość o jego chorobie dotarła do Warszawy w pierwszej połowie stycznia 1774 r. i skłoniła zainteresowanych do czynienia zabiegów o intratną królewską. Apetyt na Białą Cerkiew miał także F.K. Branicki, który podczas pobytu w Petersburgu (kwiecień–czerwiec 1774) wyjednał sobie rosyjskie polecenie nadania

tej królewskiej w dziedziczne posiadanie. Stackelberg otrzymał rozkazy w tej sprawie w maju i sierpniu 1774 r. Niechętny Branickiemu ambasador doprowadził do tego, że na początku grudnia 1774 r. delegacja przyznała ekspektatywę m.in. na starostwo białocerkiewskie królowi w dziedziczne posiadanie, jako „wdzięczność”. Jednak już 13 XII 1774 r. Stanisław August przekazał ekspektatywę Branickiemu, który objął starostwo po śmierci Mniszcha w 1778 r. (*Protokół*, zag. 6, s. 36–41; *Mémoires*, s. 555; VL, t. 8, f. 209–210).

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

a. Stackelberg demande quelques grâces lucratives pour le prince Michel Radziwiłł¹, entre autres la starostie de Biała Cerkiew. _____ Le roi lui représente l'impossibilité de le faire, tandis que ses vrais serviteurs sont presque tous dépouillés par une des trois cours.

¹ Michał Hieronim Radziwiłł.

N° 8 du 22 janvier 1774

Pkt. a, b – Podczas poufnej rozmowy ze Stanisławem Augustem ambasador przedstawić miał monarsze list Panina zawierający obietnicę przyjaźni Katarzyny II i zapowiedź spełnienia królewskich żądań w sprawach finansowych. Wspomniany list był zapewne – zgodnie z praktyką stosowaną przez rosyjskich ambasadorów – depeszą okazalną spreparowaną przez Stackelberga na podstawie kilku reskryptów datowanych 31 XII 1773/11 I 1774, których pakiet ambasador otrzymał z Petersburga (część z 9 reskryptów i kilku nienumerowanych listów Panina do Stackelberga wysłanych pod tą samą datą, druk w: SIRIO, t. 118, s. 498–506, zob. zwł. s. 501–502).

Pkt c (w sprawie remanentów por. nr 45, pkt a z 1773; w sprawie stosunku Ponińskiego do kwestii podatkowych por. nr 60, pkt d z 1773; w sprawie umowy z 5 IX 1774 por. nr 56, pkt. a–g z 1774 oraz nr 57, pkt. a–j z 1774) – Na podstawie wspomnianych wyżej reskryptów Stackelberg zawiadomił króla, że zarządzający terenami zabranymi rosyjscy generałowie zostali zobligowani do spłaty żądanych przez monarchę remanentów, ale jednocześnie zastrzegł, że Rosja nie spłaci królewskich długów. Wbrew zdecydowanemu zaleceniu Panina, aby sprawę podatków pozostawić pod rygorem *veto*, ambasador zaproponował jej uregulowanie na przyszłych sejmach zgodnie z wolą większości. Był to pomysł Benoîta, który zakładał, że warunkiem wstępnym będzie określenie na obecnym sejmie całej sumy podatków niezbędnych do zasilenia budżetu. Większością zaś zadecyduje się na kolejnych

zgromadzeniach jedynie o sposobie rozłożenia obciążeń na poszczególne województwa. Wszystko to miało zapobiec przewlekaniu kwestii podatków do następnych sejmów, na czym – wedle relacji Stackelberga – zależało Ponińskiemu, korzystającemu na chaosie w sprawach finansowych. Aby odłożyć decyzje w kwestiach budżetowych marszałek konfederacji proponował przeprowadzenie nowej lustracji województw przed podjęciem decyzji o wysokości obciążeń podatkowych. Przeciwny temu był Stackelberg. Wysokość podatków i warunki zaproponowane przez Benoîta wpisano do umowy z 5 IX 1774 r. Stanisław August w odpowiedzi przedstawił wyliczenie strat oraz oczekiwania w sprawie zadośćuczynienia z tytułu utraconych dochodów. Ostatecznie delegacja przyjęła rozwiązania podatkowe zgodne z życzeniem ambasadorów (Stackelberg do Panina, 13/24 I 1774, AVPRI, 79/6/1051, k. 25–25v; VL, t. 8, f. 132–133).

Pkt d – Zdając sobie sprawę z tego, że żądania finansowe króla pomimo złożonych monarsze obietnic nie zostaną zaspokojone w pełni, Stackelberg asekurował się, wskazując na trudną sytuację w Rosji, gdzie toczyło się powstanie Pugaczowa. Jednocześnie ambasador sygnalizował, że proprusko nastawiony minister Panin jest zmęczony naciskaniem na dwory niemieckie – w domyśle – w sprawach polskich.

Pkt e (w sprawie Hieronima Wincentego Radziwiłła por. nr 31 z 1774; w sprawie starostw por. nr 53, pkt a z 1773) – Stackelberg ujawnił królowi decyzję w sprawie losów starostw i ich posesorów na terenach zajętych przez Rosję, którą zakomunikował Panin we wspomnianej korespondencji z 31 XII 1773/11 I 1774 r. W Petersburgu postanowiono, że skonfiskowane po rozbiorze starostwa nie wrócą do pierwotnych właścicieli. Jednocześnie ambasador poinformował króla, że decyzje w tej i innych sprawach dotyczących ziem zabranych podejmuje Z. Czernyszew.

Pkt f (por. nr 1 z 1775) – Stanisław August podniósł sprawę odnowienia traktatu karłowickiego z Turcją (1699), którego postanowienia zostały zerwane, gdy Porta udzieliła schronienia konfederatom barskim, oskarżając jednocześnie Rzeczpospolitą o złamanie owego pokoju. Za pośrednictwem Rosji król zabiegał o wysłanie przez Turcję poselstwa do Warszawy, które miało podjąć rokowania o odnowieniu traktatu lub przyjęcie polskiego poselstwa. W 1775 r. pomagać miał w tym Mikołaj Repnin w czasie misji do Konstantynopola. W połowie 1775 r. doszło do nawiązania nieformalnych kontaktów nadgranicznych, a misja polska do Konstantynopola wyruszyła u schyłku 1776 r.

Pkt g – por. nr 1, pkt. a, b z 1774.

Pkt h – Pomimo złożenia w sierpniu 1773 r. na ręce Lentulusa postulatu zacieśnienia unii polsko-litewskiej, m.in. poprzez zjednoczenie komisji wielkich, Stanisław August w styczniu 1774 r. odciął się od tego pomysłu. Nawiązując do rozmów toczonych na konferencjach dotyczących opracowania projektu Rady Nieustającej, król wyrzucał Stackelbergerowi przywołanie tej sprawy (Rozmowa króla z Lentulusem, 28 VIII 1773, w: *Materiały do dziejów genezy Rady Nieustającej...*, s. 115–117).

Entretien du roi avec Stackelberg

- a. Stackelberg demande un entretien particulier ^aet secret^a au roi.
- b. Communique au roi une lettre chiffrée de Panin¹, qui porte en substance que l'impératrice est satisfaite que le roi ait enfin consenti au Conseil Permanent et qu'il doit désormais être sûr de son amitié. ____ Que les ordres vont être expédiés pour payer les rémanents. ____ Que Stackelberg doit dire au roi et à la délégation que la demande faite par cette délégation aux trois cours de pourvoir au dédommagements dus au roi ne serait ni décente, ni honorable pour le roi, mais que Stackelberg doit travailler pour que les revenus du roi soient portés au point convenu. ____ Qu'enfin il doit travailler à faire finir la diète et tout l'ouvrage au plus vite.
- c. Kreczetnikow² et Kokowski³ chargés de faire payer les rémanents dus au roi. ____ Stackelberg croit qu'il sera lui-même chargé de satisfaire le roi par des à compter ^b; ____ demande à être instruit du montant de ce qui reste au roi de ses revenus; ____ assure qu'on procurera au roi 4 millions pour ceux qu'il a perdus et un million en échange des gardes. ____ Mais on ne payera pas ses dettes. ____ Pour le présent, on arrangera l'impôt comme on pourra, ce sera aux diètes futures à compléter par pluralité ce qui manquera aux 32 millions d'impôts. ____ Les rémanents dus au roi par la Russie montaient à 93476 ducats au mois de septembre de l'année précédente, auxquels il faut ajouter près de quatre mois. ____ Le roi ajoute que si la République doit lui fournir 5 millions de revenus pour dédommagements, il pourra payer ses dettes, s'il est assuré de vivre dix ans, mais que l'incertitude le ronge. ____ Stackelberg convient que la façon de Poninski⁴ pour les finances n'est pas celle de tout le monde et avoue que ce dernier ne revient plus à lui offrir un partage dans ses gâteaux. d. [Stackelberg] est obligé de convenir que sa cour n'agit plus sur l'article de l'argent avec la grandeur qu'il lui souhaite, ce qu'il attribue en partie aux troubles intérieurs de la Russie, puisque la rébellion de Pucatchew⁵ n'est rien moins qu'un jeu. ____ Cette rébellion remet Panin plus haut que jamais, et le prix de tout est qu'il est Prussien à brûler. ____ Stackelberg confie au roi qu'on lui écrit, «qu'on est las de courir avec les deux autres cours».
- e. C'est Czernicheff⁶ qui est à la tête des affaires qui regardent les provinces prises sur la Pologne. ____ On refuse tout pour les starosties et pour les terres des particuliers qu'on peut regarder comme confisquées. ____ Le roi promet d'écrire en faveur du prince Jérôme Radziwil⁷, mais de le faire

en même temps pour les autres qui sont dans le même cas. ____ Sur les autres articles séparés, Stackelberg autorisé à se concerter avec les deux autres ministres.

f. Quant au renouvellement de la paix entre la Pologne et la Turquie, ce n'est pas assez que Stackelberg et Rewitzki au nom de leurs cours garantissent les possessions de la Pologne, puisque cette garantie, quand même elle aura force de sanction, n'équivaudra pas au renouvellement du traité de Carlowitz qui a été rompu par les Turcs, et tant que cela ne sera pas, les confédérés de Bar refuseront de se soumettre dans l'espérance d'un appui. ____ L'Autriche et la Prusse s'en prévaudront même pour avoir un prétexte de faire rentrer leurs troupes en Pologne et augmenter leurs lots. ____ Stackelberg promet de rendre compte à sa cour de ce que le roi lui fait observer à ce sujet.

g. La Russie, s'apercevant enfin du manège du roi de Prusse, cherche à faire sa paix avec les Turcs par l'entremise de l'Angleterre pour laquelle elle s'était refroidie. ____ Elle aurait déjà pu faire sa paix au second congrès de Bukarest, si elle eût voulu se contenter de l'indépendance des Tartares, mais le roi de Prusse, en flattant l'amour propre de l'impératrice, l'a déterminée à ne pas se désister de la demande de Kerz⁸ et Yenikale⁹ que Panin lui conseillait d'abandonner, le roi de Prusse lui citant son propre exemple dans la dernière guerre, où dans des circonstances bien autrement critiques, il avait enfin obtenu tout, en ne cédant pas un mot de ses premières demandes.

h. Le roi reproche à Stackelberg d'avoir dit à une conférence chez le grand chancelier de la Couronne qu'il y a un an qu'il lui a demandé de réunir en une les commissions de la Couronne et de Lithuanie, et qu'il était à craindre qu'en corrompant le Conseil Permanent, il ne devînt absolu. Stackelberg convient du tort que ces propos peuvent faire au roi, en fait ses excuses et promet de ne plus donner sujet à de pareilles plaintes.

---

^{a-a} Nadpisane nad linią.

^b Skreślono: „seulement”.

¹ Nikita Iwanowicz Panin, przewodniczący rosyjskiego Kolegium Spraw Zagranicznych, faktyczny kierownik rosyjskiej polityki zagranicznej.

² Michaił Nikitycz Kreczetnikow, generał-major wojsk rosyjskich, pełnił wspólnie z Kochowskim obowiązki gubernatora ziem zajętych w rozbiórce przez Rosję, stacjonując na miejscu, podczas gdy oficjalny generał-gubernator Z.G. Czernyszew przebywał przy rosyjskim dworze.

³ Michaił Wasiliewicz Kochowski, generał-major wojsk rosyjskich, jeden z dowódców rosyjskiego kordonu zaborczego, pełnił wspólnie z Kreczetnikowem obowiązki gubernatora.

⁴ Adam Poniński.

⁵ Jemilian Iwanowicz Pugaczow, kozak, przywódca buntu chłopskiego, który trwał w Rosji od września 1773 do połowy 1775.

⁶ Zachar Gregoriewicz Czernyszew.

⁷ Hieronim Wincenty Radziwiłł, niepełnoletni wówczas brat przyrodni, po mieczu, Karola Radziwiłła „Panie Kochanku”.

⁸ Kercz.

⁹ Jenikale.

N° 9 du 23 janvier 1774

Pkt a (por. nr 3, pkt a z 1774) – W ramach utrzymywania dobrych stosunków z królem Stackelberg obiecał mu przychyłność w sprawie aktów osobnych.

Pkt b – por. nr 49, pkt a z 1773.

Pkt c (por. nr 22, pkt e z 1774) – Stackelberg domagał się od króla Orderu św. Stanisława dla wówczas już byłego rosyjskiego rezydenta w Gdańsku Iwana Rehbindera, który był – przez pierwszą żonę, Wilhelminę von Stackelberg – spowinowacony z ambasadorem. Ostatecznie Rehbinder nie otrzymał orderu.

Pkt d – por. nr 10, pkt. a, b, c, d z 1774.

Pkt e – Król zapowiedział ministerialną skargę do Stackelberga w sprawie poparcia, jakiego od schyłku lat pięćdziesiątych XVIII w. rosyjska ambasada udzielała biskupowi Felicjanowi Filipowi Wołodkowiczowi, który rozstrzygając na swoją korzyść spory o unicką diecezję włodzimiersko-brzeską, w asyście sprowadzonych z Warszawy kozaków objął rządy we Włodzimierzu. Wołodkowicz, który wkrótce po objęciu diecezji został oskarżony o symonię, nieumiarkowanie i defraudacje finansowe, przez lata pozostawał w ostrym sporze ze swoimi koadiutorami, co szkodziło jedności Kościoła unickiego w Rzeczypospolitej. Biskup przystąpił do konfederacji radomskiej i sprzyjał konfederacji barskiej. Jednocześnie od lat sześćdziesiątych bronił Kościoła unickiego przed prześladowaniami ze strony Rosji. W 1771 r. zaostrzył się konflikt Wołodkowicza z koadiutorami, a w maju 1774 r. sprawa trafiła przed sąd konfederacji Ponińskiego, który bezskutecznie próbował ograniczyć władzę biskupa. Konflikt trwał do śmierci biskupa w 1778 r.

a. Stackelberg assure le roi qu'il n'y aura plus de difficulté au sujet des articles séparés;

b. promet d'engager l'évêque de Vilna¹ à ne plus s'opiniâtrer à faire du mal à son beau-frère² ni au castellan de Smolensk³.

c. Le roi accorde à Rebinder⁴, cousin de Stackelberg et résident à Dantzic, l'Ordre de St Stanislas.

d. Stackelberg demande au roi un entretien en lieu tiers pour lui parler de l'affaire des dissidents, ajoutant que c'est à cela seul que tient le consentement de l'impératrice pour le reste et particulièrement pour les dédommagements.

e. Le roi prévient Stackelberg qu'on lui parlera ministerialement^a du métropolitain du rite grec-uni Wołodkowicz⁵, afin qu'il ne trouve plus auprès du ministre russe la protection dont il a abusé, et qu'on puisse lui faire rendre compte de sa conduite.

^a Obecnie: „ministériellement”.

¹ Ignacy Jakub Massalski.

² Józef Niesiołowski.

³ Andrzej Zienkowicz.

⁴ Iwan (Hans Wilhelm von) Rehbinder, generał-major wojsk rosyjskich, rosyjski minister-rezydent w Gdańsku w okresie od marca 1762 do stycznia 1773.

⁵ Felicjan Filip Wołodkowicz, biskup włodzimiersko-brzeski, unicki metropolita kijowski w latach 1762–1778.

N° 10 du 24 janvier 1774

Pkt. a, b (por. nr 63, pkt. d, f z 1773; nr 9, pkt d z 1774; nr 13, pkt b z 1774; nr 5 z 1775; nr 9, pkt. a, b, c z 1775; nr 25 z 1775; Aneks) – Stackelberg przedstawił Stanisławowi Augustowi rosyjskie żądania, które otrzymał od Panina w tzw. sprawie dysydenckiej, wyostrzając nieco wydzwięk ministerialnych zaleceń. Ambasador zażądał m.in., aby pod groźbą utrzymania postanowień traktatu polsko-rosyjskiego z 1768 r., gwarantującego szlachcie innowierczej swobodny dostęp do funkcji poselskich, określić liczbę posłów-dysydentów mających obligatoryjnie uzyskać mandaty na każdy sejm. Pod wpływem ultimatum Stackelberga z 27 II 1775 r. strona polska zgodziła się na zapisy dopuszczające trzech posłów niekatolików do sejmu, jednak bez klauzuli obligatoryjności i przy wykluczeniu dysydentów z senatu i ministerium. Poza tym zniesiono specjalny, ustanowiony w 1768 r., sąd do roztrząsania sporów katolicko-dysydenckich (*iudicium mixtum*), a jego kompetencje powierzono asesorii koronnej i litewskiej (Panin do Stackelberga, 31 XII 1773/ 11 I 1774, SIRIO, t. 118, s. 502–504; VL, t. 8, f. 59–64).

Pkt c (por. nr 13, pkt b z 1774) – Stackelberg skarżył się królowi z jednej strony na obojętność wobec problemu dysydenckiego Revitzkiego, z drugiej zaś na gotowość

Benoîta do wykorzystania tej sprawy do kolejnego zaognienia sytuacji w Rzeczypospolitej, co sprzyjałoby pruskim interesom.

Pkt d – Stanisław August próbując uwolnić się od podejmowania zobowiązań w sprawie dysydenckiej, przywołał kwestię swego porwania, do którego powodem były oskarżenia kierowane pod adresem monarchy przez konfederację barską.

Pkt e (por. nr. 11 i 12 z 1774; w sprawie limity sejmowej por. też nr 13, pkt a z 1774) – Po zakończeniu 21 I 1774 r. obrad drugiego zagajenia delegacji, dzień później sejm wznowił obrady w pełnym składzie. Stackelberg zażądał od króla kolejnej limity sejmu, dla dokończenia prac delegacji. Król uległ żądaniu i 27 stycznia posłowie zalimitowali obrady. Delegacja wznowiła prace 31 I 1774. Trzecie zagajenie trwało do 6 V 1774 r.

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

a. Stackelberg communique au roi une dépêche non chiffrée de Panin¹, par laquelle celui-ci lui mande

1°. que ce qu'on a demandé à Varsovie relativement aux grecs-unis et non-unis de l'Ukraine polonaise, que les choses y soient remises sur le pied de 1764; tend à annuler ce qui a été stipulé par le traité de 1768, ____ qu'ainsi Stackelberg doit s'y opposer et demander qu'il y soit envoyé une commission pour remédier à tous les griefs s'il y en a et qu'elle prenne pour basse qu'on ne touche pas à ce qui est fait.

2°. qu'il doit obtenir que les places des nonces auxquelles les dissidents seront éligibles soient déterminées, pourvu qu'ils soient éligibles quand même ils ne seraient pas élus, leur droits seront établis, mais si cela est refusé, il doit rompre la négociation et déclarer qu'il s'en tient à l'établissement de 1768.

b. Le roi fait remarquer que la commission à envoyer en Ukraine n'y peut être d'aucune utilité si on y laisse les choses en l'état où elles sont, malgré les plaintes justement portées contre l'évêque de Pereaslaw² qui n'a cessé d'agir contre le traité de 1768. ____ Stackelberg dit que cette année 1768 doit être normale et que les choses doivent être remises par la commission sur le pied de cette année-là.

c. Quant à l'affaire des dissidents, Stackelberg demande conseil au roi qui se contente de lui dire de consulter Benoît et Rewitzki comme ses instructions le portent. ____ Ce qui embarrasse Stackelberg c'est que Rewitzki lui a répondu qu'il ne s'opposerait point à ses souhaits, mais que comme

ministre d'une puissance catholique, il resterait neutre; d'un autre côté, Benoît lui dit qu'il fait mal de rien céder et qu'il doit tenir ferme sur ce qui a été accordé en 1768. ____ Ce qui fait craindre que par là le roi de Prusse ne cherche à aigrir les esprits et à renouveler les troubles.

d. Le roi refuse de se charger de rien en lui rappelant combien il a payé le 3 novembre 1771 le seul soupçon d'avoir été d'intelligence avec les Russes. ____ Stackelberg dit que de cette affaire des dissidents dépendent toutes les autres et nommément celle des dédommagements.

e. Stackelberg promet de remédier aux plaintes portées contre les troupes russes; ____ demande que la diète soit limitée. ____ Le roi souhaite que, tandis que la délégation traitera avec les trois ministres, la diète puisse subsister pour s'occuper des autres affaires. ____ Stackelberg déclare que si la diète subsiste, il regardera le traité comme rompu.

---

¹ Nikita Iwanowicz Panin.

² Jow Bazylewicz.

N° 11 du 26 janvier 1774

(Por. nr 10, pkt e z 1774; nr 12 z 1774). 1 XII 1773 r. delegacja przyjęła konwencję w sprawie zaopatrzenia armii rosyjskiej stacjonującej na terenach Rzeczypospolitej według projektu przedłożonego przez generała Romaniusa. Realizacji warunków tej konwencji domagało się polskie ministerium, na wniosek izby poselskiej zgłoszony w formie przytoczonej niżej noty z 25 I 1774 r. (*Protokół*, zag. 2, s. 104; „Diariusz”, k. a, b, c pomiędzy k. 407 i 408).

Note du ministère à Mr Stackelberg

Le ministère demande

1°. le paiement des livraisons exigées jusqu'au mois de juillet de l'année précédente.

2°. qu'on exécute la convention faite à ce sujet par la délégation avec les trois cours.

3°. que les habitants soient désormais déchargés de l'obligation connue sous le nom de Hausmannkost¹.

4°. que la livraison des fourrages soit concertée de façon que les subalternes n'aient plus la liberté d'en surcharger les habitants.

5°. que les impositions ne soient pas plus fortes que ne l'exige le nombre des troupes et qu'on n'épuise pas les habitants par des exécutions militaires.

---

¹ *Hausmannkost* (niem.) – żołnierska porcja żywniowa, porcja prostego pożywienia. W rzeczywistości pod pretekstem wybierania porcji żywniowych żołnierze rosyjscy domagali się od ludności, w domach której stacjonowali, dostarczania mięsa, piwa i gorzałki, co było przedmiotem skarg, por. *Protokół*, zag. 1, s. 236.

N° 12 du 27 janvier 1774

(Por. nr 10, pkt e z 1774; nr 11 z 1774). Stackelberg udzielił odpowiedzi na notę polskiego ministerium przedłożoną mu 25 I 1774 r. oraz zażądał kolejnej limity sejmowej i wznowienia prac delegacji.

Note de Mr de Stackelberg en réponse à la précédente

1°. Stackelberg témoigne sa surprise des plaintes portées contre les troupes russes qui ont tout payé depuis que les troubles ont cessé; que surtout depuis le premier de juillet, les fourrages ont été payés à tous ceux qui ont remis leurs quittances aux généraux.

2°. renvoie à ce qui a été réglé avec la délégation le point du *Hausmannkost* et promet des adoucissements ultérieurs lorsque la délégation aura repris ses fonctions.

3°. renvoie de même à la délégation les arrangements pris l'année précédente avec une députation de la délégation.

4°. promet de s'accorder avec la même délégation sur les fourrages qu'on suppose que les troupes prennent au-delà de leur nécessaire.

5°. demande en son nom et en celui des deux autres ministres que la diète soit limitée afin que la délégation en prenne avec eux la suite des opérations concernant la forme du gouvernement, protestant de ne se relâcher en rien de cette demande.

N° 13 du 30 janvier 1774

Pkt a (por. nr 10, pkt e z 1774) – „Diariusz” nie odnotowuje wystąpień Branickiego w sprawie limity sejmowej. Jedynie Stackelberg w liście do Panina stwierdzał, że musiał nadać żądaniu limity sejmowej priorytetowe znaczenie ze względu na opór „fanatyków”, niechętnych zarówno dworom rozbiorowym, jak i królowi, których potajemnie wspiera Branicki (Stackelberg do Panina, 18/29 I 1774, AVPRI, 79/6/1051, k. 37–37v).

Pkt b – por. nr 10, pkt. a, b, c, d z 1774 r.

Pkt c – W związku z problemem wpływu kruszców z terenów Rzeczypospolitej z powodu zawyżonych relacji polskiej monety do walut zagranicznych i zalewu kraju przez Prusaków zepsutą monetą Stackelberg obiecał, że nie będzie forsował usankcjonowania prawnego niekorzystnych dla Rzeczypospolitej zmian stopy monetarnej (VL, t. 8, f. 200–201).

Entretien du roi avec Mr Stackelberg

a. À l’occasion du discours de Mr Branicki¹ pour la continuation de la diète, Mr Stackelberg se plaint au roi que c’est par ses ordres que ses serviteurs parlent dans la diète.

b. L’affaire des dissidents est regardée par l’impératrice comme la principale et de la réussite de laquelle dépendent les autres. _____ Stackelberg convient que c’est par une suite des insinuations du roi de Prusse.

c. Stackelberg promet d’empêcher qu’on ne change le pied sur lequel la monnaie a été frappée.

---

¹ Franciszek Ksawery Branicki.

N° 14 du 2 février 1774

(Por. nr 15 z 1774). Od początku obrad trzeciego zagajenia delegacji odbywały się konferencje subdelegacji wyznaczonej do opracowania aktów osobnych z ambasadarami. Pierwszym efektem pracy była nota przygotowana i podpisana przez Młodziejowskiego i Ponińskiego, a złożona na ręce trzech ambasadorów. Strona polska upomniała się o prawa tych, którzy z racji posiadania majątków na terenach zaborów

przeszli pod obce panowanie oraz tzw. *sujets mixtes*, tj. obywateli Rzeczypospolitej, którzy złożyli przysięgę homagialną nowym władzom z majątków zakordonowych, ale zachowali także posesje w kraju (*Protokół*, zag. 3, s. 3–9).

Note du ministère aux ministres des trois cours.

On demande

1°. qu'en cas que le gouvernement intérieur des provinces cédées par la République ne puisse demeurer tel qu'il a été au moment de la cession, il soit au moins pour celles qui appartiennent à l'Autriche semblable à ce qui est de favorable dans celui de la Hongrie; ____ pour la Russie qu'il soit tel qu'il est dans la Livonie nommée Suédoise; ____ pour la Prusse qu'il soit comme dans la Prusse Orientale et quant à la Prusse Occidentale, qu'il soit tel qu'il a été lorsqu'elle a été cédée à la Pologne. ____ Qu'il soit permis aux sujets de passer d'un pays dans un autre, de s'établir et de servir où ils le jugeront à propos, et de vendre leurs biens pendant l'espace de 10 ans sans être obligés de payer le *jus detractus*¹.

2°. que les trois cours déclarent qu'elles n'interposeront pas leurs bons offices en faveur des sujets passés sous leurs domination et qui conservent quelques possessions en Pologne pour leur obtenir des charges, des dignités ou pour accélérer l'administration de la justice dans leurs procès.

---

¹ *Jus detractus* (łac.) – prawo suwerena do części spadku po cudzoziemcu kosztem prawnych spadkobierców. W tym przypadku chodziło o specjalne opodatkowanie sprzedaży majątków zakordonowych.

N° 15 du 11 février 1774

(Por. nr 14 z 1774). Trzej ambasadorowie udzielili odpowiedzi na polską notę, w najistotniejszej sprawie proponując skrócenie okresu swobodnego zbywania majątków ziemskich i wyboru kraju stałego zamieszkania przez właścicieli dóbr zakordonowych z 10 do 6 lat. Konferencje w tej sprawie toczyły się do końca lutego 1774 r. Ostatecznie problem uregulowano podobnie dla wszystkich zaborów w „Aktach Osobnych” do traktatów rozbiorowych (VL, t. 8, f. 50–52, 65–66, 74–76).

Réponse des trois ministres à la note précédente.

1°. Les trois ministres déclarent que quant à la forme du gouvernement intérieur, leurs cours ne se laisseront rien prescrire;

2°. que pour ce qui regarde la permission à donner aux nobles de dépenser leur argent où ils voudront, ils s'en rapportent à la réponse déjà faite par eux. (Cette réponse ne se trouve pas dans les papiers précédents). _____ Quant aux bourgeois et aux paysans, ils remarquent pour les premiers qu'il n'est pas naturel qu'ils établissent leur demeure dans un lieu pour aller dépenser leur revenus ailleurs; quant aux paysans, la chose leur paraît encore moins faisable.

3°. Pour la vente des biens, ils déclarent qu'il sera libre à un chacun pendant six ans de vendre les siens et de s'établir où bon lui semblera sans être obligé de payer aucun droit.

4°. Sur l'article des recommandations, ils s'excusent de rien statuer sous prétexte qu'il n'y a pas d'exemple qu'un pareil article ait jamais trouvé place dans un traité.

N° 16 du 9 février 1774

(Por. nr 18, pkt. a, b z 1774; nr 23 z 1774; nr 34 z 1775). Stackelberg zgłosił pretensje do Stanisława Augusta w związku z wystawieniem przez króla 5 II 1774 r. listu żelaznego dla Henryka Ernesta von Plettenberga, co miało umożliwić mu powrót do dóbr dziedzicznych w Kurlandii. Na pretensje ambasadora król odpowiedział nadaniem Plettenbergowi Orderu św. Stanisława. Kurlandczyk przebywał w Warszawie w związku ze złożeniem w sądzie relacyjnym zażalenia na wyroki sądu kryminalnego w Libawie z 1769 i 1771 r. Rzecz ciągnęła się od 1763 r., gdy to Plettenberg, jako komisarz generalny z nadania Stanów kurlandzkich, oskarżył urzędników z magistratu libawskiego oraz najwyższych dostojników kurlandzkich, za którymi stał ówczesny książę kurlandzki Ernest Jan Biron, o wprowadzanie do obiegu fałszywej monety. Skutkowało to oskarżeniem Plettenberga przed sądem kryminalnym. Była to jedna z odsłon sporu szlachty kurlandzkiej ze wspieranymi przez Rosję Ernestem Janem, a potem jego synem Piotrem Bironami. Sprawa Plettenberga była rozpatrywana przez sąd królewski w Warszawie w 1772 i 1773 r. (AGAD, MK, Sigillata, sygn. 33, s. 62, 65).

Billet de Stackelberg au roi au sujet du sauf-conduit accordé à Plettenberg¹.
_____ Le roi lui fait répondre par le grand chancelier de la Couronne que

le sauf-conduit n'est pas accordé pour exempter Plettenberg de la peine à laquelle le dernier décret de relation l'a assujetti^a, mais seulement pour le mettre à l'abri des procédés violents du duc de Courlande².

---

^a Poprawnie: „assujetti”.

¹ Henryk (Heinrich) Ernest von Plettenberg (Plettemberg), Kurlandczyk, pułkownik wojsk rosyjskich oraz generał-adiutant JKM.

² Piotr Biron.

N° 17 du 11 février 1774

Po śmierci generała Ottona von Weissmana w bitwie z Turkami pod Silistrą 2 VII 1773 r. do Warszawy odesłano Order św. Stanisława, który Stanisław August przyznał mu w 1770 r.

Ordre de St Stanislas renvoyé après la mort du général Weissmann¹.

---

¹ Otto von Weissman, generał-major wojsk rosyjskich, jeden z dowódców zwalczających konfederację barską.

N° 18 du 10 février 1774

Pkt. a, b – por. nr 16 z 1774.

a. Lettre de Crudner¹ à Plettenberg² par laquelle il lui signifie qu'il sera arrêté par les troupes russes s'il retourne en Courlande avec le sauf-conduit du roi. Annexe A.

b. Billet du roi au grand chancelier de la Couronne avec ordre de se plaindre à Stackelberg de la lettre de Crudner à Plettenberg et même de lui remettre une note ministeriale^a à ce sujet. ____ Représentations en conséquence. ____ Stackelberg s'excuse sur les ordres de sa cour d'empêcher qu'il soit rien fait au préjudice du duc de Courlande³.

^a Obecnie: „ministérielle”.

¹ Burchard Alexius (Aleksiej Iwanowicz) von Krüdner (Krudner, Krudener) Kurlandczyk, w latach 1772–1775 kurier i sekretarz ambasady rosyjskiej w Warszawie, uczyniony przez Panina doradcą ambasady.

² Henryk Ernest von Plettenberg.

³ Piotr Biron.

N° 19 du 7, du 11, du 13 et du 16 mars 1774

Pkt. a, c, d, e (w sprawie Sułkowskiego por. nr 87, pkt a z 1773) – Stanisław August wykorzystał naciski czynione przez Stackelberga w sprawie przyspieszenia decyzji o przekazaniu Antoniemu Sułkowskiemu oddziału po Joachimie Karolu Potockim, aby poskarżyć się, że wbrew obietnicom, jakie składał mu przy elekcji ówczesny rosyjski ambasador w Warszawie H.K. Keyserling, Rosja pozbawia króla swobody działania w sprawach wewnętrznych i w ten sposób obniża jego prestiż w oczach poddanych, tracąc w nim potencjalnie silnego sojusznika.

Pkt b (por. nr 43, pkt. b, c z 1773; nr 21 z 1774; nr 37, pkt. d, e, f, g z 1775) – Stanisław August sondował Stackelberga w sprawie stosunków rosyjsko-francuskich. Miało to niewątpliwie związek z pomysłami, które – w świetle relacji nieoficjalnych rezydentów francuskich w Warszawie – zgłaszał antyprusko nastawiony Branicki. Hetmanowi marzyło się, aby doprowadzić do zbliżenia rosyjsko-polsko-francuskiego skierowanego przeciwko Prusom. Ponadto w lutym–kwietniu 1774 r. żywo dyskutowano w Warszawie o sprawach stosunków rosyjsko-turecko-francuskich za sprawą wydanego w Lindau ostatniego manifestu Generalności barskiej ze stycznia 1774 r. i fałszywej tureckiej deklaracji zapowiadającej walkę o integralność Rzeczypospolitej. Żłudne nadzieje na francusko-turecką akcję przeciwko rozbiorowi potęgowały informacje o planowanej podróży do Konstantynopola Radziwiłła „Panie Kochanku” i J.K. Potockiego, którym rzekomo towarzyszyć mieli francuscy oficerowie.

a. Stackelberg sollicite le roi de signer pour Antoine Sulkowski¹ le privilège pour le régiment des dragons du *podczaszi*^a Potocki² dont ce dernier a été abjugué^b par la confédération. ____ Le roi le refuse parce que les actes d’une confédération n’étant censés acquérir force de loi que lorsqu’une diète les a approuvés par une constitution formelle, il s’en suivrait que le roi ne pouvait, sans s’exposer au reproche, déposséder qui que ce soit de ses bénéfiques pour en revêtir un autre; ____ qu’au surplus il est d’autant plus résolu de ne rien faire, que l’unique [chose] qu’il ait eu à opposer à la malveillance, a été la certitude qu’on ne pouvait lui objecter la moindre

infraction aux *Pacta Conventa*. ____ Aux instances de Stackelberg, le roi répond que dix ans d'expérience lui ont appris qu'il n'y a pas un homme de marque en Pologne dont la cour de Russie ou ses ministres ne lui aient dit l'extrême du bien et du mal, que ce même Antoine Sulkowski pour lequel on s'intéresse a été chassé de Pétersbourg il y a 3 ans, qu'il peut se faire de même que la Russie s'intéresse un jour pour ce même Potocki qu'elle veut dépouiller aujourd'hui; ____ qu'il sent les obligations qu'il a à l'impératrice, mais que depuis le moment de l'élection, elle n'a presque cessé d'attacher de l'amertume et des épines à la couronne qu'elle lui a procurée; ____ que c'est à ses recommandations accordées à l'importunité ou à la moindre convenienc^c que sont dus la plupart des événements fâcheux de son règne, au lieu que si on avait voulu lui laisser les mains libres, comme le comte Keyserling³ le lui avait promis, il aurait pu être un allié utile de la Russie, parce que son poids et sa considération auraient été tout autre dans la nation.

b. Le roi demande à Stackelberg s'il est vrai que la France ait proposé à la Russie de lui procurer sa paix avec les Turques, pourvu qu'elle rendît à la Pologne sa part du démembrement. ____ Stackelberg évite de répondre.

c. du 11 mars. Antoine Sulkowski est conduit par le comte Branicki⁴ chez le roi, ____ demande le régiment du *podcz[a]szi* ____ protestations fastueuses de zèle et d'attachement; ____ ajoute que pour le moment il se réserve de certaines ménagements vis-à-vis d'une nation jalouse et défiante. ____ Le roi lui promet de signer le privilège pour le régiment qu'il demande, lorsqu'il le pourra faire légalement. ____ Sulkowski promet de prier Stackelberg de ne plus importuner le roi sur cette affaire.

d. du 13 mars. Stackelberg annonce au roi que Sulkowski s'est acquitté de sa promesse, ____ que c'est un homme inconséquent et qu'il n'importunera plus le roi sur ce sujet. ____ Le *podczaszi* a envoyé une résignation de son régiment antidatée à son adjudication. ____ Le roi conseille que Sulkowski s'arrange avec le gendre⁵ du *podczaszi* à qui cette résignation est adressée.

e. du 16 mars. Le staroste szerczecki^d reconnaît que cette résignation est invalide puisqu'il n'y est pas fait mention du roi. ____ Le roi lui conseille de s'arranger avec Sulkowski.

^a „Podczaszi” (w innych miejscach także formy: „podczaczy”, „podczascy”, „podczazy”, „potczaczi”) – właśc. podczaszy.

^b „Abjuger” (fr.) – odsądzić, skonfiskować; już w XVIII w. wyraz archaiczny.

^c W „Entretiens” ta forma słowa „convenance” się powtarza.

^d Poprawnie: „szczyrzycki”.

¹ Antoni Sułkowski.

² Joachim Karol Potocki.

³ Hermann Karl Keyserling.

⁴ Franciszek Ksawery Branicki.

⁵ Piotr Potocki, starosta szczyrzycki.

N° 20 du 16 mars 1774

Pkt a (por. nr 53, pkt h z 1773; nr 76, pkt b z 1773) – Stackelberg próbował dyscyplinować króla, aby ten powstrzymał dyskusje w delegacji wokół nadużyć granicznych. W lutym i marcu 1774 r. doszło do kolejnych pruskich ponadtraktatowych nabytków terytorialnych na terenie Wielkopolski i Kujaw, co doprowadziło do protestów delegacji i w dłuższej perspektywie do wstrzymania rozgraniczenia z Prusami oraz przedłużenia obrad sejmu. Przeciąganie rozgraniczenia przez stronę pruską było działaniem celowym.

Pkt a[bis] (por. nr 53, pkt h z 1773; nr 62, pkt. c, d, e z 1774; nr 67, pkt. a, b, c, d, e z 1774) – Stanisław August podszedł sceptycznie do pomysłu Stackelberga, aby kwestie protestów przeciwko pruskim nadużyciom (a więc i negocjacji granicznych) przekazać przyszłej Radzie Nieustającej. Wspomniana w rozmowie nota odpierająca pruskie pretensje terytorialne do ponadtraktatowych nabytków została podana Benoîtowi 16 III 1774 r. 1 listopada tr. zaś spotkały się polska i pruska komisje do rozgraniczenia, po czym rozeszły się, nie podejmując pracy, gdyż strona polska uznała, że niezgodności granicy z jej opisem w traktacie rozbiorowym i przedstawionymi mapami są zbyt duże i uniemożliwiają negocjacje. Polsko-pruskie rokowania graniczne wznowiono dopiero w 1776 r. (*Protokół*, zag. 3, s. 136–137).

Pkt b – (o planach zakończenia obrad wiosną 1774 – por. nr 3, pkt a z 1774; w sprawie zmiany stosunku do króla – por. nr 47, pkt. c, d z 1774). Domagając się od króla, aby wszystkie sprawy wewnętrzne zostały zakończone na obecnym posiedzeniu delegacji, Stackelberg obiecał złagodzenie reżimu po zakończeniu sejmu i ujawnił, że dwory rozbiorowe nie zamierzają dalej finansować polskich współpracowników opłacanych ze wspólnego funduszu korupcyjnego trzech ambasadorów.

Pkt c – Stackelberg odrzucił pomysł Stanisława Augusta przeniesienia się bliżej rosyjskiej granicy w celu uzyskania bezpośredniej rosyjskiej ochrony.

a. Billet de Stackelberg au roi par lequel il avertit qu’il a conseillé à ses amis de borner toutes leurs démarches pour le moment à une note et à presser le départ des commissaires¹ pour les démarcations; ____ qu’il est

dangereux que la délégation fasse des protestations contre les infractions ____ parce que, tant que les affaires intérieures ne sont pas arrangées, le concert est trop parfait entre les trois cours pour admettre seulement des représentations; ____ conjure le roi de s'opposer à la prolongation de la délégation; ____ demande un entretiens [sic] avec le roi. Annexe A.

a[bis].^a La délégation a ordonné des notes à donner et a fait annoncer à Benoît qu'on enverra incessamment des commissaires sur les frontières. ____ Le roi n'est pas d'avis que la ^b diète donne au Conseil Permanent le pouvoir de protester que telle ou telle chose est au-delà du traité de cession que la délégation a entendu faire l'année précédente, quoique Stackelberg assure que cette protestation sera valide et ne servira cependant pas de prétexte au roi de Prusse pour de nouvelles usurpations.

b. Stackelberg presse de faire finir les affaires intérieures pour la rentrée de la diète au mois de mai. ____ À quoi le roi ^c répond que, quant aux impôts, il n'est pas possible de les fixer tandis que les limites du Pays changent tous les jours. ____ Stackelberg observe que tant que les affaires intérieures ne seront pas réglées, le concert des trois cours si dur pour le roi est indissoluble, au lieu qu'après il se relâchera considérablement; ____ avoue au roi que sa cour ne veut plus payer personne au-delà du 6 de mai. ____ Le roi de Prusse a déjà cessé de payer sa quote-part depuis deux mois, ce qui est la vraie cause pour laquelle les trois ministres ont lâché la bride à toutes les voleries et vente presque publique de justice et d'affaires^d Stackelberg prétend l'avoir reproché en pleine conférence à Poniński² et à Sulkowski³.

c. Le roi insinue à Stackelberg son intention de se transporter vers les frontières de [la] Russie au risque de tout ce qui pouvait lui arriver et à ceux qui voudraient le suivre, dans la confiance que l'impératrice serait touchée de voir qu'on la regarde comme la moins dangereuse pour la Pologne et qu'elle empêcherait les usurpations de Vienne et de Berlin et d'attenter à sa personne et à celle de ses serviteurs à la vue de ses frontières. ____ Stackelberg dissuade le roi de ce projet et lui rappelle que l'empereur⁴ est celui des trois qui a donné le premier branle à l'idée d'une nouvelle extension du partage. ____ L'entretien finit sans rien conclure.

^a W oryginale dwa kolejne punkty oznaczono tą samą literą „a”. Stało się tak zapewne dlatego, że pierwszy punkt „a” odnosi się wyłącznie do biletu ambasadora do króla, drugi zaś wprowadza pierwszy wątek w ich bezpośredniej rozmowie.

- ^b Skreślono: „délégation donne”.
- ^c Tu pomyłkowo powtórzono: „le roi”.
- ^d W tym miejscu znajduje się znak – falowana linia – który być może oznacza, że powinno znajdować się tu jakieś uzupełnienie.
- ¹ Z polskiej strony do prowadzenia rozgraniczenia z Prusami wyznaczono: wojewodę brzesko-kujawskiego Ludwika Dąbskiego, starostę inowrocławskiego Józefa Brzezińskiego, podczaszego gnieźnieńskiego Franciszka Sokolnickiego, wojskiego wschowskiego mniejszego Walentego Gozimirskiego oraz chorążego rypińskiego Adama Sumińskiego. Ze strony pruskiej negocjacje prowadzili generał Lossow, tajny radca finansów Franz Balthazar von Brenekenhoff oraz kartograf i pruski oficer Johann Friedrich Cocceji.
- ² Adam Poniński.
- ³ August Sułkowski.
- ⁴ Józef II, cesarz Austrii.

N° 21 en mars 1774

(Por. nr 43, pkt. b, c z 1773; nr 19, pkt b z 1774). Nota, datowana 3 III 1774 r., przekazana przez ambasadorów władzom konfederacji Ponińskiego była reakcją na lindawski manifest Generalności barskiej. Jej inicjatorem był Stackelberg, który uznał, że poziom poruszenia opinii publicznej nadziejami na działanie ze strony Turcji wymaga demonstracji jedności ze strony dworów zaborczych (Stackelberg do Panina, 24 II/ 7 III 1774, AVPRI, 79/6/1052, k. 139–139v; druk noty w: H. Schmitt, *op. cit.*, s. 45–47).

Note des trois ministres à la confédération^a pour la requérir de ne plus ménager en aucune façon ceux qui continuent d’adhérer aux erreurs de la ligue de Bar.

---

^a Nadpisane nad linią zamiast skreślonego: „délégation”.

N° 22 du 21 mars 1774

Pkt. a, c, d (por. nr 47, pkt. a, b z 1774) – Formalnie i w porozumieniu z delegacją Stanisław August wysłał F.K. Branickiego do Petersburga z misją (kwiecień–czerwiec 1774), której celem było uzyskanie rosyjskiego wsparcia przeciwko Prusom i zmuszenie obu dworów niemieckich do wycofania się z ponadtraktatowych nabytków. Poza tym król liczył na złagodzenie stanowiska Rosji w sprawie dysydenckiej. Nieoficjalnie

zaś Stanisław August przede wszystkim miał nadzieję, że uda mu się zdobyć zgodę Katarzyny II na przywrócenie pełni prerogatywy nominacyjnej władcy, a być może nawet nie dopuścić do ustanowienia Rady Nieustającej. Stackelberg pod pretekstem gotowości do współpracy pragnął poznać tajone intencje króla i jako ukłon w kierunku Stanisława Augusta obiecał wstrzymanie uchwalenia Rady Nieustającej aż napłyną wieści od Branickiego z Petersburga.

Pkt b – Na mocy decyzji delegacji, poza Branickim, w kwietniu 1774 r. na misje dyplomatyczne w Wiedniu i Berlinie powrócili na kilka miesięcy – z zadaniem wnoszenia skarg na nadużycia graniczne – Andrzej Ogiński i Franciszek Kwilecki. Wobec fiaska misji obaj zjechali do Warszawy we wrześniu 1774 r.

Pkt e – por. nr 9, pkt c z 1774.

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

a. Stackelberg prie le roi de lui confier le vrai motif de l'envoi du grand général Branicki¹ en Russie, afin de lui dire en quoi il pourra coopérer aux intentions du roi.

b. Les usurpations du roi de Prusse n'ayant plus de bornes, le seul moyen qui reste au roi de justifier sa conduite aux yeux de l'Europe est d'envoyer des ministres aux trois cours.

c. L'influence du roi de Prusse en Russie étant toujours la même, on ne peut trop recommander au comte Branicki la prudence en parlant de lui. ____ Il doit cependant y détailler le mal et les injustices que le roi de Prusse fait à la Pologne et les suites fâcheuses qui peuvent en résulter pour la Russie même, si elle n'y met ordre.

d. Il doit aussi travailler à faire modérer la diminution des prérogatives royales. ____ Stackelberg craint qu'on ne s'y soit pris trop tard, ____ promet d'empêcher l'établissement du Conseil Permanent jusqu'à l'arrivée du premier courrier de Mr Branicki.

e. Difficulté au sujet de l'ordre demandé pour Mr Rhebinder², celui-ci n'étant que conseiller titulaire. ____ Le roi pour obliger Stackelberg lui propose de la lever en lui écrivant une lettre par laquelle, en expliquant le fait actuel, il assurera que cette grâce ne tirera jamais à conséquence. ____ Lettre de Stackelberg en conséquence. Annexe A.

¹ Franciszek Ksawery Branicki, od 8 II 1774 hetman wielki koronny.

² Iwan Reh binder.

N° 23 du 22 mars 1774

(Por. nr 51, pkt b z 1773; nr 84, pkt c z 1773; nr 16 z 1774; nr 32, pkt a z 1774; nr 34 z 1774; nr 35, pkt. a, b z 1774; nr 36 z 1774; nr 37, pkt. a, b z 1774; nr 38 z 1774; nr 39 z 1774; nr 40 z 1774; nr 45, pkt a z 1774; nr 2 z 1775; nr 10 z 1775; nr 52bis, pkt g z 1775) Pod wpływem nalegań Panina, który stosowne rozkazy sformułował jeszcze w kwietniu 1773 r., Stackelberg podjął wobec Stanisława Augusta kwestię Kurlandii. Generalnym zaleceniem Panina było faworyzowanie interesów księcia kurlandzkiego Piotra Birona, zarówno w jego sporach ze szlachtą kurlandzką (głównie wokół nieuznawania przez Stany kurlandzkie inwestytury Piotra przeprowadzonej przez jego ojca z naruszeniem prawa i zwyczaju oraz wokół podejmowanych przez Bironów prób pozbawienia własności ziemskiej szlachty pozostającej w opozycji do władcy), jak i w relacjach z Rzeczpospolitą oraz Saksonią, bez jednoznacznego przesuwania szali na którąkolwiek ze stron. Miało to zapewnić Rosji stałe i wyłączne wpływy oraz rolę rozjemcy w sprawach kurlandzkich. Ambasador przedstawił Stanisławowi Augustowi w punktach szczegółowe zalecenia, które wynikały bezpośrednio z wytycznych Panina. Stackelberg wymusił na królu i sejmujących przyjęcie narzuconych pod groźbą utraty lenna kurlandzkiego rozwiązań w postaci uchwalonej przez delegację sejmową w 1774 r. konstytucji „Księstwa Kurlandzkie i Semigalskie” oraz w 1775 r. „Umorzenie pretensji ketlerowskich”. Pod naciskiem Stackelberga Stanisław August zgodził się także na powołanie komisji do spraw uregulowania szczegółowych kwestii spornych pomiędzy księciem a szlachtą kurlandzką. W skład komisji na żądanie ambasadora weszli Ignacy Twarowski i Władysław Gurowski, którzy jednak próbowali zrezygnować z zasiadania w komisji. Nie wiemy, czy komisja podjęła działalność (Panin do Stackelberga, 31 III/11 IV 1773, AVPRI, 79/6/1044, k. 62–65; ten do tego 31 XII 1773/11 I 1774 oraz 30 I/10 II 1774, AVPRI, 80/1/1272, k. 125–126; ten do tego, SIRIO, t. 118, s. 504–505, t. 135, s. 37–38; VL, t. 8, f. 185–190).

Dépêche du comte Panin¹ à Mr de Stackelberg sur les affaires de Courlande et communiquée au roi par ce dernier.

Stackelberg doit demander pour le duc de Courlande²

1°. que ce qui regarde l'investiture du duc actuel soit confirmée, ainsi que tout ce qui a été statué à son suje[t] en 1764, 1766, 1767 et 1768, tant par rapport au pays que par rapport au testament et à la cession du feu duc, qu'en conséquence tout ce qui a été fait contre par les États du duché soit annulé.

2°. qu'il soit défendu de citer le duc aux jugements de relations, sans le consentement du roi, et que le droit d'appel soit limité de sorte que, dans

les affaires entre particuliers, ce soit au duc à en juger, et dans les affaires entre le duc et les particuliers, ce soit au roi seul à décider si l'appel doit avoir lieu ou non.

3°. que dans les affaires criminelles l'autorité de la noblesse ne s'étende que sur ses propres sujets.

4°. qu'on anéantisse le droit de gravage³.

5°. que chaque gentilhomme n'ait droit de chasse que sur ses propres terres.

6°. qu'on mette des bornes à l'ambition du clergé catholique qui s'attribue des droits qui n'appartiennent qu'au duc.

7°. qu'on obtienne pour le duc le paiement de plusieurs créances à la charge de la Pologne.

Il est enjoint à Stackelberg de demander le concours des ministres de Vienne et de Berlin pour obtenir ce que ci-dessus de la confédération.

---

¹ Nikita Iwanowicz Panin.

² Piotr Biron.

³ Chodzi o prawo własności do wszystkiego, co morze wyrzuci na brzeg, dla tego, kto jest właścicielem danego odcinka wybrzeża morskiego.

N° 24 du 2 avril 1774

Por. nr 79, pkt. a, b, c z 1773.

Premier article séparé contenant le traité de commerce tel qu'il a été donné en note par Mr de Stackelberg au grand chancelier de la Couronne et communiqué par celui-ci au roi le 2 avril:

1er article.

Les parties contractantes (la Russie et la Pologne) confirment ce qui a été jusqu'ici conclu entre elles par rapport au commerce, entre autres l'article 18 du traité de 1686 et l'article 8 de celui de 1768, ainsi que toutes les constitutions faites en faveur des marchands russes commerçant en Pologne; ___ les parties contractantes leur permettent de passer trafiquer

et de demeurer librement dans leurs États pour les affaires du commerce et promettent de les protéger. ____ Il semble qu'il aurait fallu ajouter ^ace dont^a la réciprocité parfaite en faveur des marchands polonais en Russie est pareillement assurée et stipulée par le présent article.

2e article.

Il y aura à l'avenir un commerce libre entre les sujets des deux États. ____ Les deux puissances contractantes se réservent de spécifier à l'avenir et de faire les changements qu'elles pourront trouver nécessaires pour augmenter ledit commerce et en consolider la réciprocité.

3e article.

Le roi et la République promettent de veiller à ce que les particuliers ne perçoivent plus les douanes et les péages déjà abolis par les traités précédents; ____ promettent de même de faire rendre justice sans délai aux Russes commerçants en Pologne. ____ L'impératrice ^b promet la même chose aux marchands polonais en Russie.

4e article.

La D[ź]wina étant à présent la frontière des deux États, une moitié du fleuve appartiendra à la Russie et l'autre à la Pologne; on observera la plus parfaite réciprocité dans les droits à percevoir et qui ne se payeront qu'à la rive de chaque puissance où les bateaux aborderont.

NB. Le roi a ajouté qu'il valait mieux ne payer aucun droit.

5e article.

Le commerce de Lithuanie avec Riga sera libre, sans droits d'entrée sur les produits de la Pologne ni de sortie sur les marchandises qu'elle reçoit en échange.

6e article.

Le roi et la République promettent que le commerce du sel de Riga sera toujours libre en Lithuanie et s'engagent de n'y jamais permettre l'établissement de quelques dépôts de sel et promettent de faire confisquer tout sel autre qui y sera introduit de quelque façon que ce soit.

NB. ajouté / qu'aucun sel n'y sera livré qu'au compte du roi auquel seul en Pologne la cour de Russie le vendra et permettra^c à ses sujets de vendre.

7me article.

Si un marchand russe vient à mourir en Pologne ou un polonais en Russie, leurs effets seront remis, sans en rien détourner, à ses compagnons sur quittance, ou à celui qui sera autorisé par l'État à les recueillir.

8me article.

Comme pendant les troubles plusieurs marchands russes ont été pillés, le roi et la République s'engagent de faire examiner les plaintes, évaluer les dommages et faire rendre justice aux lésés.

9me article.

Le premier acte séparé doit avoir la même force, effet et vigueur comme s'il était inséré mot pour mot dans le traité et sera ratifié par les parties contractantes.

---

^{a-a} W tej formie zdanie jest błędne, powinno być „que”.

^b Skreślono: „de Russie”.

^c Skreślono: „de vendre le sien”.

N° 25 du 20 avril 1774

Pkt a – Stackelberg skutecznie zabiegał dla swego współpracownika o chorągiew pancerną z komputu wojska koronnego, wakującą po śmierci Józefa Wielopolskiego. August Sułkowski otrzymał list przypowiedni 24 IV 1774 r. (AGAD, MK, Sigillata, sygn. 32, k. 263v).

a. Stackelberg fait demander pour le prince August Sulkowski la compagnie polonaise vacante par la mort du comte Wielopolski¹.

---

¹ Józef Wielopolski, starosta lanckoroński i zagojski, zm. przed 20 IV 1774.

N° 26 du 21 avril 1774

Pkt a – 28 III 1774 r. na forum delegacji odczytano gotowy projekt Rady Nieustającej. Spotkał się on z głośną i długotrwałą krytyką delegatów, a stronnicy króla domagali się odłożenia decyzji o jego uchwaleniu na kolejne tygodnie. Burzliwe dyskusje trwały do końca trzeciego zagajenia. Pod naciskiem delegacji ambasadorowie zgodzili się na dyskusję nad projektem i dopuścili zgłaszanie uwag przez tych, którzy nie uczestniczyli w redagowaniu projektu. Jednak aby powstrzymać opór zwolenników króla, Stackelberg powrócił do gróźb wprowadzenia nowych wojsk zaborczych do Rzeczypospolitej.

Pkt b – por. nr 45, pkt b z 1773.

a. Stackelberg fait avertir que si les gens du roi s'opposent à la réception des réflexions de la délégation sur le Conseil Permanent, il ne sera plus le maître d'empêcher la rentrée des troupes étrangères.

b. Les ordres de l'impératrice lui enjoignent de prendre fait et cause dans l'affaire du rapt du neveu¹ et de la nièce² de Tysenhauz³. ____ Le roi peut accommoder cette affaire. ____ Stackelberg offre d'attendre encore trois jours.

---

¹ Ignacy Tyzenhauz.

² Ludwika Tyzenhauzówna.

³ Antoni Tyzenhauz.

N° 27 du 6 mai 1774

Jan Fryderyk Langen uzyskał rangę podpułkownika w regimencie konnym koronnym dowodzonym przez Filipa Raczyńskiego. Nominacja została wpisana do ksiąg pod datą 5 V 1774 r. (AGAD, MK, Sigillata, sygn 32, k. 265).

Patente d'officier demandée par Stackelberg pour Langen.

N° 28 du 10 mai 1774

Pkt a (w sprawie trybunałów por. nr 41, pkt e z 1773; w sprawie sporów majątkowych K.S. Radziwiłła por. nr 31 z 1774) – Pod wpływem sformułowanego w czerwcu 1773 r. nakazu Katarzyny II Stackelberg udzielił poparcia księciu de Bouillon w sporze z K.S. Radziwiłłem „Panie Kochanku”. Rzecz dotyczyła zatargów majątkowych wokół dóbr po Sobieskich, które ojciec Radziwiłła – Michał Kazimierz „Rybeńko” – kupił od Marii Karoliny z Sobieskich, księżnej de Bouillon, wnuczki Jana III i zarazem matki wzmiankowanego księcia de Bouillon. Transakcja ta została zakwestionowana przez spadkobierców Marii Karoliny. Próbowali oni także podważyć jej testament, który posłużył Radziwiłłom za pretekst do uznania się spadkobiercami całego dziedzictwa Sobieskich. Książę de Bouillon skutecznie zabiegał o protekcję Katarzyny II. Zatargi majątkowe pomiędzy Radziwiłłami a de Bouillonami toczyły się aż do początku XIX w. (Panin do Stackelberga, 26 VI/ 6 VII 1773, AVPRI, 79/6/1045, k. 75–75v; Notatka Katarzyny II oraz list tejże do G. de Bouillon, 16/27 VI 1773, SIRIO, t. 118, s. 397–398, 408; VL, t. 8, f. 815–817).

a. Stackelberg a fait consentir Poniński¹ à l'arrangement des tribunaux, mais cette affaire doit être traitée à la délégation et non à la diète, selon l'intention des trois cours. ____ Il doit demander des commissions particulières et nommément pour les affaires des Radziwill où l'impératrice protège la prétention du duc de Bouillon².

¹ Adam Poniński.

² Godefroy Charles Henri de La Tour d'Auvergne, książę de Bouillon.

N° 29 du 12 mai 1774

Por. nr 81, pkt b z 1773.

Cordon bleu demandé pour le baron de Stroganow¹.

¹ Aleksandr Nikołajewicz Stroganow.

N° 30 du 17 mai 1774

Pkt a (por. nr 33, pkt a z 1774) – Szczegóły sprawy nie są znane.

Pkt b – por. nr 65, pkt a z 1773.

a. Satisfaction demandée pour l'insulte faite à Mr Kosküll¹ et à son détachement. ____ Le rapport du général Rzewski² sur cette affaire ne se trouve pas.

b. Stackelberg propose de la part de sa cour de faire donner le commandement des troupes au petit général Sapieha³; ____ s'est borné à ne pas demander satisfaction contre le grand général Ogiński⁴, ce qui n'a rien de commun avec son recès.

---

¹ Być może chodzi o Inflantczyka Karla Reinholda von Koskull (Kosküll), kapitana wojsk rosyjskich, powinowatego ambasadora Stackelberga.

² Stiepan Matwiejewicz Rzewski, generał-major wojsk rosyjskich, uczestnik wojny rosyjsko-tureckiej, potem stacjonował na Ukrainie.

³ Aleksander Michał Sapieha.

⁴ Michał Kazimierz Ogiński.

N° 31 du 23 mai 1774

(Por. nr 8, pkt e z 1774; nr 28, pkt a z 1774; nr 37, pkt n z 1775; nr 55, pkt k z 1775). Jezierski zabiegał u Stanisława Augusta o ochronę dóbr wciąż przebywającego na emigracji K.S. Radziwiłła „Panie Kochanku”. Radziwiłł dla zabezpieczenia dóbr przed sekwestrami oraz pretensjami dłużników 17 IV 1773 r. dokonał fikcyjnej cesji majątków na rzecz małoletniego brata przyrodniego Hieronima Radziwiłła, a opiekę majątkową nad nim powierzył synowi swojej macochy, Mikołajowi Radziwiłłowi. Ten ostatni potajemnie zgodził się stosować do poleceń „Panie Kochanku” i w każdej chwili zwrócić prawa opiekuńcze. Konfederacja Ponińskiego zatwierdziła tę umowę w styczniu 1774 r., za czym poszło zniesienie rosyjskiego sekwestru dóbr.

Requête de Jezierski¹ pour implorer la protection du roi en faveur des terres du prince Jérôme Radziwil². ____ Stackelberg promet de donner en conséquence des ordres au général Romanius³.

---

¹ Niejasne, czy chodzi o Jacka Jezierskiego, wówczas miecznika łukowskiego, posła nurskiego i członka delegacji sejmowej oraz współpracownika Stanisława Augusta, którego jednocześnie łączyły interesy gospodarcze z Radziwiłłami, czy też o Jana Jezierskiego, komornika Wielkiego Księstwa Litewskiego, plenipotenta i agenta Radziwiłła „Panie Kochanku”.

² Hieronim Wincenty Radziwiłł.

³ Awram Iwanowicz Romanus.

N° 32 [mai 1774]

Pkt a – w sprawie Elżbiety z Branickich Sapieżyny por. nr 42, pkt. a, b z 1773; w sprawie Kurlandii por. nr 23 z 1774.

a. Stackelberg refuse d’agir pour la princesse *woywodzicz*¹ sous prétexte de ne pouvoir agir pour les amis du roi tant que l’affaire de Courlande ne sera pas terminée, prétendant que par l’aigreur avec laquelle cette affaire se traite, le roi montre plus que jamais le sacrifice qu’il fait des grands intérêts aux petits.

---

¹ Elżbieta z Branickich Sapieżyna. Por. też przyp. a do nr. 53 z 1773.

N° 33 du 27 mai 1774

Pkt a – por. nr 30, pkt a z 1774.

a. Stackelberg insiste sur la satisfaction due à l’officier russe Kosküll¹; _____ fait prier le roi de nommer quelqu’un pour assister de sa part à la commission qui doit connaître de cette affaire.

---

¹ Por. przyp. 1 do nr. 30 z 1774.

N° 34 du 31 mai 1774

Por. nr 23 z 1774; nr 35 z 1774.

Le roi fait proposer ^apar le grand chancelier de la Couronne^a à Mr Stackelberg qu'on nomme une commission pour traiter à Varsovie de l'affaire de Courlande. ____ Cette commission aurait l'avantage de terminer la question, la noblesse serait à portée de produire ses droits et raisons. ____ Les difficultés qu'elle n'aplanirait pas au gré des deux parties seraient renvoyées à la décision du roi.

---

^{a-a} Dopisane nad linią.

N° 35 du 1er juin 1774

Pkt. a, b – por. nr 23 z 1774; nr 34 z 1774.

a. ^a Réponse de Stackelberg sur le numéro précédent. Communiquée au roi. ____ Stackelberg prétend que l'idée d'une commission pour l'affaire de Courlande est une duperie suscitée par les députés de ce duché; ____ déclare qu'il a ordre de l'impératrice de prendre cette affaire aussi à cœur que les siennes propres; ____ se plaint amèrement que le roi, malgré les recommandations de la Russie, cherche à la traîner en longueur; ____ menace d'écrire à Pétersbourg si elle ne passe dans la semaine. Annexe A.

Billet du roi sur la lettre de Stackelberg. Le roi est surpris du ton d'aigreur avec lequel Stackelberg s'énonce; ____ croit que l'idée d'une commission était avantageuse; ____ soupçonne que le grand chancelier de la Couronne n'a pas communiqué son billet à Stackelberg. Annexe B.

b. Stackelberg écrit à Poniński¹ de n'admettre aucun projet proposé par le parti de la cour, que^b l'affaire de Courlande ne soit arrangée.

- ^a Skreślono: „le grand chancelier de la Couronne communique au roi la”.
- ^b Reguły gramatyczne zdania wymagałyby dodania przed „que” słowa „avant”, lecz wtedy sens żądania Stackelberga byłby inny.

¹ Adam Poniński.

N° 36 [juin 1774]

Por. nr 23 z 1774.

Stackelberg continue à témoigner de l’humeur des difficultés qu’il trouve à finir l’affaire de Courlande.

N° 37 du 2 juin 1774

Pkt. a, b – por. nr 23 z 1774.

a. Billet de Stackelberg au grand chancelier de la Couronne par lequel il déclare que le refus que la délégation fait d’admettre le projet tel qu’il l’a donné pour l’affaire de Courlande ne peut avoir que des suites fâcheuses pour la Pologne et peut-être lui faire perdre la suzeraineté de ce duché; ____ consent au changement de quelques termes, mais pas à celui du sens.

b. Billet du roi au grand chancelier de la Couronne. Le roi sent bien que si Stackelberg se refuse à la commission proposée, elle n’aura pas lieu, mais cette idée ne peut être rejetée avec autant de hauteur et d’aigreur que par une suite d’insinuations fausses ^a faites à Stackelberg; ____ ordonne au chancelier de rédiger les trois points capitaux de la façon la moins nuisible et de se concerter avec Stackelberg.

^a Skreślono: „données à”.

N° 38 du 10 juin 1774

Por. nr 23 z 1774.

Le grand chancelier de la Couronne communique au roi les points arrangés pour le projet du duc de Courlande¹.

---

¹ Piotr Biron.

N° 39 du 12 juin 1774

Por. nr 23 z 1774.

Le roi fait observer

1°. que l'impératrice de Russie ne demande en faveur du duc de Courlande que l'assurance des anciens droits qui lui conviennent.

2°. que l'assimilation du fief de Courlande à celui de Prusse ne consiste que dans ces mots: «*Investituram Curlandiae ad normam feudi Prussici institumus*»¹. Ce qui ne peut s'entendre que de la forme de l'investiture.

3°. que par l'enchaînement des événements ^a, il a été allégué par les zélés patriotes que le roi de Pologne ne pouvait et ne devait rien statuer sur le gouvernement de Courlande «*sine ordinibus Reipublicae*»².

4°. que le roi ne peut par conséquent seul dispenser les commissaires du serment qu'ils ont prêté à la République.

---

^a Skreślono: „le roi de Pologne”.

¹ *Investituram Curlandiae ad normam feudi Prussici institumus* (łac.) – ustanawiamy inwestyturę kurlandzką wedle normy lenna pruskiego.

² *Sine ordinibus Reipublicae* (łac.) – bez stanów Rzeczypospolitej, bez sejmu.

N° 40 du 17 juin 1774

Por. nr 23 z 1774.

Billet de Stackelberg au roi par lequel il prie Sa Majesté au nom de l'impératrice de ne plus opposer d'obstacles à la conclusion de l'affaire de Courlande, et de porter la délégation à s'y prêter, pour ne pas envenimer par des délais inutiles toutes les négociations en général.

N° 41 du 23 juin 1774

Pkt. a, b, c, d (por. nr 41, pkt e z 1773) – Przedmiotem negocjacji Stanisława Augusta ze Stackelbergiem było wznowienie prac Trybunału Koronnego i wybór marszałka. Marszałkiem został ostatecznie wedle planów króla Stanisław Małachowski, a prezydentem Antoni Maciej Sierakowski. Reasumpcja trybunału nastąpiła w sierpniu 1774 r. (*Mémoires*, s. 574).

a. Stackelberg promet de partager les soins du roi pour l'érection du tribunal, en ajoutant: «à Dieu ne plaise que le tribunal devienne une foire comme la confédération»; ____ désire d'avoir part à la nomination du maréchal et du président.

b. Le maréchal Gurowski¹ dit au roi que Stackelberg promet de seconder les intentions du roi pour l'affaire du tribunal, sauf quelque explication du terme d'exorbitance que Poninski² voudrait se réserver. ____ Le roi ayant lieu de craindre les détours qui peuvent être employés par les intéressés, fait déclarer tout net qu'il ne peut abandonner ce qu'il regarde comme indispensable pour le bien public et fait communiquer à Poninski son projet de notifications aux *grods*³, tel qu'il a été donné à Stackelberg; le fait en même temps avertir qu'il s'opposera à ce que Bierzynski⁴ ou son beau-frère⁵ devienne maréchal du tribunal.

c. Le roi avait jeté les yeux sur Ossolinski⁶ palatin de Podlachie pour la place de maréchal du tribunal; celui-ci en étant détourné par sa mère⁷, le roi souhaite qu'elle soit acceptée par Malachowski⁸, staroste de Sądec et

que Sierakowski⁹ soit président. ____ Le roi presse Stackelberg de faire décider l'indépendance des tribunaux, des jugements de la confédération.

d. Le grand chancelier de la Couronne propose pour président du tribunal Gurowski¹⁰, ____ le roi le refuse.

¹ Władysław Gurowski.

² Adam Poniński.

³ *Grods* – utworzone od słowa: grody; tu chodzi o kancelarie grodzkie.

⁴ Onufry Bierzyński, starosta szawuliski, mąż Ludwiki z Ponińskich, od 11 IV 1775 kasztelan żytomierski.

⁵ Kalikst Poniński, przyrodni brat Adama.

⁶ Józef Salezy Ossoliński, od 30 IV 1774 wojewoda podlaski.

⁷ Teresa ze Stadnickich Ossolińska, wojewodzina wołyńska, konfederatka barska.

⁸ Stanisław Małachowski, starosta sandecki, asesor w królewskich sądach zadwornych, przyszły marszałek Sejmu Wielkiego.

⁹ Antoni Maciej Sierakowski, pisarz wielki koronny (duchowny), delegat kapituły gnieźnieńskiej na Trybunał Koronny w 1774.

¹⁰ Zapewne chodzi o Władysława Gurowskiego.

N° 42 du 25 juin 1774

Pkt. a, b – por. nr 41, pkt e z 1773.

a. Le roi averti que Poninski¹ veut différer le *sancitum*² pour le tribunal; fait demander à Stackelberg de le déterminer à le donner sans délai, puisque s'il n'est pas envoyé à tous les *grods* à temps, les gens bien intentionnés craindront de se faire élire députés^a. ____ Poninski travaille à faire élire pour députés de ces [sic] petits sujets dont il s'est servi pour toutes les manœuvres.

b. Stackelberg promet de faire donner par Poninski le *sancitum* promis.

^a Zamiast skreślonego: „nonces”.

¹ Adam Poniński.

² *Sancitum* (łac.) – tu: uchwała konfederacji.

N° 43 du 1er juillet 1774

Pkt a (w sprawie komisarzy granicznych por. nr 76, pkt b z 1773; w sprawie lustracji województw por. nr 8, pkt c z 1774) – Pod groźbą dalszych rozbiórów Rzeczypospolitej Stackelberg domagał się od króla interwencji w sprawie komisji do przeprowadzenia lustracji dóbr ziemskich. Być może chodziło o napotykaną na trudności w realizacji lustrację zarządzoną przez władze konfederacji na potrzeby podatkowe. Powodem kłopotów był nie tylko opór właścicieli lustrowanych dóbr, ale także – jak może wynikać z „Entretiens” – problemy z finansowaniem komisarzy. Nie można jednak wykluczyć, że do zapisu wkradła się nieścisłość, a komisarze, o których mowa, to komisarze graniczni do rozgraniczenia z Rosją. Według listu Stackelberga powinni oni opuścić Warszawę 11 VII 1774 r., jednak ich wyjazd opóźnił się o pół roku. W połowie czerwca o konieczności wyjazdu komisarzy granicznych i problemach finansowania ich przez Komisję Skarbową litewską dyskutowała delegacja (Stackelberg do Panina, 30 VI/11 VII 1774, AVPRI, 79/6/1054, k. 78–78v; *Protokół*, zag. 4, s. 139–144; VL, t. 8, f. 138–144, 152–153).

a. Stackelberg se plaint des difficultés que fait la Commission du Trésor de payer les sommes convenues pour le voyage des commissaires pour les *tenutes*¹; ____ fait prier le roi de faire lever ces difficultés, qui peuvent donner lieu à un second partage.

---

¹ *Tenuta* (staropol.) – dzierżawa, starostwo niegrodowe.

N° 44 du 15 juillet 1774

List Stanisława Augusta do Katarzyny II z 15 VII 1774 r. – por. *Correspondance*, s. 292–294. Ponadto por. nr 45, pkt a z 1773.

a. Lettre du roi à l'impératrice dans laquelle il lui expose l'état où il est réduit par la perte de ses revenus; ____ demande qu'elle ordonne qu'on lui paye ses rémanents, puisque la cour de Vienne dit n'attendre que cette démarche de la Russie pour faire la même chose de son côté; ____ témoigne la douleur qu'il ressent que ce soit elle qui demande la diminution de ses prérogatives et l'établissement d'un Conseil Permanent.

N° 45 du 17 juillet 1774

Pkt a – por. nr 23 z 1774.

a. Le grand chancelier de la Couronne demande les ordres du roi sur certains termes à employer dans le projet de Courlande.

N° 46 du 26 juillet 1774

Brak bliższych szczegółów nie pozwala rozstrzygnąć wątpliwości, czy chodzi tu o spory zarządcy ekonomii szawelskiej z tzw. granicznikami o przesuwanie przez sąsiadów granic kosztem dóbr ekonomicznych (dla uregulowania sporów dotyczących wszystkich dóbr ekonomicznych na Litwie delegacja powołała specjalną komisję, por. VL, t. 8, f. 693–694), czy raczej o spór samego Tadeusza Jagmina z Barbarą Szymkiewiczową o dobra Kiecin na Żmudzi, do rozstrzygnięcia którego również powołano osobną komisję (por. VL, t. 8, f. 742).

Papiers concernant l'affaire du gouverneur de Schowel¹ envoyés au roi par Stackelberg. ____ Ces papiers ne se trouvent pas.

---

¹ Tu zapewne chodzi o wiceadministratora ekonomii szawelskiej, którym był Tadeusz Jagmin, ciwun birżyniański, zaufany dworzanin króla. Administratorem zaś generalnym wszystkich ekonomii litewskich był Antoni Tyzenhauz.

N° 47 du 25 juillet 1774

Pkt. a, b (o misji Branickiego do Petersburga por. nr 22, pkt. a, c, d z 1774) – Stackelberg dał wobec króla wyraz swojej niechęci do Branickiego, zarzucając hetmanowi kierowanie się wyłącznie własnymi ambicjami. Przyczyną wybuchu niechęci do Branickiego był wysłany jeszcze z Petersburga list hetmana do przewodniczącego delegacji, biskupa A. Ostrowskiego, z zaleceniem, aby delegacja nie zgadzała się na żadne uchwały przed zakończeniem spraw granicznych. Miałoby to stanowić sposób nacisku na Rosję, aby mocniej zaangażowała się w interesie Rzeczypospolitej

w relacjach z Berlinem i Wiedniem. Doniesienia Branickiego spowodowały kolejny wzrost nastrojów patriotycznych w Warszawie (Stackelberg do Panina, [po 18] VII 1774 oraz kopia doniesienia Augusta Sułkowskiego do Stackelberga z 18 VII 1774, AVPRI, 79/6/1054, k. 88–89v).

Pkt c (por. nr 20, pkt b z 1774) – Stackelberg starając się wyrzucić nacisk na Stanisława Augusta, uciekał się – tym razem – do składania obietnic poparcia interesów króla.

Pkt d (por. nr 57 z 1774; nr 58, pkt 5 z 1774; nr 65, pkt k z 1774) – W ramach składanych obietnic Stackelberg zadeklarował sfinansowanie długów królewskich i państwowych poprzez emisję kuponów, czyli zapewne obligacji. Obietnica ta została powtórzona w umowie zawartej 5 IX 1774 r. pomiędzy królem i przywódcami stronnictwa rosyjskiego, gdzie wspomniano o papierach dłużnych. W grudniu 1774 r. mowa zaś była o emisji banknotów. Król proponował, aby płacący obligacjami mieli pierwszeństwo nabywania królewszczyzn na nowych zasadach. Propozycja ta nie została przyjęta, a żaden z kilku projektów powołania instytucji finansowej do emisji papierowego pieniądza, które pojawiły się w trakcie sejmu rozbiorowego – w tym jeden Augusta Sułkowskiego – nie wszedł pod obrady delegacji.

Pkt e (por. nr 86, pkt. g, h z 1773; nr 57, pkt e z 1774; nr 52bis, pkt. o, p, q, s z 1775) – Kolejną obietnicą, którą Stackelberg wielokrotnie mamił króla, było utrzymanie przez monarchę komendy nad gwardią królewską, czego Stanisław August domagał się w sposób zdecydowany. Zagorzałym zwolennikiem odebrania królowi tej prerogatywy był m.in. August Sułkowski. Ostatecznie przywrócono stan rzeczy z początków obecnego panowania i gwardia trafiła pod komendę hetmanów i Komisji Wojskowej (VL, t. 8, f. 88).

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

Cet entretien en supposant du 24 qui ne se trouve pas.

a. Stackelberg se plaint du grand général Branicki¹. ____ Le roi lui fait observer qu'ayant dit à la délégation qu'il entendrait volontiers l'avis d'un chacun sur le Conseil Permanent, il doit donc laisser parler chacun selon sa pensée, sans quoi on le taxera d'inconséquence.

b. Stackelberg traite le comte Branicki d'étourdi ambitieux qui n'a pas même caché devant lui son dessein d'avoir un intérêt distinct comme grand général de celui du roi, et qui désire qu'il n'y ait pas de Conseil Permanent pour étendre son propre pouvoir.

c. Stackelberg promet que dès le lendemain de l'établissement du Conseil Permanent, il sera plus ardent que personne à assurer les intérêts du roi;

d. donne parole que les 5 millions de dettes du roi et celles de l'État seront acquittés par le projet des coupons.

e. Quant aux gardes, le baron de Stackelberg conseille au roi de faire quelques promesses aux Sulkowski² et laisse entrevoir qu'ils pourraient rester sur l'ancien pied. ____ Benoît a ordre de ne donner aucune parole, à moins que le Conseil Permanent ne tombe, auquel cas ses ordres sont de laisser les affaires dans le désordre où elles étaient sous Auguste III.

---

¹ Franciszek Ksawery Branicki.

² August i Antoni Sulkowscy.

N° 48 du 1er août^a 1774

(Por. nr 49 z 1774; nr 50 z 1774). Po zakończeniu obrad trzeciego zagajenia delegacji, 7 V 1774 r. po raz kolejny zebrał się sejm. 15 maja posłowie przyjęli przedstawiony przez Ponińskiego projekt limity, który zakładał zawieszenie obrad do 1 X 1774 r. 16 maja rozpoczęło się czwarte zagajenie delegacji, ale już po miesiącu prace zostały zawieszono do początków sierpnia pod pretekstem kontraktów świętojańskich. 1 VIII 1774 r. prace delegacji rozpoczęły się od odczytania przez ambasadorów państw zaborczych zdecydowanej w tonie noty dającej obradującym 8 dni na decyzję o ustanowieniu Rady Nieustającej. Brak jest świadectw, aby nota ta została przekazana delegacji w formie pisemnej (*Protokół*, zag. 4, s. 155–156).

Discours des ministres plénipotentiaires des trois cours à l'ouverture de la délégation le 1er août dans lequel ils déclarent la volonté de leurs cours pour l'établissement du Conseil Permanent; ____ la diminution des prérogatives royales ____ et la réunion des starosties au trésor public.

---

^a W oryginale: „aoust”.

N° 49 du 2 août 1774

(Por. nr 48 z 1774). Stanisław August udzielił dylatoryjnej odpowiedzi na notę trzech ambasadorów.

Noté par le roi.

Négative sur l'alternative^a, point de Conseil Permanent ____ Auguste III.

Il ne deviendra que connote.

Il n'aura force de loi que conjointement avec les finances du roi et de l'État.

Jusqu'au commencement actuel du Conseil Permanent, le roi distribuera tout.

---

^a Lekcja niepewna.

N° 50 du 6 août 1774

(Por. nr 48 z 1774). Przekazując przez Młodziejowskiego list Katarzyny II do Stanisława Augusta, Stackelberg groził wojną i obarczeniem odpowiedzialnością za wszystko króla, jeśli powstanie Rady Nieustającej nie zostanie uchwalone do 11 sierpnia (por. List Katarzyny II do Stanisława Augusta z 12/23 VII 1774, SIRIO, t. 135, s. 146–148).

Lettre du baron Stackelberg au grand chancelier de la Couronne en lui adressant des lettres de Pétersbourg pour le roi (ces lettres ne se trouvent pas).

Par cette lettre Stackelberg prie le grand chancelier d'avertir le roi que si le Conseil Permanent ne passe pas le 11 du courant, les courriers pour l'entrée des troupes étrangères partiront incessamment et que par une déclaration dans toutes les provinces, on rendra le roi responsable des malheurs du pays; que s'il s'élève une confédération, elle sera anéantie par les armes; que s'il s'en fait une en Grande Pologne contre le trône du roi, elle sera soutenue; qu'enfin les trois ministres, dans le cas d'une guerre

civile, ne permettront pas qu'on arrange ni les finances du roi, ni celles de l'État et encore moins consentiront-ils à une armée.

N° 51 du 7 août 1774

(Por. nr 86, pkt j z 1773; nr 48 z 1774; nr 49 z 1774; nr 50 z 1774) Kanclerz Młodziejowski w imieniu króla udzielił odpowiedzi deputacji (na czele z Augustem i Antonim Sułkowskimi) wysłanej od delegacji, a domagającej się wyjaśnień w związku z czynionymi na forum delegacji aluzjami trzech dyplomatów do porozumienia króla z ambasadorami z grudnia 1773 r. Deputacja była formą szantażu wobec Stanisława Augusta. Dzień później, 8 VIII 1774 r., ulegając dyktatowi trzech ambasadorów, delegacja uchwaliła założenia nowego ustroju („punkty nieodmienne”), przesądzając tym samym powstanie Rady Nieustającej.

Réponse du grand chancelier de la Couronne au nom du roi aux députés de la délégation:

Après avoir exposé tout ce qui s'est fait pour forcer le roi à la cession de ses prérogatives et à consentir à l'établissement du Conseil Permanent, le résultat de ce discours est que le roi déclare par son chancelier, comme il l'a fait au mois de décembre, qu'il ne veut pas attirer sur le Royaume par son opiniâtreté à défendre ses prérogatives ^aet par son opposition au Conseil Permanent^a, les malheurs dont il est menacé par les ministres des trois cours.

Se trouve aussi jointe à la suite de cette réponse la lettre du roi à Mr Stackelberg, dont on a déjà fait mention dans le N° 86 du 10 décembre 1773. Annexe 9 à la lettre L.

---

^{a-a} Dopisane nad linią.

N° 52 du 20 août 1774

Por. nr 45, pkt b z 1773.

Stackelberg fait prier le roi de ne plus s'opposer au jugement de l'affaire de Tysenhaus¹ relativement à l'enlèvement des enfants de son frère².

---

¹ Antoni Tyzenhauz.

² Ignacy i Ludwika, dzieci Michała Tyzenhauza.

N° 53 du 21 août 1774

Pkt 1 – Por. nr 45, pkt b z 1773.

Pkt. 2, 3 (por. nr 26, pkt a z 1774; nr 54 z 1774) – Stackelberg ustalił z królem szczegółową procedurę przygotowania ostatecznej redakcji projektu Rady Nieustającej.

Pkt 4 (por. nr 57, zwł. pkt h z 1774) – Ambasador zgodził się przyjąć projekt Departamentu Interesów Cudzoziemskich i Wojskowego wedle ustaleń poczynionych pomiędzy nim a królem, z pominięciem Ponińskiego. To postanowienie wpisano do porozumienia z 5 IX 1774 r.

Pkt. 5, 6, 7 (por. nr 47, pkt e z 1774; nr 56, pkt. e, g z 1774) – Stanisław August skarżył się na działalność braci Sułkowskich, należących do najzagorzalszych wrogów króla i zarazem najbliższych współpracowników Stackelberga. Wobec licznych pretensji zgłaszanych przez Sułkowskich, trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, czego dotyczyły wspomniane przez króla skargi.

Pkt 8 – por. nr 76, pkt b z 1773.

Pkt 9 – W głosowaniu 19 VIII 1774 r. delegacja odrzuciła projekt Sułkowskich utworzenia stanowiska sekretarza Rady Nieustającej równego rangą ministrom, do którego to urzędu aspirował Antoni. Wydaje się, że zapis w tym punkcie odnosi się do tej właśnie sprawy.

Précis de l'entretien du roi avec Mr Stackelberg.

1°. l'affaire de Tysenhaus¹ ne sera commencée que lorsqu'il sera arrivé.

2°. Bulhakow² doit apporter au roi le protocole des corrections faites jusqu'à présent au projet du Conseil Permanent et doit continuer à les apporter chaque jour.

3°. Mr Glaire³ doit se rendre tous les jours chez Mr Stackelberg à 8 heures du matin, pour lui dire ce que le roi souhaite pour la séance du jour.

4°. Stackelbrg a promis le maintien du projet donné par le roi pour le Département des Affaires Étrangères et pour le militaire, ____ le roi a refusé d'en parler au maréchal⁴ et s'en tient à la parole de Stackelberg qui est en^a fait le maître de la délégation.

5°. Stackelberg fait mention des redites de François Sulkowski⁵; ____ ces rapports à des gens que Stackelberg traite lui-même de fats n'encourage[nt] pas la confiance du roi.

6°. Stackelberg prie le roi d'agir de façon à être bien avec lui.

7°. Stackelberg prie le roi d'apaiser les Sulkowski; ____ le roi lui répond qu'Auguste⁶ tient tout ce qu'il a de ses bontés, ____ qu'Antoine⁷ a eu son agrément pour vendre deux starosties; cependant qu'ils sont bénéficiés et insolents et que lui, Stackelberg le souffre et qu'il est resté muet quand le grand chancelier de la Couronne qui, dans le fond ne vaut guère mieux, s'est adressé à lui pour s'opposer à eux.

8°. Stackelberg promet de faire partir dans trois jours le palatin de Kalisz⁸ pour la dislimitation^b.

9°. On travaille à faire manquer le projet des Sulkowski au sujet de l'augmentation du nombre des secrétaires de la Couronne et de Lithuanie.

---

^a W oryginalu omyłkowo zamiast „en” zapisano „et”.

^b Obecnie: „délimitation”.

¹ Antoni Tyzenhauz.

² Jakow Iwanowicz Bułhakow.

³ Piotr Maurycy Glayre.

⁴ Chodzi o marszałka konfederacji, czyli A. Ponińskiego.

⁵ Franciszek Sułkowski, brat Augusta i Antoniego, generał-lejtnant wojsk koronnych, członek odnowionej Komisji Wojskowej Koronnej.

⁶ August Sułkowski.

⁷ Antoni Sułkowski.

⁸ Ignacy Twardowski.

N° 54 du 23 août 1774

Por. nr 53, pkt 2 z 1774.

Copie du projet du Conseil Permanent envoyé par Bulhakow¹. _____ Il ne se trouve pas.

---

¹ Jakow Iwanowicz Bułhakow.

N° 55 septembre 1774

(Por. nr 56, pkt. a–g z 1774). Wspomniana tu asygnata dotyczyła najpewniej wynagrodzenia dla W. Gurowskiego za jego działalność na rzecz ustanowienia Rady Nieustającej.

Assignment de 3 mille ducats données au maréchal Gurowski¹ sur le Trésor de la Couronne.

---

¹ Władysław Gurowski.

N° 56 du 1er septembre 1774

(Por. nr 55 z 1774; nr 57, pkt. a–j z 1774; nr 59, pkt a z 1774; nr 60, pkt a z 1774; nr 62, pkt b z 1774) Poniższe „Observation sur les grâces” są elementem negocjacji prowadzonych przez króla i Stackelberga pomiędzy 1 a 5 IX 1774 r. w sprawie wynagrodzenia głównych aktorów uczestniczących w przygotowaniu projektu Rady Nieustającej i uwzględnienia interesów monarchy w dalszych pracach delegacji. Rozmowy w sprawie nagród rozpoczęto niezwłocznie po zakończeniu na forum delegacji 31 VIII 1774 r. pierwszych prac redakcyjnych nad ustawą o Radzie. Listę nagród postdatowaną na 25 IX 1774 r. Stanisław August podpisał 5 września. Wówczas też przywódcy stronnictwa prorosyjskiego podpisali porozumienie dotyczące interesów króla (kopia listy nagród jako załącznik do raportu Stackelberga do Panina, 27 VIII/7 IX 1774, AVPRI, 79/6/1055, k. 42–43).

Pkt a (por. nr 5 z 1775) – Wobec żądania ekspektatywy na biskupstwo krakowskie (chodziło o koadiutorię z prawem następstwa po biskupie Kajetanie Sołtyku) dla biskupa A. Ostrowskiego, który już przed sejmem o to zabiegał, Stanisław August zgodził się zrezygnować z kandydatury własnego brata. Warunkiem było zapewnienie innych korzyści Poniatowskiemu. Jednak kandydaturze Ostrowskiego sprzeciwił się nuncjusz Garampi. W styczniu 1775 r. Stackelberg zaproponował więc przyznanie pensji biskupowi Ostrowskiemu w zamian za wymuszoną rezygnację z ekspektatywy. Nie wiemy, z jakich funduszy miałyby być wypłacona owa pensja ani czy faktycznie Ostrowski jakieś pieniądze dostał.

Pkt b – Stanisław August zgodził się przyznać Młodziejowskiemu pensję dożywotnią w wysokości 25 tys. florenów, płatną ze skarbu koronnego.

Pkt c (por. nr 45, pkt b z 1773) – Król zgodził się na przyznanie pensji J. Borchowi w zamian za ustępstwa wobec A. Tyzenhauza. Ostatecznie delegacja przyznała podkanclerzemu 335 tys. zł jako nagrodę oraz dalsze 20 tys. dukatów płatne w ratach.

Pkt d (w sprawie Ponińskiego por. nr 56 pkt c z 1773; w sprawie Radziwiłła por. nr 4, pkt f z 1774; nr 7, pkt a z 1774) – Stanisław August przeciwstawił się dofinansowaniu ze środków państwowych zakupu przez Ponińskiego pożądanego urzędu, ograniczając się jedynie do zgody na samą transakcję. Po raz trzeci monarcha zbył wstawiennictwo Stackelberga na rzecz M.H. Radziwiłła.

Pkt e (por. nr 87, pkt a z 1773; nr 53, pkt 7 z 1774) – Stanisław August potwierdził obietnicę przekazania Antoniemu Sułkowskiemu starostwa kościańskiego, sąsiadującego z dobrami dziedzicznymi Sułkowskich. W ostatecznym porozumieniu zapisano jednak ekspektatywę na to starostwo dla Ponińskiego. Samo zaś starostwo trafiło w ręce konkurenta Antoniego – generała Jana Lipskiego (VL, t. 8, f. 231–232).

Pkt f – Stanisław August zgodził się na przyznanie Jerzemu Marcinowi Lubomirskiemu starostwa barskiego w dziedziczną posesję. Cesję starostwa w grudniu 1773 r. Lubomirski otrzymał od umierającego stryja Franciszka Ferdynanda. Sejm potwierdził nadanie, ustanawiając jednocześnie komisję do wyznaczenia granic starostwa. Król ponadto zgodził się przyznać Ignacemu Rychłowskiemu starostwo wareckie w posiadanie dziedziczne, w zamian za odebrane mu wójtostwo Nowej Warszawy. Kolejny sejm uchylił decyzję o przekształceniu starostwa wareckiego w dobra dziedziczne (VL, t. 8, f. 220–221, 244–246, 896).

Pkt g (nr 53, pkt. 5, 6, 7 z 1774) – Stanisław August wyraził zgodę na utworzenie ordynacji rydzyskiej, której pierwszym ordynatem został August Sułkowski. W ostatecznej umowie ujęto także stanowisko marszałka stanu rycerskiego w Radzie Nieustającej dla Sułkowskiego. Ponadto król – jak można się domyślać – przystał na ustanowienie przez delegację komisji do rozszędzenia sporów protegowanego przez Augusta Sułkowskiego krewnego – Stanisława Łuby, starosty stawiszynskiego – z mieszkańcami Stawiszyna (VL, t. 8, f. 498–499).

Observation sur les grâces demandées au roi pour des particuliers qui se sont le plus distingués dans tout ce qui a été fait de plus fâcheux contre le roi. ^a

a. 1°. Plus le roi a été lésé par la diminution de sa prérogative et plus il est dans le cas de veiller à ce qu'aucune diminution ultérieure n'y soit faite, les ministres étrangers y sont également obligés par leur engagements.

_____ Ainsi si le roi veut bien préférer Mr Ostrowski¹ aux autres candidats pour l'évêché de Cracovie et même à son propre frère², ce ne peut être qu'en assurant d'autres avantages à sa maison.

b. 2°. Quoique la compatibilité de l'évêché de Posnanie avec la charge de chancelier soit une grâce récente et que la présidence du Département des Affaires Étrangères qui ne devait être que pour deux ans soit exercée dans la suite par le même évêque³, le roi ne s'oppose pas à la pension qu'on demande pour le chancelier, dans la supposition que l'état des finances pourra la souffrir sans détriment.

c. 3°. Toutes les grâces dont Mr Borck⁴ et sa famille ont été comblés, il les tiennent de la seule bienfaisance du roi qui, connaissant le triste état de sa fortune actuelle, consent cependant qu'on lui assigne une pension de 80 mille florins, n'exigeant pour toute condition rien autre chose sinon que Mr Borck cesse de s'opposer à ce que veut la justice dans le procès du trésorier Tysenhauss⁵ avec Mr Kossakowski⁶.

d. 4°. Quant aux deux maréchaux de la confédération⁷, on observe que si on permet que Mr Poninski achète la charge de grand trésorier, on doit le regarder comme suffisamment récompensé, sans qu'il soit besoin que la République contribue à lui en fournir les frais de l'achat. _____ Quant au prince Radziwill, ce n'est qu'après la décision sur les ligues de Bar qu'on pourra forcer quelque chose à son sujet,

e. 5°. quoiqu'Antoine Sulkowski n'ait cessé de chercher les occasions de choquer le roi. Cependant Sa Majesté veut bien ne rien changer à ce qu'il a promis pour lui à Mr de Stackelberg et consent même à lui donner la starostie de Kosten⁸, si cela ne nuit pas à l'état des finances de la République.

f. 6°. L'expression, entre beaucoup d'autres qui se trouve dans l'article des recommandations de Mr Stackelberg, fait une nécessité au roi de s'assurer préalablement qu'il n'aura plus à craindre de nouvelles listes semblables

de sa part ni de celle de Mr Rewitzki et Benoît. ____ Ce qui est pour le prince Martin⁹ se bornera à l'hérédité de Bar. ____ Quant à Rychlowski¹⁰, il suffit d'une starostie équivalente à 6 mille ducats que le roi a bien voulu prendre sur soi comme dette en faveur de ce même Rychlowski.

g. 7°. August Sulkowski donne des preuves non équivoques de son attachement, le roi n'aura pas de raison de s'opposer à ce qu'il demande pour le général Łuba¹¹, et quant au majorat, il y consentira également si la République trouve qu'il soit de son intérêt d'en créer un nouveau.

^a W tym miejscu najpierw dopisano na marginesie: „ce N^o suppose les demandes auxquelles il répond, elles ne se trouvent pas”, by następnie ten fragment skreślić.

¹ Antoni Ostrowski.

² Michał Jerzy Poniatowski.

³ Andrzej Stanisław Młodziejowski.

⁴ Jan Borch.

⁵ Antoni Tyzenhauz.

⁶ Michał Kossakowski.

⁷ Adam Poniński oraz Michał Hieronim Radziwiłł.

⁸ Kościan.

⁹ Jerzy Marcin Lubomirski, generał wojsk koronnych, barzanin.

¹⁰ Ignacy Rychłowski, szambelan królewski, chorąży piotrkowski, wójt Nowej Warszawy, poseł czerski i członek delegacji sejmowej.

¹¹ Stanisław Łuba, generał-major wojsk koronnych.

N° 57 du 2 septembre 1774

(Por. nr 56, pkt. a–g z 1774; nr 65, pkt j z 1774) Po wynegocjowaniu listy nagród Stanisław August upomniał się o swoje interesy. Rozmowy króla z ambasadorem rozpoczęły się od przedstawienia poniższych punktów. Ostatecznie umowa z 5 IX 1774 r. obejmowała punkty, które miały zostać uchwalone przez delegację w formie kilku konstytucji dotyczących m.in. reformy starostw, nadań dóbr dziedzicznych dla Stanisława Augusta, spłaty długów. Porozumienie z 5 września, w wyniku którego powstał „blok” (wedle określenia W. Konopczyńskiego) dążący do sprawnego zakończenia prac ustawodawczych, nie było tajemnicą dla opinii publicznej (kopia porozumienia jako załącznik do raportu Stackelberga do Panina, 27 VIII/7 IX 1774, AVPRI, 79/6/1055, k. 44–44v).

Pkt. a, g, k, l, m (por. nr 45, pkt a z 1773; nr 8, pkt c z 1774; nr 66, pkt. a, b z 1774; w sprawie starostwa białocerkiewskiego por. nr 7, pkt a z 1774) – Jedną z najczęściej

poruszanych spraw w skargach Stanisława Augusta kierowanych pod adresem Stackelberga była – oprócz utraty prerogatyw korony – kwestia strat finansowych, które poniósł król w wyniku rozbiorów. Jako rekompensatę Stanisław August zgodził się przyjąć w dziedziczne posiadanie cztery (choć w tekście mowa jest o 8) dochodowe starostwa (miały to być: czechryńskie, czerkaskie, kaniowskie oraz chmielnickie); ostatecznie król uzyskał: białocerkiewskie, bohusławskie, kaniowskie i chmielnickie), pod warunkiem korzystnych dla skarbu rozwiązań planowanej reformy starostw. Sformułowane ponadto propozycje dochodów królewskich, udziału w dystrybucji starostw oraz inne żądane przywileje spotkały się ze sprzeciwem ambasadorów, którzy dążyli do zablokowania wzmocnienia pozycji Stanisława Augusta. Ostatecznie w porozumieniu z 5 IX 1774 r. uznano, że król dostanie rekompensatę 5 mln florenów za utracone dochody. 2 mln stanowić ma wartość czterech wspomnianych starostw, a pozostałe 3 mln pochodzić miały z monopolu solnego lub bezpośrednio ze skarbu Rzeczypospolitej. Poza tym 7 mln królewskich długów spłacone zostać powinno obligacjami, a monarcha uzyskać prawo jednorazowego rozdzielenia według własnego uznania czterech starostw. Ponadto delegacja miała upomnieć się o spłatę remanentów z zajętych dóbr ekonomicznych.

Pkt. b, c, d – por. nr 58, pkt. 1–8 z 1774.

Pkt e (por. nr 47, pkt e z 1774) – W związku ze złożoną wcześniej obietnicą pozostawienia Stanisławowi Augustowi komendy nad gwardią, strony zgodziły się przeznaczyć milion florenów na jej utrzymanie, ale w umowie zapisano, że sumę tę odliczy się od odszkodowania przyznanego królowi za straty związane z rozbiorem.

Pkt f – Stanisław August zabiegał o zgodę na przejęcie na własność Białegostoku ze względu na siostrę, Izabellę z Poniatowskich Branicką, wdowę po hetmanie Janie Klemensie Branickim. Po śmierci męża Branicka uzyskała jedynie dożywocie na dobrach białostockich i toczyła spór o całość spadku z krewnymi męża. Delegacja powołała komisję do rozszędzenia sporu, który trwał jeszcze kilka lat (VL, t. 8, f. 378–379).

Pkt h (por. nr 53, pkt 4 z 1774) – Umowa z 5 IX 1774 r. nie wspominała o departamencie skarbu. Pozostałe zapisy były zgodnie z propozycją króla, a ich kształt ustalono jeszcze w sierpniu 1774 r.

Pkt j (w sprawie podatków por. nr 8, pkt c z 1774) – Stanisław August domagał się aukcji wojska. Do zapisu dotyczącego tej sprawy w ostatecznym kształcie umowy podpisano wcześniejsze uzgodnienia dotyczące podatków (VL, t. 8, f. 153–154).

a. Le roi a perdu 4 millions de ses revenus par le démembrement, il y a 2 ans.

Perd plusieurs certaines de mille florins ^a par la diminution du commerce.

On a assuré au roi en différents temps que les pertes lui seraient bonifiées et ses dettes payées.

Ses dettes se montent à plus de dix millions.

La somme de la quarte des starosties de Lithuanie ne fait pas tout à fait 2 millions, cependant le roi s'en contentera pour son dédommagement aux conditions suivantes:

b. 1°. que le total des starosties soit partagé en deux classes, l'une au-dessus de 9000 florins de quarte et l'autre au-dessous.

c. 2°. Que toutes celles qui sont au-dessus, soient à la mort ^b des possesseurs actuels jointes à la manse du roi régnant.

d. 3°. Que celles qui sont au-dessous, lorsqu'elles viendront à vaquer, soient vendues au plus offrant par la commission et le produit employé au paiement des dettes du roi régnant même après sa mort, le reste sera employé à payer celles de la République et le surplus appliqué aux autres besoins de l'État.

e. 4°. Que le pouvoir direct actuel sur les gardes restera au roi, jusqu'à ce que le million promis à Sa Majesté puisse être effectué par les impôts futurs.

f. 5°. Que les arrangements nécessaire pour que Bialistok devienne partie de la manse royale aient lieu dès à présent, mais sans qu'il en coûte à la République et que les diètes de Lithuanie soient tenues à Bialistok.

g. 6°. Que huit starosties au choix du roi soient converties en hérédité pour lui.

h. 7°. Que les départements de la guerre, des affaires étrangères et du grand maréchal soient passés en lois selon les projets ci-joints (lesquels ne se trouvent pas) que, quant à celui du trésor, on ait égard aux représentations que le roi pourra faire.

j. 8°. Qu'il soit passé en loi et garanti par les trois puissances que l'armée sera portée à 30 mille hommes.

k. 9°. Que la délégation renouvelle ses instances pour le paiement des rémanents du roi.

l. 10°. Qu'il soit pourvu dès à présent à l'entretien des ministres et des employés de la République dans les pays étrangers et au remboursement des avances faites par le roi pour ce sujet. ____ On doit être informé que dans le cours des troubles qui ont précédé le démembrement, il a été

intercepté des revenus des salines et autres économies royales plus de 8 millions, qu'avant lesdits troubles, le roi avait donné en pur don à la République 2.00.000^c; que depuis le commencement des troubles, il a pourtant encore donné à la République plus d'un demi-million. ____ À la saisie de ses économies par les trois puissances, le roi a perdu la somme ...^d et les deux années écoulées depuis l'ont privé de plus de 8.000.000 de revenus. ____ On doit surtout faire attention que les ventes des petites starosties et la jouissance des grandes ne reviendront en profit réel au roi que dans un temps éloigné et la plupart ne viendront à vaquer qu'après sa mort. Ce sont les considérations qui ont déterminé le roi à désirer ce que ci-dessus.

m. Mr Stackelberg fit réponse à ce projet le 4 septembre que Benoît avait dit qu'il s'y opposait formellement, car quoiqu'il ne pût pas devenir par sa nature bien avantageux au roi régnant, il donnerait cependant à ses successeurs un degré de puissance fort au-delà de ce que le roi de Prusse voulait permettre qu'un roi de Pologne eût. ____ En conséquence Stackelberg avec Rewitzki s'y opposèrent également, ____ se contentant d'ajouter que le roi aurait lui et ses successeurs 7.000.000 florins et que pour les dettes du roi, la République accorderait 7 millions.

^a Skreślono: „sur le commerce”.

^b W tym miejscu rozpoczyna się nowy zeszyt. „Cayer [cahier] 7me. Suite de Stackelberg. 1774”, co zostało zasygnalizowane na wcześniejszej karcie notatką na lewym marginesie: „vide suite”.

^c Zapewne piszzącemu chodziło o 2 000 000.

^d W tym miejscu zostawiono wolne miejsce na późniejsze wpisanie liczby.

N° 58 septembre 1774

Pkt 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 (por. nr 86, pkt. a, b z 1773; nr 43, pkt a z 1774; nr 57, pkt. b, c, d z 1774; nr 65, pkt. k, l z 1774; nr 13 z 1775) – Wymuszona na królu w grudniu 1773 r. formalna zgoda na ograniczenie prerogatyw korony, w tym na odebranie rozdawnictwa królewskich, otworzyła drogę do przeprowadzenia emfiteutycznej reformy starostw. W trakcie negocjowania porozumienia z 5 IX 1774 r. król proponował korzystne dla siebie warunki reformy, nie zostały one jednak wpisane do zawartej wówczas umowy. Sprawa ta stała się przedmiotem osobnych negocjacji. Stanisław August zaproponował warunki sprzedaży królewskich, ale tylko część z postulatów monarchy znalazła się ostatecznie w zapisach konstytucji „Starostwa

i Królewskiej”. Wedle królewskich propozycji podniesiono m.in. wysokość kwarty o połowę, a część dochodów z tego podatku została przeznaczona na fundusz spłaty długów Rzeczypospolitej. Pomiędzy grudniem 1774 a lutym 1775 r. reforma była procedowana na forum delegacji (*Protokół*, zag. 6, cz. 1, s. 52–78, cz. 2, s. 8–15; VL, t. 8, f. 138–144, 166).

Projet sur les starosties et les biens royaux.

1°. les privilèges actuels resteront intacts.

2°. Le roi aura partie du dédommagement de ses revenus deux millions sur la quarte des starosties.

3°. En compensation, il est juste qu’il entre dans l’établissement des futurs impôts une seconde quarte telle quelle existe actuellement.

4°. Les starosties et biens royaux qui viendront à vaquer seront vendus au plus offrant par la Commission du Trésor.

5°. Ceux qui achèteront ces biens avec des papiers de crédit de la République auront la préférence sur d’autres à somme égale et les papiers qui rentreront au Trésor seront brûlés en public par la commission.

6°. Ceux qui achèteront sans papiers prendront les terres à raison d’une hypothèque perpétuelle de 5 pour cent.

7°. Cette rente annuelle servira également pour les gratifications à faire par la République et à la diminution des impôts publics.

8°. Puisque même après le démembrement, la quarte des biens royaux rend encore plus de 2 millions de florins ____ et le revenu total, quoique mal ^a rentré en 1766, fut porté à 8 millions, ce qui fait un capital de 160 millions, il n’est pas douteux que ce revenu n’augmente lorsque les biens seront vendus au plus offrant. Ce qui prouve la ressource que la République peut se promettre des biens royaux.

---

^a Skreślono: „administré”

N° 59 du 5 septembre 1774

Por. nr 56, pkt. a–g z 1774.

a. Stackelberg fait demander par le grand chancelier de la Couronne au roi la permission de lui présenter certaines personnes qui désirent de recouvrer ses bonnes grâces, après leur avoir préalablement fait signer certains points à l'avantage de Sa Majesté.

N° 60 du 5 septembre 1774

Por. nr 56, pkt. a–g z 1774.

a. Stackelberg présente au roi les évêques de Cujavie¹ et de Vilna², le palatin de Gnesne³, Wessel⁴, les maréchaux Poninski⁵ et Radziwiłł⁶, en assurant Sa Majesté que ces messieurs vont travailler avec zèle à seconder les avis du roi pour le bien public. ____ Protestations de chacun de ces messieurs en particulier.

---

¹ Antoni Ostrowski.

² Ignacy Jakub Massalski.

³ August Sułkowski.

⁴ Teodor Wessel.

⁵ Adam Poniński.

⁶ Michał Hieronim Radziwiłł.

N° 61 du 10 septembre 1774

Pkt a – Dyskusje nad zakresem kompetencji poszczególnych ministeriów, w tym urzędu marszałkowskiego, dotyczyły rozgraniczenia tychże kompetencji pomiędzy dawnymi ministrami a odpowiednimi departamentami Rady Nieustającej (VL, t. 8, f. 101–102).

Pkt b – por. nr 43, pkt. b, c z 1773; nr 85, pkt a, b, c z 1773.

- a. Stackelberg travaille à effectuer ce que le roi souhaite pour le département du grand maréchal de la Couronne, _____ mais ne peut empêcher l'appellation à la commission du grand maréchal, la noblesse ne voulant pas être à la merci d'un seul juge;
- b. [Stackelberg] fait prier le roi de différer sa réponse sur l'affaire des confédérés de Bar, jusqu'à ce qu'il puisse en concerter une avec lui, qui ne compromette pas Sa Majesté.

N° 62 du 12 septembre 1774

Pkt a – Dążąc do ograniczania wpływu Stackelberga na obsadę urzędów, Stanisław August chciał zachować dla siebie decyzje o obsadzie nowych urzędów senatorskich. Jednak wbrew zapisowi w „Entretiens” na sejmie rozbiorowym nie ustanowiono żadnych nowych kasztelanii w Wielkim Księstwie Litewskim. Powstały natomiast trzy kasztelanie koronne: łukowska, żytomierska i owrucka (VL, t. 8, f. 180).

Pkt b – por. nr 56, pkt. a–g z 1774; lista nazwisk – por. nr 60, pkt a z 1774.

Pkt. c, d, e (w sprawie demarkacji austriackiej por. nr 65, pkt b z 1774; nr 52, pkt. a–r z 1775; w sprawie demarkacji pruskiej por. nr 20, pkt a[bis] z 1774) – Delegacja wraz z finalizowaniem prac nad ustawą o Radzie Nieustającej intensywniej zajęła się problemem delimitacji pruskiej i austriackiej, który co jakiś czas powracał w trakcie obrad. W sierpniu 1774 r. wznowiła pracę odpowiednia subdelegacja, a we wrześniu Revitzki i Benoît przedstawili nowe mapy zaborów, które wywołały wiele kontrowersji wśród delegatów. Dyskusja pomiędzy stroną polską a ambasadorami Prus i Austrii dotyczyła głównie stopnia samodzielności komisji granicznych, a tym samym sposobu legalizacji ponatraktatowych uzurpacji granicznych.

a. Le roi fait demander à Stackelberg,

1°. qu'on ne nomme pas d'avance les sujets par recommandation de la délégation pour les castellanies futures de Lithuanie, comme on a déjà fait au sujet de Jezierski¹. _____ Promis.

b. 2°. que dans le cas des gratifications à accorder aux messieurs dont il est fait mention au N° 60, on doit remarquer que dans ce cas le mal qu'on prétendait voir dans l'existence de les bienfaits à donner par le roi, deviendra bien plus réel quand il dépendra de l'intrigue de 36 personnes² _____ À cela promis que sous aucun titre il n'y aura rien de perdu.

c. 3°. Le baron Rewitzki demande que tout soit vu et convenu premièrement ici au sujet des frontières afin que les démarcateurs n'aient qu'à être les exécuteurs de ce qui aura été réglé. ____ À cela Stackelberg fait réponse que le roi n'a qu'à faire partir au plutôt les démarcateurs, malgré ce que dit Rewitzki.

d. L'avis du palatin de Gnesne³ sur cette affaire est conforme à celui du roi, à savoir qu'il faut aux démarcateurs des instructions précises, et que selon la lettre de Panin⁴ à Stackelberg, la négociation étant entre les mains du roi, il est plus à propos d'attendre le retour du grand général de la Couronne⁵.

e. L'avis de Stackelberg qu'on invite Rewitzki et Benoît aux conférences pour les faire expliquer sur la manière de traiter ultérieurement l'affaire des limites. ____ Celui du grand chancelier est qu'on y invite Rewitzki, mais pas Benoît. ____ Stackelberg persiste dans le sien, en conséquence le grand chancelier de la Couronne fait inviter ces deux ministres à une conférence chez lui pour le 15 du courant.

---

¹ Jacek Jezierski, poseł nurski, otrzymał nominację na kasztelanię łukowską 11 IV 1775.

² Tu zapewne chodzi o delegację sejmową, która wprawdzie liczyła od drugiego zagajenia 105 członków, ale zazwyczaj obradowała w znacznie mniejszym gronie, przy czym kworum stanowiło zaledwie 30 delegatów.

³ August Sułkowski.

⁴ Nikita Iwanowicz Panin.

⁵ Franciszek Ksawery Branicki.

N° 63 du 30 septembre 1774

Pkt 1 – Stanisław August zażądał od Stackelberga, aby ten powstrzymał marszałka konfederacji A. Ponińskiego przed dalszym szafowaniem pieniędzmi ze skarbu publicznego.

Pkt 2 – por. nr 45, pkt b z 1773.

Pkt 3 – W październiku 1773 r. pod naciskiem zaborców delegacja powołała komisję do rokowań z Zakonem Maltańskim w sprawie pretensji zakonu do dóbr ostrogskich. Rozwiązaniem sporów majątkowych miało być utworzenie przez posiadaczy dóbr ostrogskich komandorii, z których zakon otrzymywałby 1/10 dochodów w zamian za zrzeczenie się pretensji do owych dóbr. W wyniku prac komisji 7 XII 1774 r. delegacja podjęła uchwałę o powołaniu 8 komandorii rodzinnych, które ostatecznie

utworzyli: Adam Poniński, August Sułkowski, starosta inflancki Kazimierz Konstanty Plater, chorąży ziemski warszawski Wojciech Szamocki, kasztelan ciechanowski Franciszek Podoski, oboźny wielki litewski Michał Łopott, generał-lejtnant wojsk litewskich Józef Wincenty Plater oraz generał artylerii wojsk koronnych Justynian Gracjan Hylzen. Poza wymienionymi chęć utworzenia komandorii zgłosił jeszcze w trakcie obrad delegacji Michał Lubomirski (VL, t. 8, f. 201–205).

Pkt. 4, 6 (w sprawie sądów konfederackich por. nr 41, pkt e z 1773) – Wobec wyczerpania terminu czwartego zagajenia delegacji (sejm zebrał się ponownie 1 października) i niezakończenia prac legislacyjnych Stanisław August zabiegał zawczasu o kształt kolejnego aktu limity. Został on uchwalony w kształcie analogicznym do poprzednich i przedłużył prace delegacji (piąte zagajenie) do 14 XI 1774 r., czyli o 6 tygodni. Wobec tego, że spodziewano się, iż będzie to już ostatnia limita, Stackelberg złożył obietnicę rozwiązania konfederacji, a tym samym zakończenia działania jej sądów po upływie piątego zagajenia delegacji.

Pkt 5 – Stanisław August zabiegał o swobodę dysponowania beneficjami kościelnymi w dobrach królewskich.

Demandes faites de la part du roi à Stackelberg

- 1°. d'empêcher Poninski¹ de continuer à donner des assignations sur le Trésor. ____ Promis à demi.
- 2°. l'affaire de Tysenhauz² recommandée. ____ Promis d'en traiter avec Borck³.
- 3°. le choix des commandeurs d'Ostrog. ____ Promis au moins conformément à l'usage observé dans les autres pays.
- 4°. fin des jugements. ____ Promis dans six semaines.
- 5°. bénéfices ecclésiastiques dans les biens royaux. ____ Promis à demi.
- 6°. que l'acte de limite ne confirme pas en bloc les actes de la délégation.

---

¹ Adam Poniński.

² Antoni Tyzenhauz.

³ Jan Borch.

N° 64 du 31 octobre 1774

(Por. nr 44 z 1773; nr 51, pkt a z 1773)

Extrait de ce qui a été fait par la délégation au sujet des fourrages.

N° 65 du 11 décembre 1774

Pkt a – por. nr 76, pkt b z 1773.

Pkt b (por. nr 62, pkt. c, d, e z 1774; nr 23 z 1775; nr 52, pkt. a–r z 1775) – Stackelberg z królem ustalili zmianę przewodniczącego komisji do rozgraniczenia z Austrią, której prace ze względu na całkowitą rozbieżność stanowisk obu stron zostały na początku grudnia 1774 r. zerwane. A. Jabłonowski opuścił rozmowy pod pretekstem choroby (Stackelberg do Panina, 2/13 II 1775, AVPRI 79/6/1066, k. 3).

Pkt c (por. nr 49, pkt g z 1775) – Stackelberg zbył pytanie Stanisława Augusta o planowaną podróż księcia Henryka Pruskiego do Petersburga. Z inicjatywą tej podróży strona pruska wystąpiła w 1774 r., ale informacja o zabiegach Berlina dotarła do europejskich dyplomatów dopiero w drugiej połowie 1775 r., a sama wizyta doszła do skutku w 1776 r. Z zapisu „Entretiens” wynika więc, że Stanisław August był w tej sprawie znakomicie poinformowany.

Pkt d – Wojska austriackie w sierpniu 1774 r. weszły na tereny Mołdawii i Wołoszczyzny, do których Wiedeń rościł sobie pretensje. Wbrew zapewnieniom Stackelberga dwór petersburski już od kilku miesięcy wiedział o ruchach wojsk austriackich. Sam Stackelberg pisał o tym we wrześniu 1774 r., na podstawie doniesień polskich z Kamieńca (Stackelberg do Panina, 9/20 IX 1774, AVPRI 79/6/1055, k. 66–66v).

Pkt e, f, g – (o postawie Familii u schyłku ambasady Repnina por. nr 60, pkt. b, c z 1773; w sprawie Lubomirskiego por. nr 14 z 1775). Stackelberg skarżył się na S. Lubomirskiego, członka Familii Czartoryskich, który po powstaniu „bloku”, tj. zjednoczeniu sił stronnictwa prorosyjskiego i króla w dziele tworzenia Rady Nieustającej, pozostał niezależny od króla i ambasadora, występując często przeciwko ograniczeniu kompetencji ministrów. Stąd pojawił się pomysł, aby włączyć Lubomirskiego do grona, które na spotkaniach u króla przygotowywało kolejne ustawy. Sceptycznie nastawiony do możliwości przejednania Lubomirskiego król przypomniał, że marszałek był jednym z tych, którzy najostrzej formułowali żądania rosyjskich ustępstw wobec Rzeczypospolitej w negocjacjach z Repninen w latach 1768–1769, tj. na początku wojny rosyjsko-tureckiej.

Pkt. h, n, o (por. nr 79, pkt. a, b, c z 1773) – 21 XI 1774 r. rozpoczęło się szóste i przedostatnie zagajenie delegacji, które trwało do 28 II 1775 r. Ostatni etap prac delegacji poświęcony był głównie sprawom gospodarczym. Stanisław August szukał u Stackelberga wsparcia w sprawie regulacji dotyczących handlu solą wobec przewlekania przez króla pruskiego zgody na odpowiednie zapisy w polsko-pruskim traktacie handlowym. Mocarstwa rozbiorowe zagwarantowały sobie wolny handel solą na terenie Rzeczypospolitej, co pozbawiło króla dochodów z monopolu solnego. Stąd Stanisław August domagał się zgody ambasadora na wprowadzenie na terenie całej Rzeczypospolitej takiego podatku od importowanej soli, jaki dotąd obowiązywał tylko w Wielkim Księstwie Litewskim (VL, t. 8, f. 54–59, 69–74, 78–82, 149–150).

Pkt j (por. nr 57, pkt. a–j z 1774) – Stanisław August skarżył się z powodu braku realizacji obietnic dotyczących prawnego zabezpieczenia źródła królewskich dochodów.

Pkt. k, l – w sprawie pieniędzy papierowych por. nr 47, pkt d z 1774; w sprawie reformy emfiteutycznej por. nr 58, pkt. 1–8 z 1774.

Pkt m – por. nr 65, pkt a z 1773.

Entretien du roi avec le baron Stackelberg

a. 1. Stackelberg annonce au roi que les démarcateurs russes sont prêts à partir et qu'il va engager le palatin de Kalisz¹ à se mettre en route de son côté;

b. 2. promet de faire entendre à Rewitzki qu'un mésentendu d'abord, puis la maladie du palatin de Posen² ont été la cause de l'interruption de la commission qui va être reprise par la nomination du palatin de Pomeranie³ à la place de celui de Posen.

c. 3. À la demande que lui fait le roi si le prince Henri de Prusse⁴ ira à Pétersbourg au printemps comme ce prince l'écrit lui-même, Stackelberg se contents de répondre que l'impératrice ne sera pas de retour à Pétersbourg au printemps.

d. 4. On mande de Pétersbourg à Stackelberg que sa cour est fort étonnée de ce que les Autrichiens sont en Moldavie et en Valachie.

e. 5. Stackelberg se plaint que le grand maréchal⁵ semble n'avoir d'autre soin que de s'opposer à tout dans la délégation, ce qui empêche l'affaire des impôts. ____ Le grand général⁶ est d'avis qu'en conséquence, le roi le fit appeler aux conférences qui se tiennent dans son Cabinet.

f. Le roi lui fait remarquer que le grand maréchal a refusé avec aigreur de continuer à s'y trouver. Quant à Stackelberg, ce qui s'est passé du

temps de Repnin⁷ fait voir qu'il ne serait pas prudent de l'y appeler. ____ Stackelberg est de l'avis du roi.

g. Quoique le roi et Stackelberg prévoient que le grand général n'effectuera pas grand-chose sur le grand maréchal, ils consentent qu'il le voie avant chaque séance.

h. Inquiétudes du roi sur les délais du roi de Prusse au sujet du projet de sel; ____ craint que ces délais ne soient prolongés tant que durera l'indécision de l'affaire des démarcations, pour forcer le roi à se rendre aux projets iniques de l'Autriche et du roi de Prusse. ____ Stackelberg assure le roi que dans peu on cessera de le chicaner des deux côtés.

j. Les revenus du roi ne sont assignés sur rien. ____ Stackelberg dit qu'on l'a donc trompé, mais qu'on ne le trompera plus; que les trois ministres sont engagés envers Sa Majesté et résolus de tenir parole pour cela et pour les dettes.

k. On rejette le projet du papier monnaie, parce que plusieurs prétendent que la rente ou aliénation totale des starosties est un grand mal. Stackelberg propose de la donner en emphytéose de 40 ans, au moyen de quoi la République ne perdrait pas le droit de hausser dans la suite des temps les emphytéoses. ____ Le roi remarque que ce projet serait bon si c'était le roi qui le donnât. ____ C'est ce à quoi les trois cours ne consentiront pas. ____ Stackelberg propose d'en donner la collation à une commission de la diète.

l. Le roi répond qu'il lui est indifférent à qui on la donne, pourvu que l'esprit de corruption ne s'y reproduise pas par quelque moyen qu'on a cru éviter [^aavec injustice^a] en la lui ôtant.

m. L'affaire des généraux de Lithuanie difficile à accommoder; ____ l'impératrice de Russie ne veut pas qu'Ogiński⁸ conserve le bâton de grand général, ni le prince Radziwill⁹ le palatinat de Wilna. ____ Le roi souhaite n'être pas en opposition à la cour de Russie, mais celle-ci ne doit pas prendre en mauvaise part qu'il fasse ce que sa place exige dans les circonstances où la famille des Ogiński réclamerait son intercession. ____ Sapieha¹⁰ s'est expliqué qu'il n'accepterait pas le palatinat de Wilna.

n. Le projet du sel devant être englobé dans le projet général adopté par les Lithuaniens pour les impôts, le roi demande à Stackelberg de n'a pas s'y opposer quand il sera proposé à la délégation. ____ Stackelberg promet de n'y apporter aucune opposition.

o. Stackelberg laisse entrevoir au roi qu'il a remarqué dans la minute de son projet du sel une expression adroite pour conserver le droit de percevoir pour lui le tiers de toute douane quelconque. ____ Le roi en convient mais fait observer que le fonds des quartes devant diminuer annuellement, il lui faut en échange un autre fonds qui s'élève et sacresse^b en proportion.

^{a-a} Dopisane nad linią, nawiasy dodane przez wydawcę.

^b Prawdopodobnie latynizm. Winno być „s'accroît”.

¹ Ignacy Twardowski.

² Antoni Jabłonowski, wojewoda poznański.

³ Ignacy Franciszek Przebendowski, wojewoda pomorski.

⁴ Książę Henryk, młodszy brat króla pruskiego Fryderyka II.

⁵ Stanisław Lubomirski.

⁶ Franciszek Ksawery Branicki.

⁷ Mikołaj Wasiliewicz Repnin, poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny rosyjski w Warszawie w latach 1764–1769.

⁸ Michał Kazimierz Ogiński.

⁹ Karol Stanisław Radziwiłł „Panie Kochanku”.

¹⁰ Aleksander Michał Sapieha.

N° 66 du 15 décembre 1774

Pkt. a, b (por. nr 57, pkt. a, g, k, l, m z 1774) – Naciskany przez Stackelberga Stanisław August podjął decyzję o pominięciu w konstytucji o odnowieniu cła generalnego wzmianki o przeznaczeniu części dochodu z tego podatku na rzecz odszkodowania dla króla za utracone dochody (VL, t. 8, f. 149).

a. Stackelberg fait demander la résolution du roi afin de faire passer l'impôt de la douane générale, et une déclaration par laquelle le roi assure qu'il ne prétendra pas au tiers de la douane générale indépendamment de ses 7 millions.

b. Le roi fait répondre qu'on fasse passer la loi pour la douane générale simplement sans y rien dire du tiers du roi; ____ promet de se prêter à tout arrangement qui sera jugé nécessaire pour constater qu'il n'aura rien de plus que cinq millions par-dessus les restes de son ancien revenu.

N° 67 du 15 décembre 1774

Pkt. a, b, c, d, e – por. nr 20, pkt a[bis] z 1774.

Avis de Mr de Stackelberg au sujet des limites prussiennes.

- a. 1°. ne rien faire qui puisse porter sur le traité même dans le sens non consisté avec les trois cours.
- b. 2°. que même dans ce qu'il y a à faire dans le point contesté, il n'y ait pas de protestation, mais qu'on refuse simplement de procéder à la démarcation par un autre point que les bords de la Notez¹.
- c. 3°. que les commissaires restent sur les lieux pour éviter toute apparence de rupture.
- d. 4°. que sur le rapport des commissaires on fasse d'ici à la cour de Russie une communication solennelle du point où en est la dispute et qu'on demande sur cela son intervention.
- e. *duplicata* du même.

---

¹ Noteć.

N° 68, [décembre 1774]

Por. nr 69, pkt. a, b z 1774. Brak szczegółów tej sprawy. Być może chodziło o pretensje Franciszka Ksawerego Lubomirskiego o niezapłacone dostawy dla wojsk rosyjskich.

- a. Réponse de Mr de Stackelberg à la note du ministère concernant les plaintes du prince Xavier Lubomirski¹ sur la conduite que les Russes [tiennent] contre lui au sujet des prétentions du général d'Igelstrom² contre lui.
- b. Lettre du prince Xavier Lubomirski au roi sur le même sujet.

---

¹ Franciszek Ksawery Lubomirski, starosta sieciechowski.

² Osip Andrejewicz (Otto Heinrich) Igelström, generał-porucznik wojsk rosyjskich, brał udział w wojnie rosyjsko-tureckiej, potem rosyjski minister pełnomocny w Warszawie w latach 1793–1794.

N° 69 du 24 décembre 1774

Por. nr 68, pkt. a, b z 1774.

a. Lettre du général d'Igelstrom¹ au roi en partant pour se rendre à l'armée du comte Romanzow². ____ L'affaire de Lubomirski³ est terminée.

b. Réponse du roi au même.

---

¹ Osip Andrejewicz Igelström.

² Piotr Aleksandrowicz Rumiancew.

³ Franciszek Ksawery Lubomirski.

N° 70, [décembre 1774]

Notice de ce qui s'est fait en Pologne par rapport aux revenus du roi en 1774

NB. le roi en garde double chez lui.

Fin de 1774^a

---

^a Poniżej otoczony pętlą dopisek: „les minutes remises au roi le 24 janvier 1775”.

1775

Extraits des entretiens du roi avec Mr le baron
de Stackelberg, et des différentes affaires traitées
par ordre de S.M. avec le même ministre depuis
le 14 janvier jusqu'au 30 décembre 1775 ^a

N° 1 du 14 janvier 1775

(Por. nr 8, pkt f z 1774). Wobec faktycznego zerwania stosunków polsko-tureckich w dobie konfederacji barskiej i wojny rosyjsko-tureckiej polskie ministerium nie wyraziło zgody na przejazd przez terytorium Rzeczypospolitej poselstwa tureckiego zmierzającego do Petersburga na uroczystości związane z zakończeniem wojny. Notę w tej sprawie polskie ministerium podało Stackelbergowi 13 I 1775 r. (Wspomniane w tekście listy Debolego do Ogrodzkiego z 10 I i 7 III 1775, zachowane w formie szyfrowanej, AGAD, ZP, sygn. 320, k. 99–100v, 112–113).

Note donnée au baron de Stackelberg.

Dans l'acte par lequel la Porte Ottomane a déclaré la guerre à la Russie en 1768 ayant également déclaré qu'elle regardait les engagements de la paix de Carlowitz, comme ne subsistant plus entre elle et la Pologne, la République ne peut se dissimuler cette situation et par conséquents donner un passage amical sur ses terres à l'ambassade turque, que préalablement la Porte n'ait témoigné des dispositions qui fixent la bonne intelligence respective. C'est pourquoi le ministère polonais demande que la cour de Russie indique à l'ambassade turque une route qui l'éloigne des domaines de la République pour éviter les ^b démarches auxquelles elle se verrait forcée si la susdite ambassade se présentait sur ses frontières sans son aveu.

NB. Sur le même article vid. la correspondance de Deboli¹ N° 3 du 10 janvier et N° 11 du 7 mars 1775.

---

^a Na górze strony dopiski: „rendus au roi le 27 8bre 1776”, „r.d.R. le 16 juillet 76”, „C. le 18”.

^b Skreślono: „embarras”.

- ¹ Antoni Augustyn Deboli, chorąży nadworny koronny, od kwietnia 1774 pełnił funkcję polskiego chargé d'affaires przy dworze rosyjskim, wcześniej sekretarzował poselstwu Jakuba Psarskiego w Petersburgu.

N° 2 du 14 janvier 1775

Por. nr 23 z 1774.

Stackelberg ayant demandé que la commission promise^a pour les affaires de Courlande ait lieu, le roi ordonne^b au grand chancelier de la Couronne d'en minuter l'acte et d'y nommer les commissaires polonais, quoique le baron de Stackelberg ait souhaité que le palatin de Kalisz¹ et le maréchal Gurowski² eussent cette commission. Le roi ne croit pas qu'il faille la leur donner puisqu'ils sont déjà nommés pour la démarcation, mais il ordonne au grand chancelier de conférer avec Stackelberg sur cette commission afin qu'on y procède de manière à ne pas jeter dans le désespoir les Courlandais, effectivement trop aggravés par Biron³.

---

^a Nadpisane nad linią zamiast skreślonego: „ordonnée”.

^b Nadpisane nad linią zamiast skreślonego: „mandé”.

¹ Ignacy Twardowski.

² Władysław Gurowski.

³ Piotr Biron.

N° 3, janvier 1775

Stackelberg podjął starania, aby uczynić jednego z najwymowniejszych współpracowników króla w delegacji – Franciszka Wilczewskiego, który jako jeden z trzech posłów nie ratyfikował traktatów rozbiorowych i do końca sejmu stawiał zaborcom opór. Wilczewski, jako jeden z niewielu, nie przyjął żadnej królewskiej wynagrodzenia za działalność podczas sejmu. Wspomniana przez Stackelberga królewszczyzna – wieś Żebry (w ziemi wiskiej) – dostała się (Janowi?) Skarzyńskiemu, sędziemu ziemskiemu łomżyńskiemu (VL, t. 8, f. 240).

Le baron de Stackelberg demande le privilège de la starostie Żebro pour Wilczewski¹ et promet que cette faveur réglera les déclamations du soi-disant Démosthènes², comme on le jugera à propos.

---

¹ Franciszek Wilczewski, podkomorzy i poseł ziemi wiskiej, członek delegacji sejmowej.

² Demostenes, mówca ateński z IV w. p.n.e., wstawiony mowami w obronie niezależności Aten od Macedonii.

N° 4 du 21 janvier 1775

(Por. nr 17 z 1775). F.K. Branicki, który od powrotu z misji do Petersburga, pilnując interesów buławy, dla poklasku grał rolę gorliwego patrioty, a powołując się na bezpośrednie kontakty z rosyjskim dworem budował pozycję w kontrze do Stackelberga, utracił promowanych przez ambasadora kandydatów do polskich patentów oficerskich. Ambasador skarżył się na Branickiego królowi i przesyłał skargi do Petersburga (Stackelberg do Panina, 10/21 i 16/27 III oraz 25 III/5 IV 1775, AVPRI, 79/6/1067, k. 37–38, 44–47, 58–60v).

Le comte Branicki¹ ayant informé le roi qu'on avait rendu un ukase en Russie au sujet des patentes d'officiers et qui n'accordait que le grade de sous-lieutenant à ^a un officier qui y passait avec la patente de capitaine en Pologne. ^bEn conséquence^b, le roi refuse des brevets demandés par Stackelberg, celui-ci écrit au grand chancelier de la Couronne qu'il n'a jamais entendu parler de pareille [sic] ukase.

---

^a Skreślono: „un capitain”.

^{b-b} Dopisane nad linią.

¹ Franciszek Ksawery Branicki.

N° 5 du 24 janvier 1775

Sprawa Ostrowskiego por. nr 56, pkt a z 1774; sprawa Tyzenhauza por. nr 45, pkt b z 1773; sprawa dysydencka por. nr 10, pkt. a, b z 1774.

Stackelberg donne avis qu'il n'est plus question que d'accorder une pension de 3 mille ducats à l'évêque de Cujavie¹ pour le faire renoncer à l'expectative de l'évêché de Cracovie. _____ Il recommande à l'amitié du roi l'affaire des dissidents et promet de régler les soins qu'il prendra pour Mr Tyzenhausen² sur ceux qu'il prendra pour faire réussir cette affaire.

---

¹ Antoni Ostrowski.

² Antoni Tyzenhauz.

N° 6, [janvier 1775]

Spécification de ce qui est dû à la terre de Mozyrski¹ pour les fourrages qu'elle a fournis en 1774.

---

¹ Powiat mozyrski, w województwie mińskim Wielkiego Księstwa Litewskiego.

N° 7, janvier 1775

(Por. nr. 12, 19, 22, 27 z 1775). Jeszcze przed upływem terminu szóstego zagajenia Delagacji Stackelberg zabiegał u króla o uchwalenie siódmej limity sejmu. Niezwłocznie po wznowieniu obrad sejmu 28 II 1775 r. przedstawiono umówiony wcześniej projekt limity (do 20 III 1775), który został uchwalony na kolejnej sesji, 3 marca. Po czym nastąpiło siódme zagajenie delegacji (6–19 III 1775). Ostatecznie po wznowieniu obrad sejmowych 20 marca sejm zawiesił obrady na kolejny tydzień, aby delegacja miała czas na odczytanie wszystkich uchwalonych konstytucji. 27 III 1775 r. nastąpiło ostatnie wznowienie obrad plenarnych, które trwały do wieczora 11 IV 1775 r.

Stackelberg prie le roi de permettre qu'à la première session^a de la diète il ne soit fait autre chose que de proposer une prorogation de 15 jours pour la dernière fois. Il souhaite que Sa Majesté, en accordant cette prorogation, témoigne qu'elle est satisfaite de l'ouvrage des plénipotentiaires.

---

^a W oryginalu błędnie: „cession”.

N° 8 [du 15 janvier 1775]

„Akt Osobny” polsko-rosyjski dotyczący handlu, por. VL, t. 8, f. 69–74.

Projet de l'acte séparée concernant tout ce qui regarde le commerce entre la Russie et la Pologne communiqué au roi par le baron de Stackelberg le 15 janvier. ____ Cet acte^a se trouve dans les constitutions.

---

^a Nad linią zamiast skreślonego: „projet”.

N° 9 [du] 27 février 1775

Pkt. a, b, c – W sprawie kościołów unickich por. nr 63, pkt. d, f z 1773; w sprawie przywilejów dla dysydentów por. nr 10, pkt. a, b z 1774.

a. Le roi informé que Mr Stackelberg refuse que les 1200 églises que les non-unis ont enlevées dans l'Ukraine polonaise depuis 1768 soient rendues, le fait prier de se rendre à ce qu'on a demandé là-dessus, puis qu'il est impossible à la Pologne de s'en désister avec honneur.

b. Article IX des actes séparés par lequel il est stipulé qu'il y aura une commission pour juger des différends^a entre les grecs unis et non-unis et que jusqu'à ce que cette commission ait réglé le tout, les deux parties resteront dans une parfaite tranquillité sans qu'il soit permis aux troupes de s'immiscer à donner aucun secours aux uns ou aux autres.

c. Ultimatum de Mr Stackelberg au sujet de l'affaire des dissidents.

1°. L'impératrice consent que les nobles grecs non-unis et les dissidents soient exclus du sénat et du ministère.

2°. Le nombre des nonces pour la diète sera réduit à trois, mais les grecs non-unis et les dissidents jouiront des privilèges de la noblesse, pourront être élevés aux charges, remplir les fonctions dans les Tribunaux et dans tous les dicastères.

3°. Le *judicium mixtum*¹ sera aboli, mais les causes appropriées à ce dicastère par la diète de 1768 seront remises à la cour de justice du roi, mais si l'élection aux assessories n'a pas nommé un nombre égal de catholiques et de dissidents, le roi y nommera des nombres de la noblesse non-unie et dissidente avec voix décisive pour égaler les catholiques; de plus il y aura un terme de quatre semaines dans l'assessorie destiné pour les causes de la susdite noblesse qui y seront décidées à la pluralité, quand elles auraient été jugées préalablement dans les jugements des *grods* ou des provinces, en cas de parité de voix les causes seront décidées par les jugements de relation du roi, le nombre de quatre juges sera suffisant pour former une cour de justice dans les susdites causes.

---

^a Słowo „differends” powstało z przerobienia wcześniej znajdującego się w tym miejscu słowa „préférence”.

¹ *Iudicium mixtum* (łac.) – sąd mieszany, tj. ustanowiony w 1768 sąd do rozstrzygania sporów pomiędzy katolikami i innowiercami.

N° 10 du 4 mars 1775

Por. nr 23 z 1774.

Billet du roi à Stackelberg par lequel il lui recommande l'affaire qui reste à terminer entre la Saxe et le duc de Courlande¹, et pour l'y porter davantage, il lui fait part d'un article de la lettre écrite ^ale 8 novembre 1774^a par Biron à ce sujet. Cet article dit qu'il sera charmé d'abandonner sa prétention non à la cour de Saxe, mais à Sa Majesté, moyennant la seule grâce qu'elle lui ferait de concourir avec la République pour le mettre à couvert des prétentions que d'autres cours pourraient former en conséquence de cette affaire.

---

^{a-a} Dopisane nad linią.

¹ Piotr Biron.

N° 11 du 13 mars 1775

(Por. nr. 14, 16, 18, 25, 28, 29 z 1775). W ostatnim okresie obrad delegacji i sejmu Stackelberg negocjował ze Stanisławem Augustem skład Rady Nieustającej i innych ważnych organów władzy. Punktem wyjścia rozmów była lista przedłożona przez ambasadora. Z wyjątkiem nazwisk wymienionych w „Entretiens” nie znamy osób zaproponowanych przez Stackelberga, który nie wspomniał o tych negocjacjach w swoich raportach. Także Prusacy mieli ambicje promowania swoich kandydatów zwłaszcza z grona działaczy dysydenckich. Ostatecznie spośród protegowanych przez Stackelberga do pierwszego składu Rady weszli: Antoni Ostrowski, Antoni Dziekoński, Szymon Dzierzbicki i Mateusz Zyniew. Józef Narbutt został wybrany do Komisji Wojskowej Litewskiej, a rekomendowany do Rady Franciszek Miaskowski został członkiem Komisji Emfiteutycznej Koronnej. Jedynie Jan Jerzy Grabowski proponowany do Komisji Wojskowej Litewskiej i Józef Starzeński rekomendowany do Rady nie weszli ani w skład Rady, ani żadnej z ważnych komisji. W wypadku Janusza Sanguszki, promowanego przez Stackelberga do Komisji Skarbowej, nie objął on żadnej funkcji zapewne ze względu na podeszły wiek, z powodu którego nie opuszczał rodzinnego Dubna. Konsyliarzem Rady został jego przyrodni brat, również protegowany Stackelberga, Hieronim. Na podstawie zapisu „Entretiens” można się domyślać, że odrzuconym przez Stackelberga królewskim kandydatem do Rady Nieustającej był Franciszek Bieliński (VL, t. 8, f. 127–132).

Liste des personnes que Stackelberg recommande au nom de l'impératrice pour le Conseil Permanent. ____ Il demande en même temps que le roi place des dissidents dans les différents départements pour lesquels il se réserve de recommander non seulement des dissidents, mais [aussi] des catholiques.

N° 12 du 18 mars 1775

(Por. nr 7 z 1775) Stackelberg domagał się audiencji u Stanisława Augusta przed ostatnią sesją delegacji 19 III 1775 r. Być może w trakcie spotkania zdecydowano o przedłużeniu prac tego gremium o kolejny tydzień.

Billet par lequel Stackelberg demande une audience du roi avant la séance qui doit être la dernière pour les affaires publiques. Il prévient que tout

tient à un fil et que c'est peut-être le moment le plus critique pour la Pologne. C'est pourquoi, en protestant de son attachement pour le roi, il le fait prier de ne pas abandonner la barque dans cet instant fâcheux.

N° 13 du 16 mars 1775

(Por. nr 58, pkt. 1–8 z 1774) Wspomniana w tekście konstytucja – „Nagroda zasłużonym” – którą obradujący rozdzielili między siebie szereg królewskich czynności została uchwalona 18 III 1775 r. (*Protokół*, zag. 7, s. 73–74; VL, t. 8, f. 236–242).

Affaire des *emphitheuses*¹ à accorder, explications faites par le roi sur le même sujet. ___ Liste des grâces pour certain nombre de personnes. ___ Comme tout cela se trouve dans les constitutions, il suffit d'indiquer le tout ici.

---

¹ *Emphitheuses* (łac., właśc. *emphyteusis*) – dzierżawa wieczysta, emfiteuza.

N° 14, [mars 1775]

(W sprawie nominacji por. nr 11 z 1775; w sprawie Lubomirskiego por. nr 65, pkt. e, f, g z 1774) U schyłku obrad delegacji S. Lubomirski bezskutecznie protestował przeciwko objęciu rosyjską gwarancją wszystkich postanowień sejmu, co forsował Stackelberg. Ponadto marszałek wielki koronny na próżno domagał się ponownego rozpatrzenia spraw, które zostały już osądzone przez sądy konfederacji Ponińskiego. Po wystąpieniach Lubomirskiego Stackelberg napisał skargę na niego do Petersburga, zarzucając mu działanie na szkodę Rosji (Stackelberg do Panina, 18/29 III 1775, AVPRI, 79/6/1067, k. 52–53).

Billet du baron Stackelberg au comte Rzewuski¹ par lequel il lui fait part qu'on a lu le projet du roi, mais qu'il y a eu des oppositions (NB. on ne dit pas quel projet). ___ Il y a eu également opposition à ce que le roi eût la nomination pour les dicastères, et on a prétendu que l'affaire ne pouvait aller à la pluralité. On a même réclamé l'assistance des trois ministres, le grand maréchal Lubomirski² était à la tête des crieurs; cependant l'affaire

a été remise. C'est pourquoi Stackelberg prévient qu'il est essentiel pour la faire passer que le roi prépare les esprits.

---

¹ Franciszek Rzewuski, pisarz polny koronny i od lutego 1775 nieformalny zarządca dworu Stanisława Augusta. Był jednym z pośredników pomiędzy królem a Stackelbergiem.

² Stanisław Lubomirski.

N° 15 [mars 1775]

„Akty Osobne” do traktatu polsko-pruskiego, w tym traktat handlowy, zostały uchwalone na sesji delegacji 18 III 1775 r. przy głośnym sprzeciwie wielu obradujących (VL, t. 8, f. 74–83).

Billet de Mr Benoît à Mr Stackelberg pour lui faire part que ses actes séparés sont prêts; en l'avertissant qu'il ne sait comment cela ira avec la garantie, puisqu'on refuse de la recevoir à cause des dissidents dont il y est parlé, ___ il le prie d'envoyer chez le chancelier pour arranger cette affaire.

N° 16 du 22 mars 1775

(W sprawie zapewnień Stackelberga por. nr 24 z 1775; w sprawie składu Rady Nieustającej por. nr 11 z 1775) W korespondencji Stackelberga ze schyłkowego okresu prac sejmu nie ma listu, w którym ambasador poświęciłby więcej miejsca roli Stanisława Augusta w pomyślnym zakończeniu prac legislacyjnych. Większość raportów pisanych w ostatnim miesiącu obrad sejmu koncentruje się wokół sukcesów samego Stackelberga i trudności, jakie udało mu się pokonać. Zatem zapewnienia składane królowi były jedynie sposobem na jednanie sobie monarchy. Dopiero po zamknięciu obrad ambasador napisał do Panina, że oto wreszcie Stanisław August zwrócił się szczerze ku Rosji (Stackelberg do Panina, 1/12 IV 1775, AVPRI, 79/6/1067, k. 94–96).

Mr Stackelberg recommande Mr Jakonski¹ pour le Conseil Permanent; ___ demande une audience au roi pour arranger la marche de la diète; ___ lui fait part qu'il a informé sa cour de la façon dont Sa Majesté a coopéré à la

fin des affaires et qu'il a rendu compte à l'impératrice des preuves que Sa Majesté a donné de son désir d'être toujours de ses amis.

---

¹ Nazwisko zniekształcone w podstawie źródłowej, trudne do odczytu. Stackelberg w swojej korespondencji z okresu sejmu nie wspomniał nikogo o nazwisku Jakoński; brak też tego nazwiska w innych znanych nam źródłach z okresu sejmu. Przyjmujemy, że chodzi o Antoniego Dziekońskiego, stolnika wołkowyskiego, który został wybrany konsyliarzem Rady Nieustającej. Drugą – nieco mniej, jak sądzimy, prawdopodobną – lekcją jest: Stanisław Gadamski, podkomorzy sochaczewski, również obrany konsyliarzem Rady.

N° 17 du 24 mars 1775

Por. nr 4 z 1775.

Mr Stackelberg demande que le roi nomme Mr Grabowski¹ lieutenant général avec le traitement de général-major, puisque le grand général² paraît ne favoriser que les gens de Bar. Le roi ni l'ambassadeur ne peuvent ni ne doivent avoir égard à ses recommandations dans un temps où il ne paraît rien moins que bien intentionné.

---

¹ Jan Jerzy Grabowski, generał-lejtnant wojsk litewskich od 1775 (dokładna data nominacji nieznana).

² Franciszek Ksawery Branicki.

N° 18 du 26 mars 1775

Por. nr 11 z 1775.

Mr de Stackelberg demande la charge de *miecznik* vacante après le prince Radziwil¹ pour le prince Jérôme Zangusko² et une place dans la Commission du Trésor pour le prince Janus Zangousko³.

---

¹ Michał Hieronim Radziwiłł, 10 IV 1775 awansował na kasztelanię wileńską.

² Hieronim Janusz Sanguszko, generał-porucznik wojsk litewskich, od 11 IV 1775 miecznik litewski.

³ Janusz Aleksander Sanguszko, eksmarszałek nadworny litewski.

N° 19, avril 1775

Por. nr 7 z 1775.

Stackelberg fait part du projet de Poniński¹ pour la séance de la diète qui est de demander la lecture des constitutions faites. ___ Stackelberg souhaite de savoir l'intention du roi en conséquence.

---

¹ Adam Poniński.

N° 20 du 4 avril 1775

Pkt. a, b (w sprawie Sułkowskiego por. nr 87, pkt a z 1773; w sprawie jednania sobie króla przez Stackelberga por. nr 16 z 1775) – Sesja sejmowa 4 IV 1775 r. zaczęła się od pochwał A. Ponińskiego pod adresem króla i podziękowania monarsze za ofiarowanie buławy wielkiej koronnej F.K. Branickiemu, co miało miejsce w lutym 1774 r. Efektem zaś obietnicy złożonej przez Stackelberga królowi było uchwalenie w ostatnich dniach sejmu konstytucji „Marszałkostwa nadworne obojga narodów”. Umożliwiła ona otrzymanie, 4 VIII 1775 r., godności marszałka nadwornego koronnego F. Rzewuskiemu („Diariusz”, k. 550–551; VL, t. 8, f. 179).

a. Stackelberg en faisant remarquer que le roi a vu les gens disposés pour la marche de la diète comme on l'a voulu, en conclut que tout sera possible quand Sa Majesté sera parfaitement d'accord avec l'impératrice; ___ dit que la séance du jour doit commencer par la proposition de la missive (NB. il n'est pas dit de quelle missive il est question); ___ prévient que le roi pourra sans se^a gêner nommer le grand général et le prince grand maréchal; ___ demande le privilège pour le régiment du *potczaczi* Potocki¹ en faveur d'Antoine Sulkowski².

b. Le roi répond qu'il ne peut donner ce privilège, que préalablement le *podcza[s]zy* n'ait donné une résignation en forme et autre que celle qu'il a envoyée.

---

^a W oryginale „le”, co wydaje się pomyłką.

¹ Joachim Karol Potocki.

² Antoni Sułkowski.

N° 21, [avril 1775]

Brak szczegółów tej sprawy.

Note sur les différents grades par lesquels a passé Mr Cazić¹, officier à la suite du marquis de Conflans² en 1763.

---

¹ Być może chodzi o Kazimierza Kaszyca, krajczyca mściławskiego.

² Markiz Louis Henri Gabriel de Conflans d'Armentières, marszałek polny armii francuskiej, od 1762 dowódca Legionu Conflans.

N° 22, avril 1775

(Por. nr 7 z 1775) Projekt ratyfikacji całości ustawodawstwa sejmu rozbiorowego, będący jednocześnie aktem rozwiązania konfederacji, został odczytany i przyjęty na ostatniej sesji sejmowej 11 IV 1775 (VL, t. 8, f. 830–831).

Mr Stackelberg demande une audience comme indispensable pour les affaires. ___ Poninski¹ se propose de faire lire à la diète le projet de ratification des actes de la délégation afin qu'il aille *ad deliberandum*² à la session suivante.

---

¹ Adam Poniński.

² *Ad deliberandum* (łac.) – do namysłu, do rozważenia.

N° 23 du 5 avril 1775

(Por. nr 65, pkt b z 1774; nr 52, pkt. a–r z 1775) Poniższa nota została 4 IV 1775 r. przedłożona trzem ambasadorom w związku z zerwaniem prac polsko-austriackiej komisji demarkacyjnej (pełna treść noty z datą 5 IV 1775 i odpowiedź na nią, VL, t. 8, f. 123–126).

Note donnée par ordre du roi et de la diète.

Les ministres de Pologne sont chargés d'avouer publiquement le refus fait par les commissaires pour la démarcation d'adopter les propositions qui leur ont été faites par les démarcateurs autrichiens et en conséquence de réclamer la médiation des deux autres puissances conformément au traité.

N° 24 du 6 avril 1775

(W sprawie obietnic rosyjskiej przyjaźni por. nr 16 z 1775) Ambasador naciskał króla w sprawie zgłoszonej przez F.K. Branickiego propozycji uchwalenia noty protestacyjnej przeciwko gwałtom dokonany przez zaborców, co miało być odpowiedzią na kłopoty z rozgraniczeniem. W zamian za obietnicę przyjaźni i ochrony Stackelberg domagał się od Stanisława Augusta poparcia dla przedstawionej ustami A. Sułkowskiego propozycji oddania spraw delimitacji do decyzji Rady Nieustającej. Ostatecznie sejm przyjął to rozwiązanie („Diariusz”, k. 584–592).

Stackelberg approuve le projet donné par August Sulkowski¹ puisqu'il est au gré du roi; ___ assure le roi du retour sincère de l'amitié et de la confiance de l'impératrice qui est déterminée à soutenir la couronne de Sa Majesté même contre les attaques de toute l'Europe. ___ Il demande au roi de la fermeté contre ses ennemis domestiques et le prévient qu'il n'y a plus de Pologne si le *turnus*² réussit.

¹ August Sułkowski.

² *Turnus* (łac.) – głosowanie.

N° 25 du 10 avril 1775

W sprawie nominacji por. nr 11 z 1775; w sprawie dysydenckiej por. nr 10, pkt. a, b z 1774.

Le comte de Solms¹ ayant obtenu une lettre de Panin² à Mr de Stackelberg, elle lui est envoyée par Benoît. ___ Par cette lettre il a ordre d'insister pour que le droit des dissidents aux départements ne soit pas annulé comme le reste; il demande en conséquence que Grabowski³ soit dans la Commission de Guerre de Lithuanie et quelques autres dans de moindres dicastères; ___ recommande pour le Conseil Permanent Jaconski⁴, Dzirbitzki⁵, castellan de Genes⁶ et Jinieff⁷, ainsi que Narbut⁸ pour la Commission de Guerre.

---

¹ Viktor Friedrich Solms-Sonnenwalde, pruski poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny w Petersburgu w latach 1762–1779.

² Nikita Iwanowicz Panin.

³ Jan Jerzy Grabowski.

⁴ Por. przyp. 1 do nr. 16 z 1775.

⁵ Szymon Dzierzbicki.

⁶ Józef Nikodem Starzeński, kasztelan gnieźnieński.

⁷ Mateusz Żyniew (Żyniew), starosta berżnicki, poseł starodubowski i członek delegacji sejmowej.

⁸ Józef Narbutt, chorąży lidzki, poseł lidzki i członek delegacji sejmowej.

N° 26 du 10 avril 1775

Por. nr 87, pkt a z 1773.

Stackelberg supplie le roi de signer pour Antoine Sulkowski le privilège pour le régiment du *podczaczy* Potocki¹, et Antoine Sulkowski offre au staroste szczyrzecki², beau-fils du *podczaczy* la somme de 120 mille florins dont il était convenu avec le général Lipski³ et assure cette somme sur les arrérages du susdit régiment qui lui ont été assignés par la délégation.

---

¹ Joachim Karol Potocki.

² Piotr Potocki.³ Jan Lipski.

N° 27 du 11 avril 1775

(Por. nr 7 z 1775) Zakończenie obrad sejmu i rozwiązanie konfederacji nastąpiło 11 IV 1775 r. Na ostatniej sesji izba poselska pomimo wielu sprzeciwów uchwaliła m.in. przyznanie wynagrodzenia J. Borchowi, przeciwnikowi A. Tyzenhauza. Być może do tego faktu zawiązał Stackelberg w rozmowie z królem („Diariusz”, k. 643–656; VL, t. 8, f. 214).

Stackelberg trouve du danger à remettre au lendemain la ratification et la dissolution de la confédération. C'est, selon lui, un coup à frapper la nuit et à ne pas remettre à des têtes fraîches. ____ Se plaint que quoiqu'il se soit rapproché de Tyzenhauz¹, celui-ci a fait perdre^a le *turnus*.

---

^a Nadpisane nad linią zamiast: „manquer”.¹ Antoni Tyzenhauz.

N° 28 du 11 avril 1775

Por. nr 11 z 1775.

Stackelberg recommande pour le Conseil Permanent Ostrowski¹ à la place de Bieliński² et le staroste de Gnesne³ ainsi que Grabowski⁴ pour la Commission de Guerre; ____ le prie de faire à l'impératrice le cadeau de finir les affaires dans le jour même.

---

¹ Antoni Ostrowski.² Franciszek Bieliński, starosta czerski.³ Franciszek Salezy Miaskowski, starosta gnieźnieński, poseł kaliski, członek delegacji sejmowej.⁴ Jan Jerzy Grabowski.

N° 29, avril 1775

Por. nr 11 z 1775.

Liste des personnes recommandées au nom de l'impératrice pour le Conseil Permanent et par Mr Stackelberg, ainsi que des dissidents recommandés à Mr Stackelberg pour les différents dicastères.

N° 30 [du] 17 avril 1775

List Stanisława Augusta do Katarzyny II z 17 IV 1775 – por. *Correspondance*, s. 302–306.

Lettre du roi à l'impératrice en lui faisant part de la fin de la diète. Il demande son amitié pour le maintien de la tranquillité en Pologne et le rétablissement des relations de confiance et de bienveillance entre les deux États.

N° 31 du 23 avril 1775

Pkt. a–m (w sprawie innych odsłon sporu Stackelberga i Sułkowskiego z Branickim por. nr 49, pkt. m, n, o, p, q z 1775) – Całe spotkanie Stanisława Augusta ze Stackelbergiem, w którym wzięli udział także Benoît, Revitzki i – jak się wydaje – marszałek Rady Nieustającej August Sułkowski, oraz wymiana biletów pomiędzy królem a ambasadorem rosyjskim 23–25 IV 1775 r. dotyczyły sporu o kształt przysięgi, jaką hetman wielki koronny F.K. Branicki rozkazem z 22 IV 1775 r. próbował narzucić wojsku. W treści przysięgi na wierność Rzeczypospolitej oraz posłuszeństwo hetmanowi pominięte zostały całkowicie Rada Nieustająca, Departament Wojskowy oraz Komisja Wojskowa. Istotą problemu był spór o zakres władzy hetmańskiej. Sułkowski doprowadził do interwencji Stackelberga u króla i wymiany pism pomiędzy Radą a hetmanem. Stackelberg również wystosował list do Branickiego. Jednak wobec bagatelizującej znaczenie sporu postawy Stanisława Augusta oraz braku dostatecznej determinacji rosyjskiego ambasadora Branicki ostatecznie przeforsował przysięgę, uwzględniając w niej obok Rzeczypospolitej i hetmana jedynie króla.

Affaire touchant le serment d'obéissance exigé de l'armée par le grand général Branicki¹.

a. Reflexions du roi ____ il n'y a pas de loi ni pour, ni contre le serment projeté, ainsi le Conseil Permanent ne pourra pas exercer son *jus executorium*² ni citer le grand général *ad judicia comitialia*³, aussi cette affaire par sa nature devra être portée à la diète.

b. Si le Conseil Permanent intervient contre le grand général, il en résultera ce que désirent le plus les ennemis du roi, de la Pologne et du Conseil Permanent. ____ Tout ce qui est ministre ou tient aux ministres saisira cette occasion de s'élever contre le Conseil Permanent, d'aigrir le grand général et de le mettre en opposition avec le roi; opposition qui ne sera pas momentanée mais systématique et sera la cause de la corruption de toutes les diètes (NB.) puisque les grands généraux seront à même de se procurer un nombre suffisant de partisans, en flattant la popularité, sur tous les articles dans lesquels le Conseil Permanent et les lois dont il doit être l'exécuteur doivent déplaire à cette même popularité, tels que les articles des dissidents, des traités, des pensions et des contributions.

c. Si dès le commencement il y a division entre le sceptre et la *buława*, les grands généraux en profiteront, ils flatteront la multitude en lui disant: «pourvu que vous payiez l'armée, nous ferons en sorte que vous ne payiez ni le Conseil Permanent, ni les dicastères, ni les ambassadeurs, ni enfin le roi même».

d. Quand les choses n'en viendraient pas là d'abord, la manière prescrite pour la perception est telle qu'elle fournira d'ailleurs nombre de moyens de diminuer les revenus du roi.

e. Les puissances rivales de la Russie ne manqueront pas de mettre à profit le germe de mésintelligence et il résultera du tout le contraire de ce que le roi méditait pour le bien du pays. ____ La Russie pourrait soutenir son ouvrage, dans le Conseil Permanent avec moins de dépense, mais les dépenses iront à l'infini si elle veut remuer dès à présent une matière qui aura infailliblement des suites fâcheuses pour les diétines et les diètes futures.

f. Les maux que le roi prévoit n'arriveront pas si on ne s'oppose pas ^aà présent^a au serment en question, parce que, pourvu que le comte Branicki trouve ses conveniences, les petites vanités y comprises, il restera

bon Russe, s'emploiera efficacement à la perception des impôts, il aidera le roi à avoir de bons nonces pour la diète future, et surtout se refusera aux sollicitations des autres grands contre le roi, contre la Russie et contre ce qui a été fait. ____ Quant au grand général Ogiński⁴ on doit peu craindre de sa part, n'ayant pas la confiance du militaire et le civil ne lui étant pas favorable, et pourvu que le roi puisse agir, il y a apparence que les magnats ne seront pas les plus forts en Lithuanie.

g. Résultat: le roi croit que le plus prudent est de laisser le Conseil Permanent sans querelle, il se flatte qu'avec le temps il parviendra à le faire considérer.

h. Ainsi le roi ne trouve point de difficulté à laisser faire le serment d'obéissance, il n'y a que les abus auxquels il faut obvier, ces abus pourraient être dirigés contre le Conseil Permanent, contre les habitants ou enfin contre une des trois puissances. Dans le premier cas, la Russie comme garante peut intervenir, le Conseil Permanent agira aussi parce qu'alors il sera autorisé. Dans le second, le Conseil Permanent prendra le parti des habitants, ce qui lui gagnera leur confiance, il sera soutenu par la Russie qui aura par là un moyen de se faire aimer. Enfin, le dernier cas ne peut guère avoir lieu, n'y ayant point encore d'armée, et jusqu'à ce qu'on parvienne à en avoir une, on sera à même d'en prévenir les inconvénients qu'on voudrait supposer.

j. Si la Russie veut empêcher de force le serment sur lequel la question est véritablement indécise, elle augmentera l'influence des deux autres cours et elle liera entre eux contre elle les magnats, ainsi que contre le roi et contre tout ce qui a été fait à la dernière diète. Enfin, Branicki, mortifié dans une affaire où la loi n'est pas claire, deviendra mauvais et dangereux, au lieu que si on le flatte sur ces mêmes affaires, il restera bon, d'autant qu'il est trop paresseux pour profiter autant qu'un autre de ces petits avantages.

k. Billet du roi à Mr Stackelberg par lequel il le prie de faire entendre raison à ceux qu'il a mené avec ses deux collègues chez le roi; ____ le prévient que ce serment, dont on fait tant de bruits, n'est rien dans le fond et que pour sûr il se trouvera dans les articles militaires séparés que Sulkowski⁵ lui-même a dressés; ____ qu'au surplus il est impossible de déclarer coupable un homme pour faire ce qu'aucune loi positive ne lui défend.

l. Mr Stackelberg a écrit au grand général et promet de faire tout ce qui dépendra de lui pour rétablir l'ordre et la tranquillité.

m. Du 25 avril, billet de Stackelberg au roi; ____ demande que Branicki lui envoie le code militaire, qu'il charge ensuite quelqu'un de le produire au Conseil Permanent qui doit être respecté parce que le roi y est et que les trois cours y attachent l'honneur et la dignité de cet ouvrage. ____ Si Mr Branicki fait le difficile, sa perte est résolue et en entraînera bien d'autres.

---

^{a-a} Dopisane nad linią.

¹ Franciszek Ksawery Branicki.

² *Jus executorium* (łac.) – prawo wykonawcze.

³ *Ad judicia comitialia* (łac.) – przed sądy sejmowe.

⁴ Michał Kazimierz Ogiński.

⁵ August Sułkowski.

N° 32, [avril?, mai?] 1775

Pkt. a, b – por. nr 61 z 1773.

[a.] Affaire du comte Keyserling¹

Le roi de son plein gré et par pure générosité avait accordé au comte Keiserling une pension de 3000 ducats sur la poste de Prusse; ____ les ministres des trois cours en sollicitèrent la continuation lorsque la Prusse eut été enlevée à la Pologne, quoique le roi se fût inscrit contre l'injustice de cette demande, sur les instances de Stackelberg, il voulu[t] bien promettre de donner 2000 ducats à Keiserling lorsque ses revenus seraient rentrés pour la première fois, avec assurance de 1000 ducats à Madame Keiserling², en cas de mort de son mari. ____ Stackelberg parut satisfait mais quelque temps après, il présenta au roi la note, sous B., par laquelle [Keiserling] suppose contre la vérité, que le roi lui a promis 3 mille ducats. ____ Stackelberg ajouta que le grand-duc³ et la grande-duchesse⁴ venaient de lui écrire à ce sujet, sur quoi le roi convint qu'il lui écrirait un billet qui le mettrait en état d'assurer Leurs Altesses que leur protégé serait pourvu, et qu'en même temps il lui ferait remettre par Mr Rzewuski⁵ une information plus ample de cette affaire. Ce qui fut exécuté.

b. Note de Keiserling à Mr Stackelberg: en supposant que le roi lui a promis la continuation de la pension de 3000 ducats, il propose qu'on lui assure un capital qui monte à 15 années de pension réunies, c'est-à-dire à 45000 ducats hypothéqués sur les terres héréditaires du roi et payables en certains termes. ____ Tel est en substance ce projet et qui a cependant eu lieu.

---

¹ Henryk Christian Keyserling.

² Chodzi o drugą żonę Keyserlinga – Karoline Charlotte Amalie von Keyserling, *de domo* von Truchseß-Waldburg.

³ Wielki książę Paweł Romanow.

⁴ Wielka księżna Natalia Aleksiejewna Romanowa.

⁵ Franciszek Rzewuski.

N° 33 du 8 mai 1775

List Stanisława Augusta do Katarzyny II z 8 V 1775 – por. *Correspondance*, s. 306–308.

a. Lettre du roi à l'impératrice. ____ Il demande la sortie des troupes russes si à charge aux habitants de la Pologne que les paysans des palatinats de Kiovie, Braclaw et de Podolie ne pouvant plus y suffire désertent leurs villages pour aller jouir au-delà du Dniester des franchises que les Turcs et les Autrichiens ont annoncés dans leurs possessions voisines de ce fleuve. ____ Les troupes polonaises ne peuvent empêcher les émigrations précisément à cause des troupes russes qui leur ôteraient les moyens de subsister dans les cantons. ____ Éloge de la conduite du feld-maréchal Romanzow¹ avec les habitants de la Pologne.

---

¹ Piotr Aleksandrowicz Rumiancew.

N° 34, mai 1775

Pkt a – por. nr 16 z 1774.

a. Mr Krudner¹ donne communication de la lettre de Mr Stackelberg au duc de Courlande² pour procurer à Mr Plettenberg³ la sûreté de son retour dans ses terres.

---

¹ Burchard Alexius von Krüdner.

² Piotr Biron.

³ Henryk Ernest von Plettenberg.

N° 35 du 11 mai 1775

(Por. nr 36, pkt. a, b, c, d z 1775; nr 37, pkt. q, r, s, t, u z 1775). Sejm 11 IV 1775 r. uchwalił powołanie sądów sejmowych w nowym kształcie, włączając do grona sądzących 54 posłów obieranych na sejmie oraz wszystkich ministrów i senatorów, z wyłączeniem członków Rady Nieustającej. Sędziowie powinni złożyć przysięgę przed królem. Sąd miał być organem właściwym do sądzenia członków Rady w razie wysunięcia wobec nich oskarżenia. Jako taki miał być zatem elementem nowego systemu politycznego. Nie uchwalono jednak szczegółowych przepisów regulujących tryb pozywania członków Rady przed sąd, a samo powstanie sądów wywołało opór ze strony niechętnych dziełu reformy ustrojowej. Stackelberg naciskał na króla, aby przyspieszyć ukonstytuowanie się sądów (VL, t. 8, f. 118–122).

Billet de Mr Stackelberg au roi, par lequel il le prévient que les trois ministres des cours voisines sont convenus de ne point se relâcher sur l'affaire des jugements des diètes. Il prie Sa Majesté au nom de l'impératrice de recevoir le serment des juges de la diète.

N° 36 du 14 mai 1775

Pkt. a, b, c, d (w sprawie wydarzeń na sejmie z maja 1773 r. por. nr 38, pkt. a, c, d, e, f, h z 1773; w sprawie sądów sejmowych por. nr 35 z 1775) – W dyskusji ze Stackelbergiem wokół legalności funkcjonowania sądów sejmowych w zmienionym kształcie i wartości rosyjskiego wsparcia Stanisław August przywołał sprawę Radziwiłła „Panie Kochanku”, banity z 1764 r., postawionego przez Rosję na czele wymierzonej w króla konfederacji radomskiej. Monarcha odwołał się też do dyskusji na forum sejmku z 10 V 1773 r. wokół legalności projektu limity sejmowej. Głównymi oponentami króla byli wówczas August i Antoni Sułkowski.

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

a. Le roi: «Je regarde la non-existence des jugements de la diète comme un grand mal, mais il y a de grands inconvénients si l'on veut forcer la chose malgré les obstacles qu'elle rencontre. 1°. le grand maréchal de la Couronne¹ m'a déclaré par écrit qu'il ne pouvait pas prêter son ministre à la fonction en question puisque la loi ordonne que ces juges prêtent serment à la diète même; ____ les deux vice-chanceliers² ont également déclaré qu'en l'absence du grand maréchal ils ne convoqueraient pas le sénat sur un ordre du roi ou du Conseil Permanent, or la loi ne permettant à personne de s'immiscer dans les fonctions du grand maréchal en son absence, je ne puis rien ordonner de contraire à la loi; de plus, le Conseil Permanent est responsable à la diète future et il est hors de doute que cette diète ne sera pas favorable au Conseil Permanent qui est un objet de déplaisance presque universelle».

b. Stackelberg: «Les gens sensés reconnaissent déjà et le public s'accoutumera bientôt à penser que le Conseil Permanent est préférable à l'anarchie. ____ La Pologne, affaiblie par le démembrement, ne sera plus si aisément mise en convulsion, ainsi je persiste à conseiller à Votre Majesté d'agir avec vigueur pour l'établissement du jugement comitial et [je promets] qu'elle sera soutenue par l'impératrice».

c. Roi: «Quand- même vous seriez d'humeur à renouveler les scènes de violence de Replin³, je ne pourrais que m'y opposer et sans violence, vous n'établirez pas les jugements de la diète. ____ Quant au soutien de la Russie, rappelez-vous qu'en 1764 rien ne s'est fait que d'accord avec elle contre Radziwil⁴. Deux ans après, elle a elle-même ramené ce Radziwil

qu'elle a armé d'un glaive qui a menacé bien des têtes et a réellement bien coupé des bourses. _____ Du temps de la confédération de Bar Martin Lubomirski⁵ et les Sulkowski⁶ se sont armés contre la Russie et en 1773 ces mêmes personnages aidés des troupes russes ont décidé du sort de la Pologne, [et ils] m'auraient osé accuser si je n'avais pas eu par-devers moi l'avantage de les défier tous le 10 de mai, de produire un seul exemple d'infraction des *pacta conventa*. C'est cet avantage que je ne veux pas perdre en faisant ^a la moindre chose contre les lois; d'ailleurs ceux du Conseil Permanent qui paraissent les plus animés contre les ministres ne font pas attention qu'en agissant contre eux sur une base qui n'a pas pour elle la légalité, ils augmentent le bon droit de ces mêmes ministres. Enfin les deux autres cours ne seront pas fâchées que la Russie leur fournisse de nouveaux moyens de mettre les esprits en mouvement, pour en tirer ensuite avantage».

d. Rewitzki a écrit furement au grand maréchal qui a répondu négativement, mais Rewitzki n'ose employer les menaces, n'étant pas sûr d'être avoué par sa cour.

---

^a W tym miejscu rozpoczyna się nowa karta, na górze której znajduje się adnotacja: „Cayer [cahier] huitième. Suite de Stackelberg année 1775. N° – dans le même est le commencement de 1776”.

¹ Stanisław Lubomirski.

² Jan Borch i Joachim Littawor Chreptowicz.

³ Mikołaj Wasiliewicz Repnin.

⁴ Karol Stanisław Radziwiłł „Panie Kochanku”.

⁵ Jerzy Marcin Lubomirski.

⁶ Konfederatą barskim był Franciszek Sułkowski, Antoni i August dystansowali się zaś od konfederacji, choć ich milicje brały udział w walce po stronie barzan.

N° 37 du 15 mai 1775

Pkt. a, b, c, d, h (w sprawie polsko-pruskiego traktatu handlowego por. nr 82, pkt a z 1773) – W kwietniu 1775 r. Fryderyk II wydał uniwersał z rozkazem złożenia 22 maja w Inowrocławiu przysięgi wiernopoddańczej przez mieszkańców ponadtraktatowych nabytków, tj. tych obszarów, które znalazły się pod panowaniem pruskim ponadto to, co zapisano w traktatach podziałowych. W odpowiedzi Stanisław August wezwał uniwersałem szlachtę z tych terenów do nieskładania przysięgi. Wbrew obawom Stackelberga nie doszło do wysłania przez Radę Nieustającą listów

do europejskich dworów z protestem przeciwko działaniom Prus, a jedynie – jak zaproponował ambasador – kanclerz Młodziejowski, jako prezes Departamentu Interesów Cudzoziemskich Rady, złożył 13 maja na ręce Stackelberga i Revitzkiego noty z prośbą o mediację, a Benoîta notę protestacyjną. W rozmowie ze Stackelbergiem Stanisław August próbował połączyć skargi na pruskie uzurpacje graniczne z pretensjami dotyczącymi wyjątkowo niekorzystnego traktatu handlowego narzuconego przez Prusy na sejmie. Ponadto król zapowiedział interwencję A. Debolego w Petersburgu, od której jednak polski rezydent powstrzymał się na skutek namowy rosyjskiego wicekanclerza Iwana Andrejewicza Ostermanna. Ostatecznie rosyjska reakcja na tzw. hołd inowrocławski była słaba i nie wywarła żadnego skutku (*dossier* sprawy w papierach Rady Nieustającej, AGAD, AKP, sygn. 23, s. 2–21).

Pkt. d, e, f, g (por. nr 19, pkt b z 1774; nr 42, pkt w z 1775; nr 47, pkt 8 z 1775; nr 52bis, pkt. a, b z 1775; nr 55, pkt p z 1775) – Przy okazji rozmowy o ponadtraktatowych nabytkach pruskich, pytając o podstawy obietnic rosyjskiego wsparcia przeciwko Prusom, które przyrzekał królowi Stackelberg, Stanisław August nawiązał do sprawy ewentualnego zbliżenia rosyjsko-francuskiego. Króla interesował także układ sił na rosyjskim dworze, mający wpływ na europejską scenę polityczną. Ambasador potwierdził dominację proprusko nastawionego Panina, ale jako szansę na zmianę tej linii wskazał osiagającego stopniowo coraz silniejszą pozycję wicekanclerza Ostermanna. Ten ostatni dopiero w 1780 r., po upadku Panina, przejął kierowanie rosyjską polityką zagraniczną. Sam zaś Stackelberg, pozostając w pierwszej połowie 1775 r. pod wpływem pomysłów przebywającego w Warszawie duc'a de Lauzun, sugerował możliwość powtórzenia tzw. odwrócenia przymierzy na wzór tego z 1756 r. i zastąpienia sojuszu rosyjsko-pruskiego aliansem rosyjsko-francusko-austriackim wymierzonym w Prusy. Mimo braku rozkazów w tej sprawie, ambasador tworzył wobec króla wrażenie, że dwór rosyjski sprzyja pomysłowi. Rzecz cała była jedynie polityczną mrzonką, a Stackelberg w sierpniu–wrześniu 1775 r. wycofał się faktycznie wobec de Lauzuna z popierania tego planu. Jednak cała sprawa odbiła się szerokim echem m.in. w Berlinie, gdzie Fryderyk II wszystkie rosyjskie pretensje w sprawie pruskich nadużyć handlowych i uzurpacji granicznych w Rzeczypospolitej traktował jako francuską intrygę, odmawiając ustępstw. Temat zbliżenia rosyjsko-francuskiego powracał w rozmowach króla ze Stackelbergiem do sierpnia 1777 r. (*Mémoires*, s. 579).

Pkt. j, k (por. nr 42, pkt. l, m, n, o, p, q, r z 1775; nr 47, pkt. 1–6 z 1775; nr 52bis, pkt. c, d, j–t z 1775) – Stanisław August ze Stackelbergiem podjęli rozmowy o przyszłym sejmie, który miał dokończyć dzieło ustawodawcze sejmu rozbiorowego. Ambasador odrzucił możliwość zwołania sejmu ekstraordynaryjnego, wstępnie planowanego na maj 1776 r., ofiarując jednocześnie królowi współpracę na przyszłym sejmie przeciwko opozycji (wspominał przy tym tzw. nową Familie Czartoryskich i Potockich). Stanisław August przystał na to, spodziewając się, że kierowanie obradami nie sprawi kłopotów. Monarcha zamierzał już to pozyskać opozycję (zwłaszcza Rzewuskich – wojewodę krakowskiego Waclawa i hetmana polnego koronnego Seweryna), już to przewyciężyć jej wpływy dzięki własnemu stronnictwu i tym samym uzyskać przychylny skład izby poselskiej. Jedną z pierwszych rzeczy, którą szczegółowo rozważano, była osoba

przyszłego marszałka sejmowego. Pod koniec 1775 r. ambasador zapewnił króla, że Revitzki ma rozkazy popierać zdanie Rosji na przyszłym sejmie. Ponadto Stackelberg zgodził się, aby przyszły sejm obradował pod wężem konfederacji.

Pkt. g, l, m (por. nr 40 z 1775; nr 42, pkt. s, t, u z 1775; por. nr 49, pkt. s, t z 1775) – Przy okazji rozmowy o przyszłym sejmie Stanisław August przypomniał Stackelbergowi obietnice dotyczące wyjścia wojsk rosyjskich z Rzeczypospolitej po zakończeniu obrad sejmku rozbiorowego. Stackelberg nawiązując do niepokojów, jakie wywoływała sprawa nieuregulowanych granic z Prusami i Austrią, sugerował, że obecność wojsk rosyjskich jest w Rzeczypospolitej niezbędna jako gwarancja powstrzymania zaborczości obu państw niemieckich. W listopadzie 1775 r., odpowiadając na notę w sprawie nadużyć czynionych przez oddziały rosyjskie, Stackelberg podał pismo z informacją, że wyjście wojsk zostaje odwołane ze względu na niepokoje na prowincji. Oddziały rosyjskie opuściły Rzeczpospolitą dopiero w 1780 r. Osobnym zagadnieniem była sprawa nadużyć popełnianych przez wojska rosyjskie generała Rumiancewa powracające przez tereny Rzeczypospolitej z teatru wojny z Turcją. Problem ten powtarzał się w rozmowach króla ze Stackelbergiem (*dossier sprawy w materiałach Rady Nieustającej*, AGAD, AKP, sygn. 23, s. 251–255).

Pkt n (por. nr 31 z 1774) – Stanisław August wsparł Andrzeja Ogińskiego w sporze majątkowym z K.S. Radziwiłłem „Panie Kochanku”. Teodor Wessel (główny spadkobierca Marii Józefy z Wessłów Sobieskiej) w 1764 r. po ucieczce Radziwiłła z kraju zajął Białą, którą sąd konfederacji Czartoryskich z racji dawnych pretensji finansowych Marii Józefy przyznał Wesslowi od Radziwiłła tytułem zwrotu sumy ponad 400 tys. zł, zabezpieczonej na dobrach bialskich. Następnie miasto wraz z częścią folwarków Wessel sprzedał Ignacemu Ogińskiemu, stryjowi Andrzeja, za sumę równą swoim pretensjom do Radziwiłłów. Po powrocie Radziwiłła z banicji w 1767 r. „Panie Kochanku” zaczął ścigać „kuratorów” dóbr, skonfiskowanych bądź przejętych w 1764 r. Ogińscy zwrócili Radziwiłłowi Białą, ale mieli do niego pretensje finansowe. Sejm rozbiorowy wyznaczył specjalną komisję do sądzenia tej sprawy, nie podjęła ona jednak działania. W maju 1776 r. rozpoczęły się bezpośrednie rokowania dotyczące rozliczeń majątkowych pomiędzy Ogińskimi a Radziwiłłem (VL, t. 8, f. 815–817).

Pkt. o, p – por. nr 76, pkt b z 1773.

Pkt. q, r, s, t, u – por. nr 35 z 1775.

Entretien du roi avec Mr Stackelberg.

a. Stackelberg: «Si Antoine Sulkowski pousse le projet qu'il a donné au Conseil Permanent d'adresser des lettres circulaires à toutes les puissances de l'Europe contre les usurpations prussiennes, ma cour regardera cette démarche comme une infraction du traité de 1773. Je demande à Votre Majesté que cette circulaire n'ait pas lieu».

b. Roi: «Si la Russie désapprouve ces usurpations, pourquoi se formaliserait-elle de cette circulaire?»

c. Stackelberg: «Toute l'espérance de la Pologne étant dans la Russie, il lui importe de ne pas l'indisposer. Je fais part à Votre Majesté que je viens de mander à ma cour qu'il faut qu'elle fasse connaître, sans délai et d'une façon marquée, l'intérêt qu'elle prend à la Pologne, sans quoi je ne serai plus à même d'empêcher l'effet du désespoir. Je conseille donc à Votre Majesté de nous faire donner une note plus pressante que la première pour demander notre médiation, dans l'attente de laquelle vous avez suspendu votre résolution de réclamer le secours des autres puissances».

d. Roi: «Nous profiterons peut-être de cette circonstance pour joindre nos plaintes contre l'infraction du traité de commerce, à celles que nous porterons contre l'extension des limites de la part du roi de Prusse; _____ mais sur quoi [sont] fondées les assurances que vous me donnez? Y a-t-il quelque rapprochement entre la Russie et la France? De quelles commissions Rullecourt¹ peut-il être chargé de votre part? Quelles sont les dispositions actuelles de l'impératrice pour le roi de Prusse, pour Panin² et d'Ostermann?³ Et ce dernier est-il ami ou ennemi de Panin?»

e. Stackelberg: «Si je dois vous parler, Sire, aussi librement que je fais à ma Souveraine, je vous dirai qu'il faudra à la fin en revenir au projet de 1756 pour écraser le roi de Prusse, car tant qu'il vivra, il troublera l'Europe par sa prétention. Dire si cela est prochain, je ne le puis, mais je pense que les choses aboutiront à cela. _____ Il est vrai que Panin est prussien. Cependant il m'a donné en différents temps des ordres contraires au but du roi de Prusse et nommément il y a un an et demi qu'il m'en donna pour refuser le concours de la Russie à une demande qu'il faisait bien au-dessous de ses prétentions actuelles. _____ La place donnée à Ostermann n'est pas un plaisir fait à Panin, mais on ne peut pas s'en promettre un grand ni prompt effet contre le roi de Prusse, parce que l'impératrice a borné son ambition aux améliorations intérieures de ses États et qu'elle a totalement abandonné les affaires étrangères à Panin auquel nous sommes despotiquement soumis. Elle ne regarde la politique étrangère que comme de simples intrigues de cour. Cependant on m'ordonne de faire des réponses à Mr de Lauzun⁴, qui doivent rapprocher la Russie de la France».

f. Roi: «Pour que les choses reviennent au point où elles étaient en 1756, il faudrait que la Russie, l'Autriche et la France fussent réunies. Cependant la Russie témoigne plus d'humeur contre l'Autriche que contre le roi de Prusse et le séjour de l'armée de Romanzow⁵ en Pologne est une suite de la méfiance de la Russie contre l'Autriche»^a.

g. Stackelberg: «Quoique la Russie ait de l'humeur et même beaucoup contre l'Autriche, cela ne contredit pas les assurances que je vous ai donné, quant aux troupes russes aux ordres de Romanzow elles vont incessamment quitter la Pologne».

h. Roi: «L'Autriche a fait quelques ouvertures à Berlin et à Pétersbourg pour interpeller la médiation de la Russie, mais le roi de Prusse disant toujours qu'on le laisse faire, l'Autriche paraît décidée à persister dans ses usurpations. ____ J'ordonnerai à Debolí⁶ de faire des démarches à l'appui de celles que nous ferons ici».

j. Stackelberg: «Je prie Votre Majesté d'éloigner toute idée d'une diète extraordinaire et je la supplie en même temps de penser dès à présent à ce qu'il y aura à faire pour la diète ordinaire et de vouloir bien m'en instruire, pour qu'on puisse s'arranger à temps en Russie, nous sommes résolus à donner de l'argent, avec cette différence que par le passé on en donnait pour contrecarrer Votre Majesté et qu'aujourd'hui nous ne voulons avoir d'amis que les vôtres. Je compte aller à Pétersbourg, j'y prendrai des mesures à temps, étant averti que les Czartoriski et les Potocki se disposent à s'élever contre nous à la diète».

k. Roi: «Je compte sur votre attachement, je penserai à la diète que je crois qui^b sera difficile à manier. On pourra gagner le *chorąży*⁷ pour les Rzewuski, d'ailleurs il n'a pas eu le temps d'acquérir du crédit dans les palatinats de Podolie, Volhinie et de Kyovie. Les Czartoryski en ont plus dans les deux premiers, mais je doute qu'ils veuillent agir contre la Russie. Cependant je ne serai pas sans amis dans ces quartiers-là non plus que dans les autres et en Lithuanie où j'espère de réunir Tysenhautz⁸ à quelques personnes qui lui sont le plus opposées actuellement. Si le prince Adam⁹ va en Russie, il ne me sera pas contraire, car il aime sincèrement son pays. ____ Vous me conseillez de lui donner une lettre, mais vous ne pouvez assurer si elle sera remise en mains propres et si la copie n'en sera pas envoyée au roi de Prusse, ainsi j'y penserai à loisir.

l. L'armée de Romanzow quittera la Pologne, mais combien de temps y resteront les troupes de Romanus¹⁰ qui y sont encore malgré les déclarations que vous avez faites à la diète».

m. Stackelberg: «Quand on verra les troupes de Romanus payer tout argent comptant, on cessera de les regarder comme un mal, mais je répète à Votre Majesté que tout bon Polonais ne doit pas désirer de voir évacuer Cracovie et Posen au moment que les Autrichiens et les Prussiens ont si grande envie d'y être».

n. Roi: «Je vous recommande spécialement les prétentions de la famille du grand secrétaire de Lithuanie Ogiński¹¹ à la charge des Radziwil¹². Cet homme est du petit nombre de ceux qui me sont sincèrement attachés, et ses prétentions sont très justes. Elles ne sont pas du nombre de celles dont on s'est prévalu en 1764, le droit des Ogiński vient de la veuve d'un des fils du roi Jean Sobieski¹³».

o. Stackelberg: «Votre Majesté a vu par le rapport de Kortun¹⁴ quelle complaisance les démarquateurs polonais pour les frontières éprouvent de ceux de la Russie. Je la supplie donc de les munir de pouvoirs plus amples afin que la chose étant finie, la Russie ait meilleure grâce à prêcher les deux autres cours».

p. Roi: «Je ne puis leur donner plus de pouvoir que la diète n'en a donné au Conseil Permanent».

q. Stackelberg: «Permettez, Sire, que je réitère mes instances pour les jugements comitiaux».

r. Roi: «Je vous ai déjà dit tout ce qui m'empêchait de suivre vos conseils là-dessus, puisque cela ne se peut faire sans renouveler les violences de 1767 auxquelles je ne me prêterai pas plus à présent que je ne l'ai fait alors».

s. Stackelberg: «Mais ce sera le moyen de perpétuer l'anarchie, en sacrifiant souvent le fond des bonnes choses aux formalités. Il faut de la formalité, sans quoi les têtes turbulentes ne cesseront de remuer et les bien intentionnés seront entraînés et soufflés à agir contre tout ce qui a été fait même d'utile à la dernière diète, et fournir de nouveaux prétextes à l'Autriche et à la Prusse pour achever la ruine de la Pologne».

t. Roi: «Les mêmes suites peuvent résulter de la violence qu'on emploierait pour ces jugements; ____ pourquoi ne pas laisser le Conseil Permanent, votre enfant chéri, grandir et prendre force d'acquérir de la considération,

avant de l'exposer à de si rudes épreuves? Laissez-le se rendre recommandable aux patriotes par une vigoureuse opposition aux usurpations autrichiennes et prussiennes».

u. Stackelberg: «Il faudra chercher les moyens de tout concilier».

^{a-a} Napisane inną ręką.

^b Prawdopodobnie powinno być: „qu'elle”.

¹ Philippe Macquart baron Rullecourt, francuski oficer, awanturnik, od grudnia 1775 pułkownik w 6. Regimencie Pieszym Wielkiego Księstwa Litewskiego (Massalskich), pełnił przy Stackelbergu rolę łącznika ze środowiskami francuskimi pragnącymi zbliżenia Francji z Rosją.

² Nikita Iwanowicz Panin.

³ Iwan Andrejewicz Ostermann, rosyjski wicekanclerz.

⁴ Armand Louis de Gontaut duc de Lauzun, francuski generał, pamiętnikarz, kochanek Izabeli Czartoryskiej, żony Adama Kazimierza, zwolennik zbliżenia rosyjsko-francuskiego.

⁵ Piotr Aleksandrowicz Rumiancew.

⁶ Augustyn Deboli.

⁷ Stanisław Ferdynand Rzewuski, chorąży wielki litewski.

⁸ Antoni Tyzenhauz.

⁹ Adam Kazimierz Czartoryski, generał ziem podolskich, syn Augusta Czartoryskiego.

¹⁰ Awram Iwanowicz Romanius.

¹¹ Andrzej Ignacy Ogiński.

¹² Karol Stanisław Radziwiłł „Panie Kochanku”.

¹³ Maria Józefa z Wessłów Sobieska, wdowa po Konstantym, synu króla Jana III.

¹⁴ Ernst Traugott von Kortum.

N° 38 du 28 mai 1775

List Stanisława Augusta do Katarzyny II z 28 V 1775 – por. *Correspondance*, s. 309–311.

Lettre du roi à l'impératrice par Monsieur le grand général Branicki¹.
Lettre de compliment.

¹ Franciszek Ksawery Branicki.

N° 39 [mai?, juin?] 1775

Zapewne król protegował Piotra Tadeusza Bohomolca, brata Franciszka, dążącego do przekształcenia zakordonowego starostwa niegrodowego dworzyskiego (w Połockiem) w dobra dziedziczne.

Pro memoria en faveur de Mr Bohomolec¹, président des jugements du palatinat de Witebsk, pour demander que la starostie de Dworzyszczce dans le cordon russe puisse être changée en bien héréditaire, ce qui s'est déjà pratiqué pour d'autres.

---

¹ Piotr Tadeusz Bohomolec, pisarz ziemski witebski, starosta dworzyski.

N° 40, juin 1775

(Por. nr 37, pkt. g, l, m z 1775) Stanisław August przedstawił Stackelbergowi skargi na poczynania wojsk rosyjskich lub też działania związane z rozgraniczeniem. Nie znamy szczegółów tej sprawy. Wiadomo natomiast, że 18 VI 1775 r. Młodziejowski podał Stackelbergowi generalną notę protestacyjną przeciwko rozlicznym nadużyciom czynionym przez powracające z frontu tureckiego oddziały Rumiancewa (*dossier* sprawy związanej z notą Młodziejowskiego, w papierach Rady Nieustającej, AGAD, AKP, sygn. 23, s. 73–76).

Note sur ce que les Russes ont exigé et exigent de la terre de Kudennczyznie^a.

---

^a Lekcja niepewna; być może „Kudehnczyznie” lub „Kudihnczyznie”.

N° 41 du 2 juillet 1775

Rekomendowany przez Stackelberga Iwan Iwanowicz Michelson, uzyskawszy stopień generała-majora, został dopiero w 1777 r. odznaczony przez Stanisława Augusta Orderem św. Stanisława.

Mr de Stackelberg demande au roi le cordon de St Stanislas pour le colonel Michelson¹. Il conseille même au roi de l'accorder comme une marque d'attention particulière pour l'impératrice, en faveur d'un homme qui a pris Puchaczew². ____ Le roi répond qu'après avoir refusé cette même grâce au neveu du chancelier Woronzow³ et à tant d'autres par la raison qu'ils n'avaient pas le grade requis pour cet ordre, tout ce qu'il peut faire dans le cas présent, c'est d'écrire un billet à Mr Stackelberg lui-même par lequel il promettra que pour distinguer ce colonel, il lui accordera le cordon de St Stanislas aussitôt qu'il aura obtenu le grade de général major.

¹ Iwan Iwanowicz Michelson, oficer kawalerii rosyjskiej, brał udział w wojnie z Turcją w 1770 oraz w zwalczaniu konfederacji barskiej w Małopolsce.

² Jemilian Iwanowicz Pugaczow.

³ Michaił Iłarionowicz Woroncowa, rosyjski kanclerz w latach 1758–1765; nie jest jasne, komu z krewnych Woroncowa Stanisław August odmówił Orderu św. Stanisława. Żaden Woroncowa nie dostał tego odznaczenia, wspomniana w tekście odmowa dotyczyła zapewne któregoś z czterech bratanków kanclerza.

N° 42 du 11 juillet 1775

Pkt. a, b, c – por. nr 76, pkt b z 1773.

Pkt. d, e, f, g, h, j, k (por. nr 65, pkt a z 1773) – Wobec spodziewanej śmierci kanclerza wielkiego litewskiego Michała Fryderyka Czartoryskiego (zm. 13 VIII 1775) Stackelberg rozpoczął rozmowy z królem wokół nominacji następcy. Stanisław August rozdał nominacje zgodnie z propozycjami Stackelberga, tj. kanclerstwo Aleksandrowi Michałowi Sapieże, a opróżnione przez Sapieżę hetmaństwo polne litewskie Józefowi Sylwestrowi Sosnowskiemu (*Mémoires*, s. 575–576).

Pkt. l, m, n, o, p, q, r – por. nr 37, pkt. j, k z 1775.

Pkt. s, t, u – por. nr 37, pkt. g, l, m z 1775.

Pkt w – por. nr 37, pkt. d, e, f, g z 1775.

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

a. Stackelberg: «En annonçant à Votre Majesté que les démarcateurs russes ont agi avec ceux de la République de façon à les convaincre que l'impératrice ne désire rien plus que de ^a montrer la sincérité de son amitié, en tâchant de vous dédommager par les meilleurs procédés de ce que les

circonstances l'ont obligée de faire, j'ai ordre de la prévenir que le Conseil Permanent doit mettre la dernière main à cet ouvrage, afin que ma cour soit plus à même d'aider la Pologne vis-à-vis des deux autres cours».

b. Roi: «Le rapport de nos démarcateurs est^b conforme à ce que vous dites, mais ceux de Russie ont paru surpris de ce que ceux de la Pologne ne veulent pas procéder à élever dès à présent des poteaux aux armes des deux puissances selon le traité de 1773. Or c'est ce que je ne puis pas moi-même vous accorder, parce que premièrement la dernière diète a ordonné que ce qui sera réglé entre les commissaires des trois cours et les nôtres sera soumis à la décision finale de la diète future. Secondement parce que je crois qu'il est de l'intérêt de la Pologne qu'il puisse être dit aux deux autres cours que la Pologne n'a pas encore entièrement fini l'ouvrage de la démarcation avec la Russie, et que ce sera la diète future qui aura seule le pouvoir de décider là-dessus, afin que ces cours ne prétendent pas nous forcer à ^c souscrire à leur usurpations, sous prétexte qu'elles veulent être avec nous au même point que la Russie».

c. Stackelberg: «Je me borne donc à prier Votre Majesté que le Conseil Permanent réponde au dernier rapport des démarcateurs et donne son approbation à la manière dont la carte des limites vient d'être réglée». _____ Le roi promet de le proposer au Conseil Permanent.

d. Stackelberg: «L'évêque de Vilna¹ et August Sulkowski avaient des vues sur la place de grand chancelier de Lithuanie, je les en ai fait désister, prévoyant que cela ne vous serait pas agréable. Cette place pourrait fournir un moyen de conciliation entre les deux généraux de Lithuanie², si le prince Sapieha devenait grand chancelier et Sosnowski³ petit général».

e. Roi: «J'ai promis à Chreptowicz⁴ de ne lui point faire de passe-droit, ainsi je ne puis adopter votre projet qu'autant qu'il y consentira lui-même».

f. Stackelberg: «Sosnowski offre de lui donner 10 mille ducats».

g. Roi: «Je doute qu'il cède même pour une plus grande somme, mais Sapieha est riche, cela doit peu lui coûter».

h. Stackelberg: «Il faudrait quelqu'un qui agît auprès de Chreptowicz».

j. Roi: «Je ne m'en charge pas».

k. Stackelberg: «Je lui écrirai, si Votre Majesté me le permet». _____ Roi: «Écrivez, essayez, mais je doute que vous réussissiez».

l. Stackelberg: «Plus ma cour désire la tranquillité de Votre Majesté, plus il devient important de convenir dès aujourd'hui avec elle de la conduite de la diète future et du choix du maréchal. Votre Majesté agréerait-elle le palatin de Podlachie, Ossoliński?»⁵

m. Roi: «En 1750, le palatin de Russie⁶ suggéra à la cour le projet de faire renoncer à son palatinat le comte Rzewuski⁷ qui jouissait alors d'une toute autre considération que celle dont peut jouir Ossoliński et cependant Rzewuski échoua. D'ailleurs, si le parti contraire à la cour oublia [sic] une loi, on pourrait la citer aujourd'hui et cette loi veut que dès les premiers jours de la diète on nomme aux emplois vacants, ainsi Ossoliński perdrait son palatinat».

n. Stackelberg: «Votre Majesté pense-t-elle au secrétaire Ogiński?»⁸ Roi: «Je n'ai de vue sur personne».

o. Stackelberg: «Tysenhautz⁹ en suggéra peut-être un qui sera agréable à ma cour dont j'ai ordre de témoigner que toute espèce de malveillance de sa part est éteinte et je vais rechercher Tysenhautz».

p. Roi: «Il sera bon de le consulter, mais il ne faut pas que le public se doute de l'influence qu'il pourra avoir dans ce choix».

q. Stackelberg: «J'avertis Votre Majesté que le grand maréchal Lubomirski¹⁰ se donne les plus grands mouvements pour semer dans le pays de quoi troubler la diète prochaine et empêcher l'effet des lois de la dernière. Je crois de l'intérêt de Votre Majesté d'agir de son côté contre les manœuvres d'un homme qui cherche à rejeter sur vous l'odieux de tout ce qui déplaît le plus à la nation dans les actes de la dernière diète».

r. Roi: «Il m'est facile de le confondre en faisant connaître au public qu'il a voté contre moi, lorsque je me suis exposé en personne au plus grand risque pour faire refuser le pouvoir illimité que vous avez fait donner à la délégation, mais je ne veux rien faire que je n'y sois forcé par des démarches contraires».

s. Roi: «Enfin les troupes de Romanzow¹¹ sortiront-elles de Pologne?» Stackelberg: «Selon mes notions, elles sortent certainement».

t. Roi: «On dit que Romanzow, invité par deux lettres de l'impératrice de se rendre à Moscou, lui a répondu qu'elle ferait mieux d'éviter les dépenses inutiles et de songer à lui faire un sort».

u. Stackelberg: «J'ignore le fait, mais Romanzow, bizarre et aimant l'argent, peut bien avoir écrit quelque chose d'approchant».

w. Stackelberg: «Rien de positif sur Panin¹², on dit qu'il ne bat que d'une aile. Les Chernicheff¹³ m'écrivent qu'ils sont au mieux avec l'impératrice. Iwan se flatte de devenir secrétaire des affaires étrangères. C'est un brouillon et je l'en crois fort loin. ____ Ostermann¹⁴ professe la plus grande déférence pour Panin».

^a Skreślono: „convaincre”.

^b W oryginalnej błędnie: „et”.

^c Skreślono: „finir”.

¹ Ignacy Jakub Massalski.

² Michał Kazimierz Ogiński, hetman wielki litewski, i Aleksander Michał Sapieha, który 13 IX 1775 z hetmaństwa polnego litewskiego postąpił na kanclerstwo wielkie litewskie.

³ Józef Sylwester Sosnowski, wojewoda smoleński, od 13 IX 1775 hetman polny litewski.

⁴ Joachim Littawor Chreptowicz.

⁵ Józef Salezy Ossoliński.

⁶ August Aleksander Czartoryski.

⁷ Wacław Rzewuski, w 1750 przeznaczony przez dwór na marszałka sejmu, dla tej funkcji zrezygnował z godności senatorskiej, aby uzyskać mandat poselski.

⁸ Andrzej Ignacy Ogiński.

⁹ Antoni Tyzenhauz.

¹⁰ Stanisław Lubomirski.

¹¹ Piotr Aleksandrowicz Rumiancew.

¹² Nikita Iwanowicz Panin.

¹³ Chodzi o braci Czernyszewów: Zachara Gregoriewicza i Iwana Gregoriewicza (wiceprzewodniczącego Kolegium Marynarki Wojennej), współpracujących z Paninem.

¹⁴ Iwan Andrejewicz Ostermann.

N° 43 du 13 août 1775

Por. nr 65, pkt a z 1773.

Billet de Mr Stackelberg au roi qu'il supplie au nom de l'impératrice, en cas que Mr Chreptowitz¹ veuille devenir grand chancelier, de ne pas disposer de la place de vice-chancelier en faveur d'un homme qui serait l'organe du grand maréchal Lubomirski², ce qui ne pourrait que nuire infiniment aux affaires en diminuant l'harmonie que lui, Stackelberg, a réussi à rétablir entre l'impératrice et le roi.

---

¹ Joachim Littawor Chreptowicz.

² Ignacy Potocki, pisarz wielki litewski, zięć Stanisława Lubomirskiego.

N° 44 du 28 août 1775

Por. nr 65, pkt a z 1773.

Lettre ostensible du même au roi par laquelle, en lui faisant part que Mr Chreptowitz¹ lui a écrit qu'il sacrifiait ses droits au désir de montrer sa déférence aux intentions de l'impératrice et qu'il le laissait l'arbitre d'arranger cette affaire, il l'informe que, selon ses ordres, il recommande à Sa Majesté et à son conseil le prince Sapieha² pour grand chancelier de Lithuanie.

---

¹ Joachim Littawor Chreptowicz.

² Aleksander Michał Sapieha.

N° 45 du 31 août 1775

Por. nr 65, pkt a z 1773.

Lettre de Mr Stackelberg au roi. Il lui rend grâce de l'appui qu'il a donné à la recommandation exprimée dans la lettre précédente; ____ prévient qu'en cas de changement de la part de Mr Chreptowitz¹, il n'est plus à même de reculer dans une affaire où la recommandation de l'impératrice a été rendue publique; ____ informe le roi qu'il a annoncé au grand général Ogiński² que le délai de la réparation due au prince Sapieha³ anéantirait toutes ses espérances pour la restitution de ses biens héréditaires en Russie Blanche, les cabales de sa famille contre Mr Sapieha réveillera cette affaire; ____ d'ailleurs il représente que le grand général ayant attaqué sans ordre du roi ni de la République les troupes russes, sa cour en pourra demander satisfaction, si le grand général et sa famille s'opiniâtrent à s'opposer à la

demande faite en faveur du prince Sapieha, en sollicitant Mr Chreptowitz de ne se désister de rien.

---

¹ Joachim Littawor Chreptowicz.

² Michał Kazimierz Ogiński.

³ Aleksander Michał Sapieha.

N° 46 du 5 septembre 1775

(Por. nr 49, pkt. c, d, e, f z 1775) Justynian Niemirowicz Szczytt, polsko-rosyjski *sujet mixte*, pomimo rekomendacji Stackelberga oraz własnej prośby wysłanej do króla 29 X 1775 r., nie otrzymał nominacji na pisarstwo wielkie litewskie ani w 1775 r. (gdy spodziewał się awansu teścia Mikołaja Tadeusza Łopacińskiego na kasztelanie mścislawską), ani po faktycznym postąpieniu Łopacińskiego na województwo brzeskie litewskie w 1777 r. Natomiast w 1777 r. Szczytt został pisarzem skarbowym litewskim. Nie znamy wspomnianego w „Entretiens” listu Panina do Stackelberga z rekomendacją dla Szczytta.

Recommandation de Mr Stackelberg en faveur de Mr Scyt¹ qui pourrait devenir notaire de Lithuanie par l'avancement de son beau-père Łopaczinski².

---

¹ Justynian Niemirowicz Szczytt, starosta markowski.

² Mikołaj Tadeusz Łopaciński, pisarz wielki litewski w latach 1764–1777.

N° 47 du 23 septembre 1775

Pkt. 1, 2, 3, 4, 5, 6 – por. nr 37, pkt. j, k z 1775.

Pkt 7 (por. nr 55, pkt j z 1775) – Podczas pobytu w Petersburgu (od czerwca do sierpnia 1775 r.) Branicki miał uzyskać od Katarzyny II obietnicę otrzymania dla armii polskiej broni z fabryki w Tule. W grudniu 1775 r. Stackelberg zapewnił króla, że jest to dar nie tyle dla hetmana, ile dla Rzeczypospolitej.

Pkt 8 – por. nr 37, pkt. d, e, f, g z 1775.

Pkt 9 – por. nr 51 z 1775.

Pkt 10 (w sprawie Chreptowicza por. nr 65, pkt a z 1773; w sprawie Tyszkiewiczów por. nr 49, pkt. c, d, e, f z 1775) – W listopadzie 1775 r. województwo smoleńskie

otrzymał zgodnie z wolą króla Józef Skumin Tyszkiewicz, a opróżnioną przezeń kasztelanię mściławską Stanisław Tyszkiewicz. W obu przypadkach Stackelberg zrezygnował z forsowania swoich kandydatur.

Arrêté entre le roi et Mr Stackelberg:

[1°] que l'idée d'une diète extraordinaire pour le mois de mai 1776 étant également contraire aux intérêts du roi et désagréable à la Russie, on attendrait le temps de la diète ordinaire;

2° que cette diète serait libre;

3° que si les circonstances obligeaient à la tourner en confédération, ce ne serait point aux diétines, ni dans les provinces, mais à Varsovie et au moment où l'à-propos s'en présenterait;

4° que ceci demeurerait secret entre le roi et l'ambassadeur;

5° qu'on travaillerait de concert à affaiblir l'animosité des partis;

6° que l'ambassadeur engagerait sa cour à ne pas exiger à la prochaine diète l'approbation des limites;

7° au sujet des armes dont le grand général¹ a annoncé le présent à la République, l'ambassadeur en parle comme d'une affaire de commerce;

8° Stackelberg confie qu'il est question du rapprochement de sa cour de celle de France, mais il ajoute «nous n'en sommes pas encore là, il ne faut pas jeter l'eau trouble que l'on tient, avant d'en avoir de la claire»;

9° promesse de donner ^ale palatinat de Volhinie^a au prince Sangusko²;

10° l'ambassadeur se désiste de sa recommandation au palatinat de Smolensk pourvu que le roi en dise un mot à Chreptowitz³.

---

^{a-a} Nadpisane nad skreślonym: „charge de *miecznik*”.

¹ Franciszek Ksawery Branicki.

² Hieronim Janusz Sanguszko.

³ Joachim Littawor Chreptowicz.

N° 48, [octobre 1775]

Brak szczegółów tej sprawy.

Exposé de la part d'un commandant russe en réponse aux plaintes portées par Mr Borzęcki¹ po[d]stoli de la Couronne, du 25 août.

---

¹ Aleksander Borzęcki, podstoli koronny w latach 1766–1780.

N° 49 du 26 octobre 1775

Pkt. a, b – W związku z chorobą podkanclerzego koronnego J. Borchy Czartoryscy rozpoczęli w Petersburgu starania o pieczęć mniejszą dla swego protegowanego – Ignacego Potockiego, co spowodowało poruszenie tej sprawy przez Stackelberga. Stanisław August przypomniał wcześniejsze rosyjskie rekomendacje dla Jacka Małachowskiego na ten urząd. Powrót Borchy do zdrowia unieważnił problem następstwa po nim w 1775 r. (Panin do Stackelberga, 18/29 IX 1775, SIRIO, t. 135, s. 468–469).

Pkt. c, d, e, f – W sprawie Niemirowicza Szczytta i Łopacińskiego por. nr 46 z 1775. W sprawie Tyszkiewiczów por. nr 47 pkt 10 z 1775.

Pkt. g, h, j, k, l (w sprawie wizyty ks. Henryka w Petersburgu por. nr 65, pkt c z 1774; w sprawie pruskich nadużyć por. nr 45, pkt c z 1773; nr 50, pkt. d, e, f, g, h z 1775) – Stackelberg podjął temat zaplanowanej na wiosnę 1776 r. drugiej podróży księcia Henryka Pruskiego, do Petersburga, co dało asumpt Stanisławowi Augustowi do złożenia kolejnych skarg na pruskie nadużycia względem polskiego handlu ze Śląskiem oraz handlu gdańskiego. Oprócz już obowiązujących podwójnych opłat celnych w Nowym Porcie dla handlu wiślanego oraz handlu morskiego, Fryderyk II w 1775 r. zwiększył presję celną na Gdańsk. W Nowym Porcie wprowadzono przymusową kontrolę celną dla statków przepływających tranzytem, co wiązało się z kolejnymi opłatami. Skutkiem tego w 1775 r. handel gdański zaczął zamierać. Pod wpływem polskich skarg przekazanych przez Stackelberga Katarzyna II postanowiła zapoznać się z sytuacją panującą w Gdańsku (Iwan Ostermann do Semena Wołczkowa, 2/13 XI 1775, SIRIO, t. 135, s. 480–481).

Pkt. m, n, o, p, q (por. nr 50, pkt. k, l, m, n, o, p, q z 1775; nr 52bis, pkt. u, w, x, y z 1775; nr 54, pkt. a, b, c, d z 1775; nr 55, pkt. a, b, c, d, e z 1775; w sprawie innych odsłon sporu Stackelberga z Branickim por. nr 31, pkt. a–m z 1775; o pobycie Branickiego w Petersburgu por. nr 47, pkt 7 z 1775) – Stackelberg podjął rozmowę z królem na temat przetasowań na polskiej scenie politycznej, ostrzegając o zbliżeniu S. Rzewuskiego,

F.K. Branickiego i Czartoryskich. Miał nad tym pracować Adam Kazimierz Czartoryski przed wyjazdem do Petersburga, gdzie w tym samym czasie przebywał Branicki. Branicki pozyskał w Petersburgu względy niechętnego Paninowi faworyta Katarzyny II – Grigorija Potiomkina, na czym po powrocie do Rzeczypospolitej budował polityczną pozycję, w kontrze do króla i Stackelberga. Branicki pozyskał do współpracy także hetmana M.K. Ogińskiego. W październiku 1775 r. monarcha – wobec zbliżających się sejmików gromnicznych na Litwie (2 II 1776) – proponował obserwację sytuacji i dostosowanie działań do zmieniających się warunków. Król bronił Branickiego wobec niechętnego mu ambasadora i dystansował się od konfliktu, który wybuchł pomiędzy nimi. Formalnie stronami sporu byli marszałek Rady Nieustającej August Sułkowski i sterowany przez Branickiego członek Komisji Wojskowej Józef Wojciech Mierzejewski. Za sprawą Mierzejewskiego grupa urzędników wydała manifest podważający preponderancję Sułkowskiego wśród całej szlachty. Manifestujący uznali, że marszałek ma pierwszeństwo jedynie wśród konsyliarzy Rady ze stanu rycerskiego. Stackelberg obawiając się, że Branicki poprzez tę sprawę chce zapewnić sobie przewagę na przyszłym sejmie, wystosował list otwarty, w którym ostro zaatakował Mierzejewskiego po to, aby upokorzyć Branickiego.

Pkt r – Stanisław August poruszył sprawę rosyjskich nadużyć granicznych, zapewne w związku ze skargami na oddział pod dowództwem generała-majora Matwieja Wasiliewicza Muromcewa, który zajął należącą dotychczas do Rzeczypospolitej wyspę na rzece Taśminie. Rosjanin powołał się przy tym na pretensje, które miała rozstrząszyć niedoszła komisja delimitacyjna z 1766 r. (*dossier* sprawy w materiałach Rady Nieustającej, AGAD, AKP, sygn. 23, s. 207–215).

Pkt. s, t (por. nr 37, pkt. g, l, m z 1775; nr 53 z 1775; nr 57 z 1775) – W październiku 1775 r. sprawa skarg na nadużycia przy wybieraniu furazu przez wojska rosyjskie stanęła na forum Rady Nieustającej. W grudniu zaś Rada zajmowała się tą sprawą tylko w odniesieniu do Wołynia, skąd nieustająco płynęły skargi na rujnującą miejscową ludność działalność Rosjan (*dossier* sprawy w materiałach Rady Nieustającej, AGAD, AKP, sygn. 23, s. 225 nn., w odniesieniu do Wołynia zwł. s. 261–278).

Pkt u – Biskup Ignacy Krasicki, będący pruskim poddanym, od września 1775 r. przebywał w Warszawie, gdzie pozostawał w dobrych stosunkach z polskim monarchą. Jednak bliskie kontakty biskupa z królem pruskim i uzależnienie finansowe od Fryderyka II, budziły niepokój Stanisława Augusta.

Pkt w – Pod wpływem listu Katarzyny II z 22 VIII 1775 r. Stanisław August podjął decyzję o awansie na podczaszostwo ostrzeszowskie Jana Aleksandra, syna jednego z najważniejszych działaczy dysydenckich – Adama Bronikowskiego (List Katarzyny II, SIRIO, t. 135, s. 448–449).

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg.

a. Stackelberg: «Mr de Panin¹ me charge de demander la charge de vice-chancelier de la Couronne qu'il croit vacante, pour le pisarz Potocki².

Voici la lettre que le prince Adam³ lui a écrit à ce sujet en m'accusant d'avoir empêché le même Potocki d'être fait vice-chancelier de Lithuanie».

b. [Roi:] «Je vous avais annoncé cette lettre. On s'accoutumera enfin à en écrire tant de cette espèce que vous ne serez peut-être pas le maître de juger que ce n'est qu'un *datur ut petitur*⁴. L'occasion présente vous fournit un moyen de faire une juste représentation sur l'abus de ces sortes de lettres. Wolkonski⁵, Saldern⁶, vous-même au nom de votre cour m'avez demandé cette place pour le référendaire Malakowski⁷ et je la lui ai promise solennellement parce que c'est un homme sage et propre pour cette place qu'il n'a pas sollicité, mais pour laquelle vos prédécesseurs lui ont offert la recommandation de la Russie. C'est ce qu'il faut mander à votre cour».

c. Stackelberg: «Je le ferai, mais je prévient Votre Majesté que j'ai ordre de l'impératrice et de Panin de ne me point laisser troubler dans ce que je croirai du bien des affaires. Toute lettre à ce sujet est inutile à moins qu'il n'y ait une certaine phrase convenue qui marque que la recommandation doit avoir son effet. Cette phrase convenue se trouve dans la lettre de Panin en faveur de Sczyt⁸ qui pourrait devenir notaire, si son beau-père Lopaczynski⁹ obtenait le palatinat de Smolensk».

d. Roi: «Sczyt saura l'intérêt que vous prenez à lui par le billet que j'ai donné à Rzewuski¹⁰. J'ai destiné le palatinat de Smolensk au père de Tyszkiewicz¹¹, la castellanerie de Mscislaw à un autre Tyszkiewicz¹², afin que ce dernier ne se mette pas sur les rangs pour la castellanerie de Samogitie où il n'a pas assez de crédit pour gouverner cette province, et je voudrais que cette place fût pour Geldgud¹³, actuellement maréchal du Tribunal de Lithuanie. ____ Doit-on toujours chez vous sur le compte du roi de Prusse?»

e. Stackelberg: «On ne doit pas, mais on se repose».

f. [Stackelberg]: «Quant à Panin, il a l'estomac assez fort pour digérer les dégoûts qu'on lui donne dans l'attente des circonstances qui le remettent en considération».

g. [Stackelberg]: «Le voyage du prince Henri de Prusse¹⁴ intriguera les autres cours et c'est l'unique but de l'impératrice, qui aime à s'amuser d'abord des intrigues de sa propre cour et puis des embarras, et des faux calculs qu'elle peut produire dans les autres, pour s'en amuser le soir avec

ses intimes, que Votre Majesté soit sûre qu'il n'en est pas autrement du voyage du prince Henri».

h. Roi: «Il y a tout à craindre que ce voyage n'aboutisse à un acquiescement, au moins tacite, aux vexations du *Fahrwasser*¹⁵ de Dantzic».

j. Stackelberg: «La Russie n'approuvera aucune illégalité des deux autres cours, mais elle ne fera pas la guerre pour les empêcher».

k. [Stackelberg]: «Les coquetteries sont les mêmes avec la France, rien de fait». (Ici manque ce que le consul de France¹⁶ à Dantzic a dit à Huszarzewski¹⁷).

l. Roi: «Outre ce que je dois faire contre les entreprises du roi de Prusse sur le commerce de Dantzic, je dois me plaindre que contre la teneur du dernier traité, il a défendu aux Polonais l'entrée de la Silésie, pour les grains, et envoyé ses commissaires en Pologne les acheter au prix qu'ils veulent. C'est sur quoi on vous donnera une note».

m. Stackelberg: «Votre Majesté n'ignore pas que le prince Adam avant de partir a prêché Rzewuski¹⁸ de bien vivre avec Branicki¹⁹ et que du reste son mot du gué n'est plus religion, liberté, mais qu'il faut relever la considération de la maison Czartoryski. D'un autre côté François Sulkowski qui court continuellement entre Varsovie et le grand général, dit que ce dernier est inquiet de ce qu'on veut faire contre lui et contre l'armée».

n. Roi: «Je sais ce qu'on dit, mais le plus sage est de voir venir, pour mieux régler nos démarches au reste il y a encore trois mois d'ici aux diétines de Lithuanie; ____ quant au grand général Branicki, je lui écris ce que je lui dirai qu'il doit mépriser les propos que des gens intéressés peuvent lui tenir, qu'autant qu'il ne changera pas, il doit compter sur mon amitié, que quant à la paye de l'armée il n'y a de dispute à avoir puisque les impôts destinés pour elle commencent à être perçus. ____ Pour ce qui regarde la préséance^a accordée au maréchal du Conseil Permanent²⁰ sur Mierzejewski²¹, s'il n'en est pas content, il pourra en porter sa plainte à la diète, pour le reste je suis d'avis qu'il ne faut ni l'aigrir ni le menacer, encore moins lui parler de la diète future. En attendant, nous devons nous occuper à nous assurer de bons nonces et moins nous en parlerons, moins nous serons contrecarrés. Mais [il] faut que nous prêchions Rzewuski²² de parler sur les affaires beaucoup moins qu'il ne fait et surtout de ne pas annoncer de menaces contre Branicki».

o. Stackelberg: «J'agirai en conséquence, mais je dois dire à Votre Majesté qu'au moindre mot de sa part, les attentions de ma cour pour Mr Branicki cesseront et qu'elle peut compter sur l'assurance la plus positive de l'appui le plus déclaré en tout sens».

p. Roi: «^bJe ne souhaite pas^b qu'on diminue en rien les égards qu'on a pour Branicki, mais je demande par vous à l'impératrice que quand elle a quelque marque publique de bonne volonté à donner à la nation polonaise, [que] ce soit par moi qu'elle les fasse passer afin que ce soit à moi qu'on en ait l'obligation».

q. Stackelberg: «C'est précisément le sens de mes lettres à ma cour à laquelle j'écris; tant que le roi a été un géant, votre politique pouvait être *divide ut imperes*²³, mais dans la situation actuelle de la Pologne, les divisions intérieures ne peuvent aboutir qu'à des événements défavorables à la Russie, peut-être à un second démembrement, plus dommageable pour elle que le premier. Sa politique actuelle doit être de réunir l'autorité dans une seule main, c'est-à-dire dans celle du roi, qui connaît que la Russie doit être son plus ferme appui».

r. Roi: «Un de vos officiers nommé Muraviow²⁴ a commencé des voies de fait sur les frontières en palatinat de Kiovie pour un terrain assez considérable sur lequel la Russie ne peut avoir aucun droit, puisqu'il est dit dans le dernier traité qu'en équivalent de toutes ses prétentions, elle se contente de ce qu'elle a occupée en Lithuanie. Cet officier prétend agir en conséquence d'une commission de frontières établie par la diète de 1766 et qui n'a pas eu lieu, écrivez-en à votre cour». _____ Stackelberg promet de le faire.

s. Roi: «Les habitants de Wolhinie se plaignent des nouvelles impositions de fourrage si considérables qu'elle [sic] fait craindre que l'armée de Romanzow²⁵ ne reste dans ces cantons-là».

t. Stackelberg: «J'ai reçu des nouvelles que cette armée doit déjà avoir évacué la Pologne et que celle de Romanus²⁶ l'évacuera incessamment. Sur les instances de Votre Majesté et, je l'avoue, contre mon opinion».

u. Roi: «L'évêque de Warmie²⁷ vient ici les hivers sous prétexte d'y voir ses amis, mais il pourrait bien être chargé de quelque commissions en divulguant que le roi de Prusse a déterminé le pape à consentir que les jésuites restassent dans ses États. Il a fait nombre de partisans au roi de Prusse. Il dit même qu'en partant d'ici, il ira en Danemark. C'est ce à quoi il faut faire attention».

w. En terminant l'entretien le roi le charge de faire savoir qu'il a disposé d'une charge de palatinat en faveur de Bronikowski²⁸ dissident, ce qu'il a fait à cause du ton amical dont l'impératrice lui a écrit sa dernière lettre au sujet des dissidents. ____ Il lui fait aussi donner des notices au sujet d'un certain Grec²⁹ qui a paru à Vienne et à Dresde. Ces notices ne sont pas jointes à cet entretien.

^a Lekcja niepewna, być może powinno być: „prescience”.

^{b-b} Nadpisane nad linią zamiast skreślonego: „loin de demander”.

¹ Nikita Iwanowicz Panin.

² Ignacy Potocki.

³ Adam Kazimierz Czartoryski.

⁴ *Datur ut petitur* (łac.) – rozdaje się, aby proszono.

⁵ Michaił Nikitycz Wołkoński.

⁶ Kaspar von Saldern.

⁷ Jacek Małachowski, referendarz koronny; objął pieczęć mniejszą koronną w 1780.

⁸ Justynian Niemirowicz Szczytt.

⁹ Mikołaj Tadeusz Łopaciński.

¹⁰ Franciszek Rzewuski.

¹¹ Józef Skumin Tyszkiewicz kasztelan mściśławski, a od 3 XI 1775 wojewoda smoleński; był on ojcem Ludwika, od 8 IV 1775 pisarza wielkiego litewskiego.

¹² Stanisław Tyszkiewicz, od listopada 1775 kasztelan mściśławski.

¹³ Antoni Onufry Giełgud, strażnik wielki litewski, marszałek Trybunału Litewskiego w 1775/1776, w 1776 występuje już jako kasztelan żmudzki.

¹⁴ Książę Henryk Pruski.

¹⁵ *Fahrwasser* (niem.) – tor wodny, szlak żeglugowy.

¹⁶ Étienne Ignace de Pons, rezydent francuski w Gdańsku.

¹⁷ Aleksy Onufry Husarzewski, generalny komisarz polski w Gdańsku.

¹⁸ Seweryn Rzewuski, hetman polny koronny.

¹⁹ Franciszek Ksawery Branicki.

²⁰ August Sułkowski.

²¹ Józef Wojciech Mierzejewski, strażnik polny koronny.

²² Tu zapewne chodzi o Franciszka Rzewuskiego.

²³ *Divide ut imperes* (łac.) – dziel, abyś rządził.

²⁴ Murawio w – w materiałach Rady Nieustającej mowa o generale Muroncowie. Właśc. Matwiej Wasiliewicz Muromcew, generał-major, w latach 1775–1777 faktyczny zarządca z tytułem gubernatora guberni noworosyjskiej.

²⁵ Piotr Aleksandrowicz Rumiancew.

²⁶ Awram Iwanowicz Romanius.

²⁷ Ignacy Krasicki, biskup warmiński.

²⁸ Jan Aleksander Bronikowski, podstoli ostrzeszowski, od 3 XI 1775 podczaszy ostrzeszowski.

²⁹ Tu zapewne chodzi o jakiegoś kupca.

N° 50 du 7 [8, 11, 12, 13] novembre 1775

Pkt a – Stanisław August przyznał Franciszkowi Sułkowskiemu Order Orła Białego dopiero w 1778 r.

Pkt. b, c – po raz kolejny Stanisław August omawiał ze Stackelbergiem sprawę nominacji na urzędy. Pomimo nacisków ambasadora Kacper Rogaliński nie otrzymał województwa czernichowskiego, które król obiecał Franciszkowi Czackiemu. Sprawa nominacji dla Rogalińskiego powróciła w 1778 r. Monarcha wypomnił ponadto Stackelbergowi, że przez rekomendację dla Antoniego Sułkowskiego na opróżnione przez jego brata Augusta województwo gnieźnieńskie, urzędu tego nie otrzymał Józef Klemens Mielżyński (*Mémoires*, s. 730).

Pkt. d, e, f, g, h – por. nr 49, pkt. g, h, j, k, l z 1775.

Pkt j (por. nr 55, pkt l z 1775) – Stanisław August podjął problem napięcia w relacjach rosyjsko-szwedzkich i wyraził nadzieję, że zadrażnienia dyplomatyczne (wokół sposobu postępowania przedstawicieli Gustawa III w Petersburgu oraz tego, jak król szwedzki przyjął rewizytującego jego kraj wysłannika rosyjskiego), do których doszło podczas dwóch kurtuazyjnych misji dyplomatycznych, nie odciągną uwagi Katarzyny II od spraw polskich. W rzeczywistości podłożem napięcia w i tak skomplikowanych stosunkach rosyjsko-szwedzkich była niespodziewana dla strony rosyjskiej podróż Gustawa III do Finlandii, nad rosyjską granicę, czemu towarzyszyły manewry szwedzkiej floty w Zatoce Fińskiej w czerwcu 1775 r. Znad fińskiej granicy król szwedzki wysłał do Petersburga w lipcu 1775 r. z kurtuazyjną misją Adolfa Lewenhaupta (Deboli do Ogrodzkiego z 12 X 1775, zachowane w formie szyfrowanej, AGAD, ZP, sygn. 320, k. 174–175v; *dossier* sprawy SIRIO, t. 135, s. 385, 410, 422, 462–467).

Pkt. k, l, m, n, o, p, q – por. nr 49, pkt. m, n, o, p, q z 1775.

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

a. Le roi refuse le Cordon Bleu que Stackelberg demande pour François Sulkowski.

b. On ne peut encore donner de palatinat à Rogaliński¹ et les recommandations russes pour le palatinat de Gnesne a [sic] aliéné le castellan de Posen² dont c'était le grade; ____ on demandera probablement un palatinat pour Gurowski³ qui est déplacé en Lithuanie.

c. Le roi ne peut promettre à Rogaliński le palatinat de Czernikow⁴ déjà promis au strasznik Czacki⁵ qui, outre son crédit dans ce palatinat, a par-devers le roi le mérite de n'avoir point trempé dans la confédération de Bar, mais encore de n'avoir pas craint de venir de Dantzic pour

dire partout que ce n'était pas le roi, mais le feu palatin de Kyovie⁶, qui avait été cause en 1767 de la détention du *podczasy* Czacki⁷, et le fait est vrai, puisque lorsque le palatin de Kyovie se voua à Repnin⁸ pour la confédération de Radom, il mit pour condition que les troupes russes épargneraient ou maltraiteraient, selon son indication, la noblesse de la Petite Pologne, en disant à Repnin qu'on viendrait à bout de tous par les promesses ou par les menaces. Il ajouta: «Il n'y a que Czacki qui est un fanatique de bonne foi qu'on ne pourra jamais empêcher d'être contraire aux dissidents, qu'en l'emprisonnant».

d. Stackelberg avoue au roi que le roi de Prusse lui a fait dire par Benoît qu'il devait joindre ses représentations aux siennes pour engager Panin⁹ à abréger sa retraite, parce qu'elle pourrait occasionner son déplacement, qu'en conséquence Mr Panin est revenu et est actuellement en plein exercice.

e. Avant le départ de Panin pour la campagne, l'impératrice a ordonné au vice-chancelier d'Ostermann¹⁰, sans en rien dire à Panin, de mander au résident de Russie à Dantzig¹¹ demander l'exacte vérité de ce qui s'y passait de la part des Prussiens. La raison de cet ordre a été que le résident depuis plusieurs postes omettait dans ses dépêches les circonstances les plus aggravantes contre les Prussiens. ____ Depuis Bestucheff¹² les premiers ministres étaient en possession d'ordonner aux employés russes dans les pays étrangers de favoriser ou de desservir les puissances respectives, selon les intérêts de celui qui leur donnait ces ordres.

f. Stackelberg: «Je crois tout cela et je voudrais beaucoup que Mr Panin fût moins prussien».

g. Roi: «Malgré son influence dans les affaires, dès que l'impératrice connaît qu'elle n'a pas été instruite de tout, il ne serait pas inutile que vous lui représentiez que dès qu'on souffrira toutes les entreprises du roi de Prusse et que malgré le dernier traité, la frontière de Silésie sera fermée à tout commerce polonais. La Pologne sera dans peu destituée de tout numéraire, réduite à la nullité et forcée peut-être par désespoir à se mettre entre les mains des étrangers, ce qui peut-être arrivera encore plus tôt à la ville de Dantzig. Or cela serait contraire à l'intérêt de la Russie. Si donc, dans ce moment, elle ne fera pas la guerre pour cela, cependant elle pourrait prendre des moyens pour en imposer au roi de Prusse, si, par exemple de concert avec la France, on parlait assez fort au roi de Prusse

sur Dantzic, cela pourrait avoir un bon effet, car malgré sa puissance, je ne crois pas le roi de Prusse désireux d'une guerre. D'ailleurs, on sait combien il est jaloux de la faveur de votre cour».

h. Stackelberg: «Quoique je ne cesse de mander à ma cour que si on laisse faire le roi de Prusse, la Pologne sera réduite à n'avoir que du pain et du miel, cependant j'écrirai encore».

j. Ici le roi explique à Stackelberg le sujet de l'aigreur de l'impératrice contre la Suède qu'il attribue aux deux aventures d'Ehernswärde¹³ et de Lauenhaup¹⁴, mais elles ne sont pas détaillées, mais le roi craint que cette aigreur n'empêche de donner l'attention aux affaires de Pologne que les circonstances demandent. Vid. Deboli N° 48 du 12 octobre.

k. Stackelberg: «Je dois informer Votre Majesté que ma cour agit avec Mr Branicki¹⁵ comme vous l'avez désiré, il est caressé, mais on lui a déclaré qu'il se trompait s'il croyait pouvoir mener la Pologne à sa tête, et qu'il fallait qu'il se bornât à être le second sous le roi et non le premier».

l. Du 8 novembre Stackelberg en avertissant le roi que Mierzeiewski¹⁶, mécontent de la décision du Conseil Permanent contre lui en faveur du prince August Sulkowski, a fait un manifeste qui est signé de nombre d'officiers de la Couronne et des palatinats; ajoute que le grand général a le projet de faire de cela la voie imperceptible d'une association pour avoir un parti dominant à la diète et qu'en conséquence il fallait y obvier de bonne heure. Le roi lui répond qu'en obviant à de petites choses on leur donne souvent un air d'importance qu'elles n'auraient pas sans cela, que d'ailleurs dans le système de ne persécuter personne, il ne fallait pas prévenir le jugement de la diète dont la décision ne pouvait nuire à la Russie, quand-même elle déciderait contre Sulkowski¹⁷.

m. Stackelberg insiste et dit qu'en cas que ces signatures se multiplient dans les provinces, il ne pourra pas s'empêcher de prier même le roi de concourir à étouffer cette étincelle.

n. Du 11 novembre Stackelberg annonce au roi que conjointement avec Mrs Rewitzki et Benoît il donnerait une note sur cette affaire et le roi répond qu'il la regarde comme prématurée.

o. Du 12 novembre les trois ministres en parlent au roi, mais Rewitzki plus fort que les autres en disant que c'est un schisme dont les suites pourraient amener des événements sur lesquels l'exemple de 1773 devrait rendre les

Polonais plus circonspects et qu'il ne voulait pas avoir à se reprocher de n'en avoir pas averti.

p. Le roi avertit Mierzeiewski de ce que ci-dessus. Celui-ci promet de ne pas travailler à multiplier les signatures, mais déclare qu'il ne peut pas promettre que ceux qui avaient signé avec lui ne cherchent pas à en augmenter le nombre. Il refuse de les nommer et donne la liste de ceux qui ont signé avec lui.

q. Le 13 novembre le roi communique cette liste à Stackelberg afin qu'il sache à qui parler et prévenir les suites de cette affaire.

---

¹ Kacper Rogaliński, starosta nakielski.

² Józef Klemens Mielżyński, kasztelan poznański.

³ Władysław Gurowski.

⁴ Czernichów.

⁵ Franciszek Czacki, strażnik koronny, aresztowany w 1767 za antydysydencką agitację i więziony w Rosji przez 6 lat.

⁶ Franciszek Salezy Potocki, wojewoda kijowski w latach 1756–1772.

⁷ Feliks (Szczęsny) Czacki, podczasy koronny.

⁸ Mikołaj Wasiliewicz Repnin.

⁹ Nikita Iwanowicz Panin.

¹⁰ Iwan Andrejewicz Ostermann.

¹¹ Semen Sergiejewicz Wołczkow, od stycznia 1775 rosyjski chargé d'affaires w Gdańsku.

¹² Aleksiej Pietrowicz Bestużew, kanclerz Rosji w latach 1744–1758.

¹³ Gustaf Johan Ehrensvärd, szambelan króla szwedzkiego Gustawa III, poseł nadzwyczajny do Petersburga w lipcu 1774.

¹⁴ Adolf Fredric Lewenhaupt (Löwenhaupt), wielki koniuszy i marszałek dworu króla szwedzkiego Gustawa III, poseł nadzwyczajny do Petersburga w lipcu 1775.

¹⁵ Franciszek Ksawery Branicki.

¹⁶ Józef Wojciech Mierzejewski.

¹⁷ August Sułkowski.

N° 51 du 4 décembre 1775

(Por. nr 47, pkt 9 z 1775) Po rezygnacji Józefa Ossolińskiego, Hieronim Janusz Sanguszko – zgodnie z żądaniem Stackelberga – otrzymał nominację na województwo wołyńskie. Po Sanguszcze godność miecznika litewskiego przypadła Aleksandrowi Ossolińskiemu, który – jak się wydaje – miał ambicję objąć województwo wołyńskie. Dlatego też za rezygnację z bycia wojewodą otrzymał Order św. Stanisława oraz obietnicę uzyskania Orderu Orła Białego (spełnioną w 1777).

Lettre de Mr Stackelberg au roi. ____ Il demande le palatinat de Wolhinie pour le prince Sangusko¹. ____ Le comte Ossoliński² se contente de la charge de *mieszcznik*^a, du cordon de St Stanislas et de la promesse de celui de l'Aigle Blanc dans un an, mais pour plus de sûreté de cette dernière, il se fait donner une lettre de change de 2000 ducats pour Sangusko. ____ Tout accordé par le roi.

^a Prawidłowo: miecznik.

¹ Hieronim Janusz Sangusko, od 11 XII 1775 wojewoda wołyński.

² Aleksander Ossoliński, starosta sulejowski, mszczonowski, sokołowski i drohicki, od 9 XII 1775 miecznik litewski.

N° 52 du 17 décembre 1775

Pkt. a–r (por. nr 62, pkt. c, d, e z 1774; nr 65, pkt b z 1774; nr 23 z 1775; nr 52bis, pkt. a, b z 1775; nr 55, pkt m z 1775) – Rozmowa z udziałem Augusta Sułkowskiego w całości poświęcona została problemowi rozgraniczenia z Austrią. Po zerwaniu polsko-austriackiej komisji demarkacyjnej w grudniu 1774 r. i oddaniu sprawy rozgraniczenia w ręce Rady Nieustającej przez kilka miesięcy po zakończeniu obrad sejmku rozbiorowego Wiedeń próbował stworzyć wspólny z Berlinem front nacisku na Rzeczpospolitą, aby zmusić ją do uznania uzurpacji granicznych. Stronie austriackiej zależało na utrzymaniu krakowskiego Kazimierza oraz zalegalizowaniu zagarnięcia terenów pomiędzy dopływami Dniestru – Seretem i Zbruczem – poprzez uznanie, że nieistniejąca, a wpisana do traktatu podziałowego rzeka Podhorce to Zbrucz (a nie Seret). Rosja, której priorytetem było uspokojenie nastrojów i odbudowa wpływów w okrojonej Rzeczypospolitej, odmówiła roli mediatora w negocjacjach granicznych, nie chcąc firmować ponadtraktowych nabytków państw niemieckich. W lipcu 1775 r. wznowiono rokowania polsko-austriackie, aby raz po raz znów je zawieszać. Sytuacja uległa zmianie, gdy dążąc do poprawy stosunków z Rosją, Austria w połowie listopada 1775 r. sformułowała nowe instrukcje dla Revitzkiego. Jako czynniki sprzyjające zbliżeniu austriacko-rosyjskiemu Stackelberg wskazał na konieczność rosyjskiego poparcia dla ratyfikacji konwencji granicznej na przyszłym sejmie oraz uzyskania przychylności Petersburga dla rozgraniczeń austriacko-tureckich. W negocjacjach z Rzeczpospolitą Wiedeń nadal dążył do utrzymania linii Zbruczu, ale proponując tzw. zasadę ekwiwalentów, gotów był na ustępstwa na innych terenach, m.in. na oddanie Kazimierza. W grudniu 1775 r. roli zakulisowego mediatora podjął się Stackelberg, eksponując w rozmowach z królem złożoną (z zamiarem niedotrzymania) obietnicę Fryderyka II, że jeśli Austria ustąpi z ponadtraktatowych nabytków, Prusy także wycofają się w granice opisane w traktacie podziałowym. Pod wpływem Stackelberga 22 XII 1775 r. strona polska przyjęła zasadę ekwiwalentów, a 3 I 1776 r.

osiągnięto kompromis w sprawie wielkości owych odszkodowań (poza Kazimierzem Polska odzyskała 120 mil kwadratowych pomiędzy Wisłą a Bugiem) i przygotowano polsko-austriacką konwencję graniczną.

Entretien du roi avec Mr Stackelberg et August Sulkowski

a. On engage August Sulkowski à différer son départ de Varsovie, puisque Me Rewitzki a ordre de presser la négociation pour les limites.

b. Roi: «Pourquoi nous pressez-vous si subitement de finir cette affaire?»

c. Stackelberg: «J'ai ordre de presser de finir cette affaire avec l'Autriche, ou avec le roi de Prusse. Il faut saisir l'offre que fait l'Autriche afin que nous soyons deux contre le roi de Prusse.

d. La cour de Vienne est intentionnée de garder ce qu'elle a pris entre le Seret et le Zbrucz, afin que cette frontière au nord du Dniester réponde aux limites qu'ils veulent se donner vis-à-vis des Turcs».

e. Roi: «Mais quand nous leurs céderions ce terrain qui est de 5 milles de large sur environ vingt de long, quelle compensation devons-nous en attendre?»

f. Stackelberg: «Vous devez espérer, en faisant semblant de ne vouloir pas acquiescer à cette proposition, pendant quelque temps, qu'ils céderont plus volontiers dans les autres parties litigieuses».

g. Roi: «C'est-à-dire qu'on veut que nous cédions volontairement la plus grande moitié de ce qui nous appartient de droit, même selon le dernier traité, pour ne ravoir que l'autre moindre moitié des usurpations».

h. Stackelberg: «Je suis si persuadé du désir des Autrichiens de garder ce morceau que j'ose presque assurer qu'ils vous céderont même de ce qu'ils ont acquis par ce même traité».

j. Roi: «Telle opinion que j'aie de vos bonnes intentions, je ne puis oublier que vous êtes ambassadeur d'une puissance qui a marqué la prédilection la plus constante pour le roi de Prusse. Si nous faisons ce que l'Autriche désire à présent, je crains que le roi de Prusse ne dise: «les Autrichiens peuvent céder ce qu'ils veulent, pour moi, je n'ai rien à céder» et, comme vous l'avez dit, la Russie ne lui fera pas la guerre pour l'y obliger».

k. Stackelberg: «Le roi de Prusse a déclaré en Russie et à Varsovie qu'il rendrait ce qu'il avait pris au-delà de la teneur du traité. Si l'Autriche lui en donnait l'exemple, il ne pourra plus reculer».

l. Roi: «Outre que le roi de Prusse n'a jamais été esclave de sa parole, l'opération est d'autant plus délicate avec les Autrichiens; que c'est précisément au nord du San que leurs cartes et les nôtres diffèrent le plus».

m. Roi: «Le roi de Prusse pour son propre intérêt voudra plutôt s'en tenir à leur carte qu'à la nôtre et par là, il réduira presque à rien ce qu'il aura à rendre».

n. Stackelberg: «Je suis sûr que les Autrichiens céderont tout ce qui est au-deçà du San et ce qu'ils ont de droit à l'orient du Bug».

o. Roi: «Si les Autrichiens gardent du nôtre entre le Seret et le Zbrucz, on accusera le Conseil Permanent à la diète d'avoir rendu lâchement les droits de la patrie, surtout si on ne voit pas que cette facilité nous ait procuré des secours efficaces contre le roi de Prusse. Je vous requiers donc de demander en mon nom à l'impératrice une assurance positive de l'aide la plus efficace pour obtenir du roi de Prusse des restitutions ou des compensations au moins égales à celles que l'on aura des Autrichiens».

p. Stackelberg: «J'en écrirai dès demains à ma cour et j'en espère une réponse favorable».

q. Roi: «En attendant, je ne puis prescrire au département des affaires étrangères autre chose que de faire l'opiniâtre, sur ce qui est entre le Seret et le Zbrucz, pour tirer de Rewitzki les ouvertures les plus étendues sur les compensations que nous pouvons attendre. Et si elles sont de nature à pouvoir être accepté[es], on montrera quelque lueuer de vouloir céder de façon qu'à votre départ les choses en soient au point de pouvoir souffrir une suspension qui nous donne le temps de recevoir la réponse à la demande que j'ai fait de l'assurance de la Russie contre le roi de Prusse, et sans laquelle le Conseil Permanent ne peut avec sûreté transiger avec l'Autriche; puisque dans la carte autrichienne ce soi-disant Podorzce¹ se trouve être le Seret. Or on ne manquerait pas de demander au Conseil Permanent comment le Conseil Permanent a pu de son autorité privée

transporter le nom de Podorzec au Seret, tandis que selon le traité ce Podorzec doit faire la limite autrichienne».

r. Stackelberg: «J'espère que les Autrichiens rendront Casimir, tout ce qu'ils ont dans le palatinat de Lublin, le morceau qu'ils ont à l'orient du Bug et peut-être Zamość, ainsi le Conseil Permanent n'aura pas de reproche à craindre».

---

¹ *Podorzce, Podorzec – Podhorce.*

^aN° 52bis du 17 décembre 1775^a

Pkt. a, b – W sprawie demarkacji austriackiej por. nr 52, pkt. a–r z 1775. W sprawie zmniejszenia pruskich wpływów w rosyjskim gabinecie oraz zbliżenia rosyjsko-francuskiego por. nr 37, pkt. d, e, f, g z 1775.

Pkt. c, d, j, k, l, m, n, r, t – por. nr 37, pkt. j, k z 1775.

Pkt e – Spodziewana przez Stanisława Augusta śmierć Fryderyka II nastąpiła dopiero w sierpniu 1786 r. W korespondencji z carycą król poświęcił sporo miejsca skargom na postawę Fryderyka II dopiero w okresie finalizacji rozgraniczenia polsko-pruskiego w 1777 r. (por. np. *Correspondance*, s. 335–337, 341–343, 346–347).

Pkt f – Stackelberg 28 XI 1775 r. skierował do Panina prośbę o zgodę na wyjazd do Rosji. Uzyskawszy formalne pozwolenie ministra, ambasador zapowiedział Stanisławowi Augustowi swoją podróż do Petersburga. Nie znamy listu Katarzyny II, o którym wspomniał ambasador. Celem podróży Stackelberga, która trwała od stycznia do kwietnia 1776 r., było otrzymanie nowych wytycznych w zmienionej, porozbiorowej rzeczywistości (Panin do Stackelberga, 7/18 XII 1775, SIRIO, t. 135, s. 492–493; *Mémoires*, s. 579).

Pkt g – por. nr 23 z 1774.

Pkt h – W związku z procesami majątkowymi z K.S. Radziwiłłem „Panie Kochanku” wojewoda mścisławski Józef Jerzy Hylzen pozyskał rosyjską protekcję, czemu przeciwny był Stanisław August (Panin do Stackelberga, 14/25 XII 1774, AVPRI, 80/1/1272, k. 122–122v; ten do tego, 24 V/5 VI 1775, SIRIO, t. 135, s. 384; Panin do Hylzena, 7/18 I, 24 V/5 VI 1775, SIRIO, t. 135, s. 326–327, 385).

Pkt. o, p, q, s (por. nr 47, pkt e z 1774; nr 37, pkt. j, k z 1775) – W kontekście rozmów o przyszłym sejmie i jego zadaniach legislacyjnych Stanisław August, skarżąc się na współdziałanie hetmanów Branickiego i Ogińskiego, sformułował – godzący w prerogatywy buławy – postulat uzyskania wpływu na nominacje generałów i ko-

mendantów gwardii królewskiej. Stackelberg zadeklarował gotowość przyznania monarcha prawa nominowania wszystkich oficerów sztabowych, a tym samym formalnego ograniczenia władzy hetmanów.

Pkt. u, w, x, y – por. nr 49, pkt. m, n, o, p, q z 1775.

a. Roi. Le roi, en faisant connaître combien il se fie aux assurances de Stackelberg, ne lui cache pas combien il croit devoir se donner de gardes des conseils de Stackelberg comme ambassadeur, à cause de l'extreme influence du roi de Prusse sur le Cabinet de Russie.

b. Stackelberg: «Si on rejette tout à fait les propositions des Autrichiens, Rewitzki a ordre de donner par écrit une déclaration ou il dira: «l'Autriche rendra ce qu'elle a pris par-dessus le traité, si le roi de Prusse en fait autant». Voilà un mal sûr et qui sera sans fin. Or, tout autre parti à prendre ne peut être que moins mauvais, ainsi mes avis quelques suspects qu'ils puissent être sont bons quand ils vous offrent le seul moyen de récupérer quelque chose». ____ Stackelberg laisse entrevoir que le rapprochement de la Russie et de la France s'acheminait bien, que l'Autriche s'en apercevant redoublait d'attention pour la Russie dont elle avait besoin 1° pour la démarcation turque que le crédit de la Russie a fait empêcher par Repnin¹ à Constantinople et que St Priest² a beaucoup d'égards pour Repnin; 2° l'Autriche a besoin encore de la Russie pour obtenir à la prochaine diète une ratification finale de sa dislimitation^b. Rewitzki courtise Stackelberg jusqu'à lui faire part des confidences que lui fait le grand maréchal Lubomirski³ qui s'est vanté d'empêcher que le roi n'ait le dessus aux diétines futures.

c. Roi: «Si Rewitzki n'a pas de successeur, les partisans de l'Autriche diront que c'est une preuve que l'Autriche désapprouve les mesures russes en Pologne».

d. Stackelberg: «Le ministre autrichien à la diète aura ordre d'affirmer ce que je dirai».

e. Le roi demande si, en cas de la mort du roi de Prusse, il peut écrire à l'impératrice que dans cette circonstance elle peut faire le bien de la Pologne, cependant relativement à ses propres conveniences^c. ____ Stackelberg approuve cette idée.

f. Stackelberg confie au roi que l'impératrice lui a écrit une lettre secrète par laquelle elle lui ordonne de demander *in forma*⁴ la permission de faire

un voyage en Russie et qu'un de ses principaux objets en demandant cette permission est d'être essentiellement utile au roi, qu'il prie de le charger hardiment^d de ses ordres.

g. Roi: «Le duc de Courlande⁵, selon les lois, ne peut posséder qu'un tiers de l'étendue géographique du duché. Il en possède déjà plus de la moitié qu'il augmente tous les jours par l'obligation où se trouve la pauvre noblesse de vendre ses terres, depuis que le duc le lui permet plus qu'à des conditions onéreuses d'affermir les bailliages des terres ducales. ____ J'ai inutilement prié le duc de s'abstenir des chicanes qu'il lui fait, malgré l'obligation que sa famille me doit personnellement. Non seulement par ses largesses à votre cour il a cherché à déclinier mes demandes en faveur de la noblesse, mais encore il s'est émancipé à agir contre moi. Je vous demande donc, en attendant que votre cour cesse de favoriser le duc au préjudice de la noblesse, qu'on traîne le plus que possible la commission obtenue à la délégation par le duc. ____ Cette commission aurait été bonne si on m'eût laissé arranger les commissaires. Le palatin de Kalisz⁶ est un homme faible, Gurowski⁷ très disposé à profiter de tout et à s'enrichir. Le palatin comme conseiller du Conseil Permanent ne peut plus être commissaire, Gurowski pour continuer à l'être «tout seul» veut résigner sa charge de conseiller. Si j'accepte sa résignation, voilà les Courlandais à sa discrétion. ____ Diminuez donc le crédit de Biron à votre cour». ____ Stackelberg promet d'agir comme le roi le souhaite.

h. Roi: «Je voudrais également que votre cour ne se laisse pas séduire par Hülsen⁸, palatin de Mscislaw qui est un fou ridicule et un homme pervers». ____ Stackelberg le promet.

j. Stackelberg souhaite que le roi lui parle de la diète future et le roi lui dit de demander au grand chancelier la liste des nonces de la Grande Pologne. Quant à la Lithuanie, le roi compte y avoir le dessus par Tyzenhantz⁹. On ne doit pas non plus négliger le prince Sapieha¹⁰ qui, sans être un homme brillant, a de la suite dans l'esprit et plusieurs tiennent encore à son nom en Lithuanie. Pour Tyzenhantz, il ne faut pas un appui marqué, il suffit que tout Russe en Lithuanie ait ordre de le regarder comme ami de la Russie.

k. Stackelberg: «Est-ce que Votre Majesté veut bien m'assurer qu'elle est véritablement amie de la Russie et qu'elle le prouvera dans les occasions?»
Roi: «Je m'étonne de la question, mais je vous réponds 'oui' sans hésiter».

l. Stackelberg: «Cela me suffit pour dire ‘oui’ sur tout ce que vous demanderez, mais je voudrais que vous me demandassiez quelque chose pour la diète».

m. Roi: «Il se montre tous les jours que les constitutions de la dernière diète sont remplies d’ambiguïtés et de contradictions. Il faut donc avant tout les éclaircir».

n. Stackelberg: «Sans doute et le plus que possible à l’avantage de Votre Majesté et du Conseil Permanent, car l’impératrice veut un gouvernement en Pologne, et que ce soit vous qui le conduisiez».

o. Roi: «Les deux grands généraux¹¹ m’ont fait des difficultés sur la nomination des lieutenants généraux et généraux majors, il m’en feront peut-être encore, aidés des Sulkowski mêmes (le roi cite un fait, il n’est pas détaillé ici), ils en feront peut-être plus sur les généraux d’artillerie et les commandants des gardes. Cependant vous m’avez promis que cet article serait expliqué favorablement pour moi, le cas échéant».

p. Stackelberg: «Peut-être pourra-t-on vous rendre la nomination de tout l’état-major».

q. Roi: «Je demande que mes houllans^f soient égalisés aux troupes de la République par une loi expresse, qu’en cas d’interrègne ils soient conservés et payés des revenus des économies et qu’aussitôt après l’élection ils obéissent au nouveau roi». ____ Stackelberg: «Cela n’est que juste».

r. Roi: «Je me suis convaincu par ma propre expérience que la façon dont a été prescrite l’élection des membres du futur Conseil Permanent et des autres dicastères est tellement embrouillée qu’elle est presque impossible dans l’exécution. Il faudrait songer à y donner une autre forme qui abrège cette opération. Je ne demande pas cette nomination, puisque celle qui m’a été déferée par la dernière diète a donné lieu à mes ennemis de m’accuser de despotisme; ____ de quelque façon qu’elle se fasse, si vous y influez, je demande qu’on n’exige pas de moi de nommer par faveur, car si on veut faire considérer le Conseil Permanent et les dicastères, il ne faut pas qu’ils soient composés de gens notés, comme cela est arrivé parce que Rewitzki et Benoît ont insisté pour des gens généralement mésestimés. ____ Cependant, je ne dois pas vous laisser ignorer qu’il y en a qui disent: la Russie est garante de tout ce qui a été fait, si sa garantie n’empêche pas quelques changements, tout peut donc être changé».

s. Stackelberg: «C'est le propos du grand général¹² pour conserver ses prérogatives, mais en fait de garantie, quand le garant et le garanti sont d'accord, on peut changer».

t. Roi: «Pour qu'on soit censé d'accord, il faut que la pluralité de la diète soit autorisée à vouloir la même chose que la Russie, et que pour cela elle soit tournée en confédération, c'est là nôtre secret». ____ Stackelberg: «Je le désire et j'y travaillerai».

u. Roi: «Cela posé, il faut travailler à avoir le plus grand nombre que possible de nonces affidés. En attendant, il faut éviter toute sorte de tracasseries. C'est pourquoi j'aurais désiré que l'affaire de Mierzejewski¹³ ne fût pas arrivée. Je sais même que vous commenciez à vous méfier de moi parce que je vous demandais quelque réparation pour lui, mais faites attention que cette affaire blesse le corps le plus important de la noblesse».

w. Stackelberg: «Je n'ai pas voulu faire du mal à Mierzejewski. Je n'ai voulu qu'humilier Branicki dans sa personne, afin que le public soit instruit qu'il en impose sur son prétendu crédit en Russie et le châtier sur les indécences qu'il a lâché sur ce sujet relativement à l'impératrice indécences attestées par des officiers russes et par des polonais. Il est vrai qu'il y a eu de la gaucherie de la part des officiers russes touchant ma lettre sur cette affaire».

x. Roi: «Me laissez-vous le maître de le dire et d'ajouter que les mots d'injures qui s'y trouvent contre Mierzejewski sont des fautes de traductions».

y. Stackelberg: «C'est ce que je ne puis, cela aurait l'air d'une rétractation et j'ai non seulement la volonté, mais l'ordre d'humilier Branicki».

---

^{a-a} Oryginalnie w tym miejscu znajduje się zapis: „Suite du N° 52 entre le roi seul et Mr Stackelberg”.

^b Obecnie: „délimitation”.

^c Obecnie: „convenance”.

^d Obecnie: „hardiment”.

^{e-e} Dopisane nad linią.

^f Prawdłowo: „hulans”.

¹ Mikołaj Wasiliewicz Repnin, tu jako generał wojsk rosyjskich, negocjator traktatu rosyjsko-tureckiego kończącego wojnę 1768–1774, rosyjski ambasador nadzwyczajny w Konstantynopolu 1775–1776.

² François Emmanuel Guignard hrabia de Saint-Priest, ambasador francuski w Konstantynopolu 1768–1784.

³ Stanisław Lubomirski.

⁴ *In forma* (łac.) – tu: formalnie.

- ⁵ Piotr Biron.
⁶ Ignacy Twardowski.
⁷ Władysław Gurowski.
⁸ Józef Jerzy Hylzen, wojewoda mścisławski.
⁹ Antoni Tyzenhauz.
¹⁰ Aleksander Michał Sapieha.
¹¹ Franciszek Ksawery Branicki i Michał Kazimierz Ogiński.
¹² Franciszek Ksawery Branicki.
¹³ Józef Wojciech Mierzejewski.

N° 53 du 17 décembre 1775

Por. nr 49, pkt. s, t z 1775.

Lettre de Stackelberg au roi._____ Après avoir donné ordre à Mr Schyrkow¹ et Czerbatow² d'acheter par entrepreneurs les vivres et fourrages, il prie le roi qu'il autorise la noblesse de Wolhinie, de Podolie et de Lithuanie, en son nom d'ambassadeur, à ne rien livrer qui ne soit acheté par des entrepreneurs au prix convenu, comme cela se pratique à Varsovie.

---

¹ Siemion Jermołajewicz Szyrkow, generał-major wojsk rosyjskich, walczył z konfederacją barską, po rozbiore dowodził wojskami rosyjskimi na Wołyniu.

² Andrej Nikołajewicz Szczerbatow, generał-major i komisarz prowiantowy wojsk rosyjskich.

N° 54 du 21 décembre 1775

Pkt. a, b, c, d (por. nr 49, pkt. m, n, o, p, q z 1775) – Cała rozmowa króla ze Stackelbergiem odnosi się do konfliktu pomiędzy ambasadorem a F.K. Branickim. W grudniu 1775 r., gdy Branicki dowiedział się o planowanej podróży Stackelberga do Petersburga, która – jak sądził – miała służyć zbudowaniu przeciwwagi dla wpływów hetmana na rosyjskim dworze, konflikt zaostrzył się.

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

a. Stackelberg prie le roi de ne pas croire le crédit de Branicki¹ assez grand en Russie par Potemkin², pour que cela l'empêche de témoigner de la vigueur contre ses usurpations.

b. Roi: «Je crains moins cela que les insinuations du roi de Prusse qui dira aux cours qu'il est bon de soutenir les grands généraux contre le roi, afin de rendre la Pologne plus faible par cette dissension^a».

c. Stackelberg: «Ce sera moi seul qui serai écouté quand il s'agira des affaires de Pologne. Quand Branicki verra que la Russie et vous tenez vraiment ensemble, il ne sera pas aussi hardi qu'il l'est, il n'est pas personnellement brave».

d. Roi: «Quoique je pense différemment sur cet article, je vous dirai que l'explication que Branicki a donnée par moi au Conseil Permanent suffit pour prouver qu'il n'y a ni volerie, ni injustice dans ces arrangements. Au reste, les lois de la dernière diète sont telles que chaque parti y trouve chacun ce qu'il lui faut. Le plus prudent est de renvoyer tout à la prochaine diète».

---

^a Obecnie: „dissension”.

¹ Franciszek Ksawery Branicki.

² Grigorij Aleksandrowicz Potiomkin, generał-gubernator Noworosji, faworyt Katarzyny II; u schyłku 1775 zaczął tracić względy carycy, ale zachował wpływy polityczne.

N° 55 du 30 décembre 1775

Pkt. a, b, c, d, e (por. nr 49, pkt. m, n, o, p, q z 1775) – Wobec rozmów prowadzonych w grudniu 1775 r. przez opozycję skupioną wokół F.K. Branickiego Stackelberg podjął – błędne – podejrzenie, że na Wołyniu ma zostać zawiązana konfederacja zmierzająca do obalenia reform sejmu rozbiorowego. Król przyjął podejrzenia ambasadora ze sceptycyzmem i obawą przed zbyt drastycznymi środkami zapobiegawczymi, które zalecił Stackelberg generałowi S. Szyrkowowi.

Pkt. f, g, h – Stackelberg zapewniał Stanisława Augusta o zmianie strategii polityki rosyjskiej względem Rzeczypospolitej i uwzględnieniu polskich interesów.

Pkt j – por. nr 47, pkt 7 z 1775.

Pkt k – por. nr 31 z 1774.

Pkt l – por. nr 50, pkt j z 1775.

Pkt m – por. nr 52, pkt. a–r z 1775.

Pkt n – Stackelberg poinformował Stanisława Augusta o pobycie Grigorija Grigoriewicza Orłowa w Londynie jesienią 1775 r. Przedmiotem prywatnej misji Orłowa

był udział wycofanych z frontu tureckiego wojsk rosyjskich w walkach w Ameryce przeciwko buntującym się koloniom brytyjskim. Od lipca 1775 r. Anglia intensywnie zabiegała o sojusz wojskowy z Rosją, a promotorami sprawy na dworze rosyjskim byli Panin i brat Grigorija – Aleksiej Grigoriewicz Orłow. Kwesję sojuszu i militarnego wsparcia Rosji dla Anglii zakończyła stanowcza odmowa Katarzyny II z września 1775 r. (*dossier sprawy w SIRIO*, t. 19, s. 478–505).

Pkt o – Stackelberg opowiedział Stanisławowi Augustowi historię wtargnięcia w grudniu 1774 r. do sypialni Katarzyny II księcia Dymitra Kantemira, który uważany był za chorego umysłowo. Sprawa wybryków Kantemira ciągnęła się przez kilkanaście lat, aż do osadzenia go w twierdzy w Rewlu, gdzie spędził ostatnie 17 lat życia, umierając w 1820 r.

Pkt p – por. nr 37, pkt. d, e, f, g z 1775.

Entretien du roi avec Mr de Stackelberg

a. Stackelberg: «J'ai reçu un courrier de Szyrkow¹ qui me mande que la noblesse de Wolhinie est en fermentation, qu'on s'assemble chez le *podczaszy* Czacki², que les deux généraux de la Couronne³ doivent s'y trouver au nouvel an, jour auquel il doit y avoir un plus grand concours de la noblesse pour y signer un *pospolite ruszenie*. Ce qui sera plutôt une confédération pour renverser l'ouvrage de la dernière diète; ____ le général de camp Rzewuski⁴ s'est mis aux genoux de Czacki pour le déterminer à cette levée de boucliers. ____ Sur ces avis, Szyrkow, sous prétexte de changement de quartier, a envoyé Patkul⁵ avec deux escadrons pour visiter en passant Czacki et voire ce qui se fera. J'ai donné ordre de se conduire avec prudence, mais qu'aussitôt qu'il y aura quelque acte de fait, de se saisir de ceux qui l'auront signé et de les envoyer à Kyovie. C'est ce dont j'ai cru devoir prévenir Votre Majesté».

b. Roi: «Je ne puis que souffrir de voir les étrangers disposer de tout en maître dans la Pologne. Je crois trop de lumières au petit général pour faire ce qu'on suppose. Le grand général est allé voir sa mère du côté de Cracovie. Quant à Czacki, je crois bien qu'il se ferait martyriser, s'il était question de la religion, mais je doute qu'il se prête à une levée de boucliers dont il ne peut méconnaître les suites. Ainsi je vous demande de prescrire bien fortement à vos gens de bien s'assurer des faits avant de faire de la peine à personne».

c. [Roi:] «Cela est d'autant plus nécessaire que les Polonais versent toujours ^asur moi leur mécontentement contre vous, et vous n'ignorez pas

que vos officiers se sont souvent permis de dire que ce que les Polonais souffraient ce n'était que pour les intérêts du roi et même par les propres ordres. Cela est faux et cependant cela a pensé me coûter la vie».

d. Stackelberg: «Je prescris à nos gens que Votre Majesté ne soit seulement pas nommée. Au surplus, s'il se formait une confédération, je préviens Votre Majesté que j'insisterais ministerialement^b qu'il s'en fit une autre auprès d'elle».

e. Roi: «J'avoue que je ne puis envisager sans le plus cruel déplaisir un avenir qui ne me laisse jamais apercevoir des jours sereins et surtout des circonstances qui seront inséparables des actes de sévérité et des souffrances de mes compatriotes. Et pour peu que vous vous rappeliez l'histoire de ma vie depuis 10 ans, vous conviendrez qu'il est difficile de ne pas m'abandonner au découragement».

f. Stackelberg: «J'en conviens, mais il faut aussi tomber d'accord que vous n'aviez jamais pu former des espérances de tranquillité que depuis que l'impératrice a mis en maxime qu'il fallait rejeter les idées machiavélistes de troubler continuellement la Pologne et de faire du mal au roi, mais elle veut à présent que la Pologne soit tranquille, que son roi avec son Conseil ait plus d'autorité que par le passé et soit supérieur à tous les dicastères».

g. Roi: «Ce n'était pas la maxime de Repnin⁶ qui faisait consister le plus grand bien de la Russie dans le plus grand mal de la Pologne, c'est ce qui me fait craindre qu'à son retour de Turquie, il n'ait quelque place de faveur ou dans le ministère».

h. Stackelberg: «Il pourra tout au plus parvenir au gouvernement des finances ou devenir feld-maréchal, mais pour la politique étrangère, l'impératrice s'est bien promise de ne plus l'employer. Quant à la faveur personnelle, rien de plus éloigné de la vraisemblance».

j. Au sujet du présent d'armes promis par l'impératrice au comte Branicki⁷, Mr Stackelberg assure que ce sera par le roi que ce présent se réalisera pour la République.

k. Le palatin de Wilna⁸ a écrit à Stackelberg pour lui demander de lui procurer la sûreté de son retour et la jouissance de ses biens pour son frère cadet⁹. Il lui a été répondu qu'il pouvait revenir en sûreté, pourvu qu'il fit son recès, que le séquestre de ses biens est levé et que ce qui regarde les biens a été arrangé par le castellan de Vilna¹⁰ et par Mr Chreptowitz¹¹.

l. Dans le moment où la Russie était le plus en humeur contre la Suède, elle a ordonné un armement naval, mais il n’y a pas d’assurance que la chose aille plus loin.

m. Stackelberg conseille d’accepter les offres de Rewitzki, quand les choses seront amenées au point qu’on verra qu’il ne pourra accorder rien de plus, sans quoi on risque de ne rien avoir.

n. Le prince Orłow¹² qui continue à jouir de la plus grande confiance de l’impératrice a été autorisé pendant l’absence de Puskin¹³ de traiter à Londres, mais on doit regarder comme un projet inacceptable celui de fournir des troupes à l’Angleterre.

o. Il y a un an que Zachar Czernicheff¹⁴ a conseillé au prince Kentemir¹⁵, son neveu par sa femme¹⁶, de s’introduire secrètement dans la chambre à coucher de l’impératrice. Ce qu’il a risqué, mais l’impératrice s’est contenté de l’envoyer aussitôt au corps de garde et le lendemain elle l’a renvoyé à Czernicheff en lui écrivant de prendre soin de son neveu qui était devenu fou. ____ L’impératrice commence à s’apercevoir que la hauteur et la rudesse de Potemkin¹⁷ le font haïr.

p. Le roi demande à Stackelberg si la présence d’un ministre de France pendant la diète, et qui dirait que sa cour conseille aux Polonais de suivre les avis de la Russie, ne produirait pas un bon effet. ____ Stackelberg répond que cela serait bon, mais qu’on n’en est pas encore là.

---

^{a-a} Dopisane nad linią.

^b Obecnie: „ministériellement”.

¹ Siemion Jermołajewicz Szyrkow.

² Feliks Czacki.

³ Franciszek Ksawery Branicki i Seweryn Rzewuski.

⁴ Seweryn Rzewuski.

⁵ Reinhold Ludwig von Patkul, pułkownik wojsk rosyjskich, brał udział w zwalczaniu konfederacji barskiej i wojnie tureckiej.

⁶ Mikołaj Wasiliewicz Repnin.

⁷ Franciszek Ksawery Branicki.

⁸ Karol Stanisław Radziwiłł „Panie Kochanku”.

⁹ Hieronim Wincenty Radziwiłł.

¹⁰ Michał Hieronim Radziwiłł, od 10 IV 1775 kasztelan wileński.

¹¹ Joachim Littawor Chreptowicz.

¹² Grigorij Grigoriewicz Orłow, generał wojsk rosyjskich, głównodowodzący artylerii, były faworyt Katarzyny II.

- ¹³ Aleksiej Siemionowicz Musin-Puszkina, rosyjski poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny w Londynie w latach 1766–1768 i 1769–1779; urlopowany w okresie od kwietnia do grudnia 1775.
- ¹⁴ Zachar Gregoriewicz Czernyszew.
- ¹⁵ Dymitr Konstantynowicz Kantemir, którego matką była Sofia Bogdanowna *de domo* Passek, siostra teściowej Czernyszewa.
- ¹⁶ Anna Radionowna Czernyszewa *de domo* Wedel, której matką była Anastazja Bogdanowna *de domo* Passek.
- ¹⁷ Grigorij Aleksandrowicz Potiomkin.

N° 56, décembre 1775

Brak informacji, o które dobra chodzi. Szylingowie posiadali dobra na Litwie i Żmudzi.

Le général Schilling¹ demande la confirmation d'un privilège d'un bien à lui accordé par le roi Auguste III.

---

¹ (Karl? Iwan?) Schilling (Szylling, Szyling), zapewne pochodzący ze szlachty kurlandzkiej generał-major wojsk rosyjskich, brał udział w zwalczaniu konfederacji barskiej, był jednym z dowódców rosyjskiego kordonu zaborczego.

N° 57, décembre 1775

(Por. nr 49, pkt. s, t z 1775) – Zajmując się skargami na postępowanie wojsk rosyjskich na Wołyniu, król przedstawił Stackelbergowi wyczerpanie sum wyzyskanych ze wsi Klusk (*vel* Kluski) koło Kowla, zarówno przez konfederatów barskich, jak i wojska rosyjskie.

État des dépenses faites tant par les troupes russes que par les confédérés dans les biens de Klusci depuis le 16 octobre 1768 jusqu'au 30 avril 1773.

Fin de 1775.

Aneks

N° 10 du 16 mai 1773¹

Pkt a (por. nr 63, pkt. d, f z 1773; nr 10, pkt. a, b z 1774) – Nuncjusz papieski angażował się na rzecz utrzymania uprzywilejowanej pozycji Kościoła katolickiego zarówno w okrojonej Rzeczypospolitej (występował przeciw równouprawnieniu innowierców), jak i na terenach zajętych przez zaborców. Nie wiemy, czego dokładnie dotyczył projekt, o którym mowa w tym punkcie. Znamienne natomiast jest wskazanie biskupa łuckiego jako potencjalnego współpracownika. Biskup Turski, jako jeden z najgłośniejszych protestujących na forum sejmu przeciwko wyłonieniu pełnomocnej delegacji, padł ofiarą karnego zajęcia swojej siedziby przez wojska rosyjskie.

Pkt. b, c, d, e (por. nr 37, pkt. g, h, j z 1773; nr 38, pkt. a–h z 1773) – W napiętej atmosferze, która panowała pomiędzy Stanisławem Augustem a Stackelbergiem po zmaganiach wokół wyłonienia delegacji toczonych w izbie poselskiej pomiędzy 7 a 14 V 1773 r., król jako pierwszy uczynił gest dobrej woli, posyłając prezent imienninowy żonie ambasadora. Zapewne ośmieliło to Stackelberga do stawienia się przed obliczem monarchy i zapewnienia króla o możliwości współpracy. Wydaje się, że nuncjusz Garampi pełnił tu rolę pośrednika w odbudowaniu kontaktów pomiędzy królem i ambasadorem.

Entretien du roi avec Mr le nonce Garampi² et avec Mr de Stackelberg

a. Le nonce consulte le roi sur le projet qu'il a d'engager l'évêque de Luceorie³ à demander le maintien des articles relatifs à la religion, le roi lui répond qu'il a fait ce qui était en lui sur ces articles, et qu'il ne faut pas exposer inutilement cet évêque, et qu'il travaillera encore à faire réussir ces articles.

b. Le roi ayant dit à Mr de Stackelberg qu'il y avait long temps, qu'il ne l'avait vu, celui-ci répond que sur le ton, où étaient les choses, il lui en eut trop coûté de se présenter devant Sa Majesté, étant forcé de remplir un rôle aussi dur, que celui de menacer un roi, mais que pour le présent, il remercie Sa Majesté du présent qu'il a envoyé à Madame de Stackelberg⁴,

le roi aurait voulu, que Ste Sophie fut tombée dans un autre temps, pour qu'on n'attribua pas ce présent à d'autre motif qu'à celui des égards que mérite Madame de Stackelberg.

c. Mr de Stackelberg réitère ses prières au roi, afin que Sa Majesté accorde à lui et aux autres ministres sa confiance, l'assurant, qu'elle s'en trouvera mieux que des voies, qu'elle a essayé dans les jours précédents.

d. Le roi est persuadé, que Mr de Stackelberg reconnaît intérieurement que Sa Majesté n'a fait que ce qu'elle était obligée de faire, d'autant plus qu'elle ne pouvait abandonner des gens, qui sans avoir été engagés par elle dans la diète^a (le roi n'a pris aucune part aux diétines) ont cependant agit ouvertement contre les moyens de toutes espèces employés par les trois ministres.

e. Si la pluralité eut été de leur côté, le roi en aurait partagé avec eux tous les risques, mais si cette pluralité avait eu lieu, Mr de Stackelberg proteste, que la Pologne aurait été partagée toute entière.

---

^a W tym miejscu – w odróżnieniu od zapisów rozmów ze Stackelbergiem – rzeczownik „la diète” został napisany w wersji obecnie obowiązującej, a zarazem poprawnej w XVIII w.

¹ Rozmowa pochodzi z czystopisu: „Extrait des entretiens du roi avec Mrs les nonces Garampi et Archetti ainsi que de quelques affaires relatives à leur nonciature, depuis le 17 septembre de 1772 jusqu'au 23 juillet 1778”, BCzart., sygn. 961, s. 100–101. Na karcie tytułowej sygnatura Albertrandego „III B.9” i data „1777”.

² Giuseppe Garampi.

³ Paweł Feliks Turski, biskup łucki.

⁴ Sophie Gertrude Stackelberg, *de domo Völckersahm*, 1 *voto* Tiesenhausen, pochodząca z kurlandzkiej szlachty żona ambasadora.

Wykaz skrótów

- AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
- AKP – Archiwum Królestwa Polskiego (w AGAD)
- AVPRI – Arhiv Vnešnej Politiki Rossijskoj Imperii (Moskwa)
- BCzart. – Biblioteka Książąt Czartoryskich (Kraków)
- Bibl. PAU/PAN Kr. – Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie
- Correspondance* – *Correspondance de Stanislas-Auguste avec Catherine II et ses plus proches collaborateurs (1764–1796)*, wyd. Z. Zielińska, tłum. wstępu i komentarzy K. Zaleska, Kraków 2015
- „Diariusz” – Diariusz sejmu rozbiorowego, Biblioteka Jagiellońska, Kraków, Dział rękopisów, Materiały W. Konopczyńskiego, przybytek 92/61
- JKM – Jego Królewska Mość
- KEN – Komisja Edukacji Narodowej
- Mémoires* – Stanislas Auguste, *Mémoires*, wyd. A. Grześkowiak-Krwawicz, D. Triaire, Paris 2012
- MK – Metryka Koronna (w AGAD)
- PC – *Politische Correspondenz Friedrich’s des Grossen*, t. 30–36, wyd. G.B. Volz, Berlin 1905–1914
- Protokół* – *Protokół albo opisanie zaszyłych czynności na delegacji od stanów Rzeczypospolitej na sejmie extraordinaryjnym warszawskim do zawarcia traktatów z dworami wiedeńskim, petersburskim i berlińskim, dnia 19 maja roku 1773 wyznaczonej, a dnia 19 marca roku 1775 zakończonej*, t. 1–2, Warszawa 1775
- SIRIO – *Sbornik’ Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva*, t. 19, 118, 135, St. Petersburg 1876–1911
- VL – *Volumina legum*, t. 7, 8, Petersburg 1860
- ZP – Zbiór Popielów (w AGAD)

Bibliografia*

Źródła rękopiśmienne

- Arhiv Vnešnej Politiki Rossijskoj Imperii (Moskwa)
fond 79 (Snošeniâ Rossii s Pol'shej), opis 6, nr 1035, 1036, 1037, 1038, 1042, 1043,
1044, 1045, 1051, 1052, 1054, 1055, 1067
fond 80 (Varšavskâ Missiâ), opis 1, nr 1272
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
Archiwum Koronne Warszawskie, dział Rosyjskie, sygn. 57/33
Archiwum Królestwa Polskiego, pudło 90, sygn. 23
Metryka Koronna, Sigillata, sygn. 32, 33
Zbiór Popielów, sygn. 82, 86, 312, 320, 329
- Biblioteka Książąt Czartoryskich (Kraków)
sygn. 652, 798, 799, 939, 961
- Biblioteka Jagiellońska (Kraków)
Dział rękopisów, Materiały W. Konopczyńskiego, przybytek 92/61
- Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie
rkps 320, 1648, 1649

Źródła drukowane

- Archiv der Familie von Stackelberg*, t. 1: *Quellen aus dem Majoratsarchiv zu Isenhof nebst einem Anhang*, wyd. A. Gernet, St. Petersburg 1898
- Correspondance de Stanislas-Auguste avec Catherine II et ses plus proches collaborateurs (1764–1796)*, wyd. Z. Zielińska, tłum. wstępu i komentarzy K. Zaleska, Kraków 2015
- Ekaterina II i G.A. Potemkin. Licznaia perespiska (1769–1791)*, wyd. V.S. Łoptain, Moskwa 1997
- Głos odpowiedni W. Jmci Pana Ignacego Lenkiewicza Strażn. Mozyrskiego Przeciwno JO. Xciu Jmci Massalskiemu Biskupowi Wileńskiemu i Ex-Deputatom czterem*, [b.m.w. 1776]

---

* Poniższa bibliografia zawiera wykaz źródeł oraz opracowań, które posłużyły do przygotowania wstępu i komentarzy do edycji. Rezygnujemy tu z odsyłania do poszczególnych biogramów w *Polskim słowniku biograficznym* (t. 1–51) oraz *Rosyjskim słowniku biograficznym* (<http://www.rulex.ru/rbc.htm>). Wykorzystałyśmy bowiem biogramy tych wszystkich postaci pojawiających się w „Entretiens”, które zostały uwzględnione w wyżej wymienionych wydawnictwach.

- Materiały do dziejów genezy Rady Nieustającej*, wyd. W. Konopczyński, Kraków 1917
- Odparcie pisma z strony J. O. Xiążęcia Radziwiłła, wojewody Wileńskiego podanego, i powtórzona explikacja przełożenia interesu na rzecz Xiążęcia de Bouillon do rezolucji Najjaśniejszego Pana i Prześwietnej Rady Nieustającej w roku przeszłym przy prawie uczynionego* [b.m.w. po 1784]
- Petita W. *Lenkiewicza Strażn. Mozyr. z JO. Xciem Jmcią Massalskim Biskupem Wileńskim* [b.m.w. 1776]
- Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen*, t. 30–36, wyd. G.B. Volz, Berlin 1905–1914
- Protokół albo opisanie zaszyłych czynności na delegacji od stanów Rzeczypospolitej na sejmie extraordinaryjnym warszawskim do zawarcia traktatów z dworami wiedeńskim, petersburskim i berlińskim, dnia 19 maja roku 1773 wyznaczonej, a dnia 19 marca roku 1775 zakończonej*, t. 1–2, Warszawa 1775
- Sbornik Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva*, t. 19, 118, 135, St. Petersburg 1876–1911
- Schmitt H., *Materiały do dziejów bezkrólewia po śmierci Augusta III i pierwszych lat dziesięciu panowania Stanisława Augusta*, t. 2, Lwów 1857
- Sprawa o dziedzictwo baru z mocy konstytucji roku 1774, die 21 9bris zaczęta w przytomności urzędów instygatorów koronnych sądząca się*, [b.m.w. po 1774]
- Stanislas Auguste, *Mémoires*, wyd. A. Grześkowiak-Krwawicz, D. Triaire, Paris 2012
- Status causae J Pana Ignacego Lenkiewicza Strażnikowicza Możyrskiego Przeciwno JO. Xiążęciu Jmości Ignacemu Massalskiemu, Biskupowi Wileńskiemu*, [b.m.w. 1777]
- Status cause pro generoso Henrico Ernesto de Plettembehr [...]*, [b.m.w., po 13 II 1773]
- Volumina legum*, t. 7, 8, Petersburg 1860

Opracowania

- Aksan V.H., *Ottoman Wars 1700–1870. An Empire Besieged*, London 2007
- Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, t. 2: G–K, wyd. J.F. von Recke, Th. Beise, K.E. Napiersky, Mitau 1829
- Baltische Biographische Lexikon*, <http://www.bbl-digital.de/>
- Bańkowski P., *Archiwum Stanisława Augusta. Monografia archiwoznawcza*, Warszawa 1958
- Baranowski J., Libicki M., Rottermund A., Starnawska M., *Zakon Maltański w Polsce*, Warszawa 2000
- Biłek J., *Spór o przysięgę wojska w r. 1775–6 (przyczynek do działalności Rady Nieustającej)*, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu dwudziestopięcioletniej działalności naukowej prof. Marcelego Handelsmana*, Warszawa 1929, s. 109–123
- Bołhowitinow N.N., *Stanowlenie ruskko-amerikanskich otnoszenii 1775–1815*, Moskwa 1966
- Chojcecki R., *Patriotyczna opozycja na sejmie 1773_r. Uwagi na marginesie działalności w sejmie i w delegacji 19.IV–28.IX*, „Kwartalnik Historyczny” 79, 1972, nr 3, s. 545–562
- Cieślak E., *Francuska placówka konsularna w Gdańsku w XVIII wieku. Status prawny – zadania – działalność*, Kraków 1999

- Damus R., *Die Stadt Danzig gegenüber der Politik Friedrichs des Großen und Friedrich Wilhelms II.*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” 20, 1887, s. 1–213
- Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794)*. Spis, red. A. Rachuba, oprac. A. Rachuba, P.P. Romaniuk, Warszawa 2004
- Drozdowski M., *Przyjęcie traktatów rozbiorowych przez delegację i sejm polski w 1773 r.*, „Roczniki Historyczne” 41, 1975, s. 81–124
- Drozdowski M., *Traktaty handlowe po pierwszym rozbiore a problem jedności gospodarczej ziem polskich*, „Roczniki Historyczne” 37, 1971, s. 85–110
- Dukwicz D., „*l’humanité [...] m’oblige à contribuer aux progrès de l’instruction en Pologne*” – czyli o kulisach ustanowienia Komisji Edukacji Narodowej, „Przegląd Historyczny” 2018, nr 1, s. 73–93
- Dukwicz D., *Rosja wobec sejmu rozbiorowego warszawskiego (1772–1775)*, Warszawa 2015
- Elektroniczna baza Bibliografii Estreichera*, <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza>
- Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, t. 1–28, Paris 1751–1772
- Filipczak W., *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000
- Gaziński R., *Prusy a handel solą w Rzeczypospolitej w latach 1772–1795*, Warszawa 2007
- Gembarzewski B., *Rodowody pułków polskich i oddziałów równorzędnych od r. 1717 do r. 1831*, Warszawa 1925
- Generalitet rossijskoj imperatorskoj armii i flota*, http://www.rusgeneral.ru/general_sh1.html
- Jobert A., *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773–1794): jej dzieło wychowania obywatelskiego*, tłum. i uzup. M. Chamcówna, przedm. H. Barycz, Wrocław 1979
- Kawalerowie i statuty Orderu Orła Białego 1705–2008*, oprac. M. Męclewska, Warszawa 2008
- Konarski S., *Szlachta kalwińska w Polsce*, Warszawa 1936
- Konopczyński W., *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków 1917
- Konopczyński W., *Konfederacja barska*, t. 1–2, Warszawa 1991
- Konopczyński W., *Pierwszy rozbiór Polski*, [red. nauk. i indeksy Z. Zielińska], Kraków 2010
- Konopczyński W., *Polska a Turcja 1683–1792*, Warszawa 1936
- Korespondencja i gazetki rękopiśmienne Jędrzeja Kitowicza z lat 1771–1776*, oprac. T. Ciesielski, S. Górzyński, F. Wolański, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2017
- Korzon T., *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794). Badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego*, t. 1–7, Warszawa 1897–1899
- Kościałkowski S., *Antoni Tyzenhauz: podskarbi nadworny litewski*, t. 1–2, Londyn 1970
- Kurländische Güterurkunden*, <https://www.herder-institut.de/bestaende-digitale-angebote/datenbanken/kurlaendische-gueterurkunden.html>
- LeDonne J.P., *Ruling Russia. Politics and Administration in the Age of Absolutism 1762–1796*, Princeton 1984

- Loret M., *Kościół katolicki a Katarzyna II: 1772–1784*, przedm. S. Askenazy, Kraków–Warszawa 1910
- Łoza S., *Kawalerowie Orderu Świętego Stanisława 1765–1813*, Warszawa 1925
- Michalski J., *Druga podróż petersburska księcia Henryka Pruskiego a sprawy polskie*, w: *idem, Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. 1: *Polityka i społeczeństwo*, red. W. Kriegseisen, Z. Zielińska, Warszawa 2007, s. 362–375
- Michalski J., *Duc de Lauzun i próba zbliżenia francusko-rosyjskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 104, 1997, nr 1, s. 21–46
- Michalski J., *Konflikt między kuzynami (Stanisław August i Adam Kazimierz Czartoryski w latach 1775–1776)*, w: *Literatura, historia, dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej*, red. T. Chachulski, A. Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa 2007, s. 430–438
- Michalski J., *O zmianę rosyjskiego ambasadora w Warszawie (zabiegi magnackiej opozycji w latach 1775–1776)*, „Kwartalnik Historyczny” 109, 2003, nr 3, s. 147–160
- Michalski J., *Początki opozycyjnej działalności Franciszka Ksawerego Branickiego*, „Kwartalnik Historyczny” 113, 2006, nr 2, s. 75–132
- Michalski J., *Polska wobec wojny o sukcesję bawarską*, Wrocław 1964
- Michalski J., *Rejtan i dylematy Polaków w dobie pierwszego rozbioru*, w: *idem, Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. 1: *Polityka i społeczeństwo*, red. W. Kriegseisen, Z. Zielińska, Warszawa 2007, s. 160–201
- Michalski J., *Schyłek konfederacji barskiej*, Wrocław 1970
- Michalski J., *Sprawa wyboru posłów dysydentów na sejm 1776 roku*, w: *Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w 70. rocznicę urodzin*, Warszawa 1997, s. 273–280
- Michalski J., *Sprawa zwrotu ponadtraktatowych nabytków austriackich i pruskich po pierwszym rozbiore*, „Kwartalnik Historyczny” 112, 2005, nr 1, s. 77–127
- Michalski J., *Wokół powrotu Karola Radziwiłła z emigracji pobarskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 106, 1999, nr 4, s. 21–72
- Ostrożyński W., *Sprawa zamachu na Stanisława Augusta z 3. listopada 1771 r. przed sądem sejmowym*, Lwów 1891
- Rachuba A., *Biała pod rządami Radziwiłłów w latach 1568–1813*, w: *Z nieznanej przeszłości Białej i Podlasia*, red. T. Wasilewski, T. Krawczak, Biała Podlaska 1990, s. 37–67
- Rakutis V., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės artilerija Vilniaus arsenale 1764–1792*, w: *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*, Vilnius 2007, s. 111–140
- Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648)*, t. 3, wyd. O.F. Winter, Graz-Köln 1965
- Rostworowski E., *Edukacja ostatniego króla*, w: *idem, Popioły i korzenie. Szkice historyczne i rodzinne*, Kraków 1985, s. 61–73
- Rymszyzna M., *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962
- Seraphim E., *Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der „Aufseglung” des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich*, t. 3, Reval 1904

- Skibicki S., *Dekanat kupiski diecezji wileńskiej w świetle opisów z 1784 roku w świetle opisów plebanów*, Białystok 2009, mps pracy magisterskiej, UWB, pbc.biaman.pl/Content/13821
- Skowroński P., „Trudno przeciw wodzie płynąć”. Ignacy Twardowski w okresie I rozbioru Polski, w: *Zmierzch i świt: Stanisław August i Rzeczpospolita 1764–1795*, red. A. Antoniewicz, R. Kosińska, P. Skowroński, Warszawa 2015, s. 155–169
- Skrzypietz A., *Maria Karolina de Bouillon i jej kontakty z Radziwiłłami*, w: *Radziwiłłowie: obrazy literackie, biografie, świadectwa historyczne*, red. K. Stępnik, Lublin 2003, s. 371–380
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, http://dir.icm.edu.pl/Sownik_geograficzny/
- Sorel A., *Kwestia wschodnia w XVIII wieku. Pierwszy podział Polski i traktat kairadziński*, oprac. i wstęp J. Pajewski, Warszawa 1981
- Stribrny W., *Die Russlandpolitik Friedrichs des Grossen 1764–1786*, Würzburg 1966
- Stroynowski A., *Adam Poniński – marszałek sejmu 1773–1775*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 15, 2016, s. 133–154
- Stroynowski A., *Emfiteutyczna reforma królewsczyzn*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 33, 1981, 2, s. 83–99
- Sumariusz królewsczyzn w całej Koronie polskiej: z wyrażeniem posesorów i siła, która płaci rocznej kwarty, spisany roku 1770*, wyd. E. Piotrowski, Żytomierz 1861
- Topolski J., *Pruskie uzurpacje graniczne w dobie pierwszego rozbioru Polski (1772–1777)*, „Zeszyty Naukowe UAM. Historia” 8, 1968, nr 67, s. 51–76
- Turulowa S., *Rosyjscy przedstawiciele dyplomatyczni w Rzeczypospolitej w XVII–XVIII w.*, „Kwartalnik Historyczny” 105, 1998, nr 2, s. 71–79
- Ugniewski P., *Media i dyplomacja. „Gazette de France” o sejmie rozbiorowym 1773–1775*, Warszawa 2006
- Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, t. 1–11, Wrocław 1987–2007
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, red. A. Rachuba, t. 1–4, Warszawa 2003–2015
- Warschauer A., *Geschichte der Provinz Posen in polnischer Zeit*, Posen 1914
- Wegner L., *Tadeusz Rejtan na sejmie warszawskim z roku 1773. W stuletnią rocznicę sejmu rozbiorowego*, Poznań 1873
- Wereda D., *Biskupi unickiej diecezji włodzimiersko-brzeskiej w XVIII wieku*, „Szkice Podlaskie” 9, 2001, s. 61–75
- Wilder J.A., *Traktat handlowy polsko-pruski z roku 1775. Gospodarcze znaczenie utraty dostępu do morza*, Warszawa 1937
- Wysocki J., *Józef Ignacy Rybiński, biskup włocławski i pomorski 1777–1806. Zarys biograficzny na tle rządów diecezją*, Rzym 1967
- Zakrzewski A.B., *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie – sejmik trocki*, Warszawa 2000
- Zielińska E., „Entretiens” Stanisława Augusta z ambasadorem rosyjskim Ottonem Magnusem von Stackelberg i „Pamiętniki” ostatniego króla Rzeczypospolitej, „Studia Źródłoznawcze” 56, 2018 (w druku)

Indeks osób*

- Albertrandy Jan Chrzyciel, jezuita, uczonek, bibliotekarz Stanisława Augusta 14–15, 237
- d'Alembert Jean Le Rond, francuski uczonek, encyklopedysta 24
- Andrzejkowicz (Andrzejkowiec) Tadeusz, regent ekonomiczny Komisji Skarbowej Litewskiej 57–58
- Antoniewicz Aleksandra* 51
- Archetti Giovanni, nuncjusz papieski w Rzeczypospolitej (1776–1784) 14–15
- d'Armentières Louis Henri Gabriel de Conflans, markiz, marszałek polny armii francuskiej 186
- August III, król polski, elektor saski 102–103, 149–150, 235
- Badeni Marcin, dyrektor w Gabinetcie Stanisława Augusta 22
- Bańkowski Piotr* 14–16, 22–23
- Benoît Gédéon de, rezydent pruski w Rzeczypospolitej (1763–1776) 14–15, 17, 19, 22–23, 28–29, 33–38, 41, 47–49, 52, 54, 70, 72–73, 75, 77–78, 79–83, 84, 92–93, 97–103, 109, 114–115, 117, 120–125, 129–131, 134, 137, 149–151, 157–158, 160, 163–164, 168, 183, 187–188, 189–193, 195, 198, 219–220, 228
- Bestużew Aleksiej Pietrowicz, rosyjski kanclerz (1744–1758) 219, 221
- Bibikow Aleksandr Ilicz, generał-porucznik wojsk rosyjskich 42, 54, 57–58
- Bieliński Franciszek, starosta czerski 181, 189
- Bierzyńska Ludwika z Ponińskich, kasztelanowa żytomierska 145
- Bierzyński (Bierzynski) Onufry, starosta szawulski, od 1775 kasztelan żytomierski 144–145
- Bilek Jan* 13
- Biron Ernest Jan zob. Ernst Johann Biron (Bühren)
- Biron Piotr zob. Peter Biron (Bühren)
- Bironowie 227
- Bohomolec Franciszek, jezuita, pisarz i poeta 204
- Bohomolec Piotr Tadeusz, pisarz ziemski witebski, starosta dworzyski 204
- Borch Jan, podkanclerzy koronny 49, 155–157, 165, 189, 196–197, 212
- Borchowa Ludwika z Zyberków, podkanclerzyna koronna 46–47, 57–58
- Borck zob. Borch
- Borzęcki Aleksander, podstoli koronny 212
- Boscamp-Lasopolski Karol, dyplomata, awanturnik w służbie Stanisława Augusta 110
- Bouillon Godefroy Charles Henri de La Tour d'Auvergne de, prawnuk Jana III Sobieskiego 138
- Bouillon Maria Karolina z Sobieskich de, wnuczka Jana III Sobieskiego 138
- Branicka Izabella z Poniatowskich, kasztelanowa krakowska 158
- Branicki Franciszek Ksawery, łowczy koronny, od 1773 hetman polny koronny, od 1774 hetman wielki koronny 15, 18, 43, 47, 85–86, 94, 100, 103–104, 109–110, 112–114, 123, 127–129, 131–132, 147–149, 164, 167–169, 177, 184–185, 187, 190–193, 203, 210–213, 215–217, 220–221, 225, 228–234
- Branicki Jan Klemens, hetman wielki koronny, kasztelan krakowski 50, 158
- Brekenhoff Franz Balthazar von, pruski tajny radca finansów 129–131
- Brodowski Mateusz, deputat słonimski na Trybunał Litewski (1769/1770) 52

* W indeksie pominięto postacie Stanisława Augusta oraz Otto Magnusa von Stackelberga.

- Broniec Adam, skarbnik wilkomierski 58
Bronikowski Adam, działacz dysydencki 213
Bronikowski Jan Aleksander, podstoli ostrzeszowski, od 1775 podczaszy ostrzeszowski 213, 217
Brzeziński Józef, starosta inowrocławski 129–131
Bues Almut 30
Bułcharyn Michał, pisarz ziemski wołkowyski 87, 205–206
Bułhakow (Bulhakow) Jakow Iwanowicz, sekretarz rosyjskiej ambasady w Warszawie potem rosyjski poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny w Rzeczypospolitej (1790–1792) 36, 153–154
Burdowicz-Nowicki Jacek 30
- Cazić zob. Kaszyc Kazimierz
Chachulski Tomasz 13
Chernicheff zob. Czernyszew
Chomiński (Chominski) Franciszek Ksawery, konfederat barski, sekretarz M.K. Ogińskiego 75, 76–77
Chreptowicz (Chreptowicz, Chreptowitz) Joachim Littawor, od 1773 podkanclerzy litewski 49, 67, 75, 84, 96, 99, 103–104, 196–197, 206, 208–211, 233–234
Cocceji Johann Friedrich, kartograf, oficer wojsk pruskich 129–131
Conflans Louis Henri Gabriel de zob. d'Armentières Louis Henri Gabriel de Conflans
Crudner zob. Krüdner (Krudner, Krudener) Burchard Alexius (Aleksiej Iwanowicz)
Cybulski Antoni, uczestnik zamachu na Stanisława Augusta 68–69, 71
Czacki Feliks (Szczęsny), podczaszy koronny 219, 221, 232, 234
Czacki Franciszek, strażnik koronny 218, 221
Czacki Tadeusz, bibliofil, uczoney 15
Czapski Antoni, dowódca regimentu dragonii im. Królewicza 78
Czartoryscy 68–69, 80, 166, 198–199, 201, 212–213, 215
Czartoryska Izabela (Elżbieta) z Flemmingów, generałowa ziem podolskich 203
Czartoryski Adam Kazimierz, generał ziem podolskich 15, 201, 203, 213–215, 217
Czartoryski August Aleksander, wojewoda ruski 69, 203, 207–208
Czartoryski Michał Fryderyk, kanclerz wielki litewski 52, 69, 75, 205
Czerbatow zob. Szczerbatow Andrej Nikołajewicz
Czernicheff zob. Czernyszew
Czernyszew Iwan Gregoriewicz, wiceprzewodniczącego rosyjskiego Kolegium Marynarki Wojennej 208
Czernyszew Zachar (Zacar, Zackar) Gregoriewicz, przewodniczący rosyjskiego Kolegium Wojny 46–47, 57–58, 96, 115–118, 208, 234–235
Czernyszewa Anna Radionowna *de domo* Wedel, żona Zachara 234–235
Czetwertyński-Światopełk (Czetwertynski) Antoni Stanisław, poseł na sejm rozbiorowy 80, 82–83
- Dąbski Ludwik, wojewoda brzesko-kujawski 129–131
Dąbski Jan Chryzostom, generał-major wojsk koronnych 39–40
Dąbski Jan Nepomucen, pułkownik wojsk koronnych 39–40
Dąbski Teodor, pułkownik wojsk koronnych 39–40
Deboli Antoni Augustyn, chorąży nadworny koronny, polski chargé d'affaires, potem minister pełnomocny przy dworze rosyjskim (1774–1792) 22, 175–176, 198, 201, 203, 218, 220
Demostenes (Demosthènes), polityk ateński z IV w. p.n.e. 177
Diderot Denis, francuski filozof, encyklopedysta 24, 25, 26
Dołgorouki (Dołgorowski) zob. Dołgorukij
Dołgorukij Jurij Władymirowicz, generał-porucznik wojsk rosyjskich 108
Dołgorukij Władimir Siergiejewicz, rosyjski poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny w Berlinie (1763–1786) 36, 45–46
Downarowicz Szymon (Simon), elektor Stanisława Augusta 66
Downarowiczowie 66
Dukwicz Dorota 16, 27, 28
Durand de Distroff François, francuski minister pełnomocny przy dworze habsburskim (1770–1772), potem rosyjskim (1772–1775) 15

- Durini Angelo, nuncjusz papieski w Rzeczypospolitej (1767–1772) 14, 23
- Dybaś Bogusław 30
- Dygdała Jerzy 30
- Dziekoński Antoni, stolnik wołkowyski 181, 184, 188(?)
- Dzierzbicki (Dzirbitzki) Szymon, kasztelan brzeziński, od 1775 wojewoda sieradzki 19, 55 78–79, 181, 188
- Ehrensward (Ehernswärde) Gustaf Johan, szambelan króla szwedzkiego 218, 220–221
- Ernst Johann Biron (Bühren), książę kurlandzki 54, 125, 133
- Féraud Jean-François* 24
- Filipczak Witold* 13
- Finckenstein Karl Wilhelm, minister pruski 45
- Flemming Jerzy, podskarbi wielki litewski 14
- Frankenberg Bogumił, uczestnik zamachu na Stanisława Augusta 68–69, 71
- Fryderyk II, król pruski 14, 28, 36, 42, 45–48, 51–52, 56–57, 64, 68, 70, 74, 77, 93, 95, 108, 117, 121, 123, 130, 132, 167–168, 197–198, 200–201, 212–215, 216, 219–220, 222–226, 231
- Gadomski Stanisław, podkomorzy sochaczewski 184, 188(?)
- Garampi Giuseppe, nuncjusz papieski w Rzeczypospolitej (1772–1775) 14–15, 29, 33, 72–73, 155, 236–237
- Giełgud (Geldgud) Antoni Onufry, strażnik wielki litewski, marszałek trybunału litewskiego (1775/1776) 214, 217
- Glabisz Grzegorz 30
- Glajre (Glaire) Piotr Maurycy, sekretarz Stanisława Augusta 19, 21, 76, 94, 153
- Gołowkin (Golowin) Iwan Aleksandrowicz, w 1773 pełnomocny komisarz rosyjski w Gdańsku 42, 47–48, 50
- Gomoliński (Gomolinski) Ignacy, wiceinstygator koronny 38
- Gozdzki Bernard, wojewoda podlaski 24
- Gozimirski Walenty, wojski wschowski mniejszy 129–131
- Grabowski Jan Jerzy, od 1775 generał-lejtnant wojsk litewskich 181, 184, 188–189
- Grzeskowiak-Krwawicz Anna* 13
- Gurowski Aleksander, podkomorzy gnieźnieński 35, 39–40, 85
- Gurowski Rafał, kasztelan przemęcki 35, 85–86
- Gurowski Władysław, marszałek nadworny litewski 14–15, 17, 35, 39–40, 49, 85, 87–88, 98, 133, 144–145, 154, 176, 205–206, 218, 221, 227, 230
- Gustaw III, król szwedzki 107, 218, 221
- Henryk (Hohenzollern), książę pruski 166–167, 169, 212, 214–215, 217
- Hessen-Darmstadt Wilhelmina Luiza von zob. Natalia Aleksiejewna Romanowa
- Husarzewski (Husarczewski) Aleksy Onufry, generalny komisarz polski w Gdańsku 215, 217
- Hülzen zob. Hylzen
- Hylzen Józef Jerzy, wojewoda mścisławski 225, 227, 230
- Hylzen Justynian Gracjan, generał artylerii wojsk koronnych 165
- Igelström (Igelstrom) Osip Andrejewicz (Otto Heinrich), generał-porucznik wojsk rosyjskich, rosyjski minister pełnomocny w Rzeczypospolitej (1793–1794) 170–171
- Jabłonowski Antoni, wojewoda poznański 166, 167, 169
- Jacowski (Jakowski) 19, 183–184, 188
- Jagmin Tadeusz, ciwun birzynieński 147
- Jan III Sobieski, król polski 138, 202–203
- Jelski Józef, chorąży grodzieński 35–36, 38
- Jeziński Jacek, miecznik łukowski, od 1775 kasztelan łukowski 139–140, 163–164
- Jeziński Jan, komornik Wielkiego Księstwa Litewskiego 139–140
- Jinieff zob. Żyniew (Żyniew) Mateusz
- Jow (Hiob) Bazylewicz, prawosławny biskup perejaśławski 73, 120–121
- Józef II, cesarz austriacki 48, 95, 103–104, 130–131
- Judycka Alojza z Radziwiłłów, marszałkowa rzeczycka 112
- Judycki Józef, marszałek rzeczycki, pułkownik petyhorski 110–112
- Jusupowa Eudoksja Borysowna, rosyjska księżniczka 95

- Kantemir Dymitr Konstantynowicz, książę mołdawski, pułkownik wojsk rosyjskich 232, 234–235
- Kantemir Sofia Bogdanowna *de domo* Passek, matka Dymitra 235
- Karoline Luise von Waldeck-Pyrmont zob. Waldeck-Pyrmont Karoline Luise von
- Kaszyc Kazimierz, krajczyk mściśławski 186
- Katarzyna II, caryca rosyjska 28, 41–42, 47–48, 53–54, 56, 69, 72, 74, 83, 91, 95, 99, 103, 111–112, 114, 116, 119, 123, 128, 130, 132, 135, 137–138, 141, 143–144, 146, 151, 168, 179, 181, 185, 187, 189–190, 194–196, 200, 203, 205, 207–210, 212–214, 216–220, 224–226, 228–229, 232–234
- Kaunitz-Rietberg Wenzel Anton von, kanclerz austriacki 95
- Keyserling (Kayserling, Keyserlingk) Henryk (Heinrich) Christian von, starosta pokrzywnicki 70, 193–194
- Keyserling (Kayserling, Keyserlingk) Hermann Karl von, rosyjski poseł nadzwyczajny w Rzeczypospolitej (1762–1764) 70, 127–129
- Keyserling (Kayserling, Keyserlingk) Karoline (Caroline) Charlotte Amalie von, *de domo* von Truchseß-Waldburg, starościna pokrzywnicka 70, 193–194
- Kiciński Pius, szef Gabinetu Stanisława Augusta 23
- Klemens XII, papież 83
- Kłopotcki (Klopocki) (Mateusz, podczaszy rawski?) 89
- Kochowskij (Kokowski) Michaił Wasiliewicz, generał-major wojsk rosyjskich 87–88, 115–118, 167, 205–206
- Kołodziejczyk Dariusz 30
- Komarzewski Jan, szef kancelarii wojskowej Stanisława Augusta 20
- Konarski Rafał Kazimierz, kopista w Gabinetcie Stanisława Augusta 20–21, 36
- Konarski Szymon* 20
- Konopczyński Władysław 13, 27–28, 49, 63, 86, 98, 104, 110, 157
- Kortum (Korton, Kortun) Ernst Traugott von, od 1773 tajny radca Stanisława Augusta 53–54, 57–58, 202–203
- Kosińska Urszula 30
- Koskull (Kosküll) Karl Reinhold von, kapitan wojsk rosyjskich 139–140
- Kossakowska Barbara z Zyberków, *primo voto* Tyzenhauzowa 46–47, 58
- Kossakowski Michał, pisarz skarbowy litewski 47, 156–157
- Krasicki Ignacy, biskup warmiński 213, 216–217
- Kreczetnikow Michaił Nikitycz, generał-major wojsk rosyjskich 87–88, 115–118, 167, 205–206
- Kriegseisen Wojciech 16, 30
- Krüdner (Krudner, Krudener) Burchard Alexius (Aleksiej Iwanowicz) von, kurier i sekretarz rosyjskiej ambasady w Warszawie 126–127, 195
- Kurdwanowski Jan Placyd, starosta bruśniowski, od 1773 kuchmistrz koronny 65
- Kuźma (Kosiński) Jan, uczestnik zamachu na Stanisława Augusta 68–69, 71
- Kwilecki Franciszek, starosta grodowy wschowski, polski poseł pełnomocny w Berlinie (1771–1774) 39–40, 132
- Lanckoroński Maciej, wojewoda braclawski 98
- Langen Jan Fryderyk, podpułkownik wojsk koronnych 137
- Lasocki Antoni, kasztelan gostyński 15
- Lauenhaup zob. Lewenhaupt (Löwenhaupt) Adolf Fredric
- Lauzun Armand Louis de Gontaut duc de, francuski generał, pamiętnikarz 198, 200, 203
- Lenkiewicz Ignacy, strażnikowicz mozyrski, starosta hrabnicki 52, 57–58, 66
- Lentulus Rupert Scipio, generał wojsk pruskich, w 1773 specjalny wysłannik króla pruskiego w Warszawie 15, 17, 37, 39–40, 63–64, 68–69, 70–71, 77, 115
- Lewenhaupt (Löwenhaupt) Adolf Fredric, wielki koniuszy i marszałek dworu szwedzkiego 218, 220–221
- Lipski Jan, wojski większy kaliski, od 1774 szef regimentu pieszego ordynacji ostrogskiej 85–86, 104, 111–112, 155, 188–189
- Lopaczynski zob. Łopaciński (Łopaczinski) Mikołaj Tadeusz
- Lossow Daniel Friedrich von, generał-major wojsk pruskich 37–38, 113, 129–131

- Lubomirska Elżbieta z Czartoryskich, marszałkowa wielka koronna 89
- Lubomirski Franciszek Ferdynand, chorąży wielki koronny 112–113, 155
- Lubomirski Franciszek Ksawery (Xavier), starosta sieciechowski 170–171
- Lubomirski Jerzy Marcin (Martin), generał wojsk koronnych 155, 157, 197
- Lubomirski Michał, wojewodzie kijowski 165
- Lubomirski Stanisław, marszałek wielki koronny 15, 18, 39–40, 89, 166–169, 182–183, 196–197, 207–209, 226, 229
- Łopaciński (Łopaczinski) Mikołaj Tadeusz, pisarz wielki litewski 210, 212, 214, 217
- Łopott Michał, oboźny wielki litewski 165
- Łuba Stanisław, generał-major wojsk koronnych 155, 157
- Łukawska Marianna, uczestniczka zamachu na Stanisława Augusta 68–69, 71
- Łukawski Walenty, uczestnik zamachu na Stanisława Augusta 68–69, 71
- Malakowski zob. Małachowski
- Małachowski Adam, krajczy koronny, starosta m.in. oświęcimski i wąwolnicki 39
- Małachowski Jacek, referendarz koronny, od 1780 podkanclerzy koronny 212, 214, 217
- Małachowski Mikołaj, starosta opoczyński, od 1773 wojewoda łęczycki, od 1775 wojewoda sieradzki 55
- Małachowski Piotr, starosta oświęcimski 39
- Małachowski Stanisław, pułkownik znaku pancernego, starosta wąwolnicki 39–40
- Małachowski Stanisław, starosta sandecki, w 1774 marszałek Trybunału Koronnego 144–145
- Maria Teresa, cesarzowa austriacka 48, 53
- Marschall de Biberstein Karol Leopold, poczmistrz generalny koronny 70
- Massalscy 203
- Massalski Ignacy Jakub, biskup wileński 14, 49, 52–53, 57–58, 66, 83, 87, 98, 118–119, 162–163, 206
- Miaskowski Franciszek Salezy, starosta gnieźnieński 181, 189
- Michalski Jerzy 13, 16, 28
- Michelson Iwan Iwanowicz, oficer kawalerii rosyjskiej 204–205
- Mielżyński Józef Klemens, kasztelan poznański 218, 221
- Mierzejewski (Mierzeiewski) Józef Wojciech, strażnik polny koronny 213, 215, 217, 220–221, 229–230
- Młodziejowski Andrzej Stanisław, biskup poznański, kanclerz wielki koronny 15, 18–21, 28, 34, 35–36, 38–39, 40, 43, 49, 51, 53–54, 55, 58, 59, 63, 64–65, 68, 71–74, 77, 78–79, 87–88, 92–93, 98–101, 109–110, 117, 123, 126, 134, 141–143, 145, 147, 150–151, 155–157, 162, 164, 176–177, 197–198, 204, 227
- Mniszech Jerzy August Wandalin, eksmarszałek nadworny koronny, od 1773 kasztelan krakowski 50–51, 72–73, 113–114,
- Mokronowski Andrzej, generał inspektor kawalerii koronnej 76–77
- Mołozheninow (Molozheninow) Nikołaj Iwanowicz, oficer wojsk rosyjskich 113
- Monteskiusz (Montesquieu) Charles-Louis de Secondat, francuski filozof 24
- Morykoni Franciszek, podkomorzy wilkomierski 66
- Muhsinzade Mehmed pasza, wielki wezyr 107–108
- Murawiov (Murawiov), oficer wojsk rosyjskich 216–217, zob. też Muromcew (Muroncow) Matwiej Wasiliewicz
- Muromcew (Muroncow) Matwiej Wasiliewicz, generał-major rosyjski, zarządca gubernii noworosyjskiej (1775–1777) 213, 217
- Musin-Puszkina Aleksiej Siemionowicz, rosyjski poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny w Londynie (1766–1779) 234–235
- Narbutt Józef, chorąży lidzki 181, 188
- Natalia Aleksiejewna Romanowa, wielka księżna rosyjska 95, 193–194
- Niesiołowska Katarzyna z Massalskich, wojewodzina nowogrodzka 52
- Niesiołowski Józef, wojewoda nowogrodzki 52, 118, 119
- Ogiński zob. Ogiński
- Ogińscy 168, 199, 202
- Ogiński Andrzej Ignacy, sekretarz litewski 49, 109–110, 132, 199, 202–203, 207–208
- Ogiński Ignacy, kasztelan wileński 199

- Ogiński Michał Kazimierz, hetman wielki litewski 74–76, 110–112, 139, 168–169, 191–193, 206, 208, 209–210, 213, 225, 228, 230
- Ogrodzki Jacek sekretarz wielki (świecki) koronny, szef Gabinetu Stanisława Augusta 175, 218
- Orłow zob. Orłow
- Orłow Aleksiej Grigoriewicz, generał wojsk rosyjskich 232
- Orłow Grigorij Grigoriewicz, generał wojsk rosyjskich, faworyt carycy Katarzyny II 231–232, 234
- Ossolińska Teresa ze Stadnickich, wojewodzina wołyńska 144–145
- Ossoliński (Ossolinski) Józef Salezy, starosta sandomierski, chmielnicki i sokołowski, od 1774 wojewoda podlaski 144–145, 207–208
- Ossoliński Aleksander, starosta sulejowski, mszczonowski, sokołowski, drohicki, od 1775 miecznik litewski 221–222
- Ossoliński Józef, wojewoda wołyński 77–78, 221
- Ostermann Iwan Andrejewicz, rosyjski wicekanclerz 198, 200, 203, 208, 212, 219, 221
- Ostrowski Antoni, biskup kujawski 64, 98, 147, 155–157, 162–163, 177–178, 181, 189, *Ostrożyński Władysław 71*
- Pahlen (Paklen?) Piotr, oficer kawalerii rosyjskiej 66
- Panin Nikita Iwanowicz, przewodniczący rosyjskiego Kolegium Spraw Zagranicznych 16, 35, 37, 41, 45–47, 51, 56, 70, 72, 74–75, 88–90, 92, 95, 97–98, 114–117, 119–121, 123, 131, 133, 138, 146, 154, 157, 164, 166, 177, 182–183, 188, 198, 200, 203, 208, 210, 212–214, 217, 219, 221, 225, 232
- Patkul Reinhold Ludwig von, pułkownik wojsk rosyjskich 232, 234
- Paweł Romanow, wielki książę rosyjski 95, 193–194,
- Peszyński Walenty, uczestnik zamachu na Stanisława Augusta 68–69, 71
- Peter Biron (Bühren) książę kurlandzki 53, 95–96, 125–127, 133–134, 143, 176, 180, 195, 227, 230
- Plater Józef Wincenty, oficer wojsk litewskich 165
- Plater Kazimierz Konstanty, starosta inflancki, szambelan królewski 165
- Plettenberg (Plettemberg) Henryk (Heinrich) Ernest von, pułkownik wojsk rosyjskich, generał-adiutant JKM 125–127, 195
- Pociej (Pociej) Leonard, strażnik litewski 111–112
- Pociejowa Maria z Radziwiłłów, strażnikowa litewska 112
- Podoski Franciszek, kasztelan ciechanowski 85–86, 165
- Podoski Gabriel, prymas 86
- Poniatowscy 110, 155
- Poniatowski Michał Jerzy, biskup płocki 18, 109–110, 112, 155–157,
- Poniatowski Stanisław, bratanek króla Stanisława Augusta 14
- Poniński (Poninski) Adam, kuchmistrz koronny, od 1775 podskarbi wielki koronny 15, 21, 34–36, 38–41, 44, 48–49, 51, 58, 63–65, 68, 72, 75, 80, 82–84, 88, 92, 96–97, 98–101, 111, 114–116, 118, 123, 130–131, 138–139, 141–142, 144–145, 149, 152–153, 155–157, 162–165, 182, 185–186,
- Poniński Kalikst, brat marszałka konfederacji sejmowej Adama Ponińskiego 144–145
- Pons Étienne Ignace de, rezydent francuski w Gdańsku (1774–1795) 215, 217
- Popielowie 22
- Potiomkin (Potemkin) Grigorij Aleksandrowicz, generał-gubernator Noworosji, faworyt carycy Katarzyny II 213, 230–231, 234–235
- Potoccy 198, 201
- Potocki Franciszek Salezy, wojewoda kijowski 219, 221
- Potocki Ignacy, pisarz wielki litewski 208–209, 212–214, 217
- Potocki Joachim Karol, podczaszy wielki litewski 104, 127–129, 185–186, 188
- Potocki Piotr, starosta szczyrzycki 104, 128–129, 188–189
- Przebendowski Ignacy Franciszek, wojewoda pomorski 167, 169
- Psarski Jakub, polski rezydent przy dworze rosyjskim (1765–1774) 176
- Pugaczow (Pucatchew) Jemilian Iwanowicz, przywódca buntu chłopskiego w Rosji (1773–1775) 107, 115–116, 118, 205

- Pułaski Kazimierz, starosta zezuleniecki 68–69
 Puskin zob. Musin-Puszkina Aleksiej Siemionowicz
 Rachuba Andrzej 30
 Raczyński Filip, generał-major wojsk koronnych 137
 Raczyński Kazimierz, pisarz wielki koronny (świecki) 15, 18
 Radziwił zob. Radziwiłł
 Radziwiłł Albrycht h. Trąby, starosta rzeczycki 110–112
 Radziwiłł Antoni Mikołaj, od 1773 sekretarz wielki koronny (duchowny) 64–65, 67
 Radziwiłł Hieronim Wincenty (Jérôme), od 1779 podkomorzy litewski 115–116, 118, 139–140, 233–234
 Radziwiłł Józef Mikołaj, wojewoda miński 67
 Radziwiłł Karol Stanisław „Panie Kochanku”, wojewoda wileński 41, 64, 66, 74–76, 118, 127, 138–140, 168–169, 196–197, 199, 202–203, 225, 233–234
 Radziwiłł Marcin Mikołaj, krajczy litewski 67
 Radziwiłł Michał Hieronim, miecznik litewski, od 1775 kasztelan wileński, marszałek konfederacji litewskiej (1773–1775) 36, 44, 64, 67, 98, 111–114, 155–157, 162–163, 184, 233–234
 Radziwiłł Michał Kazimierz „Rybeńko”, hetman wielki litewski 66, 138
 Radziwiłł Mikołaj, starosta radoszkowski, syn Anny Ludwika z Mycielskich 139
 Radziwiłłowa Anna Ludwika z Mycielskich, *primo voto* Radziwiłłowa, macocha Karola Stanisława „Panie Kochanku” 139
 Radziwiłłowie 66, 138, 140, 199
 Rehbindler (Rebinder) Hans (Iwan) Wilhelm von, rosyjski rezydent w Gdańsku (1762–1773) 118–119, 132
 Rehbindler Wilhelmina *de domo* von Stackelberg 118
 Reichardt (Reichard) Heinrich Wilhelm, pruski rezydent w Gdańsku (1770–1774) 47–48, 50
 Rejtan Tadeusz, podkomorzyc nowogródzki 44
 Repnin Mikołaj Wasiliewicz, rosyjski minister pełnomocny i poseł nadzwyczajny w Rzeczypospolitej (1764–1769) 14, 22–23, 68, 115, 166, 168–169, 196–197, 219, 221, 226, 229, 233–234
 Revitzki (Rewitzki) von Revisine Karl Emeryk, austriacki poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny w Rzeczypospolitej (1772–1779) 14, 28–29, 35–38, 41, 45, 47–49, 52–54, 64, 70, 75, 77–84, 89, 92, 95, 97–103, 109, 117, 119–121, 122–125, 130–131, 134, 137, 149–151, 157–158, 160, 163–164, 167–168, 187, 190–193, 195, 197–199, 220–224, 226, 228, 234
 Richecourt Karl von, generał austriacki 57–58
 Richter zob. Rychter
 Rogaliński Kacper, starosta nakielski 218, 221
 Romaniuk Przemysław P. 30
 Romanus (Romanus) Awram Iwanowicz, generał-porucznik wojsk rosyjskich 47, 57–58, 113, 121, 139–140, 202–203, 216–217
 Romantzow (Romanzow) zob. Rumiancew Piotr Aleksandrowicz
 Romer Stefan, podkomorzy trocki 87, 205–206
Rostworowski Emanuel 14
 Rullecourt Philippe Macquart de, francuski oficer 200, 203
 Rumiancew Piotr Aleksandrowicz, feldmarszałek wojsk rosyjskich 72, 74, 108, 171, 194, 199, 201–204, 207–208, 216–217
 Rybiński (Rybinski) Józef Ignacy, kanonik krakowski, od 1774 biskup koadiutor kujawski 64–65, 69, 70, 72–73, 77
 Rychłowski (Rychlowski) Ignacy, szambelan królewski, chorąży piotrkowski, wójt Nowej Warszawy 155, 157
 Rychter Pelikańczyk Franciszek Borgiasz Wincenty, podstolic krakowski, rzekomo czesnik czernichowski 65
 Rychter Pelikańczyk Franciszek, podstoli krakowski, starosta nowotarski 64–65
 Rychter Pelikańczyk Kazimierz, szambelan królewski 64–65
 Rychterowa Rozalia z Otwinowskich, podstolina krakowska 65
 Rychterowie 64–65
 Rymaszyna Maria 17, 20
 Rzepka Jacek 30
 Rzewski Stiepan Matwiejewicz, generał-major wojsk rosyjskich 139
 Rzewuscy 201

- Rzewuski Franciszek, pisarz polny koronny, od 1775 marszałek nadworny koronny 182–183, 185, 193–194, 214–215, 217
- Rzewuski Seweryn, starosta doliński, od 1774 hetman polny koronny 198, 212–215, 217, 232, 234
- Rzewuski Stanisław Ferdynand, chorąży wielki litewski 201, 203
- Rzewuski Wacław, wojewoda krakowski 198, 207–208
- Saint Saphorin Armand de Mestral, duński chargé d'affaires w Warszawie (1763–1772) 14, 23
- Saint-Priest François Emmanuel Guignard de, ambasador francuski w Konstantynopolu (1768–1784) 226, 229
- Saldern Kaspar von, rosyjski poseł nadzwyczajny i pełnomocny w Rzeczypospolitej (1771–1772) 14–15, 19, 22–23, 33–34, 74, 214, 217
- Sangusko zob. Sanguszko
- Sanguszko Hieronim Janusz (Jérôme), generał-porucznik wojsk litewskich, w 1775 miecznik litewski, od 1775 wojewoda wołyński 19, 181, 184–185, 211, 221–222
- Sanguszko Janusz Aleksander (Janus), marszałek nadworny litewski (1750–1760) 19, 181, 184–185
- Sapieha Aleksander Michał, wojewoda połocki, od 1762 hetman polny litewski, od 1775 kanclerz wielki litewski 74–76, 111–112, 139, 168–169, 205–206, 208–210, 227, 230
- Sapieha Kazimierz Nestor, generał artylerii litewskiej 55–56
- Sapieha Piotr, wojewoda smoleński 56, 58
- Sapieżyna (Sapieha) Elżbieta z Branickich, wojewodzicowa mściławska 43, 55–58, 140
- Sapieżyna Joanna z Sułkowskich, wojewodzina smoleńska 55–58
- Sapieżyna Katarzyna z Sapiehów, łowczyni litewska 56
- Schilling (Szylling, Szyling) (Karl? Iwan?), generał-major wojsk rosyjskich 235
- Schmitt Henryk 37, 44, 98–99, 131
- Schyrkow zob. Szyrkow Siemion Jermołajewicz
- Scyt (Szczt) zob. Szczytt (Scyt, Szczt)
- Sierakowski Antoni Maciej, pisarz wielki koronny (duchowny), od 1778 biskup inflancki 18, 144–145
- Sikorski Andrzej 30
- Skarzyński (Jan?), sędzia ziemski łomżyński 176
- Skarzyński Aleksander, cześnik brzeziński 39–40
- Skibicki Stanisław 66
- Skorzewski zob. Skórzewski Franciszek
- Skowroński Piotr 30, 51
- Skórzewski Franciszek, generał-lejtnant wojsk koronnych 78–79
- Sobiescy 138
- Sobieska Maria Józefa z Wesslów, żona królewicza Konstantego 199, 202–203
- Sobieski Konstanty, królewicz polski 202–203
- Sobolewski Walenty z Piętek, łowczy warszawski i szambelan królewski 42
- Sokolnicki Franciszek, podczaszy gnieźnieński 129–131
- Solms-Sonnenwalde Viktor Friedrich, pruski poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny w Petersburgu w latach (1762–1779) 56, 188
- Sołtyk Kajetan, biskup krakowski 50, 155
- Sołtyk Tomasz, wojewoda łęczycki 55
- Sosnowski Józef Sylwester, wojewoda smoleński, od 1775 hetman polny litewski 205–206, 208
- Stackelberg Sophie Gertrude von, *de domo* Völckersahm, *primo voto* Tiesenhausen, żona rosyjskiego ambasadora 236–237
- Starzeński Józef Nikodem, kasztelan gnieźnieński 19, 181, 188
- Stempkowski (Stępkowski) Józef, kasztelan kijowski 71–74, 85–86
- Strawiński Stanisław, rotmistrz starodubowski, uczestnik zamachu na Stanisława Augusta 68–69, 71
- Stroganow (Strogonow) Aleksandr (Zachary) Nikołajewicz, pułkownik, od 1774 generał-major wojsk rosyjskich 93, 138
- Stypułkowski (Stupałkowski) Józef Kazimierz, sędzia grodzki lidzki 35–36, 38
- Sulkowski zob. Sułkowski
- Sułkowszczy 149, 152–153, 155, 197, 228
- Sułkowski Antoni (Antoine), oficer wojsk koronnych, od 1775 wojewoda gnieźnieński 35, 45, 57–58, 104, 111–112, 127–129, 149,

- 151–153, 155–156, 185–186, 188, 196–197, 199, 218
- Sułkowski August (Auguste), wojewoda gnieźnieński, od 1775 marszałek Rady Nieustającej 49, 58, 82–83, 98, 110, 130–131, 136, 148–149, 151, 153, 155, 157, 162–165, 187, 190, 192–193, 196–197, 206, 213, 215, 217–218, 220–225
- Sułkowski Franciszek (François), generał-lejtnant wojsk koronnych 153, 197, 215, 218
- Sumiński Adam, chorąży rypiński 129–131
- Szamocki Wojciech, chorąży warszawski 165
- Szczerbatow Andrej Nikołajewicz, generał-major i komisarz prowiantowy wojsk rosyjskich 230
- Szczytt (Scyt, Szyt) Niemirowicz Justynian, starosta markowski 210, 212, 214, 217
- Szydłowski Symeon, kasztelan żarnowski 85–86
- Szymkiewiczowa Barbara 147
- Szyrkow Siemion Jermołajewicz, generał-major wojsk rosyjskich 230–232, 234
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė 30
- Talwosz (Talwoysz) Jerzy Franciszek, sędzia ziemski trocki 35–36
- Tepper Piotr (starszy), bankier warszawski 76
- Tisenhauss zob. Tyzenhauz
- Tołoczko Antoni Felicjan, wojski wołkowyski 87, 205–206
- Trzcіński Marcin 39
- Turiłowa Swietłana L. 13*
- Turski Paweł Feliks, biskup łucki 236–237
- Twardowski Ignacy, wojewoda kaliski 50–51, 72–73, 87–88, 98, 133, 153, 167, 169, 176, 205–206, 227, 230
- Tysenhausen (Tysenhaus, Tyzenhautz) zob. Tyzenhauz
- Tyszkiewicz Józef Skumin, kasztelan mściławski, od 1775 wojewoda smoleński 211, 214, 217
- Tyszkiewicz Ludwik, ciwun wileński, od 1775 pisarz wielki litewski 217
- Tyszkiewicz Stanisław, od 1775 kasztelan mściławski 211, 214, 217
- Tyszkiewiczowie 210, 212
- Tyzenhauz Antoni, komendant garnizonu ekonomicznego w Grodnie 46–47
- Tyzenhauz Antoni, podskarbi nadworny litewski 46–48, 55, 57–58, 89, 110, 137, 147, 152–153, 155–157, 165, 177–178, 189, 201, 203, 207–208, 227, 230
- Tyzenhauz Ignacy, starościc posolski 46–48, 57–58, 89, 137, 152
- Tyzenhauz Michał, starosta posolski 46, 152
- Tyzenhauzówna Ludwika, starościanka posolska 46, 89, 137, 152
- Ugniewski Piotr 27, 28*
- Ungern-Sternberg Karl (Karłowicz) von, generał-porucznik wojsk rosyjskich 108
- Unrug Aleksander, starosta hamerszyński 112–113
- Unrug Fryderyk, podkomorzy królewski 112–113
- Unruk zob. Unrug
- Visconti Antonio, nuncjusz papieski w Rzeczypospolitej (1760–1766) 14
- Waldeck-Pyrmont Karolina Luiza von, księżna kurlandzka 95–96
- Walewski Atanazy, szambelan królewski 46–47
- Wedel Anastazja Bogdanowna *de domo* Passek, teściowa Zachara Czernyszewa 235
- Wegner Leon 44*
- Weissman (Weissmann) Otto von, generał-major wojsk rosyjskich 126
- Wessel Teodor, podskarbi wielki koronny 24, 65, 68–69, 162–163, 199
- Weymarn Iwan Iwanowicz von, generał-porucznik wojsk rosyjskich 54
- Wielopolski Franciszek, marszałek nadworny koronny 88
- Wielopolski Józef, starosta lanckoroński i zagójski 136
- Wilczewski Franciszek, podkomorzy wizki 176–177
- Winter Otto Friedrich 29*
- Wittelsbach Karolina Henrietta, landgrafini Hesji-Darmstadt 95–96
- Wolczkow Semen Sergiejewicz, rosyjski chargé d'affaires w Gdańsku (1775–1779) 212, 219, 221
- Wołkoński (Wolkonski) Michaił Nikitycz, rosyjski poseł nadzwyczajny i pełnomocny

- w Rzeczypospolitej (1769–1771) 14–15, 21–23, 33–34, 214, 217
- Wołodkowicz Felicjan Filip, unicki metropolita kijowski 118–119
- Woroncow Michaił Iłarionowicz, rosyjski kanclerz 205
- Woroncowowie 205
- Wroughton Thomas, rezydent i minister pełnomocny angielski w Rzeczypospolitej (1762–1778) 23
- Zakrzewski Adam, miecznik kaliski 35, 39–40, 85–86
- Zaleska Krystyna 30
- Zangousko Janusz zob. Sanguszko Janusz Aleksander
- Zangusko Jérôme zob. Sanguszko Hieronim Janusz
- Zaremba Józef, generał-major wojsk koronnych, starosta sokolnicki 85–86
- Zatorska Izabella 30
- Zelinski zob. Żeleński (Zieliński) Marcjan (Marcin)
- Zembrzuski Walenty, uczestnik zamachu na Stanisława Augusta 68–69, 71
- Zielińska Ewa* 19
- Zielińska Zofia 16, 27, 30
- Zienkowicz Andrzej, kasztelan smoleński 52, 57–58, 118, 119
- Zwierzykowski Michał 30
- Zyniew (Żyniew) Mateusz, starosta berżnicki 19–20, 35, 181, 188
- Żeleński (Zieliński) Marcjan (Marcin), pułkownik wojsk koronnych 112–113

Indeks geograficzny*

- Ameryka 232
Anglia (Angleterre) 117, 232, 234
antokolska jurydyka 42
Austria (Autriche) 29, 47, 48, 58, 64, 68, 89,
108, 117, 124, 163, 166, 168, 199, 201, 202,
222–224, 226
Azowskie Morze 108
- Bałkany 58, 107
Bar 44, 45, 51, 76, 157
barskie starostwo 155
Berlin 35, 36, 40, 45, 64, 107, 130, 132, 148,
166, 198, 201, 222
Biała (Biała Podlaska) 199
Biała (na Podolu) 39
Biała Cerkiew 113
białocerkiewskie starostwo 113, 114, 157, 158
Białoruś (Russie Blanche) 209
Białystok (Bialistok, Byalistok) 158, 159
bieckie starostwo 112
Bielsk 65
bohusławskie starostwo 158
brańskie województwo 194
Bug 223–225
Bukareszt (Bukarest) 107, 117
Białystok (Bialistok) zob. Białystok
- Casimir zob. Kazimierz
Cestokow zob. Częstochowa
chmielnickie starostwo 158
- Constantinople zob. Konstantynopol
Courlande zob. Kurlandia
Cracovie zob. Kraków
Crimée zob. Krym
Czarne Morze (Noire Mer) 107, 108
czechryńskie starostwo 158
czerkaskie starostwo 158
czerska ziemia 39
Częstochowa (Cestokow) 45
Czumna zob. Szumla
- Dania (Danemark) 216
Dantzic (Dantzig) zob. Gdańsk
Dniestr (Dniester) 194, 222, 223
Drezno (Dresde) 217
Dubno 181
Dunaj 107
Dwina zob. Dźwina
dworzyskie starostwo 204
Dworzyszcze zob. dworzyskie starostwo
Dźwina (Dwina) 135
- Europa (Europe) 90, 107, 132, 199, 200
- Finlandia 218
Fińska Zatoka 218
Fokszany 107
Fordon 47, 93
Francja (France) 68, 128, 200, 201, 203, 215,
219, 226

---

* Indeks nie obejmuje znajdujących się w tekście źródłowym toponimów będących składowymi nazw urzędów, godności bądź beneficjów. Indeksując hasła „Rosja”, „Prusy” i „Austria”, mamy pełną świadomość, że w większości przypadków odnoszą się one do bytu politycznego, a nie geograficznego/terytorialnego, podobnie rzecz się ma z hasłami „Berlin”, „Wiedeń” czy „Petersburg” oraz „Rzeczpospolita”. Analogicznie słowo „Bar” często oznacza po prostu konfederację barską. Formami podstawowymi toponimów zamieszczonych w indeksie są te przyjęte w języku polskim. Formy francuskie i wszystkie zniekształcenia opatrzone zostały odsyłaczem do formy podstawowej.

- Gdańsk (Dantzig, Dantzig) 25, 41, 42, 47, 48, 64, 90, 91, 95, 107, 118, 119, 212, 215, 217–221
gieranońskie starostwo 42
gnieźnieńskie województwo 38
gostyńska ziemia 39, 40
Goszczyn 39, 40
Grande Pologne zob. Wielkopolska
Grodno 46, 47, 58
- Hongrie zob. Węgry
- Inflanty zw. szwedzkimi (Livonie) 124
Inowrocław 197
- janikowski klucz 56
jazłowieckie dobra 110
Jenikale 108, 117, 118
- Kaguł 108
kaliskie województwo 38
Kamieniec Podolski 166
kaniowskie starostwo 158
kazimierskie starostwo 112
Kazimierz (Casimir) 222, 223, 225
Kercz (Kerz, Kerç) 108, 117, 118
Kerczeńska Cieśnina 108
Kiecin 147
kijowskie województwo 72, 194, 201, 216
Kijów (Kiev, Kijowie, Kiovie, Kyovie, Kyoviev) 232
Klusk (Kluski, Klusci, Kluseci) 235
Konstantynopol (Constantinople) 115, 127, 226, 229
Korona zob. Polska
Kościan (Kosten) zob. kościańskie starostwo
kościańskie starostwo 155, 156
Kowel 235
kozińskie wójtostwo 39
Kožmin 56
krakowskie biskupstwo 155, 156, 178
Kraków (Cracovie) 15, 16, 65, 202, 232
Krym (Crimée) 108
Krymski Chanat 107
Kuczuk-Kajnardżi 107, 108
Kudennczyźnie (Kudehnczyźnie, Kudihnczyźnie) 204
kujawskie biskupstwo 64, 65
Kujawy 129
- Kurlandia (Courlande) 66, 95, 125, 126, 133, 140, 141, 142–144, 147, 176
Kyovie, Kyoviev zob. Kijów
- Larga 108
Libawa 125
Lindau 127
lipniskie starostwo 42
Litwa (Lituanie, Lituanie) (zob. też Rzeczpospolita) 26, 43, 58, 74, 75, 91, 135, 147, 163, 167, 178, 192, 201, 213, 216, 218, 227, 235
Livonie zob. Inflanty
Londyn (Londres) 231, 234, 235
lubelskie województwo 225
Lublin zob. lubelskie województwo
- łęczyckie województwo 55
- Małopolska (Petite Pologne) 205
mińskie województwo 178
Mitawa (Mitteau) 54, 95, 96
mohylewska ekonomia 46
Mokotów 89
Mołdawia (Moldavie) 166, 167
Moskwa (Moscow) 207
mozyrski powiat 27, 178
muchnowskie wójtostwo 39
- Niedźwiedzice (Niedzwiedzice) 52, 66
Noire Mer zob. Czarne Morze
Noteć (Notez, też: okręg nadnotecki) 56–58, 170
Nowa Warszawa 155
Nowej Warszawy wójtostwo zob. Nowa Warszawa
Noworosja 217
nowotarskie starostwo 64
Nowy Port 47, 212
- olsztyńskie starostwo 112
ostrogskie dobra 164
Ostróg (Ostrog) 165
oszmiański powiat 66
- Petersburg (Pétersbourg) 33, 46–48, 56, 65, 68, 70, 74, 90, 95, 107, 113–115, 128, 131, 132, 141, 147, 150, 166, 167, 175–177, 182, 188, 198, 201, 210, 212, 213, 218, 221, 222, 225, 230

- Petite Pologne zob. Małopolska
 Piltyń 57
 piltyński powiat 56
 Podhorce (Podorzce, Podorzec) 222, 224, 225
 Podole (Podolie) 39, 71, 72
 podolskie województwo 194, 201
 pokrzywnickie starostwo 70
 Polska (Pologne) (zob. też Rzeczpospolita) 48, 61, 69, 90–92, 103, 111, 116, 117, 124, 128, 130, 132, 134–136, 142, 151, 175, 177, 179, 182, 187, 190, 193, 194, 196, 197, 200–202, 206, 207, 215, 216, 219, 220, 226, 228, 231–233
 Połonki 52
 Poniemuń (Ponimun, Ponimunie) 66
 Porta (Porte Ottomane) zob. Turcja
 Poznań (Posen) 25, 26, 37, 113, 202
 poznańskie województwo 38
 Prusy (Prusse) 29, 47, 64, 99, 107, 117, 124, 127, 129, 131, 143, 163, 193, 198, 199, 202, 222
 Prusy Królewskie 70
 Prusy Wschodnie (Prusse Orientale) 124
 Prusy Zachodnie (Prusse Occidentale) 124

 Radlin 56
 République zob. Rzeczpospolita
 Rewal 232
 Riga zob. Ryga
 Rosja (Russie, Russies) 29, 33, 34, 38, 41–43, 46, 47, 50, 58, 68, 69, 72, 74, 87, 90–92, 95–98, 103, 107, 108, 110–112, 114–118, 124, 125, 127, 128, 130–136, 141, 146, 147, 175, 177, 179, 182, 183, 191, 192, 196, 197, 199–203, 206, 211, 214–216, 219–234
 Russie Blanche zob. Białoruś
 ryckie starostwo 112
 rydzińska ordynacja 155
 Ryga (Riga) 90, 91, 135
 Rzeczpospolita (République) 13–15, 22, 24, 26, 29, 37, 38, 40–42, 45, 53, 54, 58, 60, 68, 70, 71, 73, 74, 84, 90–93, 95, 96, 99, 107, 115, 116, 118, 120, 121, 123, 124, 127, 133, 135–137, 143, 146, 147, 156, 157, 159–161, 166–168, 175, 180, 190, 191, 198, 199, 205, 209, 210, 211, 213, 222, 231, 233, 236
 rzeczyckie starostwo 110, 111

 Saksonia (Saxe) 133, 180
 Samogitie zob. Żmudź

 San 224
 sandomierskie województwo 56
 Schowel zob. Szawle
 serebryckie starostwo 112
 Seret 222, 223, 224, 225
 Sewejki 52
 sieradzkie województwo 55
 Silésie zob. Śląsk
 Silistra 126
 słonimski powiat 52
 stabiszewski klucz 56
 starodubowski powiat 66
 Stawiszyn 155
 Suède zob. Szwecja
 szawelska ekonomia 147
 Szawle (Schowel) 147
 Szumla (Czumna, Şumnu / Szumen) 107, 108
 Szwecja (Suède) 61, 107, 220, 234

 Śląsk (Silésie) 54, 212, 215, 219

 Taşmina 213
 Toruń (Thorn) 95
 Tuła 210
 Turcja (Turquie, Porte Ottomane) 33, 47, 68, 107, 108, 110, 115, 117, 131, 175, 199, 205, 233

 Ukraina (Ukraine) 120, 139, 179

 Valachie zob. Wołoszczyzna
 Varna zob. Warna
 Varsovie zob. Warszawa
 Vienne zob. Wiedeń
 Vilna zob. Wilno
 Volhinie (Volhynie) zob. Wołyń

 wareckie starostwo 155
 Warna (Varna) 107, 108
 Warszawa (Varsovie) 13, 16, 28, 29, 34, 36, 40, 41, 44, 45, 50, 56, 67, 70, 72, 73, 75, 85, 92, 93, 95, 99, 101, 110, 113, 115, 118, 120, 125–127, 132, 141, 146, 148, 169, 171, 198, 211, 213, 215, 223, 224, 230
 Węgry (Hongrie) 124
 Wiedeń (Vienne) 14, 42, 52, 64, 89, 95, 107, 108, 130, 132, 148, 166, 217, 222
 Wielen 56
 Wielkie Księstwo Litewskie zob. Litwa

- Wielkopolska (Grande Pologne) 35, 37, 38, 45,
47, 56, 96, 113, 129, 150, 227
wileńskie województwo 74
Wilno (Vilna) 42, 91
wiłkomierski powiat 66
Wirszupy 42
wiska ziemia 176
Wisła 223
włodzimiersko-brzeska diecezja 118
Włodzimierz Wołyński 118
Wolhinie zob. Wołyń
Wołoszczyzna (Valachie) 166, 167
Wołyń (Volhinie, Volhynie, Wolhinie) 213,
230, 231, 235
wołyńskie województwo 201
Yenikale zob. Jenikale
Zaleszczyki (Zaleszczycki) 110, 111
Zamość 225
Zbrucz 222–224
Żebry (Żebro) 176, 177
Żmudź 147, 235

il n'en admettent que ~~trois~~ treize — font insi:
"nuer au Roi; qu'il doit lui être indifférent
des ~~deux~~ quelles quis la Delegation sera composée,
puisque celle-ci ne sauroit agir que d'après
ce qui sera convenu ^{entre} par les trois Cours; et
qu'il seroit plus utile à la Mte des'entendre
avec les trois Ministres.

g. Stachelberg promet une réponse favorable à
la Note qu'on va remettre aux trois Ministres
par rapport aux fourrages, et se charge d'
écrire au Re. Dolgorouki à Berlin pour faire
de représentations à ce sujet au Roi de
Prusse — Les Ministres des trois Cours in-
sistent sur la signature de l'acte de l'imité
proposé par le Marechal de la Confédération.

h. Stachelberg fait dire au 3e Chancelier par
Bulhakow qu'on ne peut exclure aucun des
Nouveaux nommés par les Marechans de la Con-
fédération, et que sa Mte n'en peut faire
autree qu'autant qu'il en manque pour com-
pléter le nombre fixe.

No. 30 du 18 Mai 1773.

a. Copie de la Note présentée ^{par les Etats} aux Ministres des
trois Cours pour les engager à faire
cesser les livraisons exigées par les troupes de
leurs Cours respectives — Note du 3e de
adressée aux ^{habitués} officiers des trois Valtinats
de la 3e Brigade de la 3e Régiment à l'Assemblée

- p. il ne Comient pas que le secretaire du C. P. garde
 seul la Clef de la Cussete en soient deposez
 les Memoires ~~ad hoc~~ et telles autres pieces.
- q. C'est au Roi que doit appartenir le droit de faire
 des admonitions a ceux qui manqueront a leur
 devoirs, en Cas que le Roi le negligé cesera
 alors le devoirs du Primat d'admoneter les
 Senateurs, ~~de même que~~ et le Premier Conseiller
 exercera le même droit vis a vis les Conseillers de
 l'ordre Equestre.

r. — C'est une précaution inutile de ^{ne pas} admettre
 au Conseil deux Senateurs du même Nom, puisque
 malgré cela il peut y avoir deux personnes du
 même nom une de l'ordre Equestre et l'autre
 du Senat qui auront également ^{dans une} voix
 decisive, il suffit de statuer qu'il ne sera pas
 permis d'entrer au C. P. ~~de~~ deux proches parents
 Comme sont. les Freres, les Cousins germains, le
 le Pere et le Fils.

No. 54. Du 20 Juillet
 Sans affaires

No. 55. Du 21 Juillet.

- d. L'entulus demande qu'on designe des Commisaires
 pour juger les differences de quelques de Conseil avec les Com-
 misaires Prupiens, les differences et contentions de quelques Prupiens

formés à la Charge de quelques sujets Polonois
le J^d Chancelier envoie à Sa M^{te} la
Minute du Rescript qu' on doit copieder
à ce sujet.

b. le J^d Chancelier Communique au Roi
le Billet de Beninski dans lequel celui-ci
se plaint ^{de sa M^{te} lui de suivre} ~~de sa M^{te} lui de suivre~~
^{ses Comptes} ~~de sa M^{te} lui de suivre~~ ^{il n'avoit fait que le Compromette}
— il marque ^{dans le même billet} ~~qu' on lui declare avec~~
aigreur que Sa M^{te} au lieu de 400 n'
aura que 200 m $\text{\$}$ de revenu.

+ Dece qu' apres avoir
beaucoup fait pour
prouver à sa M^{te} 400 m
 $\text{\$}$ de revenu.

- c. Sa M^{te} approuve la Minute du Rescript
que le J^d Chancelier lui a envoyé.
d. — elle n' a donné aucun sujet à Beninski
de se plaindre d'elle.

No. 56. du 27. 27.

a. le J^d Chancelier Communique au Roi
le Billet de Stachelberg dans lequel celui-ci
fait prier le Roi de suspendre sa Nommi-
nation à la Coadjutorerie de l' Eveche de
Cujavie. Ann. A.

- b. le J^d Chancelier ^{de sa M^{te} de prier} de faire approuver
à la Cour de Vienne son affaire avec les suc-
cesseurs de Richter.
c. — Beninski fait prier le Roi par le J^d Chancelier
de lui accorder son agrement pour la vente de
sa Charge de Maître d' Hotel.

Staeckelberg avoue que les derniers ont des Ordres
 mais que le personnel de Biebecourt est si dur et si pointilleux
 qu'il gâta tout de ce côté là.
 4. Les deux papiers Empériaux S'attribuent pour quelle loi de
 Drape S'attribue aux termes de l'organisation et pour
 qu'il ne s'approprie pas les deux bords de la Note, mais
 il y a à Châlonne que ce ne soit aux dépens des dantziens.
 5. Staeckelberg travaille à Sagan pour porter haut le
 revenu d'ublin le Roi l'avertit qu'étant qu'il n'a rien
 et qu'il n'en sera rien il ne peut s'engager par des lettres
 de change, et dit à Staeckelberg, S'il faut que j'aye et on
 seroit content de moi.

vid. 5
 5.

{ n. 54. du 20 juillet
 { n. 55. du 21 juillet
 { n. 56. du 27 juillet
 n. 57. en juillet

a. Extrait d'une requête présentée au Roi par
 Siniou Romanowicz du district de Lithomierz
 au sujet d'une hypothèque lui accordée sur le village
 de Poniewon par le feu grand Général de Lithua
 nie Prince Radziwiz et confirmée par le Prince
 Dalatyn de vilna, et dont il est dépouillé
 par le Lieutenant Colonel Rusie Sakler.
 b. Note sur l'affaire de Lemhiez avec l'Evêque
 de vilna, remise à Mr. de Staeckelberg
 il se plain d'avoir été déçu avec ses espérances par
 l'Evêque. — ayant attaqué l'Evêque
 au sujet de pour sa rétention, l'Evêque a été
 condamné par contumace et le village de Niedz
 wiedzice lui est adjugé au complot. luiignant.
 quoi que ce village appartienne à la Masse
 Episcopale, les biens n'ont pas été enfreintes
 et ce jugement est autorisé par des exemples
 antérieurs.

n. 58.

Il. 4. Bibl. PAU/PAN Kr., sygn. 1649, z. 5, k. 15v.

